

26375

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
DİNLER TARİHİ ANA BİLİM DALI

**HRİSTİYANLIK VE İSLÂM'DA
HİTABET**

(DOKTORA TEZİ)

HAZIRLAYAN
SELAHATTİN FETTAHOĞLU

DANIŞMAN
PROF. DR. EKREM SARIKÇIOĞLU

SAMSUN-1993

**Y.S. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZASYON MERKEZİ**

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
DİNLER TARİHİ ANA BİLİM DALI

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

S A M S U N

İşbu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda DOKTORA tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

E. Sarıoğlu
İ. B. K.
[Signature]

Onay:

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27 / 12 / 1993

A. Sarıoğlu
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Ahmet Alkanlı
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	X

GİRİŞ

HİTABET

1. Hitabetin Tanımı	4
2. Hitabetin Konusu ve Amacı	6
3. Hitabetin Önemi	7
4. Hitabetin Tarihçesi	10
5. Hitabetin Unsurları	17
6. Hitabet Çeşitleri	20
7. Dini Hitabet	24

BİRİNCİ BÖLÜM

HİRİSTİYANLIK'TA HİTABET

1.1. HİRİSTİYANLIK'TA HATİP	32
1.1.1. İsa (AS)	33
1.1.2. Havariler	36
1.1.3. Paulos	37
1.1.4. Kilise	40
1.2. HİRİSTİYANLIK'TA MESAJ-HİTAP	45
1.3. HİRİSTİYANLIK'TA MUHATAP	66

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM'DA HİTABET

2.1. İSLAM'DA HATİP	71
2.2. İSLAM'DA MESAJ-HİTAP	76
2.2.1. İslâm'da Hitabın Konusu	78
2.2.2. İslâm'da Hitabın Gayesi	81
2.3. İSLAM'DA MUHATAP	84
2.4. İSLAM'DA HİTABET MEKANLARI	87
2.4.1. Cami - Mescit	88
2.4.1.1. İlk Mescitler	91
2.4.1.2. Mekke'de ilk İbadet	93
2.4.1.3. Mekke'de ilk Mescitler	94
2.4.1.4. Kuba Mescidi	99
2.4.1.5. Mescid-i Nebevî.....	100
2.4.1.6. Mescidin Fonksiyonları	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTABET ESASLARI

3.1. HATİP	104
3.1.1. Hatipde Bulunması Gereken Özellikler	106
3.1.1.1. Bilgi ve Kültür	109
3.1.1.2. Özel Alan Bilgisi-Meslekî Ehliyet	114
3.1.1.3. Şahsiyet ve Karakter	117
3.1.1.4. Hatiplik Formasyonu	123
3.1.1.5. Hatibin Dış Görünüşü ve Hitabet Tekniği	124

3.1.1.5.1. Kıyafet	125
3.1.1.5.2. Ses - Ton - Ahenk	127
3.1.1.5.3. Diksiyon - Telaffuz	128
3.1.1.5.4. Jestler	130
3.1.1.5.5. Mimikler	132
3.1.1.6. Hatibin İç Dünyası ve Samimiyeti	133
3.1.1.6.1. İman	133
3.1.1.6.2. İlim	134
3.1.1.6.3. Amel	136
3.1.1.6.4. İhlas ve Samimiyet	139
3.1.1.6.5. Basiret ve Tefekkür	140
3.1.1.6.6. Meslek Sevgisi	141
3.1.1.6.7. Hitap Usullerine Riayet	143
3.2. HİTAP -MESAJ	144
3.2.1. HİTABENİN HAZIRLANMASI	146
3.2.1.1. Konunun Belirlenmesi	149
3.2.1.2. Konunun Sınırlandırılması	150
3.2.1.3. Amacın Belirlenmesi	152
3.2.1.4. Bilgi ve Malzeme Toplama	154
3.2.1.5. Destek Malzemenin Belirlenmesi	159
3.2.1.6. Konuşma Plânının Hazırlanması	162
3.2.2. DİL VE ÜSLÛP	168
3.2.2.1. Dil	170
3.2.2.2. Üslûp	178
3.2.2.2.1. İnanırcılık	182
3.2.2.2.2. Etkileyicilik	183

3.2.2.2.3. Açıklık	184
3.2.2.2.4. Akıcılık	185
3.2.2.2.5. Duruluk	187
3.2.2.2.6. Yalınlık	188
3.2.2.2.7. Kişiselik	189
3.2.2.2.8. İçtenlik	190
3.2.2.2.9. Doğallık	191
3.2.2.2.10. Tutarlılık	191
3.2.2.2.11. İlginçlik	191
3.2.2.2.12. Birlik	191
3.2.3. SÖZLÜ VE YAZILI HİTAP	192
3.2.3.1. Yazılı Hitap	192
3.2.3.2. Sözlü Hitap	195
3.2.3.2.1. Sözlü Hitap Şekilleri	196
3.2.3.2.1.1. İrticalen Konuşma	196
3.2.3.2.1.2. Ezber Konuşma	197
3.2.3.2.1.3. Yazılı Bir Metni Okuma	197
3.2.3.2.1.4. Bi'l-Bedahe (Şematik) Konuşma	198
3.2.3.3. Yazılı ve Sözlü Hitap Farkları	199
3.2.3.4. Sözlü Hitap Çeşitleri	201
3.2.3.4.1. Muhavere	201
3.2.3.4.2. Hitabe	202
3.2.3.4.3. Sohbet	203
3.2.3.4.4. Münakaşa	204
3.2.3.4.5. Monolog	205
3.2.3.4.6. Diyalog	206

3.2.3.4.7. Konferans	206
3.2.3.4.8. Açık Oturum	208
3.2.3.4.9. Panel	210
3.2.3.4.10. Sempozyum	210
3.3. MUHATAP	211
3.4. HİTABETTE KANAL	216
3.4.1. METOD	217
3.4.1.1. Takrir Metodu	222
3.4.1.2. Soru - Cevap Metodu	228
3.4.2. HİTABET İLKELERİ	232
3.4.2.1. Tedrîcilik İlkesi	234
3.4.2.2. Muhatabı Merkez Alma İlkesi	237
3.4.2.3. Hayatîlik İlkesi	239
3.4.2.4. Ekonomiklik İlkesi	240
3.4.2.5. Aktüalite İlkesi	241
3.4.2.6. Açıklık (Ayanîlik) İlkesi	242
3.4.2.7. Somuttan Soyuta İlkesi	243
3.4.2.8. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi	244
3.4.2.9. Yakından Uzağa İlkesi	244
3.4.3. HİTAP VASITALARI	245
3.4.3.1. Telkin	245
3.4.3.2. Taklit	249
3.4.3.3. Gelenek ve Moda	252
3.4.3.4. Sanat	254
3.4.3.5. Medya	256

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**HUTBE VE VA'Z**

4.1. HUTBE	260
4.2. VA'Z	275
SONUÇ	286
BİBLİYOGRAFYA	304

EKLER

EK-1	314
EK-2	319

Ö N S Ö Z

Yüce Allah, dünya hayatını düzenleyip, ahiret mutluluğunu sağlayacak prensipleri, peygamberleri aracılığıyla insanlara iletmiştir. Peygamberlerden sonra da müntesipleri, bu görevi büyük bir titizlikle sürdürmüş ve belli esaslara bağlamışlardır. Tebliğ, irşad ve davet gibi teknik tabirlerle de ifade edilen, dinin anlatılması işi, son yıllarda özellikle Hıristiyan Batı Dünyasında, iletişim ve hitabet esasları göz önünde bulundurulurken, yeniden ele alınmaktadır. Ülkemizde irşad ve tebliğin nasıl yapılacağı konusunda yeni araştırmalara gidilmediği ve bu konuda daha önce belirlenen metodların günümüze cevap vermekten uzak olduğu kabul edilen bir gerçektir. Hem ülkemizdeki bu boşluğu gidermek, hem de konuya ışık tutmak gayesi ile "Hıristiyanlık ve İslâm'da Hitabet" konusunu araştırmayı düşündük. Konuyu, gelişen çağdaş bilim dallarından ve batılı araştırmacıların metodlarından yararlanarak, kendi sosyal bünyemize ve inanç özelliklerimize göre incelemeye çalıştık.

Araştırmamızda, konu ile ilgili Batı Dünyası'nda yayınlanmış eserlerden, fikir ve metot olarak yarar-

lanılmıştır. Zira Batı'da yapılan araştırmalarda işlenen konu Hıristiyanlık, muhatap da İsa'ya (AS) inananlardır. Batı toplumunun sosyo-ekonomik ve kültür yapısı da müslüman toplumundan çok farklı olduğu için, bu araştırmaların verileri, tam uyulabilir ve uygulanabilir görülmemiştir. Bununla birlikte, plân, metot, ve bakış açısı yönünden bu araştırmalardan istifade edilmiştir. Bu konuda söylenen ve yazılanlardan tesbit edebildiklerimiz, fiil tecrübelerimiz ışığında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Doktora Tez konusu olarak seçtiğimiz bu araştırma, ilgili ilim dallarının verileri ve benzer çalışmalar göz önünde bulundurularak, bir giriş ve dört bölüme ayrılmıştır. Girişte hitabet hakkında genel bilgiler verildikten sonra, birinci bölümde, tarihi seyri içerisinde Hıristiyanlığın ihtiva ettiği mesaj, bu mesajın kaynağı, gayesi ve hedefi işlenirken; İncillerdeki bilgiler esas alınarak Hıristiyanlıkta hitabet işlenmiştir. İkinici bölümde, İslâm'da hitabın kaynağı, mesaj ve muhatapları hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır. nc bölümde, dinî hitabetin unsurları olan hatip, hitap, muhatap ve hitabette kullanılan usul, vasıta ve ilkeler hakkında geniş bilgi verilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise dinî hitabet açısından özellikle toplumumuzda önemli bir yeri olan hutbe ve va'z konusu,

müstakil bir bölüm olarak ele alınmış ve her birine uygulamalı örnekler verilmeye çalışılmıştır.

Konu seçiminden başlayıp araştırmanın son safhasına kadar çalışmalarımı büyük bir titizlikle izleyen, yönlendirici tavsiyelerine muhatap olduğum, en iyiye ulaşmamız için hiç bir fedakarlıktan kaçınmayan hocam Prof. Dr. Ekrem SARIKÇIOĞLU'na şükranlarımı sunarım.

Selahattin FETTAHOĞLU

K I S A L T M A L A R

- age..... : Adı geçen eser.
(AS) ..... : Aleyhi's-Selâm.
AÜ..... : Ankara Üniversitesi.
bkz..... : Bakınız.
c..... : Cilt.
DİB..... : Diyanet İşleri Başkanlığı.
İÜEF. .... : İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
Md..... : Madde.
MEB..... : Milli Eğitim Basımevi.
nşr..... : Neşreden.
s..... : Sayfa.
(SAS) ..... : Sallallahu aleyhi ve sellem.
T.T.K..... : Türk Tarih Kurumu.
TDVK..... : Türkiye Diyanet Vakfı.
trc..... : Tercüme.
vd..... : ve devamı.

G İ R İ Ő
H İ T A B E T

İnsanı kâinattaki diğer canlılardan ayıran temel özellik, öncelikle düşünmesi ve sonra da düşündüklerini bir istek, amaç, duygu, düşünce veya hayal biçiminde ortaya koyabilmesidir. Düşünce, işlenmemiş elmas gibidir. Işığını hitabetin cilâsından alır.¹ İnsan, düşüncelerini ve hislerini başkalarına anlatabildiği, bunlarla başkaları üzerinde etkili olabildiği andan itibaren, kelimenin en geniş ve kuvvetli anlamıyla, içinde yaşadığı cemiyetin bir uzvu, sosyal bir ferdi olur. Bir düşünce veya bir hissin tezahürü ise onu dışarıya yansıtan jest, fikir ve kelime haline konulması ile mümkündür.²

İnsanın, cemiyet içinde etkin bir varlık olarak yer alabilmesi, çevresi ile iletişim kurabilmesiyle yakından alâkalıdır. Çünkü modern toplumların geleceği ve insanların özel hayatları, eskiden olduğu gibi bugün de büyük ölçüde, iletişim tekniklerinin gücü ile, her ferdin kişisel kapasitesi arasındaki dengeye bağlıdır. Özellikle son yıllarda sıkça kullanılan, radyo, televizyon ve gazete gibi kitle iletişim araçları ile de

---

1- Neumann, Rudolf, *Zielwirksam Reden, Informieren - argumentieren - präsentieren - diskutieren - lehren - verkaufen*, 5.Baskı, Expert Verlag, Stuttgart, 1983, s. 13 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Zielwirksam Reden*" şeklinde verilecektir).

2- Akverdi, Hamdi, *Hitabet Sanatı Teknik ve Psikolojisi*, Ulus Basımevi, Ankara, 1937 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Hitabet Sanatı*" şeklinde verilecektir).

özdeşleştirilen iletişim (haberleşme, bildirişme) ise, iki kişinin yüz yüze konuşması, telefonla görüşme, not bırakma, mektup gibi vasıtalarla, "insanlar arasında anlamları ortak kılma işlemi",¹ mananın anlaşılmasına yarayan bir mesaj olarak tanımlanmaktadır.

İletişim, süreç, etki, düşünce, haber, duygu, anlatım, uzaklık ve temel beceriler gibi bir çok kavramı içine alan karmaşık ve çok boyutlu, karşılıklı bir anlaşma sürecidir. İnsanlar, anlamları sembolize eden sözcükler, işaretler, tavırlar, mimikler, şekiller ve renkler ile anlaşılırlar. Anlaşma araçlarının en etkili ve sürekli olanı ise sözdür. İnsanlardaki duygu ve düşünceler, arzular, sevinç ve kederler, söz ile hayat kazanır.

Toplum ve insanları yücelten, "insan kalabalığını sürü halinden cemiyet haline getiren unsur sözdür. Susmak, söylememek, lafa karışmamak, dimağın ölümüdür. Düşüncenin, zihnin, mantığın, zekânın tek ifadesi sözdür. En iyi ile en kötüyü bünyesinde içtima ettirebilen tek uzuv dildir. Dil döndükçe öğretir, muhabbet telkin eder, azim, şevk, iman verir. ... O, iyilik ve kötülüğü hücrelerinde beraber barındıran beynin ifade

---

1- Okan, Kenan, *Eğitim Teknolojisi, Yöntemler Teknikler ve Uygulama*, 3.Baskı, Emel Matbaacılık, Ankara, 1983, s. 19 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Eğitim Teknolojisi*" şeklinde verilecektir); Küçükahmet, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 2.Baskı, AÜ. Basımevi, Ankara, tarihsiz, s. 13.

vasıtasıdır"¹ Bir fikri anlatmak için birbiri ardınca söylenen kelime dizisi olarak kabul edilen söz, yalnız senle beni birleştirmekle kalmaz, kitle iletişim araçları aracılığı ile milyonları kucaklayıp etkiler.²

Söz, en kusursuz biçimini, en kudretli anlatım yeteneğini hitabette bulur. Sözleriyle kitleleri arkalarından sürükleyenler, fikirleri ile toplumu sarsanlar, çığır açanlar, bir devri kapatıp yeni bir devri hazırlayanlar, hep bu ölümsüzlük kaynağından kuvvet almışlardır.³ "Bir hitabeyle kendine isyan etmiş bir orduya Çaldıran gibi bir zafer kazandıran Yavuz Sultan Selim ve daha nice cihangirler, bu tarihî zaferlerini, biraz da kitlelere söz söyleyişlerindeki inandırıcı lisan borçludur"lar.⁴

İyi konuşmak, güzel konuşmak bir sanattır. Güzel konuşan kimse, âdeta kişisel bir manyetizma taşır. Bir sohbet esnasında, bir dinleyici kitlesini inandırmak ve herhangi bir konuda güzel konuşmak için, güzel konuşma sanatının inceliklerini öğrenmek gerekir. Çünkü duygu ve düşüncelerin, başkalarına en iyi şekilde anlatılması,

1- Muallimoğlu, Nejat, *Bütün Yönleriyle Hitabet*, 3.Baskı, Zeki Ofset, İstanbul, 1991, s. XIX.

2- Yüzendağ, Ahmet, *Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama (Örneklerle Hitabet Dersleri)*, 9.Baskı, İstanbul, tarihsiz, s. 3 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Dini Hitabet*" şeklinde verilecektir); Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, İnkılap ve Aka Kitabevi, Tarihsiz, s. 57 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Kompozisyon Sanatı*" şeklinde verilecektir).

3- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 3.

4- Banarlı, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, 2.Baskı, İstanbul, 1975, s. 7.

insanın aklını kullanma sanatı¹ olan, "eski ve yeni ilimlerin kıraliçesi",² hitabet ile mümkündür.

1. Hitabetin Tanımı

Hitabet, bir şeyler anlatmak için sözü başkasına yöneltmek, şahsa veya topluluğa karşı söz söylemek, zamanı, sonu, başı ve gayesi olan konuşma anlamında, Arapça, *خطبة / يخطب / يخطب* kökünden türetilmiş bir kelimedir.³

Hayat şartları, insanı diğer insanlarla sürekli bir arada yaşamaya ve birbirleri ile ilişki kurmaya zorlar. İnsan, duygu ve düşüncelerini, arzu ve isteklerini, karşısındakilere söz ile aktarır. İnsanlar arasındaki iletişime ve anlaşmaya, duygu ve düşüncelerin söz olarak şekillenme özelliği imkân tanır. Ancak, duygu ve düşüncelerin, plânlı, programlı, metotlu ve maksatlı bir şekilde anlatılması, bilinen şeylerin dinleyicilere tesirli ve düzgün bir ifade ile sunulması gerekir.

-
- 1- Yalçın, Cevdet, *Kompozisyon, Planlı Yazma ve Konuşma Sanatı*, 4.Baskı, Ankara, 1989, ss. 178-179.
  - 2- Josuttis, Manfred, *Rhetorik Und Theologie in der Predigtarbeit, Homiletische Studien*, Kaiser Verlag, München, 1985, s. 9 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Rhetorik und Teologie*" şeklinde verilecektir).
  - 3- Sami, Şemsettin, *Kamus-i Türkî*, İktam Matbaası, Dersaadet, 1317, s. 584; İbn Manzur, Muhammed bin Mükerrrem, *Lisanu'l-Arap*, c.I-III, Beyrut, tarihsiz, c.I, s. 361; Asım Efendi, *Kamus*, c.I-IV, İstanbul, 1305, c.I, s. 228; el-Bustani, Bitris bin Bolus, *Dairetu'l-Mearif*, Beyrut, tarihsiz, c.VII, s. 408.

İşte, düşüncenin resmedilmesi, sağ duyunun dile gelmesi, doğru bir duygunun gerçek anlatımı¹ olan hitabet, bir topluluğun huzurunda veya kitle iletişim araçlarından yararlanarak, kitlelerin karşısında, bir maksadı anlatmak, bir ülküyü aşılama, faydalı bir bilgi, bir öğüt vermek, topluluğu bir fikre inandırmak, bazı fevkalâde hallerde heyecanlandırmak ve duygulandırmak için yapılan inandırıcı, etkili, düzgün ve güzel konuşma, sanattır.²

Topluluk karşısında söz söyleyen kimseye hatip, bir fikir vermek, bir ülküyü aşılama için söylenen söze hitabe, (nutuk, günümüzdeki ifadesiyle söylev) denir. Bir fikri, bir davayı dil ustalığı ile açıklama tarzına da hitabet sanatı denir. Ayrıca camilerde, belirli zamanlarda minberden cemaate hitap eden din görevlilerine hatip, okudukları hitabeye de hutbe denir.³

1- Corcos, Fernand, *Güzel Konuşma Sanatı, Başarıya Götüren Yol*, trc., Erdoğan Meto/Naim Yamaner, İstanbul, 1975, s. 26 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Güzel Konuşma Sanatı*" şeklinde verilecektir); Oğuzkan, A. Ferhan, *Eğitim Üzerine*, Ülke Yayınları, Ankara, 1966, s. 65.

2- Kadri, Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lüğati*, İstanbul, 1927-28, c.II, s. 630. Diğer bir ifade ile hitabet, bir fikri, bir inani, bir hissi bütün imkanlardan istifade ederek en kuvvetli şekilde ifade etmek, fazilet ve iyiliği görürcesine resimlerle süslemek, zihindeki bilgileri, kültürü, konusuna uygun sözcükler ve söz gurupları halinde, sadece mantık ve dil kontrolü altında açığa çıkarmaktır. (Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 10; Ros, J. Brun, *Hatiplik Sanatı*, trc., Nazife Müren, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1973, s. 7).

3- Tanımlarla ilgili daha fazla bilgi için ayrıca bkz. Sami, Ş., *Kamus-u Türkî*, s. 584; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arap*, c.I, s. 361; el-Bustanî, *Dairetü'l-Mearif*, c.VII, s. 408; Karaalioğlu, Seyit Kemal, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul, 1975, s. 154 vd; Karaalioğlu, S.K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 65.

2. Hitabetin Konusu ve Amacı

İnsan sosyal bir varlıktır ve diğer insanlarla bir arada yaşamak zorundadır. Birlikte yaşamamanın temeli ise konuşmadır. Konuşma olmadan cemiyet olmaz. Çünkü cemiyet, insanlar arasındaki işbirliğine dayanır. Bu işbirliği de insanların birbirleri ile muhavere edebilme-lerine bağlıdır. Sesle iletilen mesajlar, göze hitap eden mesajlardan daha önemlidir. Çünkü gerçek lisan, konuşulan dildir.

Hitabet sanatı sözlerle ilgilidir. Hitabetin gayesi yalnızca konuşmak da değildir. Konuşmada amaç, bilgi vermek, konuşma neticesinde, belirli davranışları benimsetmek, insanları harekete geçirmektir. Bu sanat, insanlara konuşmayı ve söylediklerini düşünmeyi öğretir. Hitabet sanatının kullandığı sözler, insanla ilgili en büyük ve en iyi şeylerle,¹ bilgi edinme, sualler tevcih etme, halkın alâka ve hareketlerini araştırmalarla ilgili olduğundan² konusunu sınırlamaya imkân yoktur. Her varlık, her düşünce, her buluş, kısacası herşey konu olabilir.³ Hitabet sanatının konusu, insan ve toplumla ilgili gerçeklerdir.⁴

Her etkinliğin açık ya da kapalı bir amacı vardır. Hitabet de bir faaliyet olduğuna göre, onun da bir amacı

1- Eflatun, *Gorgias* (Söylev Sanatı Üstüne), trc., Melih Cevdet Anday, ("Dialoglar I, 2.Baskı, Evrim Matbaacılık, İstanbul, 1989" adlı eserin 47-139. sayfaları arasında), s. 50 vd.

2- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. XXIX.

3- Yüzendağ, A., *Dini Hitabet*, s. 4.

4- Eflatun, *Gorgias*, s. 61 vd.

vardır. Hatibin yaptığı herşey, hatibin amacını gerçekleştirmeye yöneliktir. Buna göre hitabetin amacı, insanlara bildiklerini, düşündüklerini, duyduklarını açık, doğru, etkili bir biçimde tam olarak anlatma yeteneği kazandırmak ve insanların düşüncelerine tesir etmek, günlük işleri, meslekî, siyasî ve ekonomik faaliyetleri yönlendirmektir. Bu işlemde konuşma, bir vasıta, bir alettir.¹

Buna göre, hangi konuda ve hangi çeşitte olursa olsun, hitabetin amacı, dinleyicide yeni bir tutum geliştirmek, dinleyicinin var olan tutumunun şiddetini artırmak, dinleyicinin var olan tutumunu değiştirmek, dinleyicilere belli konularda bilgi vermek, bazen de eğlendirmek ve dinlendirmektir.²

3 . H i t a b e t i n Ö n e m i

Hitabetin sosyal hayatta önemli bir yeri vardır. İnsanların birbirleriyle anlaşması, iletişim yoluyla sağlanır.³ İletişimin başlıca aracı, yazılı ya da sözlü dildir. Konuşma, bir bakıma, dil yoluyla insanların inanç ve tutumlarının kontrol edilmesi ve değiştirilmesi anlamına gelir. Güzel konuşan bir insan, çevresi üze-

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 11; Karaalioğlu, S.K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 56.

2- Daha fazla bilgi için bkz., Kağıtçıbaşı, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, 7.Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988, s. 163 vd (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*İnsan ve İnsanlar*" şeklinde verilecektir).

3- Okan, K., *Eğitim Teknolojisi*, s. 19.

rinde büyük bir etki bırakır. Dilin en güzel şekilde kullanılması olan hitabetin ise insanları etkilemedeki rolü büyüktür.

Konuşma, insanların sahip olduğu en önemli özelliklerden biridir. Güzel ve tesirli konuşma, işlerimizin kolaylıkla yürümesine, isteklerimizin yerine getirilmesine, hemen her sahadaki başarımıza yardım eder. Çevremizin bize karşı alâka duymasında en çok tesiri görülen şeylerden biri konuşmadır. Meşhur siyaset adamlarının, tanınmış din adamlarının, herhangi bir meslekte yükselenlerin umumiyetle iyi ve güzel konuşan kimseler olduğu görülür.¹

İnsan, cemiyetteki yerini ve başarısını anlatım gücüne borçludur. Dava ve idealler, anlatılarak topluma mal edilir. Bir ata sözünde, "Derdini söylemeyen derman bulamaz" denilmektedir. Toplumdaki değer yargıları, dinleme, okuma, anlama ve konuşmalara göre verilmektedir. Meslekî bilgi sahibi kişiler, alanlarında ne kadar kuvvetli olsalar da konuşma yönünden başarısız iseler, bu güçlerini gösteremezler.

İnsanlara "...sözün en güzeli..."² olarak takdim edilen Kur'an-ı Kerim de hitabete büyük önem verir. Bu konuda,

1- Tansel, Fevziye Abdullah, *İyi ve Doğru yazma Usulleri, I-II, Kompozisyon Tashih ve Müracaat el Kitabı*, Çetin Ofset, İstanbul, 1985, s. 259 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*" şeklinde verilecektir).

2- "Onlar ki, sözü dinlerler ve onun en güzeline uyarlar. İşte onlar Allah'ın kendilerini doğru yola ilettiği kimselerdir ve onlar akl'ı-selim sahibidirler." (*Zümeer Suresi*, 39/18) .

"...En güzel sözü söylesinler...";¹ "...insanlara güzel söz söyleyin, ...";² gibi ayetler, insanların konuşmalarında dikkatli olmalarını ve sözün en güzelini söylemelerini tavsiye eder. Rûsulullah'a (SAS) "..., onlara öğüt ver ve onların içlerine tesir edecek güzel söz söyle!"³ ve Fir'avn'ı hakka davet etmek üzere vazifelendirilen Musa ve Harun'a (AS), "Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt alır veya korkar"⁴ emri verilmiştir.

Konuşmak, karşımızdakini anlayabilmek için, elimizde olan biricik araçtır. Düşüncelerimizi başkalarına duyurabilmek ise, bize ayrıca bir çeşit huzur verir.⁵ "Söz, kullanılmasını bilen için mükemmel bir silahtır. Onunla gönül almak da gönül kırmak da mümkündür... insanı birdenbire alevlendirir, duranı koşturur, koşanı durdurur."⁶

"Kitleye birşeyler öğretmek, yüksek ihtisasları uyandırmak ve fenalarını yatıştırmak, millî dileklere veche vermek, nihayet insanları konuşmaya alıştırmak ve siyasal işlerde toplu ve müşterek hareket imkânlarını temin etmek yolunda söz, pek büyük bir rol oynar."⁷ İnsan, nasıl konuşma ihtiyacında ise; inançlar, fikirler ve idealler de en güzel şekilde anlatılma, aktarılma ve

---

1- *İsra Suresi*, 17/53.

2- *Bakara Suresi*, 2/83.

3- *Nisa Suresi*, 4/63.

4- *Taha Suresi*, 20/44.

5- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 60.

6- Kazancı, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1980, s. 18.

7- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 11.

savunulmaya muhtaçtır. Bu da hitabetin, insan için, iç-timaî hayat açısından vazgeçilmez bir nitelik taşıdığını ve önemini ifade etmeye yeter bir sosyal gerçektir.

4. Hitabetin Tarihçesi

Allah, insanı gönlünden geçen duyguları açık ve seçik bir tarzda anlatabilme melekesiyle yaratmış,¹ Adem'e (AS) eşyanın isimlerini öğretmiştir.² İnsan, çocukluk çağından itibaren teşbihli ve tasvirli konuşmalara başlar ve bu meziyeti ile diğer canlılardan ayrılır. Çocuğun belâgat yapması, bu sanatın fitraten insanda mevcut olduğuna canlı bir delildir.

İlk insana, konuşma özelliği, eşyaya rumuzlar şeklinde isimler verme sırrı verilmiştir. Bu sır, şahıslara ve hissedilen eşyaya işaretler vererek, dille telaffuz edilen isimlendirme kudretidir.³ Adem'den (AS) önceki yaratıklar konuşmadan yoksun idiler. Dil yeteneği, eşya hakkında bilgi sahibi olarak eşyayı bilinçli olarak işleme özelliği, sanat kabiliyeti insanda ortaya çıkmıştır. Adem'e (AS) öğretilen isimler, dildeki kelimeleri ifade eder.⁴

Konuşmada ana malzeme sözdür; bunun ancak insanla kaim olacağı göz önüne alınırsa, hitabetin ne kadar es-

1- *Rahman Suresi*, 55/4.

2- *Bakara Suresi*, 2/30.

3- Kutup, Seyyid, *Fî Zilali'l-Kur'an*, c.I-VIII, Beyrut, 1971, c.I, s. 67.

4- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, c.I-XI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991, c.I, s. 144.

kilere uzandığı farkedilecektir. Bu bakımdan onun, muhabı olduğu ilâhi vahyi, yakınlarına nakleden ilk insan ve ilk peygamber Adem (AS) ile başladığını söyleyebiliriz. Bu sanatın en başarılı mümessilleri de yine, insanlığın ilk öğretmenleri sayılmaları gereken peygamberler olmuştur.¹

"Hitabet bir milletin, bir cemiyetin siyasî ve kültürel gelişmesiyle yakından ilgilidir. Kültür, hürriyet ve fikir bakımından gelişmemiş milletlerde ve cemiyetlerde hitabet genellikle yaygın değildir. Söz ve fikir hürriyetinin hakim bulunduğu yerlerde ve zamanlarda hitabet sahasında da ilerleme olmuş, meşhur hatipler yetişmiştir."²

Her millet, zaman zaman bağrından birçok hatip çıkarmış ve büyük hatipler yetiştirmiştir. İlim adamı, asker, devlet adamı, lider ve özellikle din adamı olan bu hatipler, mensubu buldukları milletlerine hizmet etmiş, gelecek nesiller üzerinde derin tesirler bırakan eserler vermişlerdir.

Hitabetin en eski örneklerine eski Yunanistan'da ve Latinler'de rastlanır. Gerçi o devirlerde, bugünkü anlamda bir hitabet tarzı ve hatip yoktu denilebilir. Fakat bu iki milletin hayatında, edebiyatın önemli bir geçidi olan hitabet büyük bir yer tutar. Büyük meydan-

1- Furat, Ahmet Subhi, "Arap Edebiyatında İlk Hatipler", *İslami Edebiyat Dergisi*, 3.Sayı, Ocak-Şubat-Mart, 1990, ss. 7-10.

2- Ünsel, M. Ziya, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, Fuat Gücüyener Yay., İstanbul, 1950, s. 3.

larda toplanan halka, meşhur hatipler tarafından şiirler okunur ve hitap edilirdi.¹

Rahip Fenelon "Yunanlılarda herşey halka, halk da söze bağlıdır" der. Eski Atina sitelerinde, sosyal yaşayış ve siyasî olaylar, hitabet sanatı için iyi bir zemin oluşturmuştur. "Agora" adını verdikleri meydanlarda biriken halk, güzel söz söyleyen, halkı inandırıcı, coşturucu hitabelerde bulunan hatiplerin etrafında toplanmaktan zevk almış ve yapılan konuşmaları ilgiyle takip etmiştir.

Halkın hitabete ve güzel söze aşırı şekilde düşkünlüğü, Yunanistan'da hatip yetiştirme gayesi ile okullar açılmasına sebep olmuştur. Perikles (MÖ.499-429), Aiskhines (MÖ.389-304), Demosthenes (MÖ.384-422), Eşin (MÖ.389-313) Yunanlıların yetiştirdiği büyük hatiplerdir.

Roma'da halk, Forum denilen meydanlarda toplanıyor, siyasi ve sosyal olayların hararetli tartışmalarını izliyordu. Forumlardaki konuşmalar, özel kişilerin yönetiminde, tam bir düzen ve disiplin altında yapılıyordu. Forum'un, halkın bütün haklarını müdafaa eden, devletin siyasi durumunu tartışan, çeşitli meslek ve baskı gruplarını temsil eden daimi üyeleri olurdu.

Çeşitli konuların, halkın önünde tartışıldığı bu meydana Caesar tarafından, sadece hatipler için bir

---

1- Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 29.

kürsü konulmuştu. Dış ülkelere gönderilecek elçilerin hatipler arasından seçilmesi, Roma'da hitabete verilen önemi anlatır.

Genç Plin (MÖ.113-62) ve ihtiyar Seneca (MÖ.55-MS.37-41), meşhur Roma hatiplerindendir. Romalıların en büyük hatibi ise dünyaca ünlü Cicero (106-43)'dur. Tarihin tanıdığı en büyük hatiplerden biri olan¹ Latin edebiyatının bu güçlü hatibi, kuvvetli nutuklarıyla ün kazanmıştır. Bilhassa siyasî ve hukukî nutukları oldukça meşhurdur.

Fransa'da hitabet, daha çok kiliselerde görülen va'z çeşididir. 17. yüzyılda dinî hitabet, edebî bir tür halini almıştır. Bu yüzyılda yetişen hatiplerin hemen hemen hepsi birer vaizdir. Bossuet, dinî hitabette yeri büyük olan bir rahipti. Daha sonra ihtilal (1789) yıllarında hitabet meydanlara taşmış ve siyasî hitabet şeklini almıştır. Mirabeu (1749-1791), Danton (1759-1794), Robespierre (1758-1794) gibi ihtilalin önderliğini yapanlar, aynı zamanda ateşli birer hatip idiler.

Cahiliye devri Araplarında da hitabete büyük önem verilmiştir. Araplar, her yıl Ukaz, Mecenne ve Zü'l-Mecaz gibi panayırlarda toplanırlardı. Bu panayırlarda hem alış veriş yaparlardı, hem de her kabilenin şairleri, hatipleri şiirler okur, hutbeler irad ederlerdi. Ele ge-

1- Loebbert, Michael F., *Rhetorik*, Reclam, Stuttgart, 1991, s. 48.

çen her fırsatı değerlendirerek kabileler arası hitabet ve şiir yarışmaları düzenlerlerdi.

Edebi değeri yüksek bir akademi gibi kabul edilen bu panayırların en büyüğü Ukaz'dır. Nahle ile Taif arasındaki vadi içinde bir hurmalıkta kurulan Ukaz, bir mesele hakkında bir yere kapanıp fikir yürütmek, hasmı, delil getirerek susturmak manasınadır.¹ Hicretin 129. senesinde yağma edilmesine kadar, 170 sene devamlı olarak her yıl kurulmuş olan bir panayırdır.

Hac yolu üzerinde kurulduğu için bütün Arap kabileleri Ukaz'ı ziyaret eder, çadırlar kurarlardı. Kabilelerin hatipleri ve şairleri burada hutbeler okur, kasideler söyler, fesahat ve belâgat üzerine sohbetler düzenlerlerdi. Bu meclisler günlerce devam ederdi. Bu çarşıda en beliğ şair kasidesini, en beliğ hatip hutbesini ortaya koyardı. Nâbiğa ez-Zübyanî için bir çadır kurulur, hakem olarak şairlerin kasidelerini değerlendirir, kazananı açıklardı. Amr b. Külsüm meşhur muallakasını burada söylemiştir. Meşhur Arap hatibi Kuss b. Sâide (600) de Muhammed'in (SAS) geleceğine dair duygularını ifade eden hutbesini, boz bir devenin üzerinde bu çarşıda söylemiştir.²

1- Mustafa İbrahim/Ez-Zeyyad, Ahmet Hasan/Abdulkadir, Hamid/En-Neccar, M. Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasiyd*, c.I-II, Kahire, 1960, s. 619.

2- Hutbenin Metni:

Ey nâs! Geliniz, dinleyiniz, belleyiniz, ibret alınız. Yaşayan ölür, ölen fena bulur, olacak olur. Yağmur yağar, otlar biter. Çocuklar doğar, analarının, babalarının yerini tutar. Sonra hepsi mahvolup gider. Olayların ardı arası kesilmez, kulak veriniz, dikkat ediniz! Gökte haber var, yerde ibret alacak şeyler var.

Oldukça eski ve parlak bir geçmişe sahip olan Türk milleti, tarih boyunca büyük devletler kurmuş, çetin zaferler kazanmıştır. Büyük hakanlar, kumandanlar, kahramanlar, hukukçular ve din adamları yetiştirmiştir. Hareketli bir tarihi ve çok canlı bir dinî hayatı olan milletimizin, büyük hatipler yetiştirdiğinden de şüphe edilemez. Ne yazık ki, heyecanlı anlarda söylenen, eski yüzyıllara ait, örnekleri elimizde bulunmayan hitabeler, şifahi olması sebebiyle yazıya geçmeyerek kaybolup gitmişlerdir. Ayrıca, Türkün büyük zaferlerini dile getiren, Türk hakanlarının askerlerine ve halka yaptıkları tesirli konuşmaları içine alan, tarihi belgelerimiz vardır. Çok güzel ve ateşli hitabet örnekleriyle süslü, Orhun Âbideleri'ndeki ifade ve üslûp, o yüzyıllarda dahi

---

Yeryüzü bir ferş-i eyvan, gökyüzü bir yüksek tavan. Yıldızlar yürür, denizler durur. Gelen kalmaz, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden hoşnut olup da mı kalıyorlar, yoksa orada bırakılıp da uykuya mı dalıyorlar?

Yemin ederim, Allah'ın indinde bir din vardır ki, şimdi bulunduğunuz dinden daha sevgilidir ve Allah'ın bir gelecek peygamberi vardır ki, gelmesi pek yakın oldu. Gölgesi başınızın üstüne geldi. Ne mutlu o kimseye ki, O'na iman edip de O dahi ona hidayet eyleye. Vay o bedbahta ki, O'na isyan ve muhalefet eyleye! Yazıklar olsun ömürleri gaflet ile geçen tümmetlere!

Ey Cemaat-i İyâd! Hani âbâ ve ecdad, hani müzeyyen kâşâneler ve taştan hâneler yapan Âd ve Semûd, hani dünya varlığına marur olup da kavmine "Ben sizin en büyük rabbinizim" diyen Firavn ile Nemrud? Onlar size nisbetle daha zengin ve kuvvet ü kudretçe sizden efzûn değilmiydiler? Bu yer, onları değirmeninde öğüttü, toz etti, dağıttı. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini, yurtlarını şimdi köpekler şenlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin, onların yoluna gitmeyin. Herşey fânidir. Bâki ancak Cenab-ı Hak'tır ki, birdir, şerik ve nazîri yoktur. Tapacak ancak O'dur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Evvel gelip geçenler de, bize ibrek alacak şey çoktur. Ölüm ırmağının girecek yerleri var, ama çıkacak yeri yoktur. Büyük, küçük hep göçüp gidiyor. Giden geri gelmiyor. Cezmeddim ki, ammeye olan bana da olacaktır." (Cevdet Paşa, Ahmed, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.I-II, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1976, c.II, s. 66).

Türkler'de bir hitabetin mevcudiyetinin sağlam bir delili olarak kabul edilebilir.

Göktürkler'den sonra kurulmuş olan Türk devletlerinde de büyük hatipler yetişmiştir. Fakat bu büyük hatiplerin heyecanlı anlarda söyledikleri bu hitabeler de yazıya geçmeyerek kaybolup gitmiştir. Ancak, Oğuz Han'ın¹, Yıldırım Beyazid'in, Yavuz Sultan Selim'in irad ettikleri hitabelerden bazı parçalar elimizdedir.

Türk toplumunda hitabet, meşrutiyetten sonra canlılık kazanmıştır. Bilhassa 1912 yılında kurulan ve Türk Milliyetçiliği'nin cemiyete yayılmasında önemli bir merkez olan Türk Ocağı, birçok genç Türk hatibinin yetişmesine imkân hazırlamıştır. Heyecanlı hitabeleriyle kısa zamanda büyük bir ün kazanmış, Türk Ocakları'ndaki çalışmaları ve hitabeleriyle Türk Milliyetçiliği'nin ve Milli Edebiyat Cereyanı'nın güçlenmesinde büyük hizmet görmüş Hamidullah Suphi Tanrıöver bu hatiplerden biri olup Türk Ocakları'nda söylediği nutukları, Dağ Yolu adlı eserinde toplanmıştır.

Üzerine düşen görevi fert fert yerine getiren büyük Türk Milleti, topyekün bir mücadele olan Kurtuluş Savaşı'nda, hitabetin her çeşidini kullanmıştır. Va'zlarıyla Manastırlı İsmail Hakkı, ilk Millet Mecli-

1- (... Sonra Oğuz Kağan büyük bir şölen verdi.... Halkı çağırdı. ... Şölen den sonra Oğuz Kağan beylere ve halka hitap etti:) "Ben sizlere hakan oldum. Elimize yay ve kalkan alalım. Savaş talihi (zafer) amacımız olsun. Bozkurt sesi, savaş haykırışımız olsun. Demir kargılarımız bir ormana benzesin. Atlarımız avlakta yürüsün. Yeni ırmaklar, yeni denizler geçelim. Güneş bayrağımız, gök çadırımız olsun. (Oğuz Kağan Destanı)

si'ndeki ateşli hitabeleriyle Büyük Reşit Paşa, Maliye Nazırı Cavid Bey, Milli Mücadele yıllarında düzenlenen büyük mitinglerde irad ettiği heyecanlı nutukları ile ün yapan kadın hatiplerimizden Halide Edip Adıvar, dinî, siyasî ve akademik hitabette emsalsiz eserler veren yakın tarihimizin ünlü hatiplerindendir.

1920'lerde İstiklal Marşı Şairi Mehmet Akif Ersoy, Anadolu Milli Kurtuluş Hareketi'ne katılmak, halkta milli şuuru uyandırmak ve güçlendirmek için, İstanbul'dan ayrıldı. Her uğradığı şehir ve kasabanın mabedlerinde halka va'zlar verdi, hutbeler okudu. Bu va'z ve hutbelerde, İslâmlıkla Türklüğün aynı şeyler olduğunu belirtti. Müslüman Türk'ün esir yaşayamayacağına olan imanını açıkladı. Kastamonu Nasrullah Camii'nde, heyecanlı büyük bir kalabalık önünde verdiği ve her tarafta bastırılarak, bütün cephe-lerde Mehmetçiğe dağıtılan hitabesi, dinî hitabetin en-der örneklerindendir.

5. Hitabetin Unsurları

Hitabet, insanlar arasında işaretler aracılığıyla düşünce ve fikirlerin değişimidir. Bu tarif, hitabeti iletişime irca eder.¹ İletişim, filolojik ve sosyopsiko- lojik zaviyeden incelenen hitabet, lisanî iletişimin

---

1- Lay, Rupert, *Die Macht der Wörter, Sprachsystematik für Manager*, Ullstein, Berlin, 1992, s. 11 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Die Macht der Wörter*" şeklinde verilecektir).

tam bir insicamıdır.¹ Muhatap, hitabet anında hatip ve hazırlanan çevre ile etkileşimde bulunur. Hatibin bir konu üzerinde konuşması, o konunun hedef davranışlarını muhataba kazandırmaya çalışması demektir. Hatibin bir konu ile ilgili hedef davranışları muhataba kazandırması ise, o konu ile ilgili daha önce kazanmış olduğu fikir, bilgi, tutum, haber, duygu ve düşünceleri, muhatabıyla paylaşması, bu davranışların muhatapta da oluşmasını sağlamaya çaba göstermesi demektir. Davranış değişikliği meydana getirmek üzere fikir, bilgi, haber, tutum, duygu ve düşüncelerin paylaşılma süreci ise, günümüzde iletişim olarak adlandırılmaktadır.²

Hatibin muhatabına herhangi bir konuda etki edebilmesi, kendisi ile dinleyicileri arasında o konuda bir iletişim kurmasına bağlıdır. O halde hitabet, bir iletişim sürecidir. İletişimde bulunmaksızın hitabet mümkün değildir. Sembollerin anlamları kişilere göre değişebilir. Latince yazılmış bir mektup, Latince'yi bilmeyen bir Türk için bir anlam taşımaz. Bunun için son yıllarda yapılan çalışmalar, bilgi alış verişini iletişim kaidelerine bağlamaya yöneliktir.³

Etkili bir iletişim işleminde genellikle hatip, dinleyici, konu, amaç, zihnî plân, konuşma üslûbu

1- Otto, Gert, *Predigt als Rede, über die Wechselwirkungen von Homiletik und Rhetorik*, 1.Baskı, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1976, s. 41.

2- Çilenti, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1984, s. 43.

3- Küçükahmet, L., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 13.

(natıka), vasıtalar, yer ve zaman gibi faktörler önemli bir rol oynar.¹ Bu unsurlardan birisinin yeterince dikkate alınmaması, iletişim verimini düşürür.²

Hitabet bir iletişim işlemi olarak kabul edilince, bu işlemin unsurlarının da bilinmesi gerekir. Aristo'ya göre, bir iletişim sürecinde üzerinde durulması gereken üç temel öge, iletişimde bulunan kimse, bu kimsenin ilettiği şey ve iletileni dinleyenler veya algılayanlardır.³

İletişim sürecinin önemli elemanlarından biri kaynak, diğeri alıcıdır. Kaynak, başkalarıyla paylaşacak bir fikre, ya da bilgi, haber duygu, tuttum veya düşünceye sahip olan kimsedir. Kaynak, sahip olduğu bir fikri ya da onunla ilgili davranışları alıcı ile paylaşmak isterse, onu önce hareket, jest, mimik, ses, söz, yazı v.b. gibi sembollerden en az biri ile yapılmış bir mesaj haline getirmek, sonra da bu mesajı, bir arac ya da usulle alıcının duyu organlarından en az birine iletmek zorundadır. Mesajın alıcıya iletilmesini sağlayan bu araç ve usullere kanal denilmektedir.

Mesajın yapılmış olduğu sembol veya şifre çeşitleri, aslında alıcının duyu organlarına etki yapan optik, mekanik, termik ya da kimyasal uyarıcılardır. Kanal ise bu sembol ya da şifre çeşitlerini alıcının

---

1- Neuman, R., *Zielwirksam Reden*, s. 21 vd.

2- Okan, K., *Eğitim Teknolojisi*, s. 19; Küçükahmet, L., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 13.

3- Bkz. Loebbert, M.F., *Rhetorik*, s. 34 vd.

duyu organlarına ileten sözlü ve sözsüz iletişim teknikleri, müzik, plak, teyp, hareketli veya hareketsiz yansıtılan ve yansıtılmayan fotoğraf ve resimler, yazılı ve basılı iletişim araç ve usulleridir.¹

Böylece bir iletişim süreci olarak nitelendirilen hitabet, kim, ne maksatla neyi konuşur, hangi yollarla kime hitap eder, hatibin hedefine ulaşması için hangi etki ve sonuçlar meydana gelir, şeklinde ifade edilebilir. Buna göre hitabetin unsurları, hatip (kaynak) hitap (mesaj - haber); hitabet vasıta ve yolları (kanal); muhatap (alıcı - hedef) ve çevre (muhit) olarak belirlenmiş olur.

6. Hitabet Çeşitleri

Hitabette işlenen konular sınırsızdır. Bu sebeple onu çeşitlerine ayırmak oldukça zordur. İlgili eserlerde, edebiyat tarihlerinde ve edebî bilgiler veren eserlerde hitabet, hitabelerin uygulama alanları, üslûba tesir eden farklılıkları ve konuları göz önünde bulundurulurken, başlıca, askerî, siyasî, hukukî, ve dinî hitabet olarak tasnife tabi tutulmuştur.

Hukukun bütün incelikleri kullanılarak, haksızlığa uğramış, masum ve mazlum insanları müdafaa etmek gibi ulvî bir vazifenin verdiği heyecanla, insanların haklarını belirtmek veya aramak amacı ile hukuk bilginleri,

---

1- Çilenti, K., *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, s. 44 vd.

hakimler, avukatlar ve yetkili kişiler tarafından yapılan konuşmalara hukukî hitabet denir.¹

Komutanların, askerlerini gayrete getirmek ve heyecanlandırmak için söyledikleri, şiddetli, canlı, yiğitce, en cahil neferlerin bile kolaylıkla anlayabileceği kadar açık, oldukça kısa, fakat o nisbette de veciz nutuk ve hitabeler askerî hitabettir.²

Özellikle savaş zamanlarında, askerî hitabetin çok büyük etkisi görülür. Orduyu düşmanın üzerine sevk edilmek için ona, cesaret ve moral kazandırmak; onu, bu olaya hazırlamak gerekir. Bu da ateşli bir hitabe ile mümkündür. İyi bir hitabe, askerleri heyecanlandırır, coşturur; onlarda yepyeni duyguların oluşmasını sağlar. Bu ise yenilmez bir güç ve bükülmez bir bilek meydana getirir.

Savaşlarda teknik gücün, maddî ağırlığın yanında; hayatı, bütün değerleri, nimetleri hiçe sayan, milleti ve vatani için ölüme atılmaya hazır bir insanın maneviyatı, çok büyük bir üstünlük unsurudur. Askerî hitabette konuşmanın ağırlığı bu noktada toplanır. Ruhlardan ölüm korkusunun silinmesine çalışılır. Gazilik ve şehitlik mertebesine ulaşmanın kutsiyeti anlatılır. Tarihteki kahramanlıklardan örnekler verilerek, erlik ve yiğitlik heyecanları en yüksek dereceye çıkarılır.

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 16; Yüzendağ, A., *Dini Hitabet*, s. 25.

2- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 60.

Yavuz'un Çaldıran Seferi esnasında söylediği:

«- İçinizde er olanlar benimle gelsin. Er olmayanlar karıllarının yanına dönsün. Hiçbiriniz gelmezseniz ben düşmanın üzerine yalnız başıma atılmasını da bilirim.» örneğinde olduğu gibi, en bol örnekleri Türkler'de görülen bu hitabette maksat, bilhassa savaşlarda askerlere manevî bir kuvvet kazandırmak ve moral vermektir.

Askerî hitabetin, Kur'an'da ve sünnette çok güzel örnekleri vardır. Kur'an-ı Kerim'de, mü'minleri savaşta sebata teşvik için, "Ey peygamber, Allah sana ve sana tabi olan mü'minlere yeter. Ey peygamber, mü'minleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabreden yirmi kişi olsa, ikiyüz (kâfir)i yenerler. Sizden yüz kişi olsa, kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü kâfirler, anlamaz bir topluluktur."¹ buyurulmuştur. Rasulüallah (SAS) da, "Ey nâs! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin! Allah'dan afiyeti isteyin! Onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin! Bilin ki cennet, kılıçların gölgeleri altındadır."² ifadeleri de askerî hitabetin veciz örneklerindedir. Bu konuda Endülüs fatihi Tarık bin Ziyad ve Büyük Türk Hakanı, Anadolu Fatihi Alp Arslan'ın³ hitabeleri de askerî hitabetin eşsiz örnekleri sayılır.

1- *Enfal Suresi*, 8/64-65.

2- Müslim, Ebu Hüseyin Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-Sahih* (Sahih-u Müslim), c.I-III, İstanbul, 1981, Cihat, 20.

3- Bu hitabenin metni için Bkz. Ünal, Tahsin, "Madde ile Mananın Çarpışması" *Diyanet Dergisi*, Temmuz - Ağustos 1971, Alp Arslan Sayısı, 110 - 111. Sayı, s. 253, s. 253.

İnsanların toplum halinde yaşamaya başladıkları dönemlerden beri iki ayrı zümrenin varlığı göze çarpar. Bunlardan biri yönetenler, ikincisi yönetilenlerdir. Bu hal, tarih boyunca daima böyle olmuştur ve böyle devam edecektir. Değişen sadece yönetme şekilleridir. Toplumun yönetimini elinde tutanlar, siyaset adamları ve diplomatlar, kendilerini topluma tanıtmak, sevdirmek ve fikirleri etrafında insanları toplamak zorundadırlar. Bunun için de güzel konuşmaları, inandırıcı hitabeler vermeleri gerekir. ¹ "İşte siyasetle uğraşan kişilerin, siyasî fikir ve gayelerini, siyasî partilerinin fikir, gaye ve umdelerini, partilerinin programlarını, siyasî program ve inanışlarını geniş halk kitlelerine anlatmak, izah etmek amacı ile yaptıkları konuşmalara siyasî nutuk denir."²

Siyasî Hitabetin en güzel örneklerine, özellikle, seçim esasına dayanan parlamenter demokrasi ile idare edilen toplumlarda, millet meclislerinde, senatolarda, seçim zamanında meydanlarda, kapalı salonlarda, radyo ve televizyonlarda parti prorbagandası için yapılan konuşmalarda, toplantı ve mitinglerde, parti kongrelerinde, diplomatların toplantılarında rastlanır.

1- Yüzendağ, A., *Dini Hitabet*, s. 23.

2- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 14.

7. Dini Hitabet

Yetişkin kültürlü hatiplerin, vaizlerin, müminleri irşat etmek; onlara gerek dînî, gerek dünyevî yönlerden bilgi vermek için yaptıkları konuşmalara dînî hitabet¹ denir.

Dînî hitabet, hitabetin en eski çeşitidir. Hutbeleri, va'zları ve diğer dînî konuşmaları içine alan dînî hitabetin konusu, dînî ve ahlâkî konulardır. Dînî hitabetin amacı ise, insanlara ahlâklılı, vicdanlı, namuslu kişiler olmaları için öğütler vermek, birbirlerine karşı vazifelerini hatırlatmak, Allah'ın ve Rasulu'nun emirlerini, dileklerini bildirmektir. Dînî hitabet, insanların ruhlarının yıkanmasına, aydınlatılmasına, ve kötülüklerden uzak kalmalarına ışık tutar.

Din, insanla beraber var olan ve yaşayan bir gerçek, ferdî ve sosyal bir realitedir. O her türlü felsefî ve ilmî düşünceden önce var olmuş, insan hayatını sevk ve idare etmiştir. İnsan, inanmak ihtiyacındadır. Ferd, tabiî bir eğilim ve duygu ile kendine göre bir dînî hayat yaşar. Bu, onun nefsinin korumak ve yaşamak hakkına bağlı tabiî ve fitrî bir duygudur. Allah, insanı yaratırken ona verdiği fitrî kabiliyetler ve irsiyet sermayesi ile beşerin fıtratına «dindarlık»² özelliğini de

1- Yüzendağ, A., *Dini Hitabet*, s. 29.

2- Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, 2.Baskı, Yükselen Matbaacılık, İstanbul, 1972, ss. 31-33.

ilave etmiştir. İnsanın yaratılış itibariyle dinî bir varlık olduğu, bütün dinlerin kabul ettiği bir gerçektir. Her dinde temel kavram, bir kutsal ile ilişki kurmaktır. İnsan her çağda kutsal bir şey bulmuş, ona inanmış ve bağlanmışdır.

Hıristiyanlar ve Müslümanlar da, çeşitli konularda aralarında ciddi ve çok sayıda farklılıklar bulunmasına rağmen, temelde Tanrı'nın Peygamber denen kişiler aracılığı ile insanlara hitap ettiğine inanmaktadırlar.¹

Bu durum Petrus'un II. nci Mektubunda, "Öncelikle şunu bilin ki, Kutsal yazılarda bulunan hiçbir peygamberlik sözü kimsenin özel yorumu değildir. Çünkü hiçbir peygamberlik sözü insanın isteğinden kaynaklanmadı. İnsanlar kutsal Ruh'ça yöneltilerek Tanrı'nın sözlerini ilettiler."² ifadesi ile açıkça belirtilmektedir. Kur'an'ın beyanına göre de "Her ümmetin bir peygamberi vardır. ..."³ "...Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı (peygamber gelip) geçmiştir."⁴ Allah onları, insanlara "... onlara kendi içlerinden ... (Allah'ın) ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi ..."⁵ olarak göndermiş, emirlerini insanlara tebliğ etmek için seçmiştir.

1- Watt, Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, trc., Turan Koç, İstanbul, 1991, s. 92.

2- Kitab-ı Mukaddes, *Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988, II. Paulos, 1/20-21.

3- *Yunus Suresi*, 10/47.

4- *Fatır Suresi*, 35/24.

5- *Bakara Suresi*, 2/129.

İslâm itikadına göre hitabet, beşeriyetin babası Adem (AS) ile başlamaktadır.¹ İnsanlığın ilk hatibi de Adem'dir (AS). O "zürriyetine doğru yolu göstermek için Allah'tan telakki ettiği kelime ve suhuf ile"² insanlığa hitap etmiştir. İnsan nesli çoğalıp dünya üzerine yayılınca, hidayete esas olan ilâhi kelimeleri unutmuş, onları tahrif etmiş ve Allah'ın gösterdiği yoldan sapmıştır. Bunun üzerine Allah, zaman zaman, "... her millet içinde: "Allah'a kulluk edin, şeytan(a tapmak)dan kaçının..."³ diye tebliğatta bulunan bir elçi göndermiştir.

Tarih boyunca insan toplumu farklılıklar gösterir. Bu farklılığı ortaya koyan unsurların başında dil, ırk ve yerleşim bölgeleri gelir. Buna göre, bu özellik dikkate alınarak bütün milletlere,⁴ o milletin içinden, diğer insanlara nazaran birtakım üstün yeteneklere ve herkeste bulunmayan vasıflara sahip, milletlerine dinî, ahlâki ve siyasî sahada yol göstermek suretiyle onları doğruya ve gerçeğe çağırın, öğretim ve eğitimi yapabil-

1- Çakan, İsmail Lütfi, *Örnekleriyle Uygulamalı Dini Hitabet* (Türleri, Hazırlanış ve Sunuluş Usülleri), Ankara, 1975, s. 16.

2- Uludağ, Süleyman, *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, İstanbul, 1975, s. 10.

3- *Nahl Suresi*, 16/36.

4- "Andolsun Nûh'u da kavmine gönderdik: Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. ..." (*A'raf Suresi*, 7/59), "Âd (kavmin)e de kardeşleri Hûd'u (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur..." (*Hud Suresi*, 11/50), "Semud (kavmin)e de kardeşleri Salih'i (gönderdik): "Ey kavmim dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. ..." (*A'raf Suresi*, 7/73), "Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi. ..." (*A'raf Suresi*, 7/85).

mesi için, gönderildiği toplumun dilini konuşan, o toplumu irşat eden, onları öğreten ve eğiten bir peygamber gönderilmiştir.¹ Bu peygamberler görevlerini, mütemadiyen konuşarak ve bizzat yaşayarak yerine getirmişlerdir. Bu zorlu ve çetin mücadele esnasında dikkat çekici ve insanları etkileyici hitabeler vermişlerdir.² Buna bağlı olarak, dinî hitabet, insanlık tarihinin her kesitinde, büyük ölçüde yer almış ve ilk olarak gelişen hitabet türü olmuştur. İnsanlar, güzel konuşma sanatı olan hitabeti de peygamberlerden öğrenmişlerdir.

Esasta aralarında fark bulunmayan, en azından İbrahim'den (AS) bu yana adı "İslâm"³ olan hak dinin son kitabı "Kur'an-ı Kerim", son peygamberi de, hitabet sanatının doruk noktasına ulaştığı bir muhitte, son ilahi

1- "Biz, her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara (emredildikleri şeyleri) açıklasın. (peygamberin açıklamasından) sonra Allah dilediğini sapıtır, dilediğini yola iletir. O, azizdir, hikmet sahibidir." (*İbrahim Suresi*, 14/4).

2- Hatibu'l-Enbiya -Peygamberlerin en güzel konuşanı- Şuayb (AS)'ın Kur'an-ı Kerim'de geçen şu hitabesi bunun en güzel örneğidir:

"... Ey Milletim! Allah'a kulluk edin. Sizin ondan başka tanrınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü, tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, ıslah edildikten sonra yer yüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer inananlar iseniz bunlar sizin için daha hayırlıdır.

Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başına oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de O sizi çoğalttı. bakın ki, bozguncuların sonu nasıl olmuştur.

Eğer içinizden bir gurup benimle gönderilene inanır, bir gurup da inanmazsa, Allah aramızda hükmedinceye kadar sabredin. O hakimlerin en iyisidir." (*Araf Suresi*, 7/85-87).

3- "Allah uğrunda, O'na yaraşır şekilde cihad edin. O, sizi seçti ve dinde size bir güçlük yükledi. (sizin dininizi de) babanız İbrahim'in dini (gibi geniş kapsamlı yaptı, daraltmadı). O (Allah) bu (Kur'a)andan önce(ki kitaplarda) da, bu (Kura)nda da size "müslümanlar" adını verdi ki peygamber size şahid olsun, siz de insanlara şahid olasınız. Haydi namazı kılın, zekatı verin ve Allah'a sarılın; sahibiniz O'dur. Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır (O)!" (*Hacc Suresi*, 22/78).

mesajı insanlara ulaştırmakla ve "... bir şahit, bir müjdeci, bir uyarıcı, ... Allah'ın izniyle, bir davetçi ve nur saçan bir lamba ..."1 olarak gönderilen Muhammed'dir (SAS). O, bütün hayatı boyunca düzgün, uygun ve üstün hitabeleriyle insanları en güzel bir üslûp ve eda ile İslâm'a çağırmış, Kur'an-ı Kerim'in ihtiva ettiği yirmi kadar ilim dalından biri² olan hitabet sanatının bütün inceliklerini kullanmıştır. O'nun karşısında şöhretli Arap şair ve hatipleri aciz kalmıştır. "(Önce) en yakın akrabaları uyar"³ ayetinin emri üzerine Safa tepesinde, yüksek taş yığınları üzerinde, akrabalarına hitabı⁴ bunun en canlı örneğidir. Kur'an'ın icazı ve Rasulüllah'ın (SAS) hatibane faaliyetiyle hitabet, daha bir önem ve toplum hayatında daha köklü bir yer işgal etmiştir.

Aslî görevi, melek aracılığı ile Allah'tan aldığı ilâhi mesajı, en uygun vasıta ve yollarla insanlara ulaştırmak olan peygamberlerin sonuncusu Muhammed (SAS), görevini en iyi şekilde yerine getirmiş ve Veda Haccı'nda ümmetinin huzurunda Rabb'ini buna şahit tutmuştur.⁵ Ancak, insanlar çoğalıp gelişerek yaşamaya devam ettikleri halde yeni peygamberin gelmeyecek ol-

---

1- *Ahzab Suresi*, 33/45-46.

2- es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, c.I-II, Mısır, 1368, c.II, s. 127.

3- *Şuara Suresi*, 26/214.

4- Bkz. Miras, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1974, c.IX, s. 244 vd.

5- Rasulullah (SAS), Veda Hutbesi'nin sonunda "-Tebliğ ettim mi?" sorusuna müsbet cevap alınca, üç kere "-Şahid ol Yarab!" demiştir.

ması, son dinin umumî manada müntesiplerine, hususen ise alimlerinin üzerine önemli bir vazife yüklemiştir.¹

Dini ve onun ahkâmını ondan haberi olmayan kimse-
lere duyurmaya tebliğ; dinin mensuplarını dinî konularda
aydınlatmaya da irşat denir. Tebliğin hedef kitlesi
daha çok inanmayanlardır, irşadın hedef kitlesi ise müs-
lümanlardır. "Rasul'e düşen, sadece duyurmaktır. "Allah,
neyi gizleyip neyi açığa vurduğunuzu bilir."² ayeti
tebliği; "Ama yine de hatırlat, çünkü hatırlatmak,
mü'minlere fayda verir."³ ayeti ise irşadı ifade eder.⁴

Bilmeyen ve inanmayanlara gerçeğin bilgisini
ulaştırmak, bilip inandığı halde eksiklik içinde olan-
ları tamamlamaya çalışmak ümmete düşmektedir.
Rasulüllah'dan (SAS) ümmetine intikal eden en önemli
sünnet budur.⁵ Bununla birlikte bu konuda, cemiyet için-
deki ferdin inanç ve tutumlarının nasıl teşekkül ettiği,
nasıl değiştiği, grup yapısı ve liderlik gibi konuları
ele alan sosyal psikoloji ve diğer beşerî bilimlerin
değeri yeterince anlaşılmuş değildir. Özellikle hitabet
ve irşatla ilgili olarak yazılan eserlerde bu bilimlerin
verilerinden yararlanıldığı görülmemektedir. Günümüzde,
din alanı dışında, insanın fikir, inanç ve tutumlarıyla
ilgili her alanda, özellikle iktisat, işletme ve politi-

1- Karaman, Hayrettin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, Zafer Matbaası,
c.I-III, İstanbul, 1988-1992, c.III, s. 82.

2- *Maide Suresi*, 5/99.

3- *Zariyat Suresi*, 51/55.

4- Karaman, H., *age.*, c.III, s. 82.

5- Karaman, H., *age.*, c.III, s. 82.

kada bu ilimlerin usul ve tekniklerinden, ortaya koydukları ilmî verilerden bolca istifade edilmektedir. Dinî sahada ise, geleneksel dinî ilimlerin nüfuzu altında, bu bilimlerin hâlâ önemsiz bir mevkide kaldığı gözlenmektedir.

Özellikle Batı Dünyası'nda, son on yılda pratik ilahiyat çalışmalarında iletişim ilminin verileri, önemli bir yer tutmaktadır. Pratik Hıristiyan İlahiyatı, kipernetik, hitabet, iletişim, medya araştırmaları, dil ve toplum psikolojisi'nin yardımıyla yeni metodik yönler kazanmış ve pratik ilahiyatın değeri, tarifi, sınırları ve yapısı değişmiştir.¹ Bu araştırmada dinî hitabet, değişik bir açıdan yorumlanmaya ve ilgili ilimlerin verileri doğrultusunda incelenmeye çalışılmıştır.

1- Josuttis, M., *Rhetorik und Theologie*, s. 29.

BİRİNCİ BÖLÜM

HIRİSTİYANLIK'TA HİTABET

Yahudi milletinin tarihte önemi ve onu, etrafını çeviren putperest milletlerden ayıran özellik, ona indirilen dinî hakikatlerdir. Tanrı'nın birliğine olan inanları ve Mesih'in geleceğine olan ümitleri sayesinde, karanlık devirler boyunca baslarına gelen belalarla mücadele edebilmişlerdir. İsrailoğulları'na gönderilen peygamberler de bu maksada hizmet etmiştir. Halkın mürşidi olan peygamberler, İsrailoğulları'na Tanrı'nın iradesini bildiriyor; kusurlarından dolayı uyarıyor ve aralarından çıkacak kurtarıcının geleceğini müjdeliyordu. Özellikle Makkabevî'ler devrinde bu mesih inancı, kuvvetlenerek yayılmıştı.¹

M.Ö. 142 yılında kanlı bir mücadeleden sonra elde edilen siyasî istiklâl, M.Ö. 60 yılında kaybedilince Yahudiler, şeriata daha sıkı bağlandılar. Yabancı işgali altındaki halkın en büyük tesellisi, onları Roma boyunurdurduğundan kurtaracak, dünyevî kudret ve büyüklüğü yeniden kuracak kurtarıcıya olan ümitleriydi. Mesih'i, üstün kudretle mücehhez ilâhi bir krallık kuracak ve insanlığı

1- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *I - IVncü Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, terc., Antun Göral, Güler Matbaası, İstanbul, 1972, s. 11 vd.(Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Hıristiyanlık*" şeklinde verilecektir).

günah sefaletinden kurtaracak, Davut soyundan gelen bir kral gibi hayal ediyorlardı.¹

1.1. HIRİSTİYANLIK'TA HATİP

Yahudi inançlarına göre beklenen Mesih, Betlehem'de, Davut soyundan, genç bir kadından veya bakire bir kızıdan doğacaktır.² O, yeni bir şeriat getirecek, ancak mevcut şeriatı zamana göre tefsir edecek ve uygulayacaktır.³ Sonunda, kendini beklenen devrin öncüsü olarak gören vaftizci Yahya, Mesih'in yolunu hazırlamak için zuhur etti.

Hıristiyan cemaatinin çok eski haberlerine göre Vaftizci Yahya, Tibarius'un 15. yılında, yani M.S.28 senelerinde yaşamıştı. Sazlık ve çalılıkların yetiştiği Ürdün steplerinde münzevî bir hayat yaşıyordu. Elbise olarak, deriden bir örtüsü, meşinden bir kuşağı vardı.⁴ Esseniler gibi Yahya (AS) da, Hellenizm'in şehir kültüründen kaçmıştı. O, va'zlarında halka, Rabb'in yaklaşan hesap gününü ve beklenen Mesih'in hemen görüneceğini ilân ediyordu. Yakında gelecek felaketlerden kurtulmaları ve Mesih Devri'nin seçkinleri arasına katılmaları

1- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 12 vd.

2- Ey Davut evi, şimdi dinleyin. ... Rab kendisi size bir alamet verecek; işte kız gebe kalacak, ve bir oğul doğuracak, ve onun adını İmmanuel (Allah bizim ile) koyacak... " (Kitabı Mukaddes, *İşaya*, VII/14).

3- Sarıkçioğlu, Ekrem, *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1976, s. 67 vd.

4- "O günlerde Vaftizci Yahya ortaya çıktı. Yahudiye çölünde şu çağrıda bulunuyordu: "Tövbe edin! Göklerin egemenliği yaklaşmıştır." ... Yahya'nın deve tüyünden giysisi, belinde de deriden kuşağı vardı. Tek yiyeceği, çekirge ve yaban balıydı. " (*Matta*, III/1-4).

için isteyenleri vaftiz ediyordu.¹ Kendini vaftiz ettirmek için Ürdün Nehri'ne girenler arasında, İsa (AS) da bulunuyordu.² Artık balta ağacın köküne dayanmıştı. Kendisinden büyük biri gelecekti; hakimlik hizmetini yürütecek, başağı sapından ayıracaktı. "Ben su ile vaftiz ediyorum, fakat O ateş ile vaftiz edecek"³ diyerek, bir ateş dalgasıyla dünyanın yenileneceği hakkındaki Yahudi bekleyişini müjdeliyordu.⁴

1.1.1. İsa (AS)

İsa'ya (AS) göre Yahya, bir peygamberden daha üstündü. İnsanların da en büyüğü idi. O'nun vaftiz hareketi ise, İlahi Mesih Devleti'ne geçiş devrinin işaretiydi."⁵ Artık zamanı gelmişti. İsa'nın (AS) ısrarı üzerine Yahya (AS), İsa'yı (AS) vaftiz etti. İsa (AS), vaftizden hemen sonra Kutsal Ruh'un bir güvercin şeklinde kendisine geldiğini gördü ve gökten sesler işitti. İsa (AS), bu olayın sarsıntısıyla çölde inzivaya çekildi. Olanları düşünmeye başladı. Kısa bir inzivadan

1- Sarıkçioğlu, E., *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, s. 85.

2- *Matta*, III/13-17; *Markos*, I/9-11; *Luka*, III/21-22.

3- "Ben size şunu söyleyeyim: Tanrı, İbrahim'e şu taşlardan çocuklar yaratacak güçtedir. Balta şimdiden ağaçların köküne dayanmıştır. İyi meyve vermeyen her ağaç kesilip ateşe atılacaktır. Gerçi ben sizi su ile vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür. Ben O'nun çarıklarını çıkarmaya bile layık değilim. O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek. Yabası elindedir. Harman yerini temizleyecek, buğdayını toplayıp ambara yığacak, samanı sönmeyen ateşte yakacaktır." (*Matta*, III/8 vd).

4- Sarıkçioğlu, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983, s. 209 vd. (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Dinler Tarihi*" şeklinde verilecektir).

5- Sarıkçioğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 210.

sonra, kendisinin beklenen Mesih olduğu şuuruna erişti.¹ Tanrı, bakire Meryem'den doğan ve şeriata tâbi olan İsa'yı (AS), şeriata tâbi olanları kurtarmak için göndermişti.² Bu olay, O'nun bakire Meryem'den doğuşundan 28 yıl sonra³, vuku bulmuştu ve o günden itibaren Filistin topraklarında, "Tevbe edin! Göklerin egemenliği yaklaştı",⁴ "Müjdeye inanın",⁵ diye alenî çağrıda bulunmaya başladı.

Yahudilere göre, Ruh'un ineceği vaadedilmişti. Buna rağmen Yahudiler, bu vaadin gerçekleşmesinden şüphe ederek, onu reddettiler. İsa (AS), ebediyete kadar yardım vaadettikten ve Tanrı'nın verdiği bir yetkiyle, bütün milletleri kendi adına eğitmelerini, vaftiz etmelerini ve idare etmelerini emrettikten sonra görevini havari- lere devretti. Havarileri, Petrus başlarında olmak üzere, Kilisenin temeli ve yöneticisi yaptı. Rabbin vaadinin gerçekleştiği⁶ Paskalya Bayramı günü Havari

1- Sarıkçioğlu, E., *Dinlerde Mehdi inancı ve Tasavvurları*, s. 86.

2- "Ama zaman dolunca Tanrı, biz oğulluğu alalım diye, şeriat altında onları özgürlüğe kavuşturmak için kadından doğan, şeriat altında doğan oğlunu gönderdi." (*Galatyalılar*, IV/4-5).

3- "İsa'nın hareketi 28-33 yıllarına tesadüf etmektedir." (Sarıkçioğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 210).

4- *Matta*, III/17.

5- *Markos*, I/15.

6- Ruh'u'l-Kudüs'ün Havarilerin üzerine inmesi olayı, çok eski zamanlardan beri, Eski Ahid peygamberleri tarafından önceden haber verilmiştir. "Ve vaki olacak ki, bütün beşer üzerine Ruhumu dökeceğim; oğullarınız da kızlarınız da peygamberlik edecekler, ihtiyarlarınız rüyalar görecekler; o günlerde köleler üzerine de cariyeler üzerine de Ruhumu dökeceğim. Ve göklerde ve yerde alametler göstereceğim; kan ve ateş, ve duman direkleri." (Kitab-ı Mukaddes, *Yoel*, II/28 vd.).

Petrus, Havarilerin ve cemaatin başı oldu.¹ Bu kilise, Yahudilikten bağımsız, beklenen yeni ve evrensel kırallık olarak, büyük bir ihtişamla dünya önünde ilân edildi. Bunun üzerine İsa Mesih Cemaati, Yahudilerden ayrıldı ve bağımsız bir kilise kurdu.²

İsa'ya (AS) inanan ilk cemaat, Kudüs'te kuruldu. O'nun başlangıçtaki dinleyicileri, ilk cemaatin çekirdeğini teşkil ediyordu.³ O, havarilerine, ilân ettiği "İlâhî Devlet" hakkında direktifler verdi.⁴ Mesih'in aralarından ayrılışından on gün sonra, Paskalya Bayramında beklenen vaat⁵ gerçekleşti. Muhtelif çevrelerden toplanan ilk Kudüs Cemaati yabancı dillerle konuşmaya başlamıştı.⁶ Hıristiyan Kilisesinin tarihi bu Paskalya Bayramıyla başlar. Böylelikle kurduğu cemiyetin (kilisenin) zaman içinde devamını sağlamış oldu."⁷

1- Yahudi hıristiyanlara göre İsa'dan (AS) sonra cemaatin başkanı Katolik Kilisesi'nin iddia ettiği gibi Petrus değil, İsa'nın (AS) kardeşi Yakup'dur. Çünkü Petrus va'zları ve faaliyetleri hakkında Yakup'a senelik rapor verirdi. Bu durum Yakup'un Petrus'un amiri olduğunu gösterir. (Sarıkcıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 223).

2- Sarıkcıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 216.

3- Sarıkcıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 216.

4- "İsa ... havarilere ... Tanrı'nın Egemenliğine dair konuştu. Kendileriyle birlikteyken onlara, Kudüs'ten ayrılmayın. Tanrı'nın (babanın) vermiş olduğu ve benden duyduğunuz sözün gerçekleşmesini bekleyin. Yahya suyla vaftiz etti, ama sizler birkaç güne kadar Kutsal Ruh'la vaftiz edileceksiniz diye emir vermişti." (*Havarilerin İşleri*, I/3-5).

5- Ruh'u'l-Kudüs'ün Havarilerin üzerine inmesi olayı, çok eski zamanardan beri, Eski Ahid peygamberleri tarafından önceden haber verilmiştir. "Ve vaki olacak ki, bütün beşer üzerine Ruhumu dökeceğim; oğullarınız da kızlarınız da peygamberlik edecekler, ihtiyarlarınız rüyalar görecekler; o günlerde köleler üzerine de cariyeler üzerine de Ruhumu dökeceğim. Ve göklerde ve yerde alametler göstereceğim; kan ve ateş, ve duman direkleri." (Kitab-ı Mukaddes, *Yoel*, II/28 vd.).

6- Sarıkcıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 216; *Havariler*, II/1 vd.

7- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 15 vd.

İsa (AS), sofrada otururlarken onbirlere,¹ yanlarına gelip: GÖkte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi.² Bütün dünyaya gidin, müjdeyi (İncil'i) bütün yaratılışa duyurun³ emrini verdikten sonra, Rabb'ının katına alınmıştır.

1.1.2. Havariler

İsa, ebediyete kadar yardım vaadettikten ve bütün kavimlerin kendi adına eğitilmesini istedikten sonra ortadan kayboldu. Havarileri ve Pavlos bu emri yerine getirdiler. Cemaatin çoğaldığı o günlerde, Grekçe konuşan Yahudiler, günlük yardım dağıtımında kendi dullarına gereken ilginin gösterilmediğini ileri sürerek Aramice konuşan Yahudilerden yakınmaya başladılar. Bunun üzerine Havariler (onikiler), bütün öğrencileri bir araya toplayarak şöyle dediler: "Tanrı sözünü yayma işini bırakıp maddî işlerle uğraşmamız doğru olmaz. Bu nedenle kardeşler, aranızdan Ruh'la ve bilgelikle dolu, yedi saygın kişi seçin. Onları bu iş için görevlendirelim. Biz ise kendimizi, duaya ve Tanrı sözünü yayma işine adayalım."⁴ Bunun neticesinde yeni din gittikçe yayılıyor ve Kudüs'teki cemaatin sayısı arttıkça artıyordu.

1- *Markos*, XVI/14.

2- *Matta*, XXVIII/18.

3- *Markos*, XVI/15.

4- *Havariler*, VI/1-4.

Yeni inancı benimseyenlerin sayısı her gün çoğalıyordu. Yeni cemaatin hayatları da son derece güzeldi. Başlangıçta Yahudiliğe bağlı da idiler. Dua zamanlarında mabede gidiyor, eskiden olduğu gibi şeriatın emrettiğini yerine getiriyorlardı. Buna ilaveten, evlerde kendi dualarını da yapıyorlardı. Havarilerin emirlerine sadıktılar. Dürüst davranmalarına rağmen, Yahudilerin yüksek idare ve yargı meclisi Sanhedrin, müminlerin sayısının artmasından rahatsız oluyordu. M.S. 32 veya 33 yıllarında, Yahudiler, Stephanus'ı, Mesih'in Eski Ahid'i lağvettiğini söylemesi üzerine taşladılar. Havarilerin dışında, çoğu müminler Kudüs'ten başka yerlere gittiler. "Pavlos ise inananlar topluluğunu kırıp geçiriyordu. Ev ev dolaşarak kadın erkek demeden imanlıları dışarı sürüklüyor, hapse atıyordu."¹ Müminlerin dağılması yeni imanın yayılmasına yardım etti. Çünkü Kudüs'ü terk edenler, gittikleri yerlerde İncil'i va'zediyorlardı.²

1.1.3. Pavlos

Eski bir Hıristiyan düşmanı olan Bünyamin kabilesinden Tarsus'lu Pavlos, kendi şehrinde Yunan kültürü almış, Kudüs'te ise, Gamaliel'in Okulu'nda şeriat ihtisası yapmıştı. M.S. 33 yılında Şam kapılarındaki vizyo-

1- *Havariler*, VIII/3.

2- "Bunun sonucu dağılan imanlılar, gittikleri her yerde Tanrı sözünü müjdeliyorlardı. " (*Havariler*, VIII/4).

nunda¹ (istiğrak), bulutlar arasında , Mesih'in ona mucizevî olarak görünmesi neticesinde Hıristiyanlığa kabul edilmişti. Ananie tarafından vaftiz edildi ve hemen yeni inancını va'z etmek istedi. O, kendisinin putperestlere hidayet yolunu göstermesi için İsa tarafından görevlendirilmiş olduğunu söylüyor² ve putperestlerin Hıristiyanlığa girişinde ortaya çıkacak problemler üzerinde duruyordu.³ Fakat dindaşlarının takibi yüzünden, önce Arap Çölü'ne çekildi, orada misyonuna hazırlandı. Üç yıl sonra Şam'a geri dönünce, yine Yahudiler'den kaçmaya mecbur oldu. Pavlos, Kudüs'e giderek Petrus ve Küçük Yakup'la tanıştı.⁴ Onbeş gün sonra Tarsus'a geri döndü. Sonunda Antakya'ya, (M.S. 42 veya 43) O'nu davet eden Barnabe'nin yanına gitti. Esas işine burada başladı.⁵ Pavlos, Hıristiyanlığın önceden Yahudiliğe iltihakı gerektirmediğini söyledi ve İncil'i Roma İmparatorluğu'na yaydı.

Pavlos, kendini Greklere ve Grek olmayanlara, bilgin ve bilgisizlere borçlu addediyordu.⁶ Sayısız tehlike ve dertlere rağmen, Suriye'yi, Anadolu'yu, Yunanistan'ı, İtalya'yı ve İspanya'yı yılmadan ve yorulmadan dolaştı.

1- *Havariler*, IX/1 vd.

2- "Müjde'yi (İncil'i) sünnetlilere bildirme işi nasıl Petrus'a verildiyse, sünnetsizlere bildirme işinin de bana verildiğini gördüler. ... Diğer uluslara bizlerin, Yahudilere ise kendilerinin gitmesini uygun gördüler." (*Galatyalılar*, II/7 vd.).

3- Sarıkçıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 217.

4- *Galatyalılar*, I/18.

5- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 20 vd.

6- "Grekler ve Grek olmayanlara, bilgelere ve bilgisizlere karşı sorumluluğum vardı." (*Romalılar*, I/14).

Mesih Kilisesi'ni Yahudiliğin taassubundan ve dar Filistin muhitinden çıkararak O'na evrensel bir şekil kazandırdı. Ruhunun bütün yeteneklerini düzenli ve metotlu bir propaganda hizmetine vakfetti.¹

Pavlos, önce Yunan Medeniyetinin hakim olduğu ve ticaret merkezi sayılan Akdeniz'in kalabalık limanlarına yöneldi.² Pavlos'un "ilk propaganda gezisi M.S. 45-48 yılları arasında, Kıbrıs ve Anadolu'da yapıldı. Anadolu'da şimdiki Antalya, Konya ve Niğde dolaylarındaki Perge, İkonyum, Lystres ve Derbe şehirlerinde va'z etti. Bu misyonunda kendisine Barnaba ve İkinci İncil'in yazarı Markos yardım ediyordu.³

Pavlos, M.S. 50-52 yıllarında putperest dünyasında ikinci propaganda gezisini yaptı. Onunla beraber Silas, Timataus, Luka ve Barnabe vardı. Pavlos önce Konya ve Niğde civarındaki cemaatleri ziyaret etti. Sonra Frigya ve Galatya'yı aşarak, Tırakya, Makedonya ve Yunanistan'a geçti. Filip, Selanik, Bere, Atina ve Korint şehirlerinde bir buçuk yıl va'z etti. Sonra Efes ve Kudüs'ten geçerek Antakya'ya döndü.⁴

Pavlos, M.S. 53-58 yılları arasında bir üçüncü propaganda gezisi daha yaptı. Galatya ve Frigya cemaatlerini ziyaret ettikten sonra, Efes'te iki yıl kaldı. Troas'a (Çanakkale civarı), Makedonya ve Yunanistan'a

1- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hristiyanlık*, s. 21.

2- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *age.*, s. 21.

3- Havariler, XIII-XIV; - Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *age.*, s. 22.

4- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *age.*, s. 23 vd.

gitti. Aynı zamanda Korentliler'e, Romalılar ve Galatyalılar'a yazdığı mektuplarla İncil davası için çalıştı.¹

Muratori Belgesi, Pavlos'un arzu ettiği İspanya propaganda gezisini yaptığını teyit etmektedir. Roma episkoposu Aziz Klement, 96 yılında, Korintliler'e yazdığı mektupta, Pavlos'un İncil'in münâdîsi olarak "batının ucuna kadar" gittiğinden söz eder.² Pavlos'un va'zının son merhalesi, o zamanki medenî dünyanın baş şehri Roma oldu.³

1.1.4. Kilise

Ekklessia kelimesi, Hıristiyanlık öncesinde, yurttaşların oluşturduğu resmî bir topluluk ya da meclis anlamını taşıyordu. Ahd-i Atik'in İ.Ö.3-2. nci yüzyılda Yunanca'ya yapılan çevirisi Septuagint'te "eklessia" özellikle, Yahudi halkının Tanrı'nın emirlerini dinlemek gibi dinî bir amaçla bir araya geldiği toplantıları⁴ belirtmek için kullanılmıştı. Ahd-i Cedid'de ise "eklessia" hem dünyada,⁵ ya da belli bir bölgedeki

1- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 24

2- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *age.*, s. 25.

3- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *age.*, s. 21.

4- Ve Rab bana Allah'ın parmağı ile yazılmış iki taş levhayı verdi; ve onların üzerinde, toplantı gününde, dağda ateşin içinden Rabbin sizinle konuştuğu bütün sözlere göre yazılmıştı." (Kitabı Mukaddes, *Leviler*, IX/10). "nasıl ki, Horebde toplantı gününde: ..." (Kitabı Mukaddes, *Leviler*, XVIII/16).

5- "Ben de sana derim ki: Sen Petrus'sun ve ben topluluğumu (kilisemi) bu kayanın üzerine kuracağım ..." (*Matta*, XVI/18).

Hıristiyan müninleri,¹ hem de bir çatı altında toplanmış belli bir cemaati² belirtiyordu.

Hıristiyan tapınağı, Hıristiyanlıkta temel mezheplerden her biri, Hıristiyanlığa ait dinî teşkilat gibi anlamlarda kullanılan Kilise, Hıristiyan doktrininin öğretilmesi, çeşitli dinî işlerin yönetimiyle görevli piskoposlar topluluğunun adıdır. Diğer bir ifade ile Hıristiyan öğretilinde, bütün olarak Hıristiyan topluluğu ya da Hıristiyanların oluşturduğu örgüt veya kuruma verilen isimdir. Kilise hukukuna göre ise Kilise, başlıca amacı, bütün müninlerin Tanrı'ya alenî ibadetlerini sağlamak olan kutsal bir yapıdır.

Günümüzde Hıristiyanlık öğretilisinin kaynağı Kilisedir. İsa (AS), Allah ile insan arasında aracılık yapan bir rahipler hiyerarşisi kurmamıştır. Bununla beraber Pavlos, çeşitli milletlere ve şehirlere yazdığı mektuplarla Hıristiyan ilâhiyat biliminin kurucusu olmuştur.³ Pavlus'a bağlı kilise, çok erken zamanlardan beri Hıristiyanlara, kurtuluşlarının ancak kilisenin kendilerine söylemiş olduğu öğütlere inandıkları ve uyguladıkları takdirde mümkün olacağını öğretmiştir.

Örneğin Roma Katolik Kilisesi, bu yetkiyi papalığın yanılmazlığı prensibinden alıyordu. Kardinal Heenan'a

1- "Bütün kilise üzerine, ve bütün bu şeyleri işitenler üzerine büyük korku düştü." (*Havariler*, V/11).

2- "...onların evindeki kiliseye de (inanınlar topluluğuna da) selam edin, ..." (*Romalılar*, XVI/5).

3- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 22.

göre bu, kilise gerçeği öğretmede asla yanılmaya düşmeyecektir diye Mesih'in verdiği söze dayanır. Rahiplerin tümü, Mesih'in vekiline bağlı oldukları için aynı doktrini va'zederler. Vekil kelimesi, diğerlerinden görevi alan demektir. Papa, yeryüzündeki kilisenin lideri olarak Mesih'in görevini aldığına göre, Mesih'in vekili olmuş olur. Mesih, kilisesini koruyacağına söz vermişti. Mesih'in kiliseyi korumak için seçtiği yollardan biri, yeryüzünde kendi adına konuşan vekillerini bırakması teşkil eder. Papa, yanılmaz kilisenin başıdır. Tanrı onun hataya düşmesine izin vermez.

İsa'nın (AS) havarilerini İncil'i yaymakla görevlendirdiğine inanan Hıristiyanlar, bu buyruk doğrultusunda yeni dindaşları için yeni kurumlar geliştirmişlerdir. İncillere göre İsa'nın (AS) "Göklerin ülkesinin anahtarlarını" teslim ederek Hıristiyan ruhbanlığının başına atadığı Havari Petrus, Mesih'e inananlar topluluğu üzerinde ruhanî yetkinin kaynağı olarak benimsenmiştir. Havariler ile onların kutsayarak görevlendirdiği temsilcileri ve vekilleri, Hıristiyan topluluğunun ilk piskoposları oldular ve kilise örgütlenmesinin temelini attılar.

Ruhbanlık, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde, kominyon ayini ile bağlantılı biçimde, büyük olasılıkla tek bir kademe olarak ortaya çıktı. Bu kademe Episkopos ve Presbyteros gibi farklı adlar taşıyordu. Daha sonra bazı

Hıristiyan kiliselerinde, birkaç cemaatten oluşan bir bölgenin başpapazı, üç kademeli kilise örgütlenmesinde en yüksek kademe olan Piskoposluğun, II. yüzyılda Hıristiyanlığın başlıca merkezlerinde kurulmuş olduğu kesindir. Katolik Kilisesi, kendi kökenini doğrudan İsa'nın (AS) evrensel kilise üzerinde Petrus'a bıraktığı yetkiye dayandırır. Papa Petrus'un, piskoposlar da havarilerin vekilidir.

II. yüzyılda piskopos, kilise ayinlerinin başlıca yöneticisi iken, IV. yüzyılda Hıristiyanlığın devletçe tanınmasından sonra, piskoposlar kilise dışı yönetim işlerinde de sorumluluk almaya başladı. Piskoposlar, görevleri çoğalıp, cemaatlerin sürekli genişlemesi neticesinde, konfirmasyon ayinlerini yönetmek, papazları atamak ve öteki piskoposları kutsamak gibi yetkilerinin dışındaki görevlerini papazlara devretmişlerdir.

II. yüzyıl sonlarında piskoposlar ruhbanlık işlerinde önceliği korumakla birlikte, görevlerini papazlarla paylaşmaya başladılar. Hıristiyanlığın yayılması ve bölge kiliselerinin kurulmasıyla, buradaki kominyon ayinini yönetmek papazların görevi oldu. Ayrıca günah çıkarma ayinini de yerine getiren papazlar, sonunda, halkın karşısında Tanrı'nın temsilcisi konumunu üstlendiler.

Hıristiyanlıkta üç aşamalı ruhbanlığın papazlık ve piskoposluktan önceki aşamasında bulunan kilise görev-

lisi diyakoz (diakon), çeşitli protestan kiliselerinde kilise görevlerini ve bazen cemaatin idarî işlerini paylaşmak üzere takdis edilerek resmen görevlendirilen cemaat üyesidir. Diyakozluk aşamasının bulunduğu kiliseler, diyakozluğun, Hıristiyan cemaatinin gündelik sorunları ile, hayır işlerinden sorumlu, yardımcı ama temel bir kademe oluşturduğu Hıristiyan kiliselerindeki düzeni en azından ilke olarak sürdürmektedir.

XX. yüzyıl Katolik Kilisesi'nde diyakozluğun sürekli bir rütbe sayılması eğiliminin canlanması sonucunda, önce 1957 de papa XII. Pius, kilise dışındaki cemaat üyelerine, bağımsız diyakozluk rütbesinin verileceğinden söz etti. Ardından da II. Vatikan Konsili (1962-1965), bir ölçüde papaz yetersizliğini gidermek, bir ölçüde de geleneksel üç aşamalı rütbe düzenini canlandırmak amacıyla sürekli diyakozluk kurumunu yeniden oluşturdu. Papazlığa hazırlık niteliğindeki eski işleyişin tersine, yeni biçimiyle diyakozluk, bekârların yanı sıra evli erkeklerin ve çok sınırlı durumlarda kadınların da takdis yoluyla atandığı bir rütbe olarak düzenlendi. Sürekli diyakozlar kilise ve piskoposluk bölgelerinde vaftiz, kominyon ayininde kutsal ekmeği ve şarabı dağıtmak, va'z vermek, cenaze törenlerinde ayin yönetmek gibi çeşitli görevler üstlenebilmektedir.

1.2. HIRİSTİYANLIKTA MESAJ-HİTAP

Hıristiyanlık'ta mesajın içeriği ve esası, Tanrı'nın Kelâmı'dır.¹ Tanrı, İsrailoğullarına, kendileri ile yaptığı ahdi bozmaları üzerine, Yeremya vasıtasıyla yeni bir ahit² vaatmiş, vaftizci Yahya (AS) da bu ahdin sahibinin yolunu hazırlamak üzere öncü olarak³ gönderilmişti. Yahya'nın (AS), memleketin siyasî huzurunu tehlikeye düşürdüğü gerekçesiyle, Roma valisi Herodus Antipos'un emriyle Doğu Ürdün'de bir kalede idam edilmesi⁴ ile birlikte Tanrı, vaadettiği yeni ahdi İsa (AS) vasıtasıyla gerçekleştirdi. İsa (AS), o günden itibaren, göğün ve yerin Rabbi'nin⁵ verdiği yetkiye⁶ dayanarak "Tevbe edin! Göklerin Egemenliği yaklaştı"⁷ diye çağrıda bulunmaya başladı.

Bir Yahudi olarak doğmuş, Yahudi olarak yetişmiş ve Yahudi olarak kalmış olan İsa (AS), muhtemelen en eski sözlü rivayetlerinden alınmış ve sıhhatinden şüphe edilemeyecek bir sözünde, "Kutsal Yasa'yı (şeriatı) ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi

1- Bohren, Rudolf, *Predigtlehre*, 5.Baskı, Kaiser Verlag, München, 1986, s. 65.

2- "İşte, Rab diyor, İsrail evi ile ve Yahuda evi ile yeni bir ahit keseceğim günler geliyor; atalarını Mısır diyarından çıkarmak için onların elini tuttuğum gün kendileri ile kestiğim ahit gibi değil; onların efendisi olduğum halde o ahdimi bozdular, Rab diyor. Fakat o günlerden sonra, Rab diyor, İsrail evile keseceğim ahit şudur. Şeriatimi onların içlerine koyup, yürekleri üzerine onu yazacağım; ve ben onlara Allah olacağım, ve onlar bana kavim olacaklar." (*Yeremya*, XXXI/31).

3- Bkz. *Matta*, III/1. vd.; *Markos*, I/1 vd.).

4- Sarıkçioğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 210.

5- *Matta*, XI/25.

6- *Matta*, IX/8.

7- *Matta*, IV/17.

sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan (şeriat) ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmalarını öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak."¹ demektedir. Hıristiyanlığın temel öğretisi bu ifadeler üzerine bina edilebilir.

İsa (AS), Musa (AS) şeriatının mürşit ve ıslahatçısı olarak, yeni bir din ve şeriat tesis etmemiş,² hayatı boyunca Yahudi toplumunun bozulan ahlâkını düzeltmek ve şeriatın emirlerine yeniden işlerlik kazandırmak için gayret sarfetmiştir.³ Kendisinin yeni bir şeriat getirmediğini, eski Yahudi Şeriatı'nı tamamlamak için geldiğini,⁴ yahudiliğin kutsal kitaplarına tâbi olduğunu ifade eden ve dindar bir Yahudi olarak ömür sürmüş olan İsa (AS), yazılı bir şey de bırakmamıştır.⁵

Hıristiyanlar, kitaplar mecmuası olmadan önce, fikirlerin intikali için zaruri bir unsur olan beşer

1- *Matta*, V/17-19.

2- Bkz. *Matta*, Markos ve Luka İncilleri.

3- *Yuhanna*, VII/19; Carpenter, H., *Jesus*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1990, s. 24.

4- *Matta*, V/17-19.

5- Sarıkçıoğlu, E., *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, s. 82.

hafızasından başka dayanağı olmayan ve bir halk rivayetini¹ olan Kitab-ı Mukaddes'i oluşturan yazıların tamamının, ilham edilmiş Tanrı Kelamı olduğuna inanmaktadır. Onlara göre Kutsal Kitap, Kutsal Ruh tarafından ilham edilmiş ve yazarı Tanrı'dır. Kutsal metin yazarları ise sadece Tanrı'nın vasıtalarıdır. Eski kilise yazarları, peygamberî vahyi Kitab-ı Mukaddes yazılarının hepsine teşmil ederek bu metinleri yazanların rolü üzerinde fazla durmamışlardır. Onlara göre Kitab-ı Mukaddes'in lafzı ve muhtevası Rabb'in kelâmıdır.²

Kitab-ı Mukaddes'in karşılığı olarak Bible kelimesi de kullanılmaktadır. Grekçe Ta Biblia (Kitaplar) kelimesi ilk defa İstanbul Patriği Jean Chrysostome (398-404) tarafından olmak üzere, kilisenin resmen kutsal kabul ettiği yazılar koleksiyonu için kullanılmıştır.³ Kitab-ı Mukaddes deyimini, değişik devirlere mensup, farklı kalem hususiyetlerine sahip çeşitli yazarların kitaplarından oluşmuş, tarihî metinler, dinî- siyasî hitabeler, sırf dua kısımları, hikmetli sözleri havi parçalar, felsefi münazaralar, kanun müdevvenatı v.s. gibi kitaplardan oluşmuş,⁴ Ahd-i Atik ile Ahd-i Cedîd külli-

1- Bucaille, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, trc., Suat Yıldırım, 3.Baskı, Silm Matbaası, İzmir, 1981, s. 20.

2- Tanyu, Hikmet, "Ahd-i Cedid", *TDVK İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1988, s. 501 vd.

3- Harman, Ömer Faruk, "Ahd-i Atik" *TDVK. İslam Ansiklopedisi*, C.I, s. 494 vd.

4- Hamidullah, Muhammad, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc., Salih Tuğ, Yıldızlar Matbaası, İstanbul, 1993, s. 19.

yatını ifade etmektedir. Ahd-i Atik, hem Yahudi hem de Hıristiyanların kitabı olduğu halde, Ahd-i Cedid sadece Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilmektedir.

Ahd-i Atik, Yahudi ve Hıristiyanlarca müştereken kabul edilen otuz dokuz kitapdan¹ meydana gelen ve Allah ile İsrailoğulları arasında yapılan ahdi ihtiva eden metinlere verilen isimdir. Hıristiyan kaynaklarında bu tabir ilk defa Pavlos'un Korintoslular'a İkinci Mektub'unda geçmektedir.² Ahd-i Atik, çeşitli türlerde ve farklı uzunluklarda olup, sözlü rivayetten hareket edilerek, dokuz asırdan fazla bir zamanda, müteaddid lisanlarda yazılmış olan eserler külliyatı demektir. Bu eserlerin çoğu, bazen birbirinden çok uzak dönemlerde, olaylara ya da zaruretlere bağlı olarak düzeltilmiş ve tamamlanmıştır.³

Ahd-i Atik, Hıristiyanlarca da kutsal kabul edilmekte ve Hıristiyan Kitab-ı Mukaddes'inin ilk bölümünü teşkil etmektedir. Ahd-i Atik, İsa (AS) ve ilk Kilise için yegâne kutsal kitap idi. İsa (AS), Kur'an'da da belirtildiği gibi,⁴ Tevrat'ı ve Peygamber Kitaplarını kaldırmak gibi bir faaliyeti olmamıştır. İlk Kilise ve

1- Yahudiler bu sayıyı yirmi dört, hatta ibrani alfabesindeki harf sayısınca yirmi iki olarak da göstermektedirler. Bu farklılık hıristiyanlarca her biri müstakil kabul edilen bir kaç kitabın yahudilerce tek kitap sayılmasından ileri gelmektedir.

2- "İsrailoğullarının zihinleri körleşti. Bugün bile eski antlaşmayı okudukları zaman zihinleri aynı peçeyle örtülü kalıyor. Çünkü bu peçe yalnız mesih aracılığıyla kalkar." (II.Korintliler, III/14).

3- Bucaille, M., *Kitab-ı Mukaddes Kur'an ve Bilim*, s. 24.

4- "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan şeyleri de helal kılmak için gönderilim. ..." (*Al-i İmran Suresi*, 3/50).

havariler, Ahd-i Atik'i kabul etmekte ve ibadette ondan parçalar okumakta idiler.

Hıristiyanlar, Ahd-i Atik'i kurtuluş tarihinin ilk merhalesi olarak kabul etmekle¹ beraber Pavlos ile birlikte, Ahd-i Atik'in şer'i hükümlerinin, İsa (AS) vasıtasıyla, Ahd-i Cedîd neticesinde geçersiz kaldığı ilân edilmiş, eskiden putperest olan yeni Hıristiyanlardan, bazı hükümler dışında Ahd-i Atik'e uymaları istenmemiştir.²

Ahd-i Atik, hem Yahudi hem de Hıristiyanların Kutsal Kitabı olduğu halde Ahd-i Cedîd, sadece Hıristiyanlar tarafından kutsal kabul edilmektedir. Hıristiyanlara göre Tanrı'nın İsa (AS) vasıtasıyla yapmış olduğu son ahdin yazılı belgeleri olarak kabul edilen metinlere Ahd-i Cedîd adı verilmektedir ve bu isim, M.S. II. asrın sonlarına doğru kullanılmaya başlanmıştır.

Ahd-i Cedîd'i teşkil eden kitaplar, Ahd-i Atik'de olduğu gibi uzun süre şifahi olarak nakledilmiş, daha sonra yazıya geçirilmiştir. Ahd-i Cedîd külliyyatının kilise tarafından resmen tesbit edilmesi uzun bir süreyi kapsamaktadır. İsa (AS) ve havariler döneminde Hıristiyanlar, Yahudilik'ten miras aldıkları kutsal yazılar koleksiyonunu kullanmışlardır. Bu dönemde, daha sonra Yahudi kanonunun oluşturulmasıyla liste dışı kalan

1- Harman, Ö. F., "Ahd-i Atik", s. 500.

2- Bkz. *Resullerin İşleri*, XV/28,29.

ve apokrif sayılan kitaplar da kullanılmaktaydı. Grekçe konuşulan bölgelerde tebliğ faaliyetinde bulunan havariler Ahd-i Atik'in Grekçe tercümesini esas alıyorlardı ki bu tercüme, ilk dönem kilise yazarlarının yegâne Kitab-ı Mukaddes'i idi.

İlk Hıristiyanlar, yazılı metinlerden çok şifahî geleneğe ve İsa Mesih'in (AS) sözlerine önem verdikleri için başlangıçta İsa'nın (AS) getirdiği mesajı yazıya aktarma söz konusu değildi. Hıristiyan inancına göre İsa (AS), ne yazmış ne de yazdırmıştır. O, sadece tebliğ etmiştir. Havariler ise bunları uzun süre şifahî olarak nakletmişlerdir. Bu sebeple Allah'ın vahyettiği ve İsa'nın (AS) tebliğ ettiği gerçek İncil muhafaza edilememiştir.

İsa'yı (AS) bizzat görüp duyanlar azalıp Hıristiyan cemaatleri çoğalınca, ayrıca mesîhî kırallık beklentisi zayıflamaya, Helenistik ve Gnostik tesirler artmaya başlayınca, İsa'nın (AS) sözlerinin yazıya aktarılma zarureti kendini hissettirmiştir. Böylece Havâriilerin Hatıratı da denilen İnciller kaleme alınmıştır. Günümüzde muteber sayılan dört İncil, ikinci Hıristiyan neslinin çalışmasıdır.

Bugün elimizde bulunan İnciller, hususî bir durum arzederler. Tarihi gerçekler muvazenesinde İsa (AS), tebliğ ettiği şeyi etrafındaki kimselere yazdırmayı istememiş veya istese bile buna muktedir olamamıştır.

Ancak O'nun talebeleri ve bunların da talebeleri olan kimselerden her biri, hafızalarından olmak üzere artık kaybolmuş olan hidayeti kaleme almışlardır. Her bir İncil, İsa'nın (AS) dediği, yahut yaptığı ve söz konusu İncil yazarının diğer kaynaklardan öğrenebildiği diğer bir çok şeyi bize nakilden ibaret İsa'nın (AS) biyografisi, aynı verilerin bir tekrarından ibarettir.¹

Bir kurtarıcı olarak, Yahudi ve Helen Dünyaları'nın iki kurtuluş fikrini yeni bir birlik halinde birleştiren ve İlâhi Devlet'i, yani bütün milletlere mahsus ve dünyanın sonuna kadar devam edecek, insanların mutluluğu ve kurtuluşu için yeni ilâhi bir cemiyet ilân eden İsa'nın (AS) getirdiği mesajın muhtevası ve aynı zamanda O'nun birinci derecedeki gayesi, geleceği vaadedilen ve Filistin'de kurulacak İlâhi Mesih Devleti'nin artık kapının önünde hazır olduğunu haber vermesidir.² İsa'nın (AS) va'zlarının ikinci ağırlık noktasını ise şeriat meselesi oluşturmaktadır.

İsa'nın (AS) üzerinde durduğu husus, Tanrı'nın Sina'da, Musa (AS) aracılığı ile verdiği emirlerdir.³ Celile bölgesinin her tarafını dolaşan ve buralardaki havralarda halka hitap eden⁴ İsa'nın (AS) "Zeytin Dağı

1- Hamidullah, M., *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 20.

2- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 15; Sarıkçioğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 211.

3- Sarıkçioğlu, E., *age.*, s. 211; Çelik, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yayıncılık Matbaası, c.I, İstanbul, 1987, c.I, s. 9.

4- *Matta*, V/8.

Va'zı", getirdiği yeni mesajı ihtiva etmesi bakımından önemlidir. O, bu va'zında şöyle demektedir:

"Ne mutlu ruhta yoksul olanlara! Göklerin Egemenliği onlarındır.

Ne mutlu yaslı olanlara! Onlar teselli edilecekler.

Ne mutlu yumuşak huylu olanlara! Onlar yeryüzünü miras alacaklar.

Nu mutlu doğruluğa acıkıp susuyanlara! Onlar doyurulacaklar.

Ne mutlu merhametli olanlara! Onlar merhamet bulacaklar.

Ne mutlu yüreği temiz olanlara! Onlar Tanrı'yı görecekler.

Ne mutlu barışı sağlıyanlara! Onlara Tanrı oğulları denecek.

Ne mutlu doğruluk uğruna zulüm görenlere! Göklerin Egemenliği onlarındır.

Benden ötürü insanlar size sövüp zulmettikleri, yalanan yere size karşı her türlü kötü sözü söyledikleri zaman ne mutlu size! Sevinin, sevinçle coşun! Çünkü göklerdeki ödülünüz büyüktür. Sizden önceki peygamberlere de böyle zulmettiler.

Yeryüzünün tuzu sizsiniz. Ama tuz tadını yitirirse, ona tekrar nasıl tuz tadı verilebilir? Artık dışarı atılıp inanların ayakları altında çiğnenmekten başka bir şeye yaramaz.

Dünyanın ışığı sizsiniz. Tepenin üzerine kurulan kent gizlenemez. İnsanlar da kandil yakıp tahıl ölçeğinin altına koymazlar. Tersine, kandilliğe koyarlar; oradan da evdekilerin hepsine ışık verir. Sizin ışığınız insanların önünde öyle parlasın ki, iyi işlerinizi görerek göklerde olan Babanızı yüceltsinler.

Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmalarını öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak. Size şunu söyleyeyim: Doğruluğunuz din bilgileriyle Ferisîlerinkini kat kat aşmadıkça, Göklerin Egemenliğine asla giremezsiniz!

Atalarımıza, "adam öldürme! Öldüren, yargılanmayı hak edecek" denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, kardeşine karşı öfkelenen her kişi yargılanmayı hak edecek. Kim kardeşine aşağılayıcı bir söz söylese, Yüksek Kurul'un yargısını hak edecek. Kim kardeşine ahmak derse, cehennem ateşini hak edecek. Bu yüzden, adağını sunağa getirirken, orada kardeşinin sana karşı

bir şeyi olduğunu hatırlarsan, adağını orada, sunağın önünde bırak, git, önce kardeşinle barış, sonra gel, adağını sun! Senden davacı olanla, daha yoldayken çabucak anlaş! Yoksa o seni yargıca, yargıç da gardiyana teslim edebilir; sonunda da hapse atılabilirsin. Sana doğrusunu söyleyeyim: Son kuruşu ödemedikçe oradan asla çıkamazsın.

"Zina etme!" denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, bir kadına bakıp onu arzulayan her adam, zaten yüreğinde o kadınla zina etmiştir. Eğer sağ gözün seni günaha sokarsa, onu çıkar, at! Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, tüm vücudunun cehenneme atılmasından iyidir. Eğer sağ elin seni günaha sokarsa, onu kes, at! Çünkü vücudunun bir üyesinin yok olması, tüm vücudunun cehenneme gitmesinden iyidir.

"Kim karısını boşarsa ona kâğıdını versin!" denilmiştir. Ama ben size diyorum ki, karısını cinsel ahlâksızlıktan başka bir nedenle boşayan her adam, onu zinaya itmiş olur. Boşanmış bir kadınla evlenen de zina etmiş olur.

Yine atalarımıza, "Yalan yere ant içme, ama Rab'be ettiğin antları tut!" denildiğini duydunuz. Oysa ben size diyorum ki, hiç ant etmeyin! Ne gök üzerine - çünkü orası Tanrı'nın tahtıdır; ne yer yüzüne - çünkü orası O'nun ayaklarının basamağıdır; ne de Kudüs üzerine - çünkü orası Büyük Kral'ın kentidir. Başınızın üzerine de

ant içmeyin! Çünkü saçınızın tek telini ak ya da kara edemezsiniz. Evet'iniz evet, hayır'ınız hayır olsun. Bundan fazlası Şeytan'dandır.

"Göze göz, dişe diş" denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorm ki, kötüye karşı direnmeyin. Sağ yanağınıza bir tokat atana öbürünü de çevirin! Size karşı davacı olup mintanınızı almak isteyene abanızı da verin! Sizi bin adım yol yürümeye zorlayanla iki bin adım yürüyün! Sizden bir şey dileyene verin, sizden ödünç isteyenenden yüz çevirmeyin!

"Komşunu sev, düşmanından nefret et" denildiğini duydunuz. Ama ben size diyorum ki, düşmanlarınızı sevin, size zulmedenler için dua edin! Öyle ki, göklerde olan Babanızın oğulları olasınız. Çünkü O, güneşini hem kötülerin hem de iyilerin üzerine doğdurur. Yağmurunu da hem kötülerin hem de eğrilerin üzerine yağdırır. Eğer yalnız sizi sevenleri severseniz, ne ödülünüz olur? Vergi görevlileri de böyle yapmıyor mu? Yalnız kardeşlerinize selam verirseniz, fazladan ne yapmış olursunuz? Putperesler de öyle yapmıyor mu? Bu nedenle, göksel Babanız yetkin olduğu gibi, siz de yetkin olun!

Dikkat edin! Yapacağınız doğru işleri gösteriş için insanların gözü önünde yapmayın! Öyle yaparsanız, göklerdeki Babanızdan ödül alamazsınız.

Bu nedenle, birisine sadaka vereceğiniz zaman bunu ilân etmek için önünüzde borazan çaldırmayın! İkiyüzlü

kişiler, insanların övgüsünü kazanmak için havralarda ve sokaklarda böyle yaparlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz sadaka verdiğiniz zaman, sol eliniz sağ elinizin ne yaptığını bilmesin! Öyle ki, verdiğiniz sadaka gizli kalsın. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız da sizi ödüllendirecektir.

Dua ettiğiniz zaman ikiyüzlüler gibi olmayın! Onlar, herkes kendilerini görsün diye havralarda ve cadelerinin köşe başlarında dikilip dua etmekten zevk alırlar. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz ise, dua edeceğiniz zaman odanıza girip kapıyı örtün ve gizlide olan Babanıza dua edin! Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız da sizi ödüllendirecektir. Dua ettiğinizde, putperesler gibi boş sözler tekrarlayıp durmayın! Onlar, söz kalabalığıyla seslerini duyurabileceklerini sanırlar. Siz onlara benzemeyin! Çünkü Babanız, nelere ihtiyacınız olduğunu daha siz O'ndan dilemeden önce bilir.

Bunun için siz şöyle dua edin:

Göklerdeki Babamız,

adın kutsal kılınsın.

Egemenliğin gelsin.

Gökte olduğu gibi, yeryüzünde de

senin istediğin olsun.

Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver.

Bize karşı suç işleyenleri bağışladığımız gibi,

sen de bizim suçlarımızı başısla.

Ayartılmamıza izin verme.

Kötü olandan bizi kurtar.

Çünkü egemenlik, güç ve yücelik
sonsuzlara dek senindir. Amin.

Başkalarının suçlarını başışlarsanız, göksel Babanız da sizin suçlarınızı başışlar. Ama siz başkalarının suçlarını başışlamazsanız, Babanız da sizin suçlarınızı başışlamaz.

Oruç tuttuğunuz zaman, ikiyüzlüler gibi surat asmayın! Onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman, başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın! Öyle ki, insanlara değil, gizlide olan Babanıza oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Babanız sizi ödüllendirecektir.

Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin! Burada güve ve pas onları yiyip bitirir, hırsızlar da girip çalarlar. Bunun yerine kendinize gökte hazineler biriktirin! Orada ne güve ne pas onları yiyip bitirir, ne de hırsız girip çalar. Hazineniz neredeyse, yüreğiniz de orada olacak.

Bedenin ışığı gözdür. Gözünüz sağlamsa, tüm bedeniniz aydınlık olur. Gözünüz bozuksa, tüm bedeniniz ka-

ranlık olur. Buna göre, içinizdeki "ışık" karanlıksa, ne korkunçtur o karanlık!

Hiç kimse iki efendiye kulluk edemez. Ya birinden nefret edip öbürünü sever, ya da birine bağlanıp öbürünü hor görür. Siz hem Tanrı'ya, hem de paraya kulluk edemezsiniz.

Bu nedenle size şunu söylüyorum: 'Ne yiyip ne içeceğiz?' diye canınız için, ya da "Ne giyeceğiz?" diye bedeniniz için kaygılanmayın! Can yiyecekten, beden de giyecekten daha önemli değil mi? Gökte uçan kuşlara bakın! Ne eker, ne biçer, ne de ambarlarda yiyecek biriktirirler. Göksel Babanız yine de onları doyurur. Siz onlardan çok daha değerli değil misiniz? Hangi biriniz kaygılanmakla ömrünü bir anlık uzatabilir? Giyecek konusunda neden kaygılanıyorsunuz? Kır zambaklarının nasıl büyüdüğüne bakın! Ne çalışırlar, ne de iplik eğirirler. Ama size şunu söyleyeyim, tüm görkemine rağmen Süleyman bile bunlardan biri gibi giyinmiş değildi. Bugün var olup yarın ocağa atılacak olan kır otunu böyle giydiren Tanrı'nın size de giydireceği çok daha kesin değil mi, ey imanı kıt olanlar!

Öyleyse, "Ne yiyeceğiz?" ya da "Ne giyeceğiz?" diyerek kaygılanmayın! Uluslar hep bu şeylerin peşinden giderler. Oysa göksel Babanız, tüm bunlara olan ihtiyacınızı bilir. Siz önce O'nun egemenliğinin ve O'ndaki doğruluğun ardından gidin, o zaman size tüm bunlar da

verilecektir. Buna göre, yarın için kaygılanmayın. Yarının kaygısı yarının olsun. Her günün derdi kendine yeter.

Başkasını yargılamayın ki, siz de yargılanmayasınız. Başkasını nasıl yargıyorsanız, siz de aynı yoldan yargılanacaksınız. Hangi ölçekle ölçerseniz, size de aynı ölçek uygulanacak. Sen neden kardeşinin gözündeki çöprü görürsün de kendi gözündeki merteği farketmezsin? Senin gözünde mertek varken nasıl olur da kardeşine, "İzin ver de gözündeki çöprü çıkarayım" dersin? Seni ikiyüzlü! Önce kendi gözündeki merteği çıkar, o zaman kardeşinin gözündeki çöprü çıkarmak için daha iyi görürsün.

Kutsal olanı köpeklere vermeyin! İncelerinizi domuzların önüne atmayın! Yoksa bunları ayaklarıyla çiğnedikten sonra dönüp sizi parçalayabilirler.

Dinleyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır. Çünkü her dileyen alır, arayan bulur, kapıyı çalana kapı açılır. Hanginiz kendisinden ekmek isteyen oğluna taş verir? Ya da balık ister de ona yılan verir? Sizler kötü yürekli olduğunuz halde çocuklarınıza güzel armağanlar vermeyi biliyorsanız, göklerde olan Babanızın, kendisinden dileyenlere güzel şeyler vereceği çok çok daha kesin değil mi?

İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın! Kutsal Yasa ve peygamberlerin söyledikleri budur.

Dar kapıdan girin! Çünkü kişiyi yıkıma götüren kapı geniş ve yol enlidir. Bu kapıdan girenler çoktur. Yaşama götüren kapı ne dar, yol da ne çetindir! Bu yolu bulanlar azdır.

Sahte peygamberlerden sakının! Kuzu postuna bürünerek gelirler size, ama özde yırtıcı kurtlardır. Onları meyvelerinden tanıyacaksınız. Dikenli bitkilerden üzüm, devedikenlerinden incir toplanabilir mi? Bunun gibi, her iyi ağaç iyi meyve verir, kötü ağaç ise kötü meyve verir. İyi ağaç kötü meyve veremez. Kötü ağaç da iyi meyve veremez. İyi meyve veremeyen her ağaç kesilip ateşe atılır. Böylece sahte peygamberleri meyvelerinden tanıyacaksınız .

Beni, 'Rab! Rab!' diye çağıran herkes Göklerin Egemenliğine girecek değildir. Ancak göklerde olan Babamın isteğini yerine getiren girecektir. O Gün birçokları bana diyecekler ki, 'Rab! Rab! Biz senin adınla peygamberlik etmedik mi? Senin adınla cinler kovmadık mı? Senin adınla birçok mucize yapmadık mı?' O zaman ben de onlara açıkça şöyle diyeceğim: "Ben sizi hiç tanımadım. Çekilin önümden, ey kötülük yapanlar!"

İşte bu sözlerimi duyup uygulayan herkes, evini kaya üzerinde kuran akıllı adama benzer. Yağmur yağmış,

seller yükselmiş, yeller esmiş ve eve saldırmış; ama ev yıkılmamış. Çünkü kaya üzerine kurulmuştu. Bu sözlerimi duyup da uygulamayan herkes, evini kum üzerinde kuran budala adama benzer. Yağmur yağmış, seller yükselmiş, yeller esmiş ve eve yüklenmiş. Ve ev çökmüş, korkunç bir şekilde yıkılmış."¹

İsa (AS), elçiliği süresince va'zlarını iki konuda yoğunlaştırmıştır. Bunlardan birisi İlahi Mesih Devleti, diğeri ise Şeriat Meselesi idi.² O'nun hayatı boyunca dilinden düşürmediği ve cemaatine çok yakında ansızın geleceğini³ belirttiği İlahi Mesih Devleti, ... acıklı hadiselerin beklendiği kıyametin başlangıcıdır. Beklenen ümitler hakikat olacak, yabancı hakimiyeti yıkılacak, Davut Kırallığı tamir edilecek ve bütün Yahudiler mukaddes ülkede toplanacaktır. Mesih'in gelişi, insanların kalplerinden kötülük temayülleri ve ızdırapların çıkarılışı, peygamberlerin vaat ettiği yeni kalplerin takılması gibi beklenen olaylar gerçekleşecek ve böylece Tanrısal Kral, yani Mesih, yeryüzüne hakim olacak, O'nun ismi ve arzusu, yegâne isim ve arzu olacaktır. Değişen dünyanın bu hali, bir nevi günahsız dünyanın Cennetteki başlangıcı olarak görülüyordu. Bu nedenle İsa (AS), insanları devamlı tevbe etmeye ve bu şekilde ansızın gele-

---

1- *Matta*, VI/2-VII/27.

2- Sarıkçıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 211.

3- *Matta*, III/17 vd.

cek olan İlahi Mesih Devleti'ne hazırlıklı olmaya teşvik ediyordu.¹

İsa (AS), cemaatine ruhta yoksul olmalarını, kalplerinin temiz olmasını, barışsever olmalarını, yumuşak huylu olmalarını, doğruluğu arzulamalarını, merhametli olmalarını, zulüm görme pahasına da olsa doğruluk ve dürüstlükten ayrılmamalarını tavsiye etmiş ve böyle davrananların Tanrı'nın Egemenliği'ne gireceğini ve O'nu göreceğini müjdelemiştir.²

İsa (AS), kişilere öncelikle kendi hata ve kusurlarını görmelerini, başkalarının ayıp ve kusurlarını araştırıp onları kötülememelerini tavsiye ederek, toplumdaki fertlerin birbirlerine kin ve nefretle değil, sevgiyle yaklaşmalarını ve birbirlerini sevgiyle kucaklamalarını tavsiye etmiştir.³

İsa (AS), kişinin işlediği suçun öncelikle kendisine gösterilerek affedilmesini tavsiye etmiş, suçunu kabul etmez ve onda ısrar ederse durumun mahkemeye intikal ettirilmesini, mahkemede de bir sonuç alınamaması ve kişinin suç işlemeye devam ile suçtan alıkonulamaması durumunda onunla ilişkinin kesilmesi ve dışlanmasını belirtmiştir.⁴

Yahudi şeriatının ibadetle ilgili hususlarını benimsemiş, bu ibadetlerin gösterişe kaçmadan yerine geti-

1- Sarıkçıoğlu E., *Dinler Tarihi*, s. 211.

2- *Matta*, V/1-10; *Luka*, VI/20-23.

3- *Matta*, VII/1-5; *Luka*, VI/37 vd.

4- *Matta*, XVIII/15-17.

rilmesini tavsiye etmiştir.¹ İsa (AS), Yahudilikte mevcut diğer ibadetler gibi onda bir oranındaki zekât vermenin de gerekli olduğunu bildirmiştir.² Cemaati sadaka vermeye ve fakirlere yardım etmeye teşvik etmiş, sadakayı gizli vermeyi ve gösteriştan uzak durmayı emretmiş, yapılacak ibadetlerin ve her türlü hayrın, gösteriştan uzak, gizlilik içinde, yalnızca Tanrı'nın rızasını kazanmak için yapılması gerektiğini vurgulamıştır.³ Zenginlerin, yaptıkları ziyafetlere dost, akraba ve zengin komşularını değil, fakir, sakat, kör, topal ve kimsesizleri çağırmasını istemiştir.⁴

İsa (AS), fertleri adam öldürmeye yol açacak hareketlerden sakındırmayı amaçlamış, insanların toplumda birbirleriyle kardeşçe yaşamalarını öngörmüş,⁵ cezalarda kısas esasını kabul etmekle beraber, buna sevgi ve af boyutunu ekleyerek hata, suç ve bunların yol açtığı kin ve düşmanlıktan arınmış bir toplum meydana getirmek istemiş,⁶ şeriatın emirlerinin yozlaştırılmasını önlemek ve toplumu daha sağlıklı bir yapıya kavuşturmak için suçlunun öncelikle affedilmesi prensibini getirmiştir.

1- Bu konuda oruç ibadetiyle ilgili şunları söylemiştir: "Oruç tuttuğunuz zaman ikiyüzlüler gibi surat asmayın. Onlar oruç tuttuklarını insanlara belli etmek için kendilerine perişan bir görünüm verirler. Size doğrusunu söyleyeyim, onlar ödülleri almışlardır. Siz oruç tuttuğunuz zaman başınıza yağ sürüp yüzünüzü yıkayın. Öyleki insanlara değil gizlide olan Tanrı'ya oruçlu görünesiniz. Gizlilik içinde yapılanı gören Tanrı sizi ödüllendirecektir." (*Matta*, VI/16-18).

2- *Luka*, XI/42.

3- *Matta*, VI/1-4.

4- *Luka*, XIV/12-14.

5- Wilder, A. N., "Interpreters of Matta", *The Interpreter's Bible*, Ed. Nolan B. Harmon, Abingdon Press, c.IX, New York, 1954, s. 295.

6- *Matta*, V/38-42; *Luka*, VI/29 vd.

Zina ve fuhşun yasak olduğunu belirterek zinaya sebebiyet veren fiillerden kaçınmayı cemaatine tavsiye etmiştir.¹ Tanrı adına hiçbir şey üzerine yemin etmemelerini² tavsiye etmiştir.

İsa (AS), tebliğ hayatı boyunca başta Tanrı'yı sevmek üzere komşularını,³ çevresindekileri ve hatta düşmanlarını bile sevmeleri gerektiğini⁴ önemle bildirmiş, insanların sadece kendilerini sevenleri değil, kendilerini sevmiyenleri de sevmelerini; sadece kendilerine iyilik edenlere değil, kendilerine kötülük edenlere de iyilik etmelerini tavsiye ederek; Tanrı'nın iyi-kötü, eğri-doğru ayırmadan nimetini herkese sunduğunu hatırlatarak toplumu yüceltmeyi hedeflemiştir.

İsa (AS), Tanrı tarafından değil de insanlar tarafından konan kanun ve kuralların yazılı şeriat üzerine çıkarılmamasını,⁵ Tanrı'nın emirlerinin bir kenara bırakılıp, insanların geleneğine uymayı kınamış,⁶ öncelikle yazılı şeriatte bulunan emirlere uymaları gerektiğini söyleyerek, gelenekleri bu emirlere üstün tutmamalarını tavsiye etmiştir.

İsa (AS), şeriatı ve emirlerini Yahudi din bilginlerinin tekeline kurtararak halkın anlayabileceği ve kolayca uygulayabileceği bir şekle getirmek için

1- *Matta*, V/27 vd.; *Markos*, X/11 vd.; *Luka*, XVI/18.

2- *Matta*, V/33. vd.

3- *Matta*, XXII/34-40; *Markos*, I/28-34; *Luka*, X/25-28.

4- *Matta*, XI/43-48; *Luka*, VI/27 vd.

5- Carpenter, H., *Jesus*, s. 47.

6- *Matta*, V/1-20; *Markos*, VII/1-23.

uğraşmış,¹ şeriatın emirlerine aşırı ve körü körüne bağlılığı ortadan kaldıran ve kendini tabîlerine model olarak sunduğu² yeni bir hayat tarzı ortaya koymuştur.

İsa (AS), şeriatın yargı, merhamet, inayet, iman gibi ağır ve önemli konuları ile, bunlara nisbeten daha hafif olanlarının arasını ayırıp, önemlilerinin yerine getirilip önemsiz olanların terkedilmesini kınar ve önemlilerinin mutlaka yerine getirilip önemsiz olarak kabul edilenlerinin de terkedilmemesi gerektiğini vurgular.³ O'na göre aşırı kuralcılık, emirlerin değerini düşürerek aralarında ayırma gidilmesine sebebiyet vermiştir.⁴ Halbuki şeriatın bütün emirleri, ilâhî hukukun parçaları olduklarından, insanoğlunun bunlar arasında ayırma gitme ve aralarında seçme hakkı yoktur.⁵

İsa (AS), döneminde şeriatın ahlâkî emirlerine gereken önemin verilmemesinden şikayetçi olmuş ve bu nedenle ahlâkî emirlere çok büyük önem vermiştir.⁶ Fertlerin vicdanlarında ve uygulamalarında şekilcilikten

1- *Matta*, VII/12; XXII/34 vd.; Ayrıca Bkz. Stevens, G. B., *The Theology of the New Testament*, T.T.Clarck, Edinburg, 1899, s. 20 vd.

2- *Yuhanna*, XII/34.

3- *Matta*, XXII/23; Ayrıca Bkz. Davies, W. D., "Law in the New Testament", *The Interpreters Dictionary of the Bible*, Abingdon Press, c.I-IV, New York, 1962, s. 97.

4- Carpenter, H., *Jesus*, s. 34.

5- Denney, J., "Law in the New Testament", *Dictionary of the Bible*, Ed. James Hastings, T.T.Clarck, Edinburg, 1904, s. 75; Carpenter, H., *age.*, s. 34 vd.

6- Bkz. *Matta*, V/23 vd.

öteye geçmemiş, ruhsuz şeriat anlayışını tenkit etmiştir.¹

Musa (AS) ve diğer peygamberlerin eserlerini yıkmak için değil, bu eserleri daha da olgunlaştırmak için, Tanrı tarafından gönderilen Mesih olduğunu iddia eden "İsa (AS), Allah'ın arzularını dinleyicilere öğretmek ve eskiden bilinen Tevrat kanunlarını esas gayesine götürmek istiyordu. Gayesi, Allah'ın hakikî isteklerine dikkat çekmek olan İsa (AS), şeriatı ziyadeleştirmiyor ve aşırı bir şekilde şeriatın tatbikini de teklif etmiyordu. O sadece, İlâhi Devlet gelince, şeriatın nasıl tatbik edileceğini öğretmek istiyordu. Tanrısal Devlet gelmesi için, insanlara yeni bir kanun teklifi de yoktu. Tanrısal Devlet kendisi geliyordu. Tanrısal Devlet'te insanların yeni bir kalbi olacak ve Allah'ın hakiki isteğini yerine getirecekti. Çünkü kendisi beklenen Mesih'di; beklenen zaman da yakında gelecekti."²

1 . 3 . H İ R İ S T İ Y A N L I K ' T A M U H A T A P

Başlangıçta Yahudi dininin yenilenmiş bir şekli olan Hıristiyanlığın ilk hedefi Yahudiler idi. İncillerdeki rivayetlere göre İsa (AS), hayatı boyunca Yahudilik sınırları içinde kalmıştır. İsa'nın (AS) hitabı, arada sırada Yahudi olmayanların isteklerini ye-

1- Denney, J., "Law in the New Testament", s. 75; Davies, W. D., "Law in the New Testament", s. 97.

2- Sarıkçıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 215.

rine getirmekle beraber, öncelikle Yahudilere yönelmişti. O, "Ben İsrail evinin kaybolmuş koyunlarından başkasına gönderilmedim" sözü ile bunu ifade ediyordu.¹

İsa (AS), İlahi Devletin başlaması sebebiyle etrafına bir takım adamlar topluyordu. Bunların çoğu, balıkçı, çiftçi, esnaf, memleketi Celile'nin gümrükçüleri v.s. gibi, mesleğini bırakıverip, İsa (AS) ile beraber oluveren, alt tabakanın insanlarıydı. İsa (AS), bunların arasından, cemaatinin çekirdeği olan 12 havarisini, İsrail'in 12 boyunun temsilcisi olarak seçmişti."² İsa (AS), İlahi Devleti müjdelemek için havarilerini yalnız Yahudilere gönderiyor³ ve onlara "Diğer uluslara ait yerlere girmeyin. Samiriyelilere ait kentlerin de hiç birine uğramayın. Bunun yerine, İsrail halkının kaybolmuş koyunlarına gidin. Gittiğiniz her yerde Göklerin Egemenliğinin yaklaştığını duyurun, ..."4 diyordu.

Yine İncillerdeki rivayetlere göre İsa (AS), Rabbına kavuşacağı sırada, havarilerin diğer milletlere mensup halklar arasında da vazife yapmalarını emretmiş,⁵ "Gökte ve yeryüzünde bütün yetki bana verildi. Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin... size buyurduğum her şeye uymayı onlara öğretin. İşte ben, dünyanın sonuna dek her an sizinle

1- Sarıkçıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 215 vd.

2- Sarıkçıoğlu, E., *age.*, s. 210.

3- Sarıkçıoğlu, E., *age.*, s. 216.

4- *Matta*, X/5-7.

5- Sarıkçıoğlu, E., *age.*, s. 216.

birlikteyim"¹, "Bütün dünyaya gidin, Müjdeyi bütün yaradılışa duyurun! İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek."² demiştir. Böylece ilk Hıristiyanlar arasında, İsa'nın (AS) elçiliğinin Filistin sınırları dışına, bütün dünyaya taşınmasının zorunlu olduğu şuuru ortaya çıkmış, tebliğ çalışmalarının ağırlığı, Filistin dışındaki Yahudileri Hıristiyanlığa kazanma yolunda olmuştur. Pavlos'un Hıristiyan oluşu, cemaate yeni bir dinamik ve kuvvet kazandırırken, putperestler arasındaki misyon çalışmalarını da Pavlos'un cemaate girmesinden sonra başlamıştır.³ Önce "soydaşları olan İsrailîliler'e"⁴ hitap eden Pavlos, bunların inatçı olmaları sebebiyle Kilise'ye Yahudiden ziyade putperest insanlar kazandırmıştır.⁵

1- *Matta*, XXVIII/18-20.

2- *Markos*, XVI/16.

3- Sarıkçıoğlu, E., *Dinler Tarihi*, s. 216.

4- *Romalılar*, IX/3.

5- Bihlmeyer, K./Tuchle, H., *Hıristiyanlık*, s. 21.

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM'DA HİTABET

Kur'an-ı Kerim'de, "İnsanlar bir tek milletten başka bir şey değildi, ama ayrılığa düştüler. ...";¹ "...işlerini aralarında parçalayıp çeşitli kitaplara ayırdılar. ...";² "... Sonra Allah, Peygamberleri, müjdeciler ve uyarıcılar olarak gönderdi, onlarla beraber, anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmedecek, içinde gerçekleri taşıyan kitabı indirdi. Kendilerine kitap verilmiş olanlar, kendilerine açık kanıtlar geldikten sonra sırf aralarındaki kıskançlıktan ötürü o (kitap hakkı)nda anlaşmazlığa düştüler. Bunun üzerine Allah, kendi izniyle, inananları, onların, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeğe iletti: Allah, dilediğini doğru yola iletir."³ buyurulmaktadır.

Yine Kur'an-ı Kerim'de "Andolsun Nuh'u da kavmine gönderdik: Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin. Sizin O'ndan başka tanrınız yoktur. Doğrusu ben, size büyük bir günün azabın(ın inmesin)den korkuyorum." Kavminden ileri gelenler dediler ki: "Biz seni açık bir sapıklık içinde görüyoruz!" Dedi ki: "Ey kavmim, bende bir sapıklık yok, ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim. Size Rabbi'min gönderdiği gerçekleri duy-

---

1- *Yunus Suresi*, 10/19.

2- *Mü'minun Suresi*, 23/53.

3- *Bakara Suresi*, 2/213.

ruyorum, size öğüt veriyorum ve Allah tarafından, sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum. Korunup da merhamete uğramanız için içinizden sizi uyaracak bir adam aracılığı ile bir zikir (sizi ikaz eden bir kitap, size şân ve şeref verecek bir kanun) gelmesine şaştınız mı?" O'nu yalanladılar, ...",¹ "Sonra biz elçilerimizi ardı ardına gönderdik... Sonra Musa'yı ve kardeşi Harun'u ayetlerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. ... doğru yolu bulsunlar diye biz Musa'ya kitab'ı (tevrat'ı) verdik. ... Ve işte sizin bu ümmetiniz (olan tevhid ve islâm milleti), bir tek ümmettir. (bir tek topluluktan ibarettir. Aralarında din ve inanç ayrılığı yoktur. Çünkü hepsi, tek makbul din olan İslâm'a inanmaktadır.) Rabbiniz de benim. Yalnız bana kulluk edin.(dedik)"² ayetleri, insanlık tarihi boyunca, "bütün peygamberlerin ... insanları rahmetle müjdeleyip, azapla korkutarak Allah yoluna"³ çağırdığının açık delilidir. "Ümmet, bir peygamberin gönderildiği toplum, bir nesil, kuşak, hayvanlardan bir cins, toplumsal din anlamlarına"⁴ gelmektedir. Bu beyanlara göre bütün peygamberler, hep aynı din ve ümmet birliğini sağlamak, aynı inancı yerleştirmek için gelmişlerdir. Bunların hepsi zincirin halkaları,

---

1- *Araf Suresi*, 7/59-64.

2- *Enbiya Suresi*, 21/92; *Mü'minun Suresi*, 23/52.

3- Saka, Şevki, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1991, s. 50.

4- Ateş, S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.I, s. 356.

insanlık yolunu aydınlatmak için dizilmiş nur kandilleri gibi birbirini tamamlamaktadır.

Rasulü Allah (SAS) ve onu takibeden liderler için dini muhtevayı Kur'an'ın belirttiği "en güzel şekilde"¹ anlatmak ve açıklamak, önemli bir görev olmuştur. Genellikle cuma ve bayramlarda verilen hutbeler, halkı aydınlatmak için devletin üzerine düşen bir kamu görevi olarak görülmüş, bu görevin icrasını düzenleyen ve hatibin niteliklerini belirten bir takım kurallar tesbit edilmiştir.²

2.1. İSLAM'DA HATİP

"Ey peygamber, biz seni şâhid, müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Ve izniyle, Allah'a davetçi ve aydınlatıcı bir lamba olarak (gönderdik). Mü'minlere, Allah'tan büyük bir lütfa ereceklerini mücdele."³ Ayet-i Kerime'sinin işaret ettiği manâya göre, İslâm'da dinî hitabetin kaynağı, hitabı insanlara ulaştıran Peygamberdir. Bu görevi en güzel ve en mükemmel şekilde yerine getiren, Yüce Allah'ın O'nu risaletle şerefleştirdiği Muhammed (SAS) de ilk hatiptir.

İslâm'ı insanlara ilk anlatan ve tebliğ eden, Rasulü Allah'tır (SAS). Yüce Allah O'na bu görevi "Ey ör-

1- *Nahl Suresi*, 16/125.

2- Olgun, Tahîrül-Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, nşr., Abdullah İşıklar, 2.Baskı, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1963, s. 48 vd.

3- *Ahzab Suresi*, 33/45-47.

tüsüne bürünen, Kalk, uyar."¹ hitabı ile vermiştir. O, tebliğ ve irşat vazifesini ilk zamanlarda fiilen ve bizzat yapmıştır. "Şahıslarla tek tek görüşerek, toplu bir şekilde hitap ederek, çarşı, pazar, mabet ve meclisleri dolaşarak onları İslâm'a davet etmiş",² ashabın istekli anlarını gözeterek belli zamanlarda mescitte onlara va'z etmiştir.

Rasulüllah (SAS) ile risalet ve nübüvvet son bulmuştur. Fakat Rasulüllah'ın (SAS) vefatı ile tebliğ ve irşat faaliyeti durmamıştır. Raşid Halifeler bu hususta büyük ihtimam göstermişlerdir. Abdullah b. Mes'ud, Rasulüllah'ı (SAS) örnek alarak, etrafında toplananlara haftada bir gün va'z etmiştir. Ömer (RA) döneminde Temim ed-Dari, halife cuma namazı için camiye gelmeden önce va'z ederdi. Osman (RA) döneminde de kendisine haftada iki defa va'z etmesi için izin verilmişti.

Ayrıca, Rasulüllah (SAS), müslümanların sayısı çoğalıp, onlarla görüşme imkânı azalınca, sağlığında İslâm'a davet için Kur'an'ı ve sünneti iyi bilen, muttaki, zahid, abid ve salih kimseler arasından davetçiler seçmiştir. Özellikle Ehl-i Suffe arasından seçilen bu kimselerin, birtakım vasıf ve kaabiliyetlere sahip şahıslar olmasına dikkat edilmekte idi.

Kur'an-ı Kerim'de: "İçinizden hayra çağıran, iyiliği buyurup kötülükten men'eden bir topluluk olsun;

1- *Müddesir Suresi*, 74/4.

2- Uludağ, S., *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, s. 11.

işte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹ buyurulmaktadır. Bu ayette geçen "ümme" kelimesiyle toplum içinde bir cemaat kastedilmektedir. Yüce Allah, ümme içinde iyiliği emredip kötülükten meneden bir cemaatin kurulmasını ve yetiştirilmesini² emretmektedir. Her ne kadar Ayet-i Kerime'nin delâleti ile her ferdin gücüne göre bu vazife herkese farz ise de, İslâm ümmetinden bu vazifeyi üzerine alan bir zümrenin bulunması gerekir. Bu mükellefiyet ise alimlere mahsustur. Çünkü hayra davet etmek, hayrı, iyiliği ve kötülüğü bilmeye bağlıdır. Bu böyle olunca mükellefiyet alimlere yöneltilmiştir.

Rasulüllah'ın (SAS) vefatından sonra halifelerin ve onları temsil eden idarecilerin hakkı ve görevi sayılan bu görev, Abbasîler dönemi ile yeni bir nitelik kazanmıştır. Abbasîler, amme hizmeti telakki ettikleri imamet ve hitabet görevi için Beytü'l-mal'den maaş alan ayrı görevliler tayin etmiştir. Camilerde özellikle perşembe günleri mev'ize adlı, halkı aydınlatıcı dersler verilmiş, camilerde ilk ders verenlere de Kussas denilmiştir. Kussas, önce ayakta durur, Kur'an'dan ayetler okur, sonra da oturarak cemaate hitap ederdi. Küçük merkezlerde ise imam, hatip ve vaiz aynı kişi olurdu.

Günümüzde, ülkemizde toplumun din konusunda aydınlatılması, din kültürü yönünden geliştirilmesi bir Anayasa Kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı ta-

1- *Al-i İmran Suresi*, 3/104.

2- Ateş, S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, s. 87.

rafından yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uygulama yerleri ise camiler ve kur'an kurslarıdır. Bu görev genel olarak vaizler, müftüler, imamlar ve kur'an kursu öğreticileri tarafından yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi'nin 24-35.nci maddelerinin bulunduğu, "Va'z ve İrşad Görevi" adı altındaki dördüncü bölümü, bu görevin esaslarını belirlemiş ve camilerde veya topluca ibadet yapılan yerlerde, toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla dinî öğütü va'z, bu görevi yapan kişiyi de vaiz olarak tarif etmiştir.

Adı geçen yönergenin 33. maddesi, 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un 34. Maddesine göre va'zetme yetkisine sahip olanları, Diyanet İşleri Başkanı, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan ve Üyeleri, Müftü ve Vaizler ve 633 sayılı Kanunun 33. maddesine göre görevlendirilecek olanlar¹ diye saymıştır. Diyanet İşleri Başkanları ve Din İşleri Yüksek Kurulu Başkan ve Üyeleri ile dersiamlar, emekli olduktan veya herhangi bir sebeple görevlerinden ayrıldıktan sonra da, mahalli müftüye bilgi vererek va'zedebilirler.

Yine aynı yönergenin 34. maddesine göre Başkanlık veya müftülüklerce gerektiğinde dini yüksek öğrenim

---

1- "Diyanet İşleri Başkanlığı kendi kuruluşu dışındaki dini kültür, tecrübe ve ihtisasları ile tanınmış kimselerden, Din İşleri Yüksek Kurulu çalışmalarında mütalaa almak, va'z ve konferans verdirmek suretiyle faydalanabilir. " (633 sayılı DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun, Madde: 33).

yapmış olanlara, en az ilkokul mezunu olup, resmi veya özel surette dinî tahsil yapmış olanlardan yalnız Ramazan ayına mahsus olmak üzere, kendisine "Fahri Vaiz Belgesi" verilenlere ve görev yaptıkları camilere mahsus olmak üzere cami görevlilerine va'zetme yetkisi yerilebileceğini belirtmiştir.

Adı geçen yönergenin 33 ve 34. maddelerince va'zetme yetkisine sahip olanlardan, "Başkanlıkça kendilerine va'zetme yetkisi verilenlerden Başkan Yardımcıları, birim başkanları, Teftiş kurulu üyeleri ve Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanları mahalli müftülüğe bilgi vererek; bunlar dışında kalanlar ise müftülükten izin alarak va'zederler."

Arıca Dini yüksek öğrenim kurumları ile İmam Hatip Liseleri son sınıf öğrencilerine, yetkili öğretim üyesi veya öğretmenin sorumluluğu altında ve müftülüklerce tesbit edilen camilerde, uygulama va'zları için izin verilebilir.

Diyaret İşleri Başkanlığı, toplumu din konusunda aydınlatma çalışmalarında, kendi kuruluşu dışındaki dinî kültür, tecrübe ve dinî irşat hizmetlerindeki başarıları ile tanınmış kimselerden ... va'z ve konferans verdirmek suretiyle yararlanabilir.¹

1- Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi, Md. 35.

2.2. İSLAM'DA MESAJ-HİTAP

Kur'an-ı Kerim'de iştikakları ile on farklı sigada, on üç yerde¹ geçen hitap, evlenme isteği (teklifi),² laf atmak,³ kasıt, maksat, iş, durum,⁴ hitabetmek (yalvarmak),⁵ (açık,güzel) konuşmak⁶ anlamlarında kullanılmaktadır.

Hitap kelimesinin İslâm kültüründe özel bir yeri vardır. Yüce Allah'ın peygamberlere indirdiği vahiyler hitap olarak nitelendirilmektedir. Bu manada ilk hitap, Yüce Allah'ın Adem'e (AS), "Hepiniz oradan inin," dediği, "Yalnız (iyi bilin ki) size benden bir hidayet geldiği zaman, kim benim hidayetime uyarsa artık onlara bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir."⁷ hitabıdır. Bu ayette "Hepiniz oradan inin" denilmekte ve böylece hitap, Adem'e (AS) ve bilkuvve onun belinde var olan bütün çocuklarına yöneltilmektedir.⁸

Din, Allah tarafından, peygamberler vasıtasıyla gönderilen emir ve yasaklar nizamı, peygamberlere gelen vahiylerle konulmuş kurallar manzumesidir. Yüce Allah'ın en son elçisi Muhammed (SAS), son kitabı da Kur'an'dır.

1- Abdulbaki M. Fuat, *Mu'cemu'l-Müfehres lielfazi'l-Kur'an-ı Kerim*, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1983, s. 235.

2- *Bakara Suresi*, 2/235.

3- *Furkan suresi*, 25/63.

4- *Yusuf Suresi*, 12/51; *Hıcr Suresi*, 15/57; *Tâhâ Suresi*, 20/95; *Kasas Suresi*, 28/23; *Zariyat Suresi*, 51/31.

5- *Hud Suresi*, 11/37; *Mü'minun Suresi*, 23/27.

6- *Sad Suresi*, 38/20-23; *Nebe Suresi*, 78/38.

7- *Bakara Suresi*, 2/38.

8- Ateş, S., *Yüce kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.I, s. 148.

Kur'an-ı Kerim'in beyanına göre, "Allah katında din, İslâm'dır..."¹ Allah bütün peygamberlere bu tevhid dinini göndermiştir. "... Bugün sizin için dininizi olgunlaştırdım, size nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'a razı oldum. ..." ² ayetinin beyanına göre tevhid inancına dayanan İslâm dini, insan fıtratına en uygun , Allah'ın seçtiği ve razı olduğu tek dindir.

Kur'an, Allah Rasulu Muhammed'e (SAS) indirilmiş, Mushaflarda yazılı, Muhammed'den (SAS) bize şeksiz, şüphesiz ve mütevatir olarak naklolunmuş kitaptır. Kur'an, İslâm Dini'nin ilk kaynağıdır. O, esas meselelerin temel prensiplerini, siyasal ve sosyal konuların esaslarını, dinin temel hükümlerini ihtiva eder. Hüküm, iktiza, tahyir veya vaz' bakımından mükelleflerin fiilleriyle alâkalı Allah'ın hitabıdır.

Allah'ın hitabından maksat, Kur'an ve O'nu açıklayan Sünnet'tir. Kur'an, Allah'ın Kelâmı'dır, Sözü'dür. Allah'ın Kelâmı'nı açıklayan Sünnet, Allah'ın Kelâmı'na dayanır. Çünkü O, Allah'ın Rasulüllah'a (SAS) vahyidir. "O, havadan konuşmaz, O(na inen Kur'an veya onun söylediği sözler), kendisine vahyedilen vahyiden başka birşey değildir."³

1- *Al-i İmran Suresi*, 3/19.

2- *Maide Suresi*, 5/3.

3- *Necm Suresi*, 53/3-4.

2.2.1. İslâm'da Hitabın Konusu

İslâm'da hitabın konusu, Kur'an-ı Kerim'de öngörülen esaslara dayanmaktadır. Allah'ın, Rasulu Muhammed'e (SAS) indirilmiş Kelamı, Sözü olan Kur'an ve ona dayanan sünnet çok çeşitli hükümlere şamildir. Bununla beraber işlenen merkezi konu, saf ve katıksız bir vahdaniyettir.¹ Kur'an ve Sünnet bize hayatın üç görünüşünü öğretir. İman, İslâm ve İhsan. Bu konuda, Ömerü'bnü'l-hattâb'dan rivayet edilen bir Hadis-i Şerif'te şöyle buyruluyor:

"Bir gün Rasulüallah'ın (SAS) yanında bulunduğumuz bir sırada aniden yanımıza, elbisesi bembeyaz, saçları siyah bir zat çıkageldi. Üzerinde yolculuk eseri görülüyor, bizden de kendisini kimse tanımıyordu. Doğru Rasulüallah'ın (SAS) yanına oturdu. Dizlerini O'nun dizlerine dayadı. Ellerini de uylukları üzerine koydu ve: "Ey Muhammed! Bana İslâm'ın ne olduğunu haber ver!" dedi. Rasulüallah (SAS)

"-İslâm, Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in de Allah'ın Rasulu olduğuna şahadet etmen, namazı dosdoğru kılman, zekâtı vermen, Ramazan orucunu tutman ve yol bakımından gücün yeterse Beyt'i haccetmendir." buyurdular. O zat:

"-Doğru söyledin. Bana imandan haber ver!" dedi. Rasulüallah (SAS):

1- Hamidullah, M., *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 23.

"-Allah'a, Allah'ın meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanman, bir de kadere; hayrına ve şerrine inanmandır." buyurdular. O zat:

"-Doğru söyledin. Bana ihsandan haber ver!" dedi. Rasulüillah (SAS):

"-Allah'a, O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni muhakkak görür." buyurdular. O zat:

"-Bana kıyametten haber ver!" dedi. Rasulüillah (SAS):

"-Bu meselede sorulan sorandan daha âlim değildir." buyurdular.

"-O halde bana alâmetlerinden bari haber ver!" dedi. Rasulüillah (SAS):

"-Cariyenin kendi sahibesini doğurması ve yalın ayak, çıplak, yoksul koyun çobanlarının bina yapmakta birbirleriyle yarış ettiklerini görmendir." buyurdu.

Bundan sonra o zat gitti. Ben hayli bir müddet (bekledim) durdum. Nihayet Rasulüillah (SAS) bana:

"-Ey Ömer! O sual soran zatın kim olduğunu biliyor musun?" dedi.

"Allah ve Rasulü bilir." dedim.

"Gerçekten o Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmiş." buyurdular.¹

1- Müslim, *es-Sahih*, İman, 8.

İman (inançla ilgili hükümler), tek bir Allah'a, kitaplarına, melek cinsinden elçilerine, insan cinsinden peygamberlerine, öldükten sonra tekrar dirilmenin hak olduğuna, ahiret gününe, iyi ve kötü her şeyin Allah tarafından tayin ve takdir edildiğine inanmak gibi itikadi hükümlerdir.

İslâm, mükelleflerin sözleri ve fiilleri ile ilgili olan amelî hükümlerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır. İbadetler ve muameleler.

İbadetler, günlük beş vakit ve haftalık cuma namazlarını kılmak, her yıl Ramazan ayında oruç tutmak, hayatında en az bir defa Mekke'deki Allah'ın Evi'ni Haccetmek ve askarî geçimi için kendisine gerekli olanı çıktıktan sonra kalan mal, biriktirilmiş servet üzerinden zekât vermektir.¹ Bunlardan maksat, ferdin Rabbi ile olan alâkasını tanzimdir.

Muameleler, bugünkü yeni hukuki tabiri ile Hususu ve Umumi Hukuk çerçevesine giren hükümlerdir. Bu hükümlerin gayesi, ferdin fertle, ferdin cemiyetle, yahut cemiyetin cemiyetle olan alâkasını tanzim etmektir. Aile Hukuku, Medenî (Borçlar) Hukuk, Muhakeme Usulleri Hukuku, Ceza Hukuku, Devletler Arası Umumî ve Hususî Hukuk ile İktisadî hükümlerle ilgili hususları içine alır.

1- Hamidullah, M., *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, s. 29.

İhsan ise, ruh ve maneviyatın kuvvetlendirilip terbiye edilmesine dair hükümlerdir. İhsan, Allah'ın Rasulu Muhammed'in (SAS) "Allah'a, sanki O'nu görüyormuşçasına ibadet edin; gerçekte sen O'nu görmüyorsan da O seni muhakkak görür." sözleri ile ifade ettiği, fiil ve hareketlerin güzelleştirilmesi demektir. Bu görünüşte değil, ruhen ve manen bir güzelleştirme manasınadır. Bunlar ahlâkî hükümlerdir.

Buna göre hitabın konusu, Allah'ın elçisi Muhammed'e (SAS) Kur'an'da ve Sünnet'te vahyetmiş olduğu, insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayacak esasları ihtiva eden İslâm Dini'dir.

2.2.2. İslâm'da Hitabın Gayesi

Din Allah tarafından, peygamberler vasıtasıyla gönderilen emir ve yasaklar manzumesidir. Din, insanı Allah'a itaate götürür. İslâm ise, teslim olmak, itaat etmek anlamına gelir. Mutlak manasıyla alınırsa, din ve İslâm ikisi de itaat edip selamete ermek anlamını taşır.¹

Allah Kur'an'da Rasulu'ne (SAS) hitaben, "(Ey Muhammed), biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.",² insanlara hitaben de, "Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, göğüslerde olan (sıkıntılar) a bir şifa ve inananlara bir yol gösterici ve rahmet

1- Ateş, S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.II, s. 26.

2- *Enbiya Suresi*, 21/107.

gelmiştir."¹ buyurmaktadır. "Kur'an insanlara öğüttür, gönül hastalıklarına, ruhsal bunalımlara şifadır. İnananlara yol gösterir, Allah'ın rahmetidir."² Rahmet, kulların menfaatlerini gözetmek ve onlardan kötülükleri uzaklaştırmak anlamına gelir.

Kur'an'ın hitabı üç noktaya yöneliktir. Ferdi yetiştirip ahlâk bakımından olgunlaştırmak, müslümanlar arasında adaleti yerine getirmek, kulların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak.

Ferdin ahlâkî olgunluğu ibadetler vasıtasıyla gerçekleşir. İbadetlerin gayesi, ruhları olgunlaştırmak ve toplumsal (ictimai) ilişkileri sağlamlaştırmak ve düzenlemektir. İbadetler ruhları olgunlaştırır. İslâm'da en yüksek gayelerden biri de adaleti yerine getirmektir. Kur'an'ın hitabı bütün emir ve hükümlerinde adaleti gerçekleştirmeyi hedef tutmuştur. İnsanların dünya ve ahiret saadeti ise kulların faydalarını tahakkuk ettirip, dünya ve ahirette onlardan zarar ve fesadı gidermekle, bir diğer ifade ile "maslahatı" korumakla gerçekleşir.

Dini kurallar, kulların menfaati için koyulmuştur. Kur'an'ın emirlerinin temeli ve esası hikmetlere, dünya ve ahirette kulların menfaatlerine dayanır. Kur'anî hitabın ruhu adalet, rahmet, menfaat ve hikmettir. İster inanç, ister ibadet, isterse ahlâkla ilgili olsun, Kur'an'ın emirlerinin tamamı insanların menfaatlerini

1- *Yûnus Suresi*, 10/57.

2- Ateş, S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c,IV, s. 236.

temin edip tamamlamak, kötülükleri bertaraf edip ortadan kaldırmak için gelmiştir.

Dinin önem verdiği, insanın dünya ve ahiretteki faydaları üç çeşittir. Zarurî menfaatler, ihtiyaca dayanan menfaatler, güzelleştirmeye ilgili menfaatler.

Zarurî menfaatler, insanların hayatlarının korunması, cemiyetin ayakta ve istikrarlı kalmasının kendilerine dayandığı, gerçekleştirilmesi ve korunması zaruri olan hususlardır. Allah'ın kullarına gönderdiği her peygamberin tebliğinde, kollama ve muhafaza tarzları değişik olsa da bu zaruri esaslar kollanmış, gözetilmiş ve dikkate alınmıştır. En mükemmel şekliyle Muhammed'in (SAS) tebliğinde muhafaza altına alınan ve hayat düzenini sağlayan bu esaslar, din, can, akıl, nesil ve mal'dır.

İhtiyaca dayanan menfaatler, sıkıntı, darlık ve meşakkatin, güçlüğün kalkması için insanların muhtaç olduğu hususlar, hâcî faydalardır. Bu hususlar bulunmasa yaşamın ve hayatın düzeni ihlal olmaz ise de insanlar zorluk, meşakkat, darlık ve sıkıntıya düşerler. Bunlar insanlardan sıkıntıyı kaldırma esasına dayanır. İnsan ihtiyacı ile ilgili olan bu menfaatler, güçlüğü kaldırmak ve beş esas için tedbir kabilindedir.

Güzelleştirme ile ilgili menfaatler, insanların hal ve durumlarının sağlam ahlâk, üstün edep ve olgun adabın gereklerine göre olmasını temin eder. İnsan haysiyet ve

şerefini koruma ve beş esası himaye etme gayesine matuf, güzel adetlere ve iyi ahlâka dair hususlardır.

Yukarıda da kaydedildiği üzere, Dinî esasların tetkiki ve istikrarı neticesinde, Allah'ın hitabından maksat, kullar için yararlı olan şeyleri var kılarak gerçekleştirmek ve kulun bu menfaatlerini korumaktır. İslâm'da hitabın esası, insan düşüncesinin gelişmesi, davranış ve duyguların İslâm Dini esaslarına göre düzenlenmesidir. Fert ve toplum hayatında, yani hayatın tüm alanlarında İslâm'ın hedeflerini gerçekleştirmeyi amaçlayan¹ İslâm'da hitabın gayesi, "Elif lâm râ. (Bu) bir Kitab'dır ki Rab'lerinin izniyle insanları karanlıktan aydınlığa O güçlü ve övgüye layık (Allah)ın yoluna çıkarman için O'nu sana indirdik."² ayeti celilesinin hükmünce; bütün insanların her iki cihanda saadeti kazanmaları için doğru yola ulaştırılmalarıdır.

2 . 3 . İ S L A M ' D A M U H A T A P

Din, insanlara mahsus bir müessesedir. Bu müessesenin anlatılması görevini üstlenen hatibin muhatabı, fert ve cemiyet halinde insandır.³ Çünkü din beşeriyete insanlık sıfatı ile hitap eder. Bu manada "Biz seni ancak

1- el-Hallavî, Abdurrahman, *Usulü't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esalibîha*, 1.Baskı, Daru'l-Fikir, Şam, 1979, s. 26 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*" şeklinde vedrilecektir).

2- *İbrahim Suresi*, 14/1.

3- Ferd, grup, cemaat ve cemiyet hakkında bilgi için, bkz. Kurtkan, Amiran, *Genel Sosyoloji*, İstanbul, 1976, s. 3 vd; Sezen, Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul, 1990, ss. 15 vd., s. 43 vd.

bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik;..."¹ hitabının delaletiyle İslâm'da dinî hitabetin hedefini, hatibe muhavere fırsatını veren muhatap oluşturur.

İslâm, Allah'ın Muhammed (SAS) ile bütün insanlara gönderdiği son ve ebedî mesajıdır. Muhammed'in (SAS) elçiliği bütün insanlııdır. O, her karşılaştığı veya yanına gittiği herkesi İslâm'a davet ederdi. Allah bir Ayet-i Kerime'de, "De ki: "Ey insanlar, ben sizin hepinize, göklerin ve yerin sahibi Allah'ın elçisiyim.. "² buyurmaktadır. Bir diğer Ayet-i Kerime'de de "Alemlere uyarıcı olması için kuluna furkanı indiren (Allah) pek kutludur."³ buyurulmaktadır. Bu ve benzeri Ayet-i Kerime'lerdeki ifadelerin delaleti, daha ilk adımda ... Mekke Devrinde ... müslümanlar, henüz tek sayılabilecek kadar az ve her türlü otorite ve kuvvetten mahrum iken, O'nun risaletinin cihanşumul olduğunu ve bütün insanlığı kendine çağırıldığını gösterir.⁴

Kur'an sadece bir zümreyi hidayete çağırarak için gönderilmemiştir. Kur'an, yalnız Araba, yalnız Mekkelilere, yalnız Kureyşlilere değil; âlemlere ... bütün milletlere ... bütün insanlara ... vatan, ırk, oymak, soy ve sülale tanımayan, insanları bir takım grup, renk ve

1- *Sebe' Suresi*, 34/28.

2- *Araf Suresi*, 7/158,

3- *Furkan Suresi*, 25/1.

4- Kutup, *Muhammed, İslam'da Eğitim Metodu*, trc., Durmuş Ali Karapınar, Emek Matbaacılık, İstanbul, tarihsiz, s. 18.

ırlara bölmeyen, bütün insanları hidayete erdirmek için gönderilmiş bir kitaptır.¹ Her insan İslâm'a muhatap, onu kabul ve ona boyun eğmekle mükelleftir. Kur'an, ırkı, rengi, mesleği, memleketi, cinsiyeti ve beşeri birbirinden ayıran hangi farklılık olursa olsun, Allah'ın hitabını anlayıp, anladığını yerine getirecek kadar akıl ve idrake (manasını tasavvur edecek kudrete) sahip her insana hitabeder.

İslâm'a göre, muhatabın akıl ve kavrayış sahibi olması gerekir. Çünkü hayvan ve cansız madde gibi akıl ve idraki olmayana hitapta bulunmak aklen muhaldir. Ancak akıl ve idrak birer gizli vasıf olup, yavaş yavaş ortaya çıkar ve bunları gösteren belli bir ölçü de yoktur, Akıl gözle görülmeyen, his ile anlaşılmayan, vasıflandırılmayan ve insan fertleri arasında değişik ve farklı bir şekilde bulunduğundan İslâm, gözle görülüp, vasıflandırılabilen buluşu aklın yerine koymuştur. Buna göre muhatap, Allah'ın hitabı kendisine ulaşan, akli başında baliğ olan kişidir.²

1- O (Kur'an) Allah'tan "... gelen basiretler (gönül gözlerini açan nurlar)dır ve inanan bir toplum için yol gösterici ve rahmettir." (*Araf Suresi*, 7/204). O, "...Allah'tan bir nur ve açık bir kitap..."tır (*Maide Suresi*, 5/15). "Bütün insanlık o ilahi ırmaktan feyz alır." (Ateş,S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.V, s. 8). Allah onunla, rızasına uyanları esenlik yollarına iletir ve onları kendi izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarıp dosdoğru bir yola iletir." (*Maide Suresi*, 5/16). Ayrıca bkz. Saka, Ş., *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, s. 94 vd.

2- Zeydan, Abdulkerim, *Fıkah Usulü*, trc., Ruhi Özcan, Yıldızlar Matbaası, İstanbul, 1993, s. 89; Zeydan, Abdulkerim, *İslam Davetinin Esasları*, trc., Veli Ulutürk/Mehmet Karabulut, c.II, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1988, c.II, s. 103; Ebu Zehra, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi, Fıkah Usulü*, trc., Abdulkadir Şener, 2.Baskı, Fon Matbaası, Ankara, 1979, s. 281.

2.4. İSLAM'DA HİTABET MAHALLERİ

Rasulü Allah (SAS), başlangıçta getirdiği mesajı evinde tebliğ etmiş ve mekan olarak da evini kullanmıştır. İlk önce farz kılınan iki rekatlık namazı evinde öğretmişti.¹ Daha sonra, peygamberliğin dördüncü yılından itibaren tebliğlerine Erkam bin Ebi'l-Erkam'ın evinde devam ettiğini görüyoruz. Rasulü Allah (SAS), bil-hassa gündüzleri Erkam'ın evine gidiyor, bu evde gizlice toplanan müslümanlara İslâm'ı anlatıyor, yeni dinin prensiplerini öğretiyordu.² İlk yıllarda fert fert ve gizli olarak yapılan bu tebliğ faaliyeti için Ebu Bekir'in (RA) Kâbe harimindeki dairesi ile Sa'id bin Zeyd'in (RA) evi de bu amaçla kullanılmıştır.

Aleni tebliğe başladıktan sonra Rasulü Allah'ın (SAS), sefer, hazar ve her yerde arkadaşlarına yaptığı va'zlardan, sadece yanında bulunanlar istifade edebiliyordu. Bunun için Rasulü Allah (SAS), umuma va'z ve nasihat yapmak için saatler tahsis etmiş, herkes de buraya devam ederek O'nu dinlemeyi adet edinmiştir. Hicretten sonra bu toplantılar, genellikle Mescid-i Nebevî'nin sahanlığında yapılırdı ve herkes bu meclise iştirak hususunda serbestti.³

1- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınevi, İstanbul, 1971, c.V, s. 3145.

2- İbn Hişam, Abdümelik bin Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, tarihsiz, c.I, s. 253.

3- Şibli, Mevlâna, *Asr-ı Saadet*, trc., Ömer Rıza Doğrul c.V, İstanbul, 1973, c.II, s. 24.

Rasulü Allah'ın (SAS) getirdiği yeni mesaj, yapısı bakımından mescide bağlı idi. Kur'an'ı öğrenmek ve anlamak, meselenin başlangıcından itibaren mescitte tekevvün etmiş bulunuyordu. Rasulü Allah (SAS), çoğu zamanını mescide geçirir, cemaati, etrafına halka şeklinde toplanır, böylece müslümanlara hitap ederdi. O'nu dinleyenler, sözlerini üç defa tekrar ederek ezberlerlerdi. Bu usül, Rasulü Allah'tan (SAS) sonra, hatta günümüze kadar bütün cami ve mescitlerde müslümanlar tarafından bir sünnet olarak uygulanmıştır.¹

2.4.1. Cami-Mescid

"Toplayan, bir araya getiren" anlamındaki cami kelimesi, Arapça "toplamak, ellerini birleştirmek, bir araya getirmek, ezberlemek, birleştirmek, aralarını bulmak" anlamındaki [جمع] kökünden türemiştir. Mescid ise, Arapça "eğilmek, baş eğmek, tevazu ile alnını yere koymak" gibi manalara gelen [سجود] kökünden "secde edilen yer" anlamında mekân ismidir.

İslâmî bir ıstılah olarak mescit ve cami, "ibadet yeri, mescit, cami, secde edilen yer, "imanla içini, su ile dışını temizleyen mü'minin, kardeşleri ile buluşmaya memur olduğu mevki, mahal ..."2 demektir.

1- Parmaksızoğlu, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB., Ankara, 1966, s. 7.
2- İz, Mahir, *Din ve Cemiyet*, nşr, M. Ertuğrul Düzdağ, 4.Baskı, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1990, s. 118.

Müslüman toplumun ayrılmaz parçası, İslâm ülkesinin simgesi olan cami, müslümanların topluca ibadet ettikleri yerdir.

Kur'an-ı Kerim, hadisler ve ilk islâm kaynaklarında cami karşılığında mescit kelimesi kullanılmaktadır. Cami kelimesi, hicri, IV., miladi X. yüzyılın başlarında tek başına kullanılmaya başlandı. Daha sonra, özellikle Türk Kültürü'nde, içinde cuma namazı kılınan ve hatibin hutbe okuması için minber bulunan ibadetgahlar cami, minberi bulunmayan ve cuma namazı kılınmayan küçük mabetler ise sadece mescit olarak anılmıştır.

Mescid kelimesi Kur'anda bilhassa Mekke harimini (Mescid-i Haram) ifade için kullanılmıştır. "... yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. ..."1 Ancak Mescid-i Haram, Mescid-i Nebevi, Mescid-i Aksa ve mezhep imamlarıyla bazı ileri gelen şahsiyetlerin kabirlerinin bulunduğu camilere halen mescit denilmektedir.

Mescid kelimesi, İslâmiyetten evvel, değişik dinlerde de kullanılmıştır. M.Ö.V. yüzyıla ait olduğu tesbit edilen Yahudi Elephantine papirüslerinde, M.Ö.I. yüzyılda yaşayan ve yakın bir zamanda Lut gölünde bulunan Ölüdeniz yazmaları kendilerine izafe edilen Esseniler'e ait vesikalarda da "Mescid" kelimesi ibadet

---

1- *Bakara Suresi*, 2/144.

yeri anlamında kullanılmıştır.¹ Bizim ibadet ettiğimiz yer, Tanrı için başımızı yere koyduğumuz yerdir derler.

Kur'an-ı Kerim, "Onların işine galip gelenler (onların durumlarını iyi bilenler veya onların işini başarıya ulaştırıp tevhidi yerleştirenler): "Mutlaka onların üstüne bir mescit yapacağız." dediler (ve bir mâ-bed yaptılar)."² Ayet'i-Kerimesinde, Ashab-ı Kehf'in yeniden canlandırıldığı ve mağaradan çıktıklarını öğrenilince, onların mezarının üzerine mescit yapıldığını bildirmektedir.

Ümmü Habibe ve Ümmü Seleme, Habeşistan'a hicret ettiklerinde orada içinde resimler bulunan bir kilise gördüklerini, bu kiliseye Mariya denildiğini Rasulüallah'a (SAS) anlattılar. Rasulüallah (SAS) de, "Hakikaten onlar, içlerinde iyi bir kimse bulunur da vefat ederse, onun kabri üzerine bir mescit yaparlar. O suretleri bu mescide asarlar. Onlar kıyamet gününde Allah indinde mahlu-katın en kötülere olacaktır." ve "Allah yahudilerin belasını versin! Peygamberlerinin kabirlerini mescid yaptılar."³ buyurdular.

Ayet-i Kerimenin bu beyanı, Ashab-ı Kehf zamanında, "Mescid" kelimesinin kullanıldığı; Hadis-i Şerif de Ehl-i Kitabın peygamber ve azizlerinin kabirleri üzerine

1- Hamidullah, Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, trc., İhsan Süreyya Sırma, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1981, s. 37.

2- *Kelf Suresi*, 18/21 (ve namaz kılmak üzere o mağaranın kapısı öntü mescid edindiler.Celaleyn).

3- Müslim,*es-Sahih*, Mesacid, 16, 20

yaptıkları binaları bu şekilde adlandırdıkları ve bunların içinde ibadet ettiklerinin delilidir.

Hangi dine ait olursa olsun, genel olarak ibadet yerleri için kullanılan ve Kur'anda "içinde Allah'a ibadet edilen yer" anlamıyla geçen "Mescid" kelimesi, Rabbimize karşı olan hürmetimizin en güzel sembolüdür.

2.4.1.1. İlk Mescidler

Kur'an'ın beyanına göre, yeryüzünde insanlar için inşa edilen ilk mabet Kâbe'dir. Hz. Peygamber de, yer yüzünde ilk mescidin Mescid-i Haram, ikincisinin ise Mescid-i Aksa olduğunu bildirmiştir.¹ "Batlamyus'a izafe edilen Asya'nın "altıncı haritası"nda Makoraba (mabet) adıyla kaydedilen Mekke, Eskiçağ'lardan beri mescidin yeri olarak bilinmekteydi."²

Dünyada Allah adına inşa edilen ilk bina (mabet) olması bakımından Kâbe, bütün insanlığın mabedi sayılmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de: "Doğrusu insanlara (ma'bet olarak) ilk kurulan ev, Mekke'de olandır.

1- "Ebu Zerr RA şöyle demiştir:
Ya Resulellah! Yer yüzünde ilk kurulan mescid hangisidir? dedim. Rasulü Allah SAS:

- "Mescid-i Haram'dır." buyurdular.

- Sonra hangisidir? dedim.

- "Mescid-i Aksa'dır." buyurdular.

- ... ..

- "... .. Sonra nerede namaz vakti gelirse namazını orada kıl. Orası da bir mescid'dir." buyurdular.

Mescid-i Haram Mescid-i Aksa'dan eskidir. Bütün dünyanın en eski ma'bedidir. Mekke devrinden beri kullanılan mescid sonradan (Mescid-i Aksa) Kudus ma'bedi için de kullanılmıştır." (Müslim, *es-Sahih*, Mesacid, 1-2).

2- Önkal, Ahmet/Bozkurt, Nebi, "Cami", *TDVK. İslam Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul, 1993, s. 47.

Alemlere uğur, bereket ve hidayet kaynağı olarak kurulmuştur."¹ buyrulmaktadır. Mezmurlarda ise "Senin evinde oturanlar ne mutludur!. Daima sana hamederler."² cümleleri, Davud'un (AS) "Kâbe'ye duyduğu özlemin bir ifadesi olmalıdır."³

Kâbe'nin kim tarafından ve ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemekle beraber, İslâm alimleri, "Doğrusu insanlara (ma'bed olarak) ilk kurulan ev, Mekke'de olandır."⁴ ayetinin tefsirinde, Rasulüallah'ın (SAS) Ebu Zerr'in sorduğu sorulara verdiği cevaba dayarak,⁵ Adem (AS) tarafından inşa edildiğini söylemişlerdir. Kur'an'ı Kerim'in beyanına göre ise, İbrahim (AS) ile oğlu İsmail (AS) tarafından çorak bir vadi olan Bekke(Mekke)'de, Allah'ın bir rahmet olarak Zenzem'i fışkırttığı yerde inşa edilmiştir.

Bu verilerin telifinden İbrahim'in (AS) Kâbe'yi eski temelleri üzerine yenilediği sonucu çıkmaktadır. Bu tarihin ise bilinmesi mümkün değildir. M.Ö. 2000 yıllarına tekabül ettiği tahmin edilmektedir.

Aynı değerlendirmeye Mescid-i Aksa için de geçerlidir. Beytu'l-Makdis, ilk önce Cebrail'in (AS) delaleti ile Adem (AS) tarafından yapılmıştır. Daha sonra Davut (AS) ile Süleyman (AS) mescidi yenilemiş ve

1- *Al-i İmran Suresi*, 3/96.

2- Kitab-ı Mukaddes, *Mezmurlar*, 84/4.

3- Önkal, A./Bozkurt, N., "Cami", s. 47.

4- *Al-i İmran*, 3/96

5- Müslim, *es-Sahih*, Mesacid, 1-2.

genişletmişlerdir. Davud (AS) inşasına başlamış ve Süleyman (AS) tarafından inşası tamamlanmıştır.¹

2.4.1.2. Mekke'de İlk İbadet

Mekke'de ilk müslüman cemaatin hususî bir ibadet yeri yoktu. Yeni dinin akideleri, esas olarak, bir ibadetgahın mevcudiyetini zaruri kılmamaktaydı. Allah nazarında her yer birdi. Namaz vesilesi ile, Allahın huzurunda her yerde secdeye varmak mümkündü. Daha önceki peygamberler ancak havralarda ve kiliselerde ibadet ettikleri halde, Rasulüllah (SAS) bütün dünyayı bir meşcit olarak tanıdığını söylemiştir.²

Kâbe, tek olan Allah'ın evi olduğu için, İslâm'da, bunun yerine başka bir mabet aramak prensip olarak yoktur. Mekkelî müşrikler olsun, müslümanlar olsun, ibadetlerini burada yapıyorlardı. İslâm'ın başlangıcında, Mekkeliler müslümanlara karşı kayıtsızdılar. Rasulüllah (SAS) ve müslümanlar günde iki defa (sabah, ikindi) ibadet etmek için Kâbe'ye gidiyor ve ibadetlerini yapıyorlardı. İslâm'dan evvel Mekkelilerin yaptığı gibi, onlar da Kâbe'yi tavaf ediyor, etrafında dönüyorlardı.

Rasulüllah (SAS) , son dinin emirlerini tebliğ başladığı zaman Mekkelî müşriklerin büyük tepkilerine maruz kalmıştır. Rasulüllah (SAS), kendisine yapılan

1-Semhûdî, *Vefâu'l-Vefâ*, Adap Matbaası, Mısır, 1328, c.1, s. 343-345; et-Taberi, Muhammed bin Cerîr, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Tarih-i Taberi)*, Hüseyinî Matbaası, Mısır, 1326, c.1, s. 252.

2- Müslim, *es-Sahih*, Mesacid, 3.

baskı ve hakaretlere rağmen zaman zaman meşhid-i Haram'da Haceru'l-Eşved ile Ruknu'l-Yemani arasında namaz kıldı. Ancak Mekkelilerin zulmü müslümanlara Kâbe önünde namaz kılmayı imkânsız bir hale getirdiğinde ilk müslümanlar, ashaptan Erkam'ın evini¹ (Daru'l-Erkam) meşhit olarak kullanmaya başlamışlardır. Ayrıca evlerinde, vadilerde gizlice ibadet ediyorlardı. Rasülullah'ın (SAS), "mirbed" denilen ağılların, harmanların temiz bölümlerinde namaz kıldığı da rivayet edilmektedir.²

2.4.1.3. Mekke'de İlk Meşhidler

Mekkelî müşrikler Daha sonra müslümanlara işkence yapmaya başladılar ve siyasi sebeplerden dolayı Kâbe'de ibadet yapılamadığı gibi açıktan ibadet yapma da imkânsız hale geldi. .Bu işkenceler, bilhassa Mekke'ye yerleşmiş olan yabancılara tatbik ediliyordu. Bu içtimai işkenceler ve dayanılmaz baskılar neticesinde, müslüman-

1-Erkam'ın evi Kabe'ye yakın, Safa tepesinde idi. Hz.Ömer müslümanlığı kabul edince, Hz.Peygamberle bu evde karşılaştı. Namaz vakti gelince, Hz.Ömer, Hz.Peygamber'e şöyle söyler: " Artık, gerçek olan dinimizi saklamamız ve doğru olmayan ibadetlerini yapmaları için Müşrikleri bırakmamamız lazımdır, hep beraber çıkalım ve Kabe'nin önünde ibadetimizi yapalım." Hz.Peygamber, Hz.Ömer'in bu teklifini kabul eder ve kırk kadar müslüman Erkam'ın evinden çıkıp, Kabe'ye gelirler ve ibadetlerini yaparlar. Bu arada da Hz.Ömer, kılıcını çekerek, müslümanlara kötülük yapmak isteyen Müşriklere karşı, namaz kılan müslümanların nöbetini tutar. (Hamidullah, M., *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 51)

2- el-Buhari, Muhammed bin İsmail, *el-Camiu's-Sahih (Sahihu'l-Buhari)*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1315, Salat, 49.

lar faaliyete geçtiler ve namaz kılmak için evlerinde mescitler inşasına başladılar.¹

İslâm'da ilk mescidin Ammar b. Yasir tarafından yapıldığını rivayet edilir. Ammar b. Yasir, Mekkeli olmayıp, oraya yerleşen bir yabancı idi. Müşrikler, Ammar'a işkence ettikleri, ve onu İslâm'ı terke zorladıkları için, Kâbe'nin önünde İslâmî bir şekilde ibadet etmesi mümkün değildi. Aksi halde, Mekkeliler ona, "yalan söylüyorsun" deyip, onu dövebilirdilerdi. İşte bunun için Ammar b. Yasir inancı gereği ibadetini yapmak gayesiyle evinde bir mescit bina etmiştir.²

İkinci mescit de yine hicretten evvel olup, Hz.Ebu Bekir'in Mekke'de kendi evinin avlusunda, kapı yanında bina ettirdiği küçük mescittir.³ Hz Ebu Bekir, yanık ve güzel sesi ile Kur'an okuyordu. Onu dinleyenler etkileniyor ve İslâm'a sempati duymalarına vesile oluyordu. Bu da müşriklerin tepkisini çekiyordu. Açıkta Kur'an okuması yasaklanan Hz Ebu Bekir İslâm'da ikinci özel mescidi yapmıştır. "Orada namaz kılıp, Kur'an okuduktan sonra, çok çok ağlar, etrafında kadınlar, çocuklar ve köleler toplanır, onun rikkatini görerek şaşkın şaşkın bakarlardı"⁴

1- Hamidullah, M., *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 51.

2- Hamidullah, M., *age.*, ss. 46-48.

3- Hamidullah, M., *age.*, s. 48.

4- İbn İshak, Muhammed, *Siyer (Peygamber Tarihi)*, trc., İhsan Süreyya Sırma, 2.Baskı, Eremat, Ltd, İstanbul, 1991, s. 297.

Müşrikler tarafından aynı şekilde işkence gören Rasulüllaah'ın (SAS), bu sırada ne yaptığını bilmiyoruz. Onun bazen gündüz , bazen gece, hiç kimsenin olmadığı bir zamanda Kâbe'ye gittiğini biliyoruz. Fakat, evinde namaz kılmak için özel bir mescidi olup, olmadığına dair, kaynaklarda, hiçbir malumata rastlamıyoruz.¹

Bazı rivayetler, Rasulüllaah'ın (SAS) hicretinden önce Medîne'de mescitler yapıldığını göstermektedir. Rasulüllaah (SAS) hac mevsiminde, Mekke yakınlarında kurulan panayırlara gelen, Ka'be'yi ve putları ziyaret eden kabileler rasında dolaşıyor, onlara Kur'an okuyordu. Bir gün Mekke'nin kuzeyinde, Mekke ile Mina arasında "Akabe" denilen bir tepede, Medîne'den, Hazreç kabilesinden altı kişilik bir topluluğa rastladı. Rasulüllaah'ın (SAS) dedesi Abdulmuttalib'in annesi Selma'nın Hazreç kabilesinden oluşu sebebiyle, Rasulüllaah (SAS) ile Hazreçliler arasında akrabalık da vardı. Onlarla konuştu, Kur'an-ı Kerim okudu ve onlara İslâm Dini'ni anlattı. Medîneliler ihtiyar kimselerden sık sık yakında bir peygamber geleceğini duyuyorlardı. Rasulüllaah (SAS) onları yeni dine davet edince birbirine bakiştılar ve "Yahudilerin bekleyip durdukları, ihtiyarların haber verdiği peygamber işte budur, biz yahudilerin önüne geçelim ..." diyerek hemen müslüman oldular. 2

1- Hamidullah, M., *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 49.

2-İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, c.II, ss. 70-71; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Ezneriye Matbaası, Mısır, 1301, c.2, s. 95-96; İbnu Kayyim el-Cevziyye Muhammed bin Bekir, *Zadu'l-mead fi hedyi hayri'l-ibad*,

Burada İslâm'ı Kabul eden Hazreç kabilesine mensup ilk Medîneli Müslümanlar, Medîne'ye döndüler ve gördüklerini hemşehrilerine anlatarak Medîne'de İslâm'ı yaymağa başladılar. Bir sene sonra, hac mevsiminde Rasulü Allah (SAS) ile görüşmek üzere Medîne'den Mekke'ye onu Hazreç, ikisi Evs Kabilesinden olmak üzere oniki müslüman geldi. Bunlardan beşi, bir yıl önceki görüşmede bulunanlardandı. Başlarında Es'ad bin Zü r are vardı. Rasulü Allah (SAS) ile buluştular. İslâm'ın yayılmasına gayret etmek üzere, Medîne'de İslâm'ı ve Kur'an'ı öğretmek üzere öğretmen olarak görevlendirdiği Mus'ab bin Umeyr'i yanlarına alarak memleketlerine döndüler.¹

Mus'ab b.Umeyr, Es'ad bin Zü r are'nin evinde misafir olmuş ve Es'adın yardımıyla kırka baliğ olan müslümanları cum'a günleri Medîne haricinde Neki-ül Hadamat yahud Neki-ül Hudman denilen mevki'e toplayıp namaz kıldırılmıştı.² Kaynaklarda Ammar b. Yasir ve Ebu Bekir'in (RA) mescidinden sonra, üçüncü olarak, Medîne'deki bu mescidin varlığına rastlanmaktadır. Bazı malûmat eksikliği olduğundan, bu hadiseyi müteakip, caminin nasıl yapıldığını, cuma namazı için bu mescitte mi namaz kılındığına dair bir şey bilmiyoruz. Aynı şekilde, o gün hutbe okunup okunmadığına dair de malûmat yoktur.³

3.Baskı, Mısır, 1973, c.II, s. 131(Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Zadi'l-Mead*" şeklinde verilecektir).

1-İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, c.II, ss. 73-76; İbn'ul-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, c.II, s. 96.

2- Olgun, Tahiru'l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 44.

3- Hamidullah, M, *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 53.

Ashabın şairlerinden Ka'b B.Malik in oğlu der ki:

-Pederimin gözlerine ama geldiği vakit Cum'a günleri kendisini mescide götürürken ezan sesini işitince Es'd B.Zürare'ye rahmet okurdu. Bir gün sebebini sordum.

-“Oğlum, bizi evvela Cum'a namazına toplayan o idi” dedi .

-O zaman kaç kişi idiniz? sualinde bulundum,

-“ Kırk kişi idik “cevabını verdi.¹

Ebu Üsame Es'ad b. Zürare, bugün Mescid-i Nebevi'nin bulunduğu mevkide iki yetim çocuğa ait hurma kurutma yerinin bir tarafını duvarla çevirerek Mescid haline getirmiştir. Es'ad bin Zürare burada arkadaşları ile toplanır ve namaz kılardı. Burada müslümanlarla birlikte toplanıp Cuma namazı kıldığı da rivayet edilir.²

Rasulüllah'ın (SAS), ilk cuma namazını hicret esnasında Beni Salim Mescidi'nde kıldığına dair rivayetler, hicretten önce Beni Salim oğullarının mescitlerinin olduğunu göstermektedir.

Ayrıca Rasulüllah'tan (SAS) önce Medîne'ye hicret eden ve Kuba'da O'nun gelmesini bekleyen ilk muhacirlerin Kuba'ya geldiklerinde, Ammar b. Yasir'in teklifi ile bir mescit yaptıkları ve Ebu Huzeyfe'nin azatlısı

1:Olgun, Tahiru'l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 44

2- İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr (Tabakatü İbn Sa'd)*, c.I-VIII, Beyrut, 1376-1957, c.I, s. 239; el-Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Daru'l-mearif, Mısır, 1959, c.1, s. 266; el-Belâzürî, *Futuhu'l-Büldan (Ükelerin Fetihleri)*, trc., Mustafa Fayda, 1.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987, s. 6

Salim'in arkasında namaz kıldıkları rivayet edilmiştir.1

2.4.1.4. Kuba Mescidi

Rasulü Allah (SAS), hicret esnasında Mekke'den çıkınca, önce Medîne'ye bir saat uzatlıkta Kuba'ya varmıştır. Mekke güneyde olduğu için Rasulü Allah (SAS) önce Kuba'ya , daha sonra Medîne'ye gidecektir. Rasulü Allah (SAS) Kuba'da Amr bin Avf oğullarında bir süre2 misafir kaldı. Bu esnada burada Kur'an'ı-Kerim'de "... Ta ilk gününden takva üzere kurulan mescit, elbette içinde namaza durmana daha uygundur. Onda temizlenmeyi seven erkekler vardır. Allah da temizlenenleri sever." 3 hitabıyla "takva" üzere yapıldığı bildirilen Kuba Mescidi'ni inşa etti ve burada namaz kıldı.

Kuba Mescidi'nin yeri, Kuba Köyü eşrafından Külsum b. Hedm'in hurma kurutulacak arsası idi. Rasulü Allah (SAS) Kuba'ya ulaştıklarında Külsum B.el-Hedm'in evine misafir olmuştu. "Mir'at-ı Medîne" de, bu evin Kuba mescidi'nin kible duvarının arkasına tesadüf ettiği ve yerinde Mescid-i Fatma adıyla bilinen bir ma'bedin bulunduğu yazılıdır.4 Rasulü Allah'ın (SAS), bu mescidde iradettikleri hutbe de zikredilmektedir. O Kuba'ya pa-

1- el-Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c.I, s. 264.; İbn'ul-Esir, Ali bin Muhammed el-Cezeri, *Üsdü'l-Gâbe fî Marifeti's-Sahabe (Üsdü'l-gabe)*, c.I-V, Mısır, 1280, c.4, s. 46.

2- Bir rivayette dört, bir diğer rivayette öndört gün.

3- *Tevbe Suresi*, 9/108.

4-Olgun, Tahiru'l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 44.

zartesi günü varmıştı ve müteakip cuma günü, cuma namazı kıldırılmış, hutbe okumuştur. Tarihçiler, bu hutbenin metnini yazmışlardır.

2.4.1.5.Mescid-i Nebevi

Rasulü Allah (SAS) Kuba'dan, bir cuma günü Medîne'ye hareket etti. Herkes O'nu kendi evinde misafir etmek istiyordu. Rasulü Allah (SAS) ise kimseyi gücendirmemek için, devesini serbest bıraktı. Deve Mescid'i-Nebi'nin bulunduğu boş arsada çöktü. Rasullullah (SAS) üzerinden inerek:

- "Akrabamızdan en yakın kimin evi?" diyerek etrafındakilere sordu. Hazreç kabilesinden, Neccar oğullarından ve Rasulü Allah'ın (SAS) dedesi Abdulmuttalib'in annesi Selma Hatun'un ailesinden Halid bin Zeyd Ebu Eyyüb el-Ensari:

- "İşte evim! diyerek Rasulü Allah'ı (SAS) davet etti. Bu müsafirlik "Mescid-i Nebi"nin inşaatı tamamlanıncaya kadar yedi ay sürdü. Bu esnada Rasulü Allah (SAS) namaz vaktinde nerde bulunursa orada namaz kıldırırdı.

Hicret sırasında, Rasulü Allah'ın (SAS) devesi, Halid bin Zeyd'in evinin karşısındaki Neccar oğullarından iki yetim çocuğa ait boş arsaya çökmüştü. Bu arsa, Ebu Ümame Es'ad b. Zü rareye ait olan ve orada müslümanlara cuma namazı kıldırıldığı rivayet edilen mescide bitişik idi. Sevgili Peygamberimiz de bu mescitte namaz kılardı.

Rasulüllah (SAS) cami için ve kendi ev halkı için bu arsa satın almak istedi. Bu arsayı Neccar oğulları hibe etmek istedilerse de Rasulüllah (SAS) kabul etmedi. Bedeli olan 10 miskal (40,9 gr.) altını Hz. Ebu Bekir ödedi.¹

O devirde burada bir şey yoktu, boş bir arsa idi. Arsada müşrik kabirleri, yabancı hurmalar ve engebeler vardı. Kabirler başka yere nakledildi, yabancı hurma ağaçları kesildi, çukurlar düzlendi. Mescid'in temeli taştan, duvarları kerpiçten, direkleri hurma ağaçlarından yapıldı. Üzeri de hurma dallarıyla örtüldü. Kiblesi Kudus'e doğru olan bu Mescid'in biri mihrabın karşısında ana kapı, biri Rasulüllah'ın evine açılan kapı, diğeri de Bab-ı Rahmet denilen kapı olmak üzere üç kapısı vardı. Kiblenin değişmesiyle, ana kapı ile mihrap yer değiştirmiştir. O zamandan beri bu cami Medîne'nin belli başlı camisi olarak zamanımıza kadar gelmiştir.²

Mescid-i Nebevi üç kısımdan müteşekkildi. Namazların kılınması için büyük bir salon, mektep vazifesi görmek üzere bir suffe ve Rasulüllah'ın (SAS) aileleri için bir kaç küçük oda.³

Maddi ve manevi plânda müesseseseleşmenin gerçekleştirilmeye çalışıldığı Medîne döneminde, fizikî ma'nada ilk müessese olarak Mescid-i Nebi görülmektedir.

1- el-Belâzurî, *Futuhu'l-Bıldan*, s. 6.

2- İbnu Kayyim, *Zadı'l-Mead*, c.II, s. 145-146.; Hamidullah, M., *İslâm Müesseselerine Giriş*, s. 53.

3- Hamidullah, M., *age.*, s. 53,

Gerek o devirin sınırlı imkânları, gerekse Rasulü Allah'ın (SAS) üstlenmiş olduğu misyonu gereği Mescid, dinî ve siyasi bir merkez haline gelmişti. Mü'minler, namaz kılmak ve dini öğrenmek gayesi ile mescide akın ediyor, Rasulü Allah'ın (SAS) etrafında tolanıyordu. Rasulü Allah (SAS) orada namaz kıldırıyor, okuduğu hutbeler ve yaptığı va'zlarla mü'minlere dinin esaslarını öğretiyordu.

2.4.1.6.Mescidin Fonksiyonları

Mescid-i Nebevi çok yönlü görevlerin ifa edildiği bir yerdi. Başlangıçta caminin en önemli fonksiyonları, namaz kılma yeri, öğretim yapma yeri ve yabancı heyetleri kabul etme yerlerinden ibaretti. Namaz mecburidir. Diğer fonksiyonlar için ise, luzumu varsa cami kullanılabilir. Yoksa, caminin dışında okul yapılabilir. Yabancı heyetleri kabul etmek için de cami dışında bir bina yapılabilir. Fakat ibadetin, camide yapılması..."¹ gerekir

Yeryüzünün Ümmet-i Muhammed'e mescit ve temiz kılınmış olmasına rağmen,² ibadetlerin huşu ve huzur içerisinde eda edilmesinde, Rab-kul münasebetinin te'sisinde ve manevi bir havanın teneffüsünde mescidin yeri çok büyüktür. Rasulü Allah'ın (SAS), "cemaat halinde kılınan namaz, sizin tek başınıza kıldığınız namazdan

1- Hamidullah, M., *İslam Müesseselerine Giriş*, s. 57.

2- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Salat,56.

yirmibeş (veya yirmi yedi) derece daha üstündür."¹ sözleri bunun en açık ifadesidir.

Mescid-i Nebevi, ibadet edilen bir cami, halkın eğitildiği bir okul, hatta yatılı bir okuldu.² Müslümanlar orada dilediği gibi oturur, sohbet ederdi.³ Ömer (RA) halife oluncaya kadar Medîne dışından gelenlerin mescidin bir köşesinde uydukları bile rivayet edilmektedir.⁴ Rasulülla (SAS) fakir müslümanlara verilen sadakaları burada kabul edip dağıtıyor ve ticari müzakereleri de burada yapıyordu.⁵ Öte yandan harp kararları burada alınır, harp eğitim ve tatbikatı da bazen mescidin avlusunda yapılırdı. Rasulülla'a (SAS) gelen vahiy, dinin emir ve yasakları da genellikle mescitte tebliğ edilirdi.⁶

"Cami, Asr-ı Saadetten başlayarak on dört asır, bütün İslâm diyarında, müslümanların ibadet, ilim ve meşveret durağı olmuştur. İbadet için toplanan cemaat, din ilmini de orada öğrenir, dünya işlerini de orada görüşür, hallederdi. Dünya işleri çoğalıp dağıldıkça cami, ancak ibadet ve ilim merkezi kalmış ...",⁷ cemiyetin sosyal hayatı ile ilgili görevi uzun süre devam etmiş ve kısmen günümüzde de devam etmektedir.

1- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Ezan, 30.

2- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 131.

3- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, İlim, 6.

4- Petersen, Johns, "Mescid", *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, MEB., İstanbul, 1993, s. 3 vd.

5- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Salat, 42, 71, 83.

6- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Salat, 70, 71; İlim, 28; Müslim, *es-Sahih*, Libas, 53, 1655.

7- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 118

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTABET ESASLARI

3 . 1 . H A T İ P

İletişimde, haberin çıktığı merkez, iletişime ait mesajın çıktığı yer, kaynak olarak tanımlanmıştır. Bu kaynak, bir yönetici, lider, ana-baba, öğretmen gibi herhangi bir birey, ya da radyo, televizyon, sinema, basın gibi çeşitli araçlar ve kurumlar olabilir. Konumuz açısından değerlendirildiğinde ise, din hakkında bilgi verme, toplumu din konusunda aydınlatma, konuşma ve yazma; öz bir ifade ile, dinî konularda topluma hitap etme ehliyet ve yetkisine sahip, kişi veya kişilerin bi-zatihi kendisi olabileceği gibi, akla ve duyu organ-larına hitap eden her türlü araç ve gereçler, dergi ve benzeri kaynaklar, radyo, televizyon gibi hitap vasıtaları birer kaynaktır.

Günümüzde, hitabetin kullanıldığı alanların farklılığına göre, mesajın kaynağı, hatip, yazar, mürşit, misyoner, vaiz gibi çok çeşitli teknik terim-lerle ifade edilmektedir. Biz bu araştırmamızda, kul-lanılan bütün teknik tabirlerin yerine, ifade birliğini sağlamak amacıyla, HATİP kelimesini kullanacağız.

Bir kaynaktan bir hedefe yöneltilen, hedefin tutum ve davranışını etkileme ve değiştirme amacını taşıyan, tek yönlü haberleşme diyebileceğimiz hitabet, özel bir

ihhtisas mesleğidir. Bu mesleğın uzmanı ise hatiptir. Hatip, belli bir meslekî formasyona sahip, fertleri ve toplumu belli gayeler doğrultusunda, plânlı, programlı, metotlu ve şuurlu bir şekilde yönlendirmeye çalışan sanatkârdır.

Bu sanatın zorluğunu ve önemini Mehmet Akif Ersoy şu ifadelerle ortaya koymaktadır: "Kemal'in dediğı gibi, "Fikre galebe yine fikrin şanındandır." Mülhid yahut muannit fikirleri devirecek kudreti kendisinde görmeyenler; sebil-i hakkı bulabilmek için bir hayli mücadele geçirmiş olmayanlar mevki-i irşada çıkıp da ibadullahı idlale kalkışmamalıdır. Vaizlik, nasıhlık, mürşidlik gayet müşkil vazifelerdir.

Sözlerini dinletip de efkârı arkalarından getiremeyenler cemaati, kabil-i idrak olmamakla töhmetleyerek işin içinden sıyrılıveriyorlar; asıl kabiliyetsizliğin, aczin kendilerinde olduğunu hiç hatırlarına getirmiyorlar!

Ömründe medrese, mektep görmemiş; üç beş uydurma hadis ile sekiz on şenî' masaldan başka sermaye-i ma'rifet edinememiş ümmi vaizler kürsilere tasarruf ediliden beri bu millet-i merhume dini umacı hey'etinde, sahib-i şeriatı da -haşa- yeniçeri ağası fitratında tahayyül etmeye başladı! İslâmın o pak, o nezih, ilâhi siması bir çoğumuzun hayalinden silindi gitti.

Hiç esasa imanı olmayanları cehennemle korkutmak; yahut o pek acayip bir kılığa soktukları cennetle avutmak mümkün olur mu?

Ne gariptir ki, derse çıkacak hoca efendiden icazetnameden başka sıkı bir imtihan geçirmiş olmasını isteriz de va'z kürsüsüne tırmanacak mürşid-i kâmil'den hiç de ehliyetname sormayız! Halbuki iş aksine olmak lazım gelir. Öyle ya okutacağı dersi hakkıyla bilmeyen müderris esasen tedrise kalkışamaz. Zira karşısındaki talebe temyiz iktidarında olduğu için hocasının aczine yarım saat bile dayanamaz. Vaizlerin mevkiî ise böyle değil; çünkü cemaatin bir kısmı din namına söylenen her sözü dinlemek itiyadındadır.

Üdeba-yı ulemadan Ziya Paşa merhum "Bizde gayet iki mühim vazife vardır ki bililtizam en ehliyetsiz ellere tevdi olunur: biri nahiye müdürlüğü, diğeri çocuk lalılığı." diyor ki biz buna bir de vaizliği ilave etmek için hiç düşünmeye hacet görmüyoruz."¹

3.1.1. HATİPTE BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Günlük yaşantımız ve araştırma sonuçları, inanılır kaynaktan gelen etkileyici bir mesajın dinleyici üzerinde daha fazla tutum değişimi meydana getirdiğini göstermektedir. İnanırlık ise uzmanlık ve güvenilirlik gibi

---

1- Abdülkadiroğlu, Abdulkerim/Abdülkadiroğlu, Nuran, *Mehmet Akif'in Kur'an,ı Kerim'i Tefsiri Mev'iza ve Hutbeler*, Fon Matbaası, Ankara, 1991, s. 57 vd.

faktörlere bağlıdır. Hatibin bilgisi, becerisi, davranışı ile sosyal ve kültürel durumu, hitabette etkili rol oynar ve verimi artırır. Uzmanlık, daha genel bir anlamla saygınlık (prestij) olarak ele alınabilir. Hatibin güvenilirliği ise, ona dinleyici tarafından atfedilen maksatla ilgilidir.

Uzmanlık, hatibin konusunda uzman olup olmadığı ve dinleyicilerin hatibe gösterdikleri hürmetin derecesiyle ilgili genel bir özelliktir. Yapılan çeşitli araştırmalar, hatibin saygınlığı ile dinleyicinin etkilenmesinin birbiriyle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.¹ Güvenilir bir hatibin söyledikleri daha kolay kabul edilmektedir.² Hatibin saygınlığı ne kadar yüksekse, inanılabilirliği de o kadar çok olacaktır.

Hatibi inanılır yapan bir diğer özellik de güvenilirliktir. Hatibin, dinleyicileri etkileyebilmesi için güvenilir olması çok önemlidir. Söylenen sözler çoğu kere, hatibin şahsıyla değerlendirilir. Sözün tesiri, hatibe olan güven ve itimadın varlığı ve yokluğuna göre değişir. Muhatap, şahsiyetine güvenmediği hatipten bir şey beklemez. Hatip, konusunda ne kadar uzman olursa olsun, amacı dinleyiciyi kandırmak olarak yorumlanırsa, dinleyici üzerinde fazla etkili olamaz. Diğer bir ifade ile, dinleyiciler hatibin sözlerinden şahsî bir menfaat

1- Kağıtçıbaşı, Ç., *İnsan ve İnsanlar*, s. 168 vd.

2- Bu konuya ilk eğilen araştırmalarından birini yapan Hovland ve Weis (1951) kaynağın saygınlığının, iletişimin etkisini artırdığını gösterdiler. ..." (Bkz. Kağıtçıbaşı, Ç., *age.*, ss. 168-169).

sağlamadığını düşünürlerse, bu durum, o sözün etkisini artırır.¹ Hatip, çıkarına bir söz söylemese, hatta sözleri kendi çıkarlarına biraz ters düşerse, çok daha güvenilir ve etkili olabilir.

Bir diğer husus da, dinleyici sözün kendisine yöneltilmemiş olduğunu düşünürse, ondan daha fazla etkilenmektedir. Bu, kişinin etkilenmediğini sandığı zaman aslında daha fazla etkilendiğini gösteren ilginç bir hadisedir. Tesadüfen duyulduğu zannedilen sözlerin daha tesirli olduğu tesbit edilmiştir.² Çünkü tesadüfi olarak duyulduğu zannedilen söz kişiyi etkileme amacı taşımadığı, bir ard niyetle yapılmadığı için daha güvenilir olmaktadır. Diğer bir ifade ile, insanlar açıkça tutumlarını değiştirmeye çalışan telkini kabul edip tutumlarını ona uygun bir şekilde değiştirmeyi kendilerine yedirememekte; fakat bu amaç açıkça ortaya konmamışsa, hatibin sözlerini kabul edebilmektedirler.

İnsanlara giriş yolu, gönül yoludur. Sevmeyen, insanlara kendini sevdirmeyen bir insan, insanlara birşey

1- "Bir araştırmada (Walster, Aronson ve Abrahams, 1966) teybden dinlenen ve daha güçlü bir polis kuvvetinin ve mahkemelerde suçlulara karşı daha sert karar alınmasının gerektiğini savunan bir konuşma, iki ayrı kaynağa atfedilmiştir. Bu kaynaklardan biri devamlı hapse girip çıkan bir sabıkalı, diğeri ise bir savcı idi. Savcı her halde sabıkalı ile karşılaştırılınca hem kanunlar konusunda uzmandır hem de genel olarak daha namuslu ve güvenilir bir kişidir. Dolayısıyla ona atfedildiği zaman sözün, dinleyicilerde daha fazla tutum değişimi yapması beklenebilir. ...

... Sabıkalıya atfedildiği zaman söz daha etkili olmuştur. Çünkü polis kuvveti ve sert kanunlar sabıkalının çıkarına ters düşer. Demek ki, bu konuşmadan bir çıkarı yoktur. Böylece sabıkalı, bir ardniyetle konuşmadığı için saygıdeğer savcıdan daha etkili olabilmektedir." (Kağıtçıbaşı, Ç., *İnsan ve İnsanlar*, ss. 170-171).

2- Bu araştırmalardan biri Walster ve Festinger (1962) tarafından yapılmıştır.

anlatamaz. Hatibin sevilen, hoş bir kimse olması, başarısı için başlı başına bir etkidir. Kişi insanları seviyorsa, kendisi de onların sevgisini hak eder. Böylece dostluk unsuru iki yönlü bir destek kazanır. çünkü sevgi, aynı zamanda vefanın da canlı bir örneğidir.¹

İnsanlarda, kendileri ile benzer görüşlere sahip insanları sevme yönünde güçlü bir eğilim vardır. Hatibin dinleyicileri etkilemeye uğraştığı açıkça belli olduğu halde, dinleyicilerin sevdiği, beğendiği bir kimse olduğu için sanki bu etkiyi severek kabul etmekte, hatta onu memnun etmek ister gibi davranabilmektedirler.² Hatip, dinleyicilerine aktif bir sevgi ve sempati ile hakim olduğu zaman, söylediği her kelimedden faydalandıklarını, düşüncelerine iştirak ettiklerini, naklettiği her parçadan zevk aldıklarını söyleyebiliriz.

3.1.1.1. Bilgi ve Kültür

Bilgi ve kültür, çok geniş ve farklı kullanım alanları olan kavramlardır. Bilgi, bir iş veya konu hakkında bilinen şey, malûmat, Kültür ise, hayat boyu duyularak, görülerek, okunarak, yaşanarak öğrenilenlerden elde edi-

1- Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.S.)*, Konya, tarihsiz, s. 34.

2- "Mills ve Aronson (1965) tarafından yapılan bin araştırmada, güzel bir kadın bir grup erkek dinleyiciye bir konu hakkında konuşmuş ve sırf güzel olduğu için o konuda dinleyicileri etkilemiştir. Üstelik, dinleyicileri ikna etmek istediğini açıkça söylediği zaman daha da etkili olmuştur.

Bugün televizyon reklamlarında sevilen sporcuların, sinema yıldızlarının seyirciyi açıkça ikna etmeye çalıştıkları halde nasıl başarılı olabildiklerini daha iyi anlayabiliriz." (Kağıtçıbaşı, Ç., *İnsan ve İnsanlar*, s. 172).

len ve gerektiği zaman kullanılabilen teorik ve pratik bilgi ve tecrübe birikimi¹ olarak ifade edilebilir.

Bilgi, zihinde yalnız hafızaya misafir olan cansız bir muhtevadır. Kültür ise bütün tefekkür savruluşu içinde harekete gelen canlı bilgidir. Kültürü bilgiden ibaret saymak, zekâyı hafızadan ibaret saymaktan farksızdır. Bilgi, zekânın bir endüstrisiden başka bir şey sayılmayan kültürün hammaddesidir. Ne bilgisiz, ne de yalnız bilgi ile kültür olmaz.²

Bilgi ve kültür her meslek erbabı için önemli olmakla birlikte, özellikle hatip için son derece lüzumludur. İnsanı insan yapan temel vasıfların başında ilim gelir. İnsan içinde yaşadığı dünyayı ilimle tanır. İnsanın kâinat içindeki yerini kavramak için de ilim gereklidir.³ Bunun için de hatibin, dinleyicilerin saygısını ve güvenini kazanabilmesi ve arzu edilen yararları sağlayabilmesi için, güçlü bir hafızaya, derin bir anlayışa,⁴ geniş ve sağlam bir bilgiye, umumî ve kuvvetli bir kültüre sahip olması gerekir.⁵ Dinin ortaya koyduğu birleştirici, yapıcı ve insanları birbirine yaklaştıracı fonksiyonunu toplum içinde yaymayı üstlenen hatipler, peygamberlerin varisleri kabul edilmişlerdir.

1- Öcal, Mustafa, *(Temel Eğitim ve Orta Öğretimde) Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Kozan Ofset, Ankara, 1991, s. 36 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Metodlar*" şeklinde verilecektir).

2- Safa, Peyami, *Objektif2*, Yüksel Matbaası, İstanbul, 1976, s. 18.

3- Özbek, A., *Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed (S.A.S.)*, s. 73.

4-el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 157.

5- Akverdi, H., *Hıtabet Sanatı*, s. 13.

İnsanları doğruya, iyiye, güzele yönlendireceklerdir. Nelerin doğru, nelerin yanlış olduğunu öğretecek, eşya ve olaylar hakkındaki sorulara, hurafelerden uzak, doğru olan cevapları vereceklerdir. Yerine göre umut olacak, toplumun birliğini, yardımlaşmasını, kardeşliğini besleyen, ayakta tutan millettaşlık bağlarını güçlendiren adam olacaklardır. Yerine göre gönül doktoru olacak, hastaya ilaç bulacak, kindar yüreğe sevgi aşılacak, öksüzü şefkatle bağrına basacak, kalbi günah ve hastalıklarla kararmış olanlara tevbe yolunu öğreteceklerdir.

Söyleyeceği her söz üzerinde uzun uzun düşünen, irticalen söylediği zamanlarda bile bütün bir bilgi ve muhakeme hazinesinin kapılarını o an için ardına kadar açan ve oradan konu ile alâkalı şeyleri birer birer çekip çıkaran,¹ özellikle din gibi alabildiğine geniş bir alanın kaynağı olan elemanların, dinin kendine has bütün bilim dalları yanında, tarihten psikolojiye, edebiyattan felsefeye, fen bilimlerinden güzel sanatlara, spordan aktüaliteye kadar her alanda yeterince bilgi ve kültüre sahip olmaları şarttır.

Bir meseleyi tahlil ve izahtaki kolaylık, nutuk ve hitabedeki ikna kudreti, fikirlerin bolluğundan ve sağlamlaştığından doğar. Hatibin bildiğini iyi bilmesi, her meseleyi selim akla götürebilmesi ve her türlü suptilik-

---

1- Akverdi, H., *Hıtabet Sanatı*, s. 13.

ten, fikir ve kelime oyunlarından kaçınması gerekir. "Kulağı uyuşturup gözü meşgul etmek yeterli değildir, zihne hitap etmek suretiyle kalbe dokunmak ve ruh üzerine tesirde bulunmak"¹ lazımdır. Bu sebeple hatibin, her alanda devamlı surette kendini yenilemesi, genel kültürünü geliştirmesi, aktüaliteden ve hergün gelişmekte olan bilim ve teknikten haberdar olması ve gelişmeleri günü gününe takip etmesi, bununla beraber kendi sahasını da ihmal etmemesi gerekir.

Atalarımızın bize miras bıraktıkları milli kültürümüzün yeni nesillere aktarılabilmesinin önemli bir kaynağı da hatiplerdir. Geçmiş devirlerin fikir hayatından doya doya ve iyiyi kötüden ayırt edecek tarzda nasibini almış ve geçmiş devirlerin tecrübesi ile hal arasında güçlü ve doğru bir bağlantı kurabilmiş olan bir hatip, muhataplarını içinde yaşadığı dar âlemin hudutları ötesine taşıyacak ve onların önüne geniş ufuklar açacaktır. Bu sebeple günlük değişme ve gelişmelerden haberdar olmak ve değişikliklerin anlamlarını kavramaya çalışmak, doğru bir şekilde yorumlamalar yapmak, lüzumlu bilgileri dinleyicilerin idrakine sunmak ve pekiştirmekle görevli hatiplerin, dünya görüşleri ve sosyal akımlar hakkında da gereği kadar ve aydın bilgilere sahip olması gerekir. Bir vaiz, bir müftü veya eğitimci olarak bu meseleler hakkında açık fikirlere sa-

---

1- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 34.

hip olmayan hatipler (din görevlileri) büyük yanlışlıklara sebep olurlar. Hatta fayda yerine zararlı bile olurlar. Gerçi günümüz şartlarında her alanda bilgi sahibi olmak şüphesiz zor bir iştir. Ancak kültürsüz ve bilgisiz, bu işin üstesinden gelinmeyeceği de bir gerçektir. Aksi halde hatip, dinleyiciler üzerinde yeterince etkili olamaz. Bunun için hatip iyi bir tahsil yapmakla beraber, yeni yayınları da yakından takip etmelidir.¹

Hatip, insanlara yakın olabilmek için yaşanan hayattan kopmamalı, sosyal değerleri bilmeli ve bu değerlerle gelişmeyen, toplumla dengeli ve uyumlu ilişkiler kurabilen bir kişiliğe sahip olmalıdır. Günümüzde donmuş bir kendine yeterlik, işini bitirmişlik geçerli değildir. Hiçbir hatip, hiçbir şey söylemeden dinleyicilerin dikkatini kendi üzerine çekemez. Hiçbir fikri olmayan hatibin söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Bunun için, iyi konuşmaya karar veren bir kimsenin vakit ve enerjisini bilgi dağarcığını doldurmak, tecrübelerini artırmak için sarfetmesi,² "beşikten mezara kadar ilim tahsilini" önce kendi nefsinde tatbik etmesi gerekir. Aksi halde muhataplarını etkileme gücü zayıflar. Susuz ve bakımsız kalmış bir meyve ağacı gibi, giderek zayıflar ve verimsiz hale gelir.³

1- Pazarlı, Osman, *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1967, s. 14 vd.

2- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 45.

3- Öcal, M., *Metodlar*, s. 37.

Büyük hatiplerin çoğu, başarılarını kitaplara borçludur. Okunan her iyi kitap insanın ufkunu genişletir, önüne yeni düşünce sahaları serer, bilgi hazinesini zenginleştirir.¹ Bunun için hatip, meslekî bilgi ile yetinmeyerek, tarih, felsefe, sosyoloji, psikoloji, edebiyat, ekonomi, fen bilimleri, aktüalite, güzel sanatlar gibi her alanda kendine yetecek kadar bilgi ve kültüre sahip olmak zorunda olduğunu unutmamalıdır.² Bulunduğu bölgedeki mezhep, tarikat, cereyan, batıl inançlar, hurafeler halk anlayışlarını araştırmalıdır.

3.1.1.2. Özel Alan Bilgisi - Meslekî Ehiyet

İnsanı, başarı kadar dinç ve sağlam tutan hiçbir şey yoktur. Başarılı olan, işi iyi yapan ve yürüten insan, kişiliğini sağlam tutan, mutluluk verici ve doyurucu hayat tecrübeleri ile sürekli olarak uyarılır.

İşinin ehli insan, başarının tatlı ılıkılığı içinde yaşar. İyi bir ruh sağlığına sahip olabilmek için insanın, bir şeyler başarmakta olduğunu duyması, tatması gereklidir. İşini başarı ile beceremiyen ve içinde bir başarısızlık veya aşağılık duygusu ile çalışma hayatında her gün adeta sürüklenmekte olan bir kimse, kısa zamanda zayıf taraflarını örtmek amacıyla bir takım savunma mekanizmaları geliştirir, bunun sonucunda da kişiliği sarsılır.

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 49.

2- Öcal, M., *Metodlar*, s. 37.

İnsan ihtiyaçlarını incelemek amacıyla yapılan bir araştırma, başarı ihtiyacının en başta geldiğini meydana çıkarmıştır. Bunun yanı başında da onunla ilgili olarak sivriliip tanınmak ve arkadaş edinmek arzusu bulunmaktadır. Bu bakımdan hatip, başarıdan doğan bir canlılığa sahip olduğu takdirde, şüphesiz çevresinde daha çok tanınacak, daha çok arkadaşlar edinecektir. Herkes kişisel değer duygusuna muhtaçtır. Bu da geniş ölçüde, başarı yoluyla elde edilir.

Hatibin yeterlilik kazanabilmesi ve başarılı olabilmesi için herşeyden evvel konusunu bilmesi, anlattığı konu hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Oldukça makul görünen bu fikre, tatbikatta her zaman yer verilmekle beraber, iyi bir hatip her yıl, her ay, her hafta mümkün olduğu kadar daha fazla şeyler öğrenmelidir. Yalnız muayyen metinleri ezberlemekle yetinip, dikkatini diğer sahalara yaymak yoluna gitmemeli, kütüphanesini ve dağarcığını mesleği ile ilgili kitaplarla zenginleştirmelidir.

Okulu bitirdikten sonra hatip, kendi alanındaki bilgiye hakim olmaya yeni başlamış olur. Daha yıllarca kendi alanı ile ve onunla ilgili alanlardaki kitapları, dergileri okuması, edindiği taze materyalleri sürekli olarak hitabelerinin çerçevesi içine alması, daima yeni yeni fikirler peşinde gitmesi gerekir. Onun iyi bir hatip olarak fonksiyonu, fikir ve bilginin yeniden keşfi

değildir. Hatip, sadece fikir ve bilgiyi başkalarının anlayacağı bir şekle sokmak, izah ve yorumunu yapmakla yükümlüdür. Bunun için de mesleği üzerindeki fikirlerini geliştiren meslekî kitap ve dergileri okumaya devam etmek zorundadır. Bazı insanlar psikoloji, felsefe ve metot üzerindeki kitap ve dergileri okumayı hor görürler. Bu ciddi bir zaafı aksettirmektedir. Bir müzisyen, bir tezgahkar, bir fabrikatör veya bir satıcı, işini daha iyi yapabilmesini mümkün kılan daha iyi ve verimli metotları asla alaya alamaz.

Hatip, meslekî konulardaki okumasını deneysel bir davranış ile de birleştirmelidir. İnsanlar ve onları etkileme yolları üzerindeki bilgi, yeni fikirlerin denemesiyle de genişletilmelidir. Hatip her türlü yollardan istifade ederek kalıplaşmaktan, monoton bir hitap yoluna saplanıp kalmaktan kaçınımalıdır. Bazı metotlar kendisine ötekilerden daha uygun gelecektir. Fakat yine de en iyi saydığı metotları kullanırken bile daima kaskatı, bükülmez bir şekilde onların çerçevesi içinde kalmamalı, esnek olmayı bilmelidir. Bu da iyi bir meslekî bilgi ile mümkündür.

Mesleki yeterlilik, kişiliğin iyi bir şekilde gelişmesinde de önemli bir etkidir. Buna karşılık kişilik de yeterliliğin temel etkenlerinden biridir. Böylece kişilikle yeterlilik arasında karşılıklı olarak sebep - sonuç bağıntısı vardır. Kişiliğin geliştirilmesi

üzerinde birçok kitaplar yazılmıştır. Hatip bu kitapların içindekilerle ilgilenmelidir. Bu yoldan öğreneceklerinin kendisine faydası dokunabilir, fakat beklenen verimi elde edebilmesi için öğrendiklerini kullanmalıdır.

Hatip, tavır ve davranışını, mesleğinin hikmeti vücudunun cemaat için varolduğu görüşüne göre düzenliyerek, gerek dinleyicilerine, gerekse diğer meslektaşlarına her zaman yardımcı olmaya çalışarak iyi bir kişilik geliştirme yolunda çok şey başarabilir. Cemaatin ve meslektaşlarının hizmetine kendisini verecek olursa, az zamanda "kendini bulmak için kendini vermek gerek" sözünün gerçeğine varabilir.¹

3.1.1.3. Şahsiyet ve Karakter

Şahsiyet, bağımsız bir bilim dalı olmayan fakat, eğitim gibi uygulamalı bir bilgi kolu olan ve ruh bilim, psikiatri, ve sosyoloji gibi çeşitli bilim dallarından elde ettiği ışık altında insan gelişmesinin güçlüklerini anlamaya ve önlemeye uğraşan, kişilik ve karakter sakatlıklarıyla hayata uyma güçlüklerinin belirtilerini öğreten "Ruh Sağlığı Bilgisi"nin incelediği bir konudur. Ruh sağlığının amacı, fertlerde uyumlu, dengeli, verimli

---

1- Sorenson, Herbert, *Eğitim Psikolojisi*, trc., Gültekin Yazgan, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975, s. 181 vd.

tavır ve alışkanlıklardan oluşan bir kişilik geliştirmektir.¹

Şahsiyet, "bir fertte yapıların, davranış tarzlarının, alâkaların, ruhî duruşların, yeteneklerin, kabiliyet ve istidatların en karakteristik bir bütünlemesidir"² diye tarif edilir.

Şahsiyet ve Karakter tabirleri, dilimizde aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak bu iki kelime, gerek halk ve gerekse ilim dilinde anlam ve kullanılış bakımından birbirinden oldukça farklıdır. Karakter, daha ziyade ferdin iradî olan cephesini kontrol eden sabit ve sağlam prensipleri, şahsiyet ise, başlangıçtan itibaren ferdin özelliklerinin göze görünen kısımlarının insan üzerinde yaptığı gözlenebilir etkiyi ifade eder.

Şahsiyet, bir insanı başkalarından ayıran, bedenî, zihnî, ruhî gibi bütün ayırıcı özellikleridir. Bir insan beden ve ruhu ile ne ise ve ne gibi görünüş ve davranış özellikleri ortaya koyuyorsa, bu özellikleri onun kişiliğinin göstergesidir. Şahsiyet, bir ferdin davranışlarının bütün vasıflarıdır.³

1- Daha fazla bilgi için bkz. Enç, Mitat, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, 5.Baskı, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1974, ss. 12-30.

2- Munn, Nonman L., *Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*, c.I-II, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1965, c.II, s. 391 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Psikoloji*" şeklinde verilecektir).

3- Bkz. Enç, M., *Ruh Sağlığı Bilgisi*, s. 30 vd; Mart, Ömer, *Eğitim Psikolojisi*, 4.Baskı, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960, s. 114 vd; Munn, N. L., *age.*, c.II, s. 393 vd; Baymur, Feriha, *Genel Psikoloji*, 4.Baskı, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1978, s. 21 vd.

Karakter, cemiyetin, fertten daha ziyade katiyyetle uymak talebinde bulunduğu elemanlardır. Ahlâkî, dinî düsturlarla, cemiyetçe tasvip görmüş diğer davranışları ihtiva eder. "Ruhta iyice yerleşen prensipler veya maksimler vasıtasıyla her irade fiilinin kesin ve muayyen olması üzerine ruhun istikrar kazanmış hali"¹ olan karakter, insanın irade ve ahlâkî ile ilgili davranışlarıdır.²

Buna göre karakter, genellikle şahsiyetten ayrı mü-talaa olunur ve "cemiyetin fertten katiyyetle intibak talebinde bulunduğu elemanlar karakteri, cemiyetin mutlak intibak talebi içine girmeyenler de şahsiyeti teşkil eder."³

Karakterin şahsiyetle ilgisi vardır. Ancak şahsiyet, karakteri de içine alan ve bir insanın kendine has fizikî ve ruhî bütün niteliklerini ihtiva eden daha kapsamlı bir terimdir. "Bununla beraber umumî karakter kavramında ahlâklılık vasfı galiptir. Şahsiyet kavramında ise daha çok estetik cihet hakimdir. Bunun için gündelik hayatta büyük, sempatik, yüce, asîl ve kibar gibi vasıflardan bir kısmı yalnız şahsiyet hakkında, bir kısmı da yalnız karakter hakkında kullanılabilir.

1- Geniş bilgi için bkz. Kerschensteiner, G., *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, trc., Fikret Kanat, 1.Baskı, MEB., Ankara, 1977, s. 15 vd.

2- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 3.Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s. 167 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Eğitim Psikolojisi*" şeklinde verilecektir).

3- Mart, Ömer, *Eğitim Psikolojisi*, s. 117.

Bazan mütevazî ve gösterişli gibi kelimeler, yanlış olarak, şahsiyet kelimesiyle bir arada kullanılıyor. Bunlar daha çok şahıs ile şahsiyetin birbirine karıştırılmasından ileri gelir."¹

Haz ve mutluluk getireceği için herkesin iyi bir şahsiyete ihtiyacı vardır. Başkalarıyla tabîî ve hoşagidecek münasebetler geliştirme yeteneğini elde etmeyi herkes ister. İyi bir şahsiyeti meydana getiren niteliklerin hatipte de bulunması gerekir. İnsanlar birbirilerinden etkilenirler. Ancak etkilenmede bilgi ve kültürden ziyade, kişilik ve karakterlerin, tavır ve davranışların, fizikî ve ruhî yapıların daha çok rol oynadığı söylenebilir. Bu sebeple hatipler, bizzat kişilik ve karakter örneği olmalıdır. İnsanların en çok etkilendiği kişiler, samimî, sıcak kanlı ve iyi huylu kişilerdir. Hatipler, iyi bir mizah duygusuna sahip, şakadan anlayan, insanların mutlu olmasından kıvanç duyan kimselerdir. Sabırlı, şefkatli, sempatik ve haksever bir hatip cemaati etrafında toplar. İyi bir hatip, sağlıklı bir şekilde dışa dönük ve cemaate karşı kişisel ve yakın bir ilgi gösteren hatiptir. O, insanlarla alay etmeyen, çevresine karşı aksi davranışlarda bulunmayan, yerli yersiz öfkelenmeyen, kızmayan, karşılaştığı insanlara kaba davranmayan, insanlara çıkışmayan, bir takım deyim ve tekerlemeleri diline dolamayan, kibirden

---

1- Kerschesteiner, G., *Karakter Kavranı ve Terbiyesi*, s. 32.

kaçınan, insanlara tahakküm etmekten sakınan bir insan olmalıdır. Genel bir ifade ile, çevresindeki insanların duygularına saygılı, onların dünya ve ahiret mutluluğuna çalışan ve dertlerine ilgi duyan, iyi bir ruh sağlığına sahip biri olmalıdır.

Gerek geleceğin din görevlileri ve gerekse fiilen mesleğin içerisinde olanlar, halkın önemli bir kısmının dinî bilgileri edinebilecekleri yegâne kaynağın kendileri olduğunu akıldan çıkarmamalıdırlar. İnsanlardan bazıları, belki ömürlerinde ilk ve son defa dinden ve dinî konulardan bahseden yetkili bir kişi ile karşılaşmış olacaklardır. Onun için din eğitimcileri, her yönden olduğu gibi, özellikle kişilik ve karakter bakımından da iyi birer "örnek müslüman" olmak mecburiyetindedirler. Çünkü din görevlilerinin herhahgi bir insandan çok farklı sorumlulukları vardır.

Her şeyden önce hatip, bir ferdî sorumluluk tavrı takınmalıdır. Kendi rahatsızlığından ve mutluluğundan kendinin sorumlu olduğunu kabul etmeli, kusuru ücretinde, cemaatte ve amirlerinde aramamalıdır. İnsanın kendi yolunu çizmede kendisi sorumludur. Ücretini az buluyorsa, başka bir yerde daha fazla kazanmayı denemekte serbesttir. Cemaat kendisine dostça davranmıyorsa, bunun sebebi belki de kendisinin onlara dostça davranmıyışındandır. Çalışmalarındaki başarısızlığının en az yarısı kendi kusuru yüzündendir. Makul sınırlar içinde

ancak kazandığını elde edebileceği inancıyla hareket eden kişiler daha iyi bir kişilik geliştirirler. Çevresine ve cemaatine faydalı olan hatipleri halk dilinden düşürmez. Cemiyet adildir. Aldığını verir. İnsanlara hasbi duygularla hizmet edenler çok geçmeden hakettikleri itibarı ve prestiji kazanırlar.¹

O halde din görevlileri, iyi bir kültür birikimine, yeter seviyede meslekî bilgi ve meslekî formasyona ve hepsinden de önemlisi, iyi bir kişilik ve karaktere sahip olmak mecburiyetindedirler . Onların kişilik ve karakterlerinden etkilenen gençler, geleceğin doktorları, hukukçuları, mühendisleri, iktisatçıları, askerleri, öğretmenleri, din hizmetlileri, esnafı, işçileridir. Bu gençler, hayatları boyunca camide edindikleri dinî bilgilerle özel hayatlarında "dini yaşayacaklar" veya "ondan uzaklaşacaklardır". Keza onlar, gelecekte din adına yapılacak birtakım faaliyetlerde, çevrelerindeki din görevlilerinden etkilenme durumuna göre, lehte veya aleyhte tavır alacaklardır. İşte bu çok önemlidir.²

Öyle ise din görevlileri, ister önemli, ister önemsiz gibi gözüksün, her zaman tutum, tavır ve davranışlarını iyi kontrol etmek mecburiyetindedirler. Aslında önemsiz gibi gözüken birtakım tutum ve davranışların arkasından önemli sonuçlar ortaya çıkabilir. Esasen onların kişilik ve karakterleri, küçük veya büyük

1- Sorenson, H., *Eğitim Psikolojisi*, s. 181 vd.

2- Öcal, M., *Metodlar*, s. 56.

birtakım olayların büyüyerek gelişmesinde veya anında örtbas edilmesinde de önemli rol oynar. Aynı zamanda gençlerin dine yaklaşımları veya dinden uzaklaşmaları da, onların kişilik ve karakterlerine bağlı olan tutum ve davranışları ile yakından alakalıdır.¹

3.1.1.4. Hatiplik Formasyonu

Hatiplik, sanatkârı da hammadresi de insan olan, insanları etkileme sanatıdır. Özellikle din hakkında güzel ve etkili bir şekilde konuşmak, sadece dinî bir görev değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir ihtiyaçtır. Peygamber varisi olan din görevlileri, camide imam, minberde hatip, kürsüde vaiz, dışarıda cemaatin rehberi ve önderi, cemiyetin atan nabzıdır. Bu sebeple hatiplik, diğer meslek ve sanatlar içinde fevkalâde önemli bir yer işgal eder.

Kur'an-ı Kerim'de, "... Onlara kendi içlerinden senin ayetlerini kendilerine okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder. ..."2 Ayet-i Kerime'si, peygamberlerin en önemli vazifelerinden birinin insanlara kitap ve hikmeti öğretmek ve şahsiyetlerini geliştirmek olduğuna işaret etmektedir. Risalet, insan topluluğu için ilâhi bir eğitim metodudur. Hitabet ve belâgat ise peygamberliğin ayrılmaz parçasıdır. Bunun için, kavmine gönderildiği zaman Musa

1- Ayrıca Bkz. Neuman, R., *Zielwirksam Reden*, s. 25. vd.

2- *Bakara Suresi*, 2/129.

(AS), "Dilimin bağını çöz, ki sözümü anlasınlar."¹ diye dua etmiştir.

Dinin anlatılması, büyük ölçüde sözlü öğretime dayanmaktadır. Öğretim ise "öğrenilmesi kararlaştırılan davranışların örgütlenmesi, kılavuzlanması ve gerçekleştirilmesi sürecidir."² Bunu gerçekleştirecek olan hatiptir. Hatib birinci derecede, cemiyetin davranışlarını düzenlemek ve bulunduğu çevrede örnek olacak biçimde yer almak zorundadır. Bu iki husus hatibi, hem bir ilim adamı, hem de bir sanatkâr gibi davranmaya zorlar. Hatip, belli konuları, belli bir cemaate ya da kişiye öğreten ve davranışları ile de örnek olan kişidir. İşte hatiplik formasyonu bunun için önemlidir ve din görevlileri için son derece gereklidir. Çünkü, hatiplik sanatının sırlarını tesbit edip, hatiplere öğreten ve benimseten, hitabet sanatıdır. İnsanlara ruh güzelliği ve zenginliği kazandırmak, yalnızca bilgi ve kültürle halledilecek bir iş değildir.

3.1.1.5. Hatibin Dış Görünüğu ve Hitabet Tekniği

Genellikle dikkati çekmek, dinlenmek, anlaşılmak ve etkili olmak arzusu her hatip için bir ihtiyaçtır. Hatibin bu ihtiyaçlarını giderecek ve onu bu arzularına kavuşturacak bazı tedbirler ve şartlar vardır. Ancak bu

1- *Taha Suresi*, 20/26-27.

2- Bilen, Mürüvvet, *Başarılı Öğretim İçin Teknikler*, Ankara Basım Sanayi, Ankara, tarihsiz, s. 1.

tedbirler ve şartların hemen hepsi ilk plânda hatibin şahsında bulunması gereken hususlardır. Hatibin, dikkati çekmek, dinlenmek ve anlaşılmaq arzusu, hatibin dış görünüşü ve hitabet tekniği ile ilgilidir.

3.1.1.5.1. Kıyafet

İnsan hayatında önemli bir yeri olan kıyafetten maksat, örtünmek ve korunmaktır. Kur'an-ı Kerim'de: "Ey Adem oğulları, her mesçi(de gidişiniz)de süs(lü, güzel elbiseler)inizi (üzerlerinize) alın; ..." ¹ buyurulmaktadır. Rasulüllah (SAS) da çok sade giyinmekle birlikte güzel elbiseler giymiştir. Buna göre toplum huzuruna çıkarken güzel elbiseler giyinmek gerekir.

İnsan kıyafeti ile karşılanır, konuşması ve davranışları ile uğurlanır. Hatibin kıyafeti, vakara, sekinete ve ciddiyete uygun olmalıdır. Temiz ve örfe uygun giyinen herkes, başkaları üzerinde ilk karşılaşmada iyi bir tesir bırakır. Fiziki görünüşü düzgün, kıyafeti temiz ve sade, hareket ve davranışlarında, giyim ve kuşamında uyum bulunan bir hatibin dış görünüşü cemaat üzerinde etki yapar. Hatibin görünüşü, sonunda hitabesinin kesafetini tayin eder.²

1- *El-A'raf Suresi*, 7/31.

2- Kriegstein, *Matthias von, Predigt als Gespräch, Pastoralpsychologische didaktische Reflexion von Predigten und Gesprächsgottesdiensten*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1979, s. 44 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Predigt als Gespräch*" şeklinde verilecektir).

Hatibin mabet içinde özel ve mabet haricinde kullanıldığı ayrı kıyafeti olmalıdır. Özel kıyafet, muhatabın psikolojisi üzerinde müsbet tesir bırakır. Cemaat, hatip hakkında ilk hükmünü, onun kıyafetine göre verir. Hatip, otoritesini ruhundan alır, gücünü inancında bulur, ahlâki yaşayışı sayesinde telkin kudretine sahip olur, kıyafet gibi zahire ve gösterişe dayanan hususlara iltifat etmez. Rasulüallah'ın (SAS) hususî bir kıyafeti olmadığını düşünür. Ancak, hatibin özel kıyafeti ile camide va'z etmesi de iyi neticeler doğurur. Dinî gelenekler de bunu gerektirir, bu bir bid'at de sayılmaz.¹

Giyimde esas olan temizlik ve sadeliktir. İnsan için sade bir giyim yeterlidir. Kıyafet konusunda da "işlerin hayırlısı olanı orta olanıdır". Herkesin durumuna göre, orta kalitede bir elbise, giyilmesi en uygun olan elbisedir. Hatip için en medenî kıyafet, sade, dinî ve mahallî özelliklere uygun, cemiyette hakim olan kılık ve kıyafetin yenisinden ziyade temizidir. Hatip, camide va'z edeceği zamansarığını takıp, cübbesini giyer. İmam Malik kendisinden dinî bir mesele sorulduğunda veya bir ayet okuyacağı zaman, yahut bir hadis rivayet edeceğinde abdestli olmanın yanında, bu maksat için hazırladığı elbisesini giyinirdi. Yapılan bir araştırmaya göre de cemaatin, her şeyden önce din görevlilerinden caminin te-

1- Uludağ, S., *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, s. 168; Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 43.

mizliği ve bakımı ile giyim ve kuşamlarına dikkat etmelerini istediğini.¹ ortaya koymuştur.

3.1.1.5.2. Ses (Ton - Ahenk)

"Hatip bir ses sanatkârı değildir."² Fakat "mermere can veren heykeltraş gibi, kelimelere ses ve hayat veren söz sanatkârının da bu başarısı, söze musikinin duyurucu kudretini katabildiği ölçüde derin ve ölümsüzdür."³ Hangi konuda olursa olsun, konuşma aracı sestir. Bu sebeple hitabet de kendine göre bir ahengi ve ölçüsü olan bir ses sanatıdır. Tabîi ses tonunu kullanan hatibin sesi kulaklara, sesindeki eda ve ahenk ise kalplere ve ruhlara ulaşır.

"Hatibin sesi boğazından çıkar. Fakat o sesteki eda ve ahenk hatibin kalbinden, ruhundan gelir. Aynı ses hatibin ruh yapısına göre bir gül olur, kokar; bir diken olur batar. Ses bir vücut ise eda ve ahenk o vücudun kalbi ve ruhu gibidir. ... Manası güzel bir sözü, sesteki ahenk ile bir balyoz haline getirmek veya bunun tam aksini yapmak mümkündür."⁴

"Tatlı söz dinletir, tatsız söz esnetir."⁵ Tatlı ve tabîi bir ses hatibin ana malzemesidir. Sesine yumuşak, tatlı, nazik bir eda veren hatip, dinleyiciler üzerinde

1-Köylü, Mustafa, *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1990, s. 76.

2- Corcos, F., *Güzel Konuşma Sanatı*, s. 94.

3- Banarlı, N. S., *Türkçenin Sırları*, s. 7.

4- Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 47.

5- Ata sözü.

derin tesirler bırakır. Nitekim "Taş yürekli düşmanın bağıın yarar yumuşaklık"¹ ata sözü de tatlı sözün tesirinin güzel bir ifadesidir.

Hatip hiçbir zaman şiddet ve hiddet göstermemeli, sukunet ve tabîlikten ayrılmamalıdır. Muhatabın işitmekte zorluk çekeceği kadar yavaş konuşmaması gereken hatip, dinleyenleri rahatsız edecek bir ses tonu ile de konuşmamalıdır. "Fikren ve ilmen inandırıcı olmayanlar gürültü yaparak halkı kandırmaya çalışırlar. Gürültücü hatipler aciz ve cahil kimselerdir. Rasulüallah (SAS) kendisine deli dendiği zaman bile sükûnet ve itidali bırakarak gürültü yolunu tutmamıştı.² Sesini dinleyici sayısına göre ayarlamak zorunda olan hatip, ses kontrolünde ölçüyü kaçıırarak manasız ve lüzumsuz yere kendini yormamalıdır. "Hatip yerine göre sesini bir merhamet ve şefkat kaynağından akıtmalı, yeri gelince şimşek gibi çakmalı fakat bunları daima belli bir ölçü içinde yapmalıdır."³

3.1.1.5.3. Diksiyon (Telaffuz)

Hatibin başarısında rol oynayan önemli faktörlerden biri de kelimelerin söylenişi ve yorumlanması olan telaffuzdur. Dinlenmek ve anlaşılmanın ilk şartı ve askarî

1- Ata sözü.

2- Uludağ, S., *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, s. 193.

3- Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 47.

ölçüsü, hecelerın tam, sağlam ve gereken tonda, manaya uygun ve doğru olarak ifade edilmesidir.¹

Hatip için diksiyon çok önemlidir. Halk karşısında söz söylemek zorunda olanlar, güçlkle ve başarısızlıkla karşılaşmamak için diksiyona önem vermelidirler. Düşünen insanlar düşündüklerini başkalarına anlatmak gereğini duyarlar. Yalnız duygu ve anlatımı ses tonlarıyla belirtmek gerekir. Konuşma, ses, kelime ve söz akımından meydana geldiğine göre, bir sözü açıkça anlatabilmek, söz ve anlatımın inandırıcı olması, söz ve anlatımda güzelliğe ulaşabilmekle mümkündür. Bunun için de başkalarına düşüncelerimizi, duygularımızı iyi, doğru ve ilgi çekecek bir şekilde anlatmak için diksiyona dikkat etmek gerekir.²

Kelimelerin dinleyiciler tarafından rahatlıkla takip edilecek süratle söylenmesi, anlaşılmayı kolaylaştırır. Fikirlerin aktarılmasında kelimelerin seçimi kadar, telaffuzda önemlidir. Hecelerin uğultular içinde birbirine karıştığı konuşmaların ilgi görmesi imkansızdır.

Yabancı kelimelerin aslına uygun olarak telaffuzu daha bir özellik ve önem arzeder. Arapça kelimeler ve özellikle ayet ve hadis metinleri, Tecvid ilmi esas-

1- "(Ey Muhammed), onu hemen tekrarlamak için diline depreme. Onu (senin kalbinde) toplamak ve (sana) okutmak bize düşer. O halde sana Kur'an'ı okuduğumu zaman onun okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak bize düşer." *Kiyame Suresi*, 75/16 vd.).

2- Bu konuda geniş bilgi için bkz. Şenbay, Nüzhet, *Alıştırılmalı Diksiyon Sanatı*, MEB., İstanbul, 1991, s. 1 vd.

larınca olmasa bile, mutlaka anlamı anlaşılacak biçimde ve doğru telaffuz edilmelidir. Ayrıca hatip, mahalli şive ve alışkanlıklardan kaçınmalı, her bölge halkının rahatlıkla anlayabileceği bir ifade ve dil kullanılmalıdır.

3.1.1.5.4. Jestler

Hatip konuşurken sözlerindeki tesiri artırmak için yaptığı hareket ve davranışlara jest adı verilmektedir.¹ Jestler, ifade edilmek istenen fikir ve hisleri anlatmak için bazan kelimelerden daha çok işe yararlar,² daha kalıcı bir iz bırakırlar. Yerinde yapılan bir jest, yıllar sonra aynı tazeliği muhafaza edecek şekilde zihinde yerleşir. Ancak jest kelimenin yerini tutmamalı, kelimedenden ayrı ve müstakil de olmamalıdır. Hatip, dinleyicilerden arzu ettiği cevabı alabilmek için, arzu ettiği hedefe ulaşabilmek için, kelimeleri ve jestleri keşfederek seçecek ve dinleyicilerine sunacaktır.³

Aslında, rahat konuşan usta hatiplerin, el - kol hareketlerine ihtiyaçları yoktur. Kelime bulmakta ve cümle kurmakta güçlük çekenler elleri ve kollarıyla konuşurlar. Ancak, konunun daha iyi kavranması için, yerine göre söylenen sözlere uygun el - kol hareketlerine baş vururlur. Yerine göre ve ölçülü yapıldığında vücut

1- Arcan, İ. Galip, *Tiyatrodaki Diksiyon*, Ankara, 1947, s. 195.

2- Casson, Herbert No, *Söz Söylemek Sanatı (Retorik)*, trc., Muhsin Ertuğrul, İstanbul, 1937, s. 53.

3- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 10.

hareketleri, el ve kol ile yapılan işaretler (jestler) ifadeye destek verir ve yardımcı olur. Jestler, kelimelerin yol arkadaşı, kılavuzudur.

Kürsüde ya da minberde, kendi evinde ve aile çevresindeymiş gibi rahat ve tabii olması gereken hatibin, ses, telaffuz, davranış ve jestleri aynı amaca yönelik ve birbiri ile uyum sağlamalıdır. Yüzün ifadesi, fizyonomi, vücudun durumu, el ve kol hareketleri sesin ve konunun vurgusuna göre ayarlanmalıdır.

Bilhassa açıkta ve ayakta yapılan konuşmalarda, vücut hareketleri daha da önemlidir. Hatibin bulunduğu yerden kalkıp, kürsüye çıkıncaya kadar geçen süre içinde sergilediği tavır, dinleyiciler üzerindeki etkisi bakımından değerlendirilmesi gereken önemli bir fırsattır. Dinleyici hatibi huzur içinde görmek ister. Bu yüzden konuşma yapılacak yerin özelliğine göre hareketler önceden düşünülmeli, tedbirli davranılmalıdır. Bir topluluğa hitap edecek olan hatip, dinleyicilere önem vermeli ve yanlış değerlendirilecek hareketlerden kaçınmalıdır.

Rasulullah'ın (S.A.V.) özellikle hutbede el kol hareketlerine nadiren müracaat etmiş olması, hatip için bir ölçü ve prensip olmalıdır. Çünkü cami kürsüsünden etrafa yumruk sıkmak, artistik hareketler yapmak, ciddiyeti bozar ve hatibi küçültür.¹ Ciddiyet, vakar ve tabii-

1- Bkz. Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 205. vd.

îlik, hatipte bulunması gereken önemli vasıflardandır. Jestlerdeki ve kullanılan kelimelerdeki bayağılık, en kuvvetli ve asil fikirleri bile, dinleyicilerin ikrah edeceği bir hale koyar.¹

3.1.1.5.5. Mimikler

Yüz hareketleri olan mimikler, dilin yardımcılarıdır. Mimikler, hatibin yüzünde ve gözünde hitabenin meydana getirmek istediği heyecanı yansıtır. Yüzün anlatılan konuya ve söylenen sözlere göre yerinde ve zamanında şekil alması, dinleyiciyi büyük ölçüde ve olumlu yönde etkiler.

Rasulüllah'ın (S.A.V.) cemaati korkuturken gözlerinin kanlandığını, yüzünün kızardığını, ordulara hitap eden komutan tavrına girdiğini; müjdelerken de gözlerinin içinin güldüğünü bildiren rivayetler, hatiplerimiz için mimiklerle ilgili iyi bir dayanak ve örnektir.

Bunun için hatip, zaman zaman , dinleyiciler üzerinde göz gezdirerek dinleyicilerin dikkatini sözlerine ve kendine çekmeli, bakışları ve mimikleriyle dinleyicilerle kontak kurmalıdır. Çünkü karşılıklı konuşma demek olan hitabette hatibi görmenin etkisi, hitabetin tesirinin kaynaklarındanandır.²

1- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 35.

2- Bkz. Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 204 vd.

3.1.1.6.Hatibin İç Dünyası ve Samimiyeti

Genelde bütün hatiplerin, özelde ise dinî sahada hizmet veren din görevlilerinin, öncelikle sahip olması gereken manevi değerleri vardır. Bunların ayrı ayrı ele alınması, hitabetin tesirinin daha çok bu özelliklerle ilgili olduğunu ortaya koyacaktır.

3.1.1.6.1. İman

Her mü'min ve her insan için lüzümlü olan imanın, hatipte de bulunması gerektiği açık bir gerçektir. Bunun yanında konuya hakimiyet, gerekli bilgi ve belgeyi toplamanın hatibe kazandıracacağı güven duygusunu da bu iman içinde mütalaâ etmek gerekir. İnanmadığı ve yeteri kadar bilmediği hususlarda konuşmak güç, tesirli olmaksu muhaldir. Bu sebeple hatip, konuşacağı konuyu çok iyi bilmeli, sorulması muhtemel sorulara karşı hazırlıklı olmalıdır. Ancak böylesine detaylı ve ihatalı bir bilgi ile dinleyiciler üzerinde etkili olunabilir.

Hatiplerin söylediklerinin doğruluğuna önce kendilerinin tereddütsüz inanmaları gerekir. Kendi kendisini ikna edememiş, iç dünyasındaki şüpheleri giderememiş kimselerin konuşmaları inandırıcı olamaz. "Salah" ın "ıslah" tan önce gelmesinin sebebi budur.

3.1.1.6.2. İlim

Muhataba tesir, ilmî ehliyete sahip olmakla mümkündür. Hatibin bütün ilimlere aşina olması imkânsızdır. Çevresindekileri hak ve hakikate, doğru ve güzel olana çağırarak görevli olan hatipler, herşeyden önce, karşılaşacağı meselelerin bilgisine sahip olmaya çalışmak ve bilgili olmak, ilim ve ilmî araştırmalarla sürekli kendini yenilemek¹ zorundadır. Bilgisiz hitabet olmaz. Bir konuyu, enine boyuna dinleyicinin gözleri önüne sermek, tatminkâr konuşma yapabilmek için bilgiye ihtiyaç vardır. Hatip, daima iyi bilgisi, esaslı kültürü, parlak zekâsı, kuvvetli akıl ve muhakemesi ile di- rayet ve üstünlüğünü hitabet san'atına katmalıdır."²

Cahil bir kişi, etrafındakilere kendini dinletebilir. Bu onun iyi bir hatip olduğuna delâlet etmez. Gevezelikle hatipliği, güzel konuşmakla dinleyiciye faydalı olmayı birbirine karıştırmamak gerekir. Konuşurken havadan sudan bahsetmek, şahsi birkaç tecrübeyi dile getirmek, bir hadiseyi ballandırarak anlatmak hiçbir mes'eleyi halletmez. Bunları bir cahil de yapabilir. Ama dinleyici, hatibin hiç olmazsa bahsettiği konuda yeterli bilgiye sahip olduğunu görmeli, onun bilerek konuştuğuna inanmalıdır.

Ayrıca hatibin devamlı olarak okuması lazımdır. Yeni yeni bilgiler elde etmeyen hatibin, bir gün kültür sevi-

1- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 157.

2- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 18.

yesi durmadan ilerleyen dinleyici karşısında yetersiz kalması kaçınılmaz bir netice olacaktır. Hatibin üzerinde konuşmak için seçtiği konu ne kadar sınırlı, ne kadar dar olursa olsun, konuyu yine de iyi öğrenmeye, onu berrak, ilgi çekici ve ikna edici bir şekle sokabilmek için dağarcığını, insan ve tabiat üzerine söylenmiş ve yazılmış fikir ve düşüncelerle doldurması gerekir. Hatibin üzerinde konuşulmaya değer bir şeyi ancak o zaman olur. Söylemek istedikleri hakkında bilgi sahibi olmayan veya bu konuda henüz düşünmemiş kimselere hitap etmek için seçeceği yol ve vasıtayı da ancak o zaman bulmuş olur.¹

Hitabet özel bir kabiliyet işi olduğu kadar, çalışarak geliştirilebilecek bir sanattır da. Geliştirilmeyen kabiliyetler körelir ve sahibine birşey kazandırmaz. Gerçekleri olduğu gibi, şahsî değerlendirmelerini katmadan verebilmek de ancak ilmî araştırmalarla mümkün olduğu için, özellikle din görevlisi olan ve İslâm adına konuşan hatiplerin konularını iyi kavramış olmaları ve İslâmî ilimleri aslî kaynaklarından orijinal şekliyle öğrenmiş olmaları, hem hak hem de görevleridir. Özellikle Kur'an-ı Kerim'i, sünnet ve Siret-i Nebeviyye'yi iyi bilmeleri; fıkıh, kelim, tasavvuf ve İslâm tarihine dair muteber eserlerden istifade etmeleri lazımdır. Günümüz münevver muhatabına te-

---

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 8.

sir edecek hatibin, ana hatlarıyla İslâmî ilimler, Avrupa Medeniyeti'nin doğuşu, gelişmesi ve bugünkü hali hakkında umumî malumata sahip olmalı, bunun yanında tarih, coğrafya, psikoloji, sosyoloji... gibi genel kültüre dair eserler okunmalı, bilmediği veya pek az bildiği konulara dalmaktan çekinmelidir.

Yapılan bir araştırmaya göre etkileyici bir şekilde va'z etmek, kabiliyet işi olduğu kadar, yeter derecede Arapça bilgisini ve geniş bir İslâmî Kültürle, genel bilgileri de gerektirmektedir.¹ Hatip okuduğunun manasını bilmek zorundadır. Okuduğunun veya söylediğinin manasını bilmiyen kişi hatiplik yapamaz. Her ilim faydalı ve lüzümlüdür. İlimde fantazilik olmaz. Ancak hayatta ya az rastlanan, ya da hiç rastlanmayan konular üzerinde durmak, gayeden uzaklaşarak esas vazifeyi aksatır. Bu sebeple hatip daha ziyade pratik bilgilere sahip olmalı, ameli bahislerin çözüm şekillerini iyi bilmelidir. Ayrıca hatip, çağın gelişen propağanda usul ve esaslarını da takip etmelidir.

3.1.1.6.3. Amel

İnsan kötülük ve hüsrana maruzdur. Onu, bu ikisinden ancak Allah'a ve ahiret gününe iman, salih amel, yardımlaşma, hakkın gerçekleşmesi ve batılla savaşmak üzere karşılıklı hakkı tavsiye kurtarır.² Yüce Allah bu

1- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 55 vd.

2- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 18.

konuda, "Asr'a yemin ederim ki insan gerçekten zıyan içindedir. Bundan ancak iman edip salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."¹ buyurmaktadır.²

İnandığını yaşayarak telkin eden bütün insanlar, -yolları batıl da olsa- başarılı olurlar.³ Çünkü bu değişmez bir etki prensibidir. Hatipler için söyledikleri ve cemaatine doğru olarak takdim ettikleri konuları bizzat kendilerinin en güzel şekliyle yaşamaları kadar tabîi ve zorunlu bir husus olamaz. Söylediklerini yaşamayanların sürükleyici olması mümkün değildir. "İnandığı gibi yaşamayanlar, yaşadıkları gibi inanmaya başlar" sözü, doğru ve düşündürücü bir gerçeğin ifadesidir. Bir kimseye bilmediğini söylemek yakışmaz⁴ Ancak, söylediğini yapmamak da yakışmaz.⁵

Tavsiye edilen hususların fiilen tekzip edildiğini ve tersinin yapıldığını gören kişiler, hatibi saygı duyarak dinlemeyeceklerdir. Hatibin etkili olabilmesi için cemaatten üstün bir tarafının bulunması gerekir.

1- *Asr Suresi*, 103/1-3.

2- İstiklal Şairi Merhum Mehmet Akif bu sure ile ilgili şöyle demektedir:

"Hâlıkın nâ mütenâhi adı var en başı «Hak»
Ne büyük şey kul için hakkı tutup kaldırmak
Hani ashab-ı kiram ayrılmış derlerken
Mutlaka süre-i vel'-asr'ı okurmuş bu neden?
Çünkü meknun o büyük surede esrari felah
Başta iman-ı hakikat geliyor sonra salah
Sonra hak sonra sebat: İşte kuzum insanlık
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık." (Mehmet Akif ERSOY, Safahat).

3- Özbek, A., *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.S.)*, s. 61.

4- el-Buhari, *el-Camiu's-Sahih*, Menakıbu'l-Ensar, 19.

5- *Bakara Suresi*, 2/44.

Hitabetin bel kemiği, söz ve hareket birliğidir. Söylenen söz doğru, hatip de samimî olabilir. Fakat dinleyici için bundan da önemli olan, hatibin söylediklerini aynen yapması ve yaşamasıdır.¹ Yapılan bir araştırmaya göre cemaat, din görevlilerinden, hal ve hareketleriyle, söz ve davranışlarıyla toplumda örnek birer şahsiyet olmalarını istemektedir.²

Hatip için salih amel, işinin sözüne uygun olmasıdır. "Ben de mü'minlerden bir ferdim" demesi, kendini dinleyicilerden üstün ve ayrı görmemesi, onlarla kaynaşmış, içli dışlı olmuş, kibir ve gurur gibi duygulara kapılmamış olması³ asıl bir davranış olmakla birlikte hatip, yaptığı tebliğata uygun hareket etmeli, söylediğiyle davranışta bulunmalı, bilgisi ile hareketleri arasında bir ahenk olmalı, sözden çok davranışları ile örnek olmalıdır.

Amelsiz ilim insana yük ve eziyet olmaktan başka işe yaramaz. Din adamı bilgilidir fakat, o daha çok akisyon ve amel sahibidir. Hatip ağaç, muhatap gölge gibidir. Ağaç düzelmeden gölge düzelmez. Salih olmayanın başkasını ıslah etmesi, uyuyan birinin başkasını uyandırmasına benzer. Bu sebeple hatibin, bir müslümandan farklı bir ibadet hayatına sahip olması gerekir. Farz olan namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerle,

1- el-Maverdi, Ali bin Muhammed el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, 4.Baskı, Mısır, 1393-1973, s. 273.

2- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 76.

3- Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 96.

itiyat haline gelmiş sünnetlerin yanında, unutulmuş sünnetleri ihya etmesi icap eder. Hatibin ibadeti cemaatten çok olmalı, az olmamalıdır. Zira cemaat hatibin ibadete düşkünlüğüne kendi ibadetlerinden çok görmediği zaman, ibadete düşkünlüğü azalır ve inançlarına zaaf gelir.

3.1.1.6.4. İhlas ve Samimiyet

İnsanlar her şeyin mutlaka bilinemeyeceğini, bunun imkânsız olduğunu bilirler. Onların istediği samimiyettir. Hatibin amacı, Hakk'ın rızası ve halkın menfaati olmalıdır. İnsan, zihninde ve kalbinde gerçek bir mesaj taşıyan ve onu zihnine ve kalbine ulaştırmayı şevkle arzulayan bir konuşmacıya karşı farkında olmadan bir yakınlık duyar. Söz söyleme sırrının yarısı budur.¹

Toplum, samimiyetsiz kişilere tahammül edemez. Hitabesi ile halkın razı olmasını isteyen ve bekleyen hatip, erişilmesi imkânsız bir hedef ve boş bir gayretin içine girmiş demektir. Dinleyici, samimiyetine inanamadığı hatibi dinlemez. Dinleyicilere şirin görünmek yerine, doğru olanı söylemek ve gerçekleri benimsetmek hedef alınmalıdır. Para, şan, şöhret ya da gösteriş için yapılan konuşmalar hem konuşmacı hem de dinleyiciler için aldatıcı sonuçlar ve sorumluluklar doğurur. Bu sebeple konuşmada amaç, Hakk'ın rızasını, O'nun rızası istikametinde ortaya koymak olmalıdır. Zira samimiyetle

1- Carnegie, Dale, *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, trc., Ali Bucak, Doyuran Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 28.

söylenen bir tek cümlenin tesiri, samimiyetsiz hatibin saatlerce söyleyeceği sözlerden daha etkili olup, hatibin pek çok kusuruna perde çekebilir.

3.1.1.6.5. Basiret ve Tefekkür

Hatip, taklit ve nakilleri değil, gerçek tefekkür ve basiret mahsülü fikirler ileri sürmelidir. Peşin hükümler, hissi davranışlar ve şahsî yorumlardan imkân nisbetinde sakınmalıdır. Söylediğini düşünerek söylemeli, çok düşünüp az konuşmalı, konuştuğunda da doğru olanı, anlaşılabilir derecede açıkça söylemeli, konuşmalarında zaman ve mekân unsuru ile dinleyicilerin seviye ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır.

Hatip, her şeyi rağbet edilir hale getirmek için, kıyası mümkün olmayan büyük değerleri kıyas mevzuu yapmamalıdır. Bu durum islâmî ölçüyü muhafazaya mani olur. Örneğin, yoldaki bir dilenciye küçük bir yardımda bulunmanın hac sevabı kadar faziletli olduğunu ısrarla telkin etmek doğru değildir. Çünkü bu durumda hac ibadeti gibi İslâm'ın en büyük bir farz mükellefiyeti küçük bir yardıma eş tutulmuş olur. Gerçi müteaddit hadislerde bazen bu nevi küçük yardımların, gerektiğinde büyük ibadetler kadar sevaba vesile olabileceği ifade edilmiştir. Fakat bu teşvik içindir ve Allah rızasını kazanmaya ve niyete bağlıdır. Küçük ibadetlerin büyük ibadetlerle eş tutulması umumîleştirilemez. Bunun takdiri, insanın se-

lahiyeti dahilinde değildir. Bu anlayışa dayalı telkine ısrarla devam edilirse, hac ibadetini yapmayan bir insan, küçük yardımlarla kendini o ibadetten kurtarmış düşünebilir. Nazarında hacca gitmek bir dilenciye üçbeş kuruş vermek derecesine iner. Küçük yardımların lüzumu anlatılmak bahanesiyle büyük vazifelerin değeri düşürülemez.

Kur'an-ı Kerim'de, "De ki: İşte bu, benim yolumdur. Ben Allah'a çağırıyorum, ben ve bana uyanlar aydınlık bir yol üzerindeyiz. (kör bir saplantı içinde değiliz). Allah'ı (ortaklardan) tenzih ederim. Ve ben ortak koşanlardan değilim."¹ buyrulmaktadır. Müslümanların basiret ve tefekkür sahibi olması her hareketinde ölçülü, şuurlu ve bilinçli olması demektir. Yaptığı bir işi gaflet ve dalgınlıkla değil, bilerek, düşünerek ve şuurluca yapmak, başarılı ve etkili olmanın önemli esaslarından biridir. Başladığımız her işe "Besmele" ile başlamak, abdestli bulunmayı alışkanlık haline getirmek, her hareketimizde sünnet-i seniyyeye uymaya çalışmak, bu ağırbaşlılığı ve şuuru kazandırmak içindir.

3.1.1.6.6. Meslek Sevgisi

Mesleğini sevmeyen veya ona karşı ilgisiz kalan insan, mesleğinin adamı olamaz. Bunun neticesinde de daima

---

1- *Yusuf Suresi*, 12/108.

riyakâr olma riski ile karşı karşıya kalır. Toplum ise samimiyetsiz kişilere tahammül edemez.

Hatip için birinci esas, konuyu bilmek, ikinci esas ise mesleğine karşı sevgi duymaktır. Her iki esas birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Zira herhangi bir mesleği sevmeyen yıllarca onu yapmaya devam etmek imkânsızdır.

Bir hatip, görevini benimsemiyor ya da angarya kabul ediyorsa, onun başarı kazanmasına ve etkili olmasına imkan yoktur. Ayrıca görevini daha iyi, asıllara uygun ve netice verici bir üslûp ile yürütmek için hatip, yılmadan, bıkmadan ve usanmadan çalışmalıdır. Etkisi olmuyor, dinlenilmiyor gibi birtakım olumsuz düşüncelere kapılarak mazeret aramaya kalkmak, çalışmayı durdurmak peşinen yenilgiyi kabul etmektir ve doğru bir davranış değildir. Hatip, mesleğini sevdiği takdirde yorgun olduğu zaman bile yaptığı iş ona güç gelmeyecek, dinç olduğu zaman ise zevk duyacaktır.

Hız. Peygamber, nice güçlükler, hakaretler, alay ve istihzalar, hatta karşı koymalar, baskılar, iktisadî ve içtimai ablukalar altında kalmasına rağmen yine de doğru bildiği yoldan dönmeydi. İslâm'ın yayılması için çalıştı. Kendisine karşı çıkanların hidayet ve mutluluğu için gayret gösterdi.

Bir Hadis-i Şerif'te, "Allah; yaptığı işi güzel yapanı sever"¹ buyurularak, yapılan işin cinsi, ismi ve

1- es-Suyutî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Cami'u's-Sağir fi ehadi'si'l-Beşiri'n-Nezir*, C.I-II, Kahire, 1373/1954, c.I, s. 126.

şeklinden öte, yapanın "en güzeli yapma" arzu ve gayreti önemli görülmüştür. İnançta tevhid, ibadette ihlas, mu'amelatta doğruluk, sanatta incelik, işte sağlamlık, hadisin ifade ettiği güzellikler cümlesindedir.

3.1.1.6.7. Davet Usulüne Riayet

Bugün hatiplerin çalışmaları bir nevi propaganda niteliği taşımaktadır. Bu sebeple daha çok ikna edici olmaya, sevdirmeye ve düşündürmeye mecbur olan hatipler konuşmalarında yumuşak sözü (kavl-i leyyin) esas almalıdır. Hitabeler, tatlı bir dil, yumuşak bir ifade, güzel bir üslûp, tesirli ve duygulu bir konuşma usulü kullanmalıdır.

"Tatlı söz yılanı ininden, kötü söz insanı dininden çıkarır." Birtakım girift mantık oyunları, cedel, münazara ve demagojik usüllerin yerine, açık - seçik ve yumuşak ifadelerle gönüllere hakim olma yolu takip edilmelidir. Allah Kur'an-ı Kerim'de, "(Ey Muhammed!) Sen, Rabbin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Çünkü Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, hidayete erenleri de en iyi bilendir."¹ buyurarak hatiplerin uyacağı davet usulünün ana ilkelerini belirtmiştir.

Hatip mevki, şöhret, servet v.b. kaygusunda değil, Allah'a kul olmanın ve inancını tebliğ etmenin gayreti

---

1- *Nahl Suresi*, 16/125.

ve titizliğinde olmalıdır. Hatip, etrafını hoşnut etmeyi değil, Allah'ı razı etmeyi gaye edinmelidir. Hatip, hiçbir zaman suflî bir menfaate kutsal mesleğini alet edip maddi çıkar peşine düşmemelidir. Hatip, bütün zaman, mekân ve imkânlardan faydalanmayı gaye edinip, noksanlarını telâfi ederken cemiyet ve fertlerdeki aksaklıkları usûlüne göre düzeltmeye çalışır. Lüzumsuz münakaşaya girmez.

3 . 2 . H İ T A P - M E S A J

İletişim işleminde, kaynağın iletilecek haber, bilgi, malûmat veya fikrine mesaj denir. Konuşurken söylenenler, yazılı ifadelerdeki yazılar, jest ve mimikler, babanın oğluna kaşlarını çatması bir mesajdır.¹ Hitabet sürecinde mesaj, hitabın öngördüğü bilgi, alışkanlık ve tutumların hitap vasıtaları ve konular aracılığı ile düzenlenmiş şeklidir. Hatibin muhataba yöneltmiş olduğu hitap, mesajı oluşturur. Buna göre, hatibin minberde irad ettiği hutbe, vaizin kürsüden yaptığı nasihat, mushafın sayfeleri arasındaki ilahi kelimeler birer mesajdır.

Bir iletişim sürecinde, iletişime esas olan haber veya bilgi mahiyetindeki mesajın durumunu belirleyen başlıca etmenler kod, içerik ve mesajın işleme biçimi

1- Okan, K., *Eğitim Teknolojisi*, s. 20; Önder, Namık Kemal, *Öğretimde Program İlke ve Yöntemler*, Arı Basımevi, Konya, 1986, s. 29 .

olmak üzere üç noktada toplanır.¹ Her türlü iletişim, mesajın şifrelenmesi, aktarılması ve deşifre edilmesi devrelerinden geçer.² Mesajın etkili olması, mesajın konusu ile alıcının bu konu hakkındaki bilgisinin derecesine, tek ya da çift yönlü verilmesine, duygusal yanının bulunmasına, plânlı ve mantıksal bir sıraya konulup konulmadığına bağlı³ olduğu için, kod, içerik ve mesajı işleme şeklinin elemanları ile, bunların bir araya getirilme düzeninin de göz önünde bulundurulması gerekir.⁴

Bir çok dindar, dinî iddialarla bilimsel varsayımlar arasındaki farkın, birincisinde deneme kabilinden hiçbir şey olmadığından dolayı, bilgi edinme yollarından çok, psikolojik düzeyde olduğu hususunda ısrar etmektedir. Evangelistin mesajlarında insanları çeken şey, onun söylediklerinin doğruluğuna olan inançtır, fakat aklını kullanan biri mesajı doğru kabul etmek için bazı dayanaklar aramakta haklıdır. Ayrıca dikkat edilirse, Hıristiyanlıkta ve İslâm'da, hatta Musevîlikte, özgün mesaj bir sevindirici ve tebşir edici tebliğler demetidir ve bunlar ahlâkî buyruklar olmaktan çok, içinde insanların yaşamak ve faaliyet göstermek zorunda olduğu bir dünya kuran gerçekliğin mahiyeti hakkındadır. Ahlâkî buyruklarla muştulayıcı iddiaların birleştiği

1- Alkan, Cevat, *Eğitim Teknolojisi, Kuramlar Yöntemler*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1977, s. 115 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Eğitim teknolojisi*" şeklinde verilecektir).

2- Lay, R., *Die Mact Der Wörter*, s. 104.

3- Önder, N. K., *Öğretimde Program İlke ve Yöntemler*, s. 29.

4- Alkan, C., *age.*, s. 115.

yerde sonuncu esas, birinci ise sadece ikinci dereceden ve daha aşağıda bir konuma sahiptir.¹

3.2.1. HİTABENİN HAZIRLANMASI

İyi hazırlanmış bir konuşma, yapılmış bir konuşmanın onda dokuzu demektir.² İnsanın kendine güven duymasının en iyi yolu, hakkında gerçekten konuşmak istediği konu üzerinde, hemen hemen başarısızlıkla neticelenmesine hiçbir fırsat vermeyecek tarzda iyi hazırlanmaktır. Her sahada faaliyet gösteren insanların, bir ön hazırlığa ihtiyaçları vardır.³ "... Hazırlanmak, kendi düşüncelerinizin, kendi kanaatlerinizin, kendi nedenlerinizin ortaya dökülmesi demektir... Hazırlanmak demek, düşünmek, tartmak, hatırlamak, bunların içinden size en güzel gelenlerini seçmek, parlatmak ve onları kendinize ait bir desen, bir mozayik oluşturacak şekilde dizmek demektir..."⁴

Hatip, yapacağı konuşmaları önceden itina ile hazırlamalı ve hatta bunları yazıp bir dosyada saklamalıdır. Yapılan bu hazırlıklar, bir dosyada saklanırsa, her yıl ilâveler ve değişikliklerle daha mükemmel bir şekle getirilerek faydalı kaynaklar olurlar.⁵ Hatibin

1- Watt, M., *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, s. 40.

2- Carnegie, D., *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, s. 29.

3- Ammelburg, Gerd, *Konferenztechnik, Gruppengespräche - Teamarbeit - Workshops - Kreativsitzungen*, 2.Baskı, VDI-Verlag, Düsseldorf, 1988, s. 54 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Konferenztechnik*" şeklinde verilecektir).

4- Carnegie, D., *age.*, s. 35.

5- Pazarlı. O., *Din eğitim ve öğretiminde Genel Metodlar*, s. 17.

söyleyeceği şeyleri yazması, onu düşünmeye zorlayacak, fikirlerini belirginleştirecek, onların zihnine yerleşmesini sağlayacaktır. Aynı zamanda bunu yapmak, hatibin diksiyonunun gelişmesine de yardımcı olur.¹

Herhangi bir konunun işlenmesi esnasında bazı esaslara riayet etmek şüphesiz faydalı ve gereklidir. Çünkü kişinin duygu, düşünce ve hayallerini disiplinli ve çarpıcı bir şekilde ifade edebilmesi, hemen gerçekleşecek bir iş değildir. Ciddi araştırmaların, kendi sahalarındaki usullere göre yapılması ve o mesleğin icabı olan ölçülere uygun olması doğru neticelere varmak bakımından bir zarurettir. "insanların yaptığı en ölümcül hata ise konuşmalarını hazırlamayı ihmal etmeleridir."²

Hatip, hazırlığına erken başlamalıdır. Zira fikir ve bilgi, kullanılacak bir hale getirilmeden önce karıştırılmalı, pişirilmelidir. Bunun için hatip, malzemesi üzerindeki şuurlu düşünce ve çalışmalarını birbirinden bir veya iki günlük fasılalarla ayrılmış zamanlarda yapmalı, notlarını muayyen fasılalarla tetkik edip, üzerinde düşünmeli ve bu arada aklına gelenleri de kaydetmelidir. Başarılı olması istenilen bir konuşma, önceden hazırlanmış bir plâna dayanmalı; hatip,

1- Otto, Gert, *Wie Entsteht eine Predigt Ein Kapitel praktischer Rhetorik*, Kaiser Verlag, München, 1982, s. 20 vd (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Wie Entsteht eine Predigt*" şeklinde verilecektir); Carnegie, D., *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, s. 68.

2- Carnegie, D., *age.*, s. 29.

konuşacağı zamandan belirli bir müddet önce, konusuyla ilgili bütün notlarını tetkik edip, ayırarak sınıflandırmalıdır.¹

Hatip, konusunu, dinleyicilerin kabiliyetini göz önünde bulundurarak, ilgi çekici bir ana konu üzerine tertip etmeli, kutsal metinleri ve diğer sembolleri beşeri yönden tefsir etmeye çalışmalıdır. Yani, noktası noktasına günlük konuşma diline uymasa bile, dinleyici söylenenleri olduğu gibi kabul etmek, veya yabancı, dinî bir dille karşılaştırmak zorunda kalmamalıdır. Dinleyici hitabe sebebiyle yaratıcı bir motivasyonel baskı altında yalnız bırakılmamalı; zira bu belki bilinmeyen güçsüz bir hisse dönüşür ve hitabenin realiteden uzaklığının haklı bir serzenişine sevkeder. Bunun yerine konuşmanın gerçek neticesi, ümit verici olmalı ve gerçek bir motivasyon meydana getirmelidir.²

Bir hitabeyi hazırlamaya başlamadan önce hatip, konuyu işlemekteki esas amacını belirlemek zorundadır. Anlatabilmek için bir maksat, bir gaye olmalıdır. Ayrıca konuyu işleyebilmek için yeterli fikir zenginliği ve malzemeye sahip olmalıdır. Çünkü maksadın anlatılması için lüzumlu fikirlere, malzemeye ihtiyaç vardır. Bahsettiği şeyler, konu ile alâkalı ve bir bütün halinde ifade edilmeli, konuyu hitap ettiği kimselere kendi anladığı gibi ifade edebilmeli, bunun için de fikirlerin

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 50.

2- Kriegstein, M. v., *Predigt als Gespräch*, s. 11.

sıralanışı mantığa uygun ve tesirli olmalıdır. Bununla birlikte hangi seviyede kimselere hitap edeceğinin ve hitap usullerinin de bilinmesi ve kararlaştırılması gerekir.¹

3.2.1.1. Konunun Belirlenmesi

Gerek konuşurken, gerekse yazarken kafamızda, konuşulacak ya da yazılacak kimi olaylar, düşünceler, hayaller, duygular olması gerekir. Anlatmak, açıklanmak istenilen; üzerine söz söylenen, ortaya konulan, kendisinden bahsedilen, kararlaştırılan nesne veya olaylara konu denir.² Konusuz konuşma olmaz. Her konuşmanın bir konusu olmalıdır.³ Anlatımda ilk basamak kendimize bir konu bulmaktır. Vaktinden önce seçilen ve üzerinde çalışılmaya başlanılan bir konu, geç seçilen çok iyi bir konudan daha iyidir.⁴

Seçtiğimiz konunun, kendimizi ve muhataplarımızı ilgilendiren, hakkında birşeyler bildiğimiz, işlenilmeye elverişli bir hususiyette bulunmasını gözönüne almalıyız. Çünkü bir insan için en önemli varlık,

1- Stollberg, Dietrich, *Predigt Praktisch, Homiletik - kurz gefaßt*, Göttingen, 1979, s. 31; Otto, G., *Wie Entsteht eine Predigt*, s. 14.

2- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 5; Par, Arif Hikmet, *Sözlü ve Yazılı Anlatım (Kompozisyona Giriş)*, Gül Matbaası, İstanbul, 1983, s. 39 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Sözlü ve Yazılı Anlatım*" şeklinde verilecektir); Öner, Sakin, *Örneklerle Kompozisyon Düzenli Yazma ve Konuşma Sanatı*, İstanbul, 1981, s. 23 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Örneklerle Kompozisyon*" şeklinde verilecektir).

3-Yörük, Yaşar, *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, 22.Baskı, Elif Matbaası, Ankara, 1990, s. 30.

4- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 38.

onun kendisi ve en önemli konu da, onu ilgilendiren konudur.¹ Konu halkın ihtiyaçlarına göre seçilmeli, halk tarafından ilgi görecektir ve anlaşılacak nitelikte olmalıdır. Bunun için de konular, yaşantımızdan, uğraşlarımızdan, kendimizin ve dinleyicilerin ilgi duyduğu alanlardan yani gerçek hayattan seçilmelidir.

3.2.1.2. Konunun Sınırlandırılması

Konu bulunduğundan sonra yapılacak ilk iş, mevzuun dikkatle tahlili, hangi bakımdan ele alınacağıнын tesbitidir. Bu sınırlanmış olan konuya, işlenilmek üzere tesbit edilen fikre, ana fikir (tema) denir.² Ana fikir, hatibin kendi görüş, anlayış ve sezgisine göre, ele aldığı konunun, işlenişinde temel tuttuğu ve dinleyiciler tarafından anlaşılmasını istediği fikirdir. Anafikir, bir konu üzerinde hatibin kendine has düşüncesi, hitabenin özüdür.³

Konu sınırlanmazsa, hatibin ortaya koymayı amaçladığı düşünceler görünürlük kazanmaz, söyleyecekleri genellemeler olmaktan öteye gidemez.⁴ Ancak açık olan ve birbirilerinden kesin olarak ayrılmış bulunan fikir-

1- Yörük, Y., *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, s. 13.

2- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 6.

3- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 24.

4- Özdemir, Emin/Binyazar, Adnan, *Yazmak Sanatı, Kompozisyon*, Serbest Matbaası, İstanbul, 1977, s. 31 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "Yazmak Sanatı" şeklinde verilecektir).

ler veya kanıtlar açık bir sıraya konulabilir. Bunun için herşeyden önce fikirleri ayırmak gerekir.¹

Konunun sınırlanmış olan şekli, o şeyin içine alacağı fikirleri tayine yarar. Mesela, Namaz bir konudur; türlü bakımlardan ele alınarak işlenilebilir. Namazın faydaları, namazın farzoluşu, farzları, sünnetleri, vakit namazları, cuma namazı, bayram namazı, cenaze namazı gibi şeylerin hepsinden bahsedilecek olursa, o anlatım karmakarışık bir hal alır. Bu karışıklığı önlemek için bir konunun hangi bakımdan ele alınacağını tesbite lüzum vardır.²

Konuyu sınırlandırmada göz önünde bulundurulacak birtakım hususlar vardır. Özellikle muhatap (ilgi alanı, kültür düzeyi, toplumsal durumu ...), hatibin cemaat üzerindeki rolü, belirlenen konu hakkında dinleyicilerin ön bilgisi, konu ve hatibe ilgisi, konu ve hatip üzerinde ana beklentinin derecesi, motivasyon, dinleyicilerin meslek ve meşguliyeti, yaşı, cinsiyeti ve çağı, dinleyicilerin birbirine cinsî sayısal nisbeti, dinleyicilerin mevcudu³ gibi hususlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca hitabenin uzunluğu, hatibin konunun hangi yönü üzerinde bilgi, görgü ve tecrübesinin olduğu ve konuyu

1- Karatay, Namdar Rahmi, *Yazma Dersleri*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1945, s. 122.

2- Otto, G., *Wie Entsteht eine Predigt*, ss. 14,62 vd.

3- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 52.

geliştirmek için gerekli kaynakların bulunabilirliği, konunun sınırlandırılmasında etkili olur.¹

3.2.1.3. Amacın Belirlenmesi

Bir işte ulaşılacak istenilen sonuç, sebebin gerektirdiği son anlamına gelen amaç, bir şeyin yapılış sebebi veya varlık sebebi, bir şey yapılırken ulaşılacak istenilen sonudur.² Hayatta en büyük yardımcılardan biri gayedir; en büyük mükâfaatlardan biri başarıdır; en büyük maksatlardan biri de fikrî hususlarda ileri görüşlülük ve işbirliğidir. Hatip derslerini plânlarken bu hususları göz önünde bulundurmak mecburiyetindedir.

Konuyu seçip sınırlandırdıktan sonra hatip, amacını belirlemek zorundadır. Çünkü her yazının ya da konuşmanın bir amacı vardır. Bu da muhataba vermek ya da iletmek istediğimiz temel düşüncedir. Konu, bu düşüncenin aktarılmasında bir vasıtaadır. Amacı önceden belirlenmemiş konular rahatlıkla işlenemez. Hitabedeki temel düşünce, amacımızdır. Amaçlar, tabii olarak çok çeşitlidir. İlginç bir olayı duyurmak, güzel bir görüntüyü yansıtmak, özlü bir düşünceyi açıklamak birer amaç olabilir.

Hitabeler genellikle, dinleyicide yeni bir tutum geliştirme, düşünce ve kanaatleri değiştirme, izlenim kazandırma ve olay içinde yaşatma gibi amaçları ger-

1- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 64 vd.

2- Neumann, R., *age.*, s. 51 vd.

çekleştirmeye yöneliktir. Bu sebeple hatip, önce gayesinin ne olduğunu kendi kendine sorar ve ondan sonra da bu gayesini bir cümle ile ifade eder. Gaye cümlesini, konuşmasının sonu ve dinleyicilerinden gelebilecek herhangi bir cevap diye kabul eder. Konusunu cümle halinde yazar. Bir konuşmanın konu cümlesi, gayeyi özetleyen bir ifadedir... Bilgi vermek gayesi ile söylenen bir konuşmanın konu cümlesi, konuyu ya izah, ya karakterize eder. Dinleyicileri ikna etmek için söylenen bir konuşmanın konu cümlesi, hatibin dinleyicileri üzerinde tesirli olacağına inandığı esas cümle başlıklarını veya söylemek istediği başlıca fikir ve iddiaları özetler."¹

İnsan, sürekli bir eğitim (öğrenme ve öğretme) süreci içindedir. İnsan hayatının her kesiminde bu istek kaçınılmaz bir vakıa olarak sürüp gider. Bu nedenle bir bilgiyi, bir gözlemi, bir durumu karşımızdakine aktarma insanda doğal bir amaçtır. Bunun için bir konu hakkında hiçbir görüşü olmayan bir kişiye bir bilgiyi öğretmek, bir görüşü aşılacak zor değildir. Çünkü kişinin bu etkiye direnç göstermesi için bir sebep yoktur.

İnsan, düşünceleri, kanaatları ve duyguları yönünden sürekli bir etkileşim içindedir. Bu etkileşim içinde karşımızdakilerin bizim gibi düşünmesini, duymasını isteriz. Bu istek ise kimi durumlarda bizi yazmaya ve konuşmaya iter.

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 126.

Düşünce ve kanılları değiştirmede olduğu gibi, insan, kimi izlenimlerini de ortak yaşantıya döndermek ister. Bunun için de etkilenimlerini, izlenimlerini başkaları ile paylaşma ihtiyacını duyar. Bu ihtiyaç, hitabede amaç olarak belirir.

İnsanlar arasındaki etkileşim, olaylar yoluyla da gerçekteşir. Bu nedenle öğretmenin, düşünce ve kanılları değiştirmenin, izlenim kazandırmanın yanısıra muhatabı gerçek ya da tasarlanmış bir olay içinde yaşatmayı da düşünürüz.

Görülüyor ki, hitabenin türü ya da konusu ne olursa olsun, anlatımımızı etkileyen ve biçimleyen ana etken, gerçekteşirmeye çalıştığımız amaçtır.

3.2.1.4. Bilgi ve Malzeme Toplama

Seçilen konu üzerinde konuşabilmek, yazabilmek için, konu ile ilgili bilginin olması lazımdır. Hiçbir hatip, hiçbir şey söylemeden dinleyicilerin dikkatini kendi üzerine çekemez. Hiçbir fikri olmayan hatibin söyleyecek hiçbir şeyi yoktur. Konuşmaya karar veren bir kimsenin vakit ve enerjisini, bilgi dağarcığını doldurmak, tecrübelerini artırmak için sarfetmesi gerekir.¹

İyi bir hitabe için zaman ve gayret sarfetmek gerekir. Bir çok şey gibi, hitabe de tecrübe ve maharet ister. İyi bir hitabe, hatibin, insanlar ve muhitler

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 45.

hakkında neler düşünüp hissettiğini bilmesi ve bu düşünce, his ve tasavvurları muhatabına ifade edebilmesine bağlıdır. Bunlardan ilki düşünme, ikincisi ifade edebilmedir ve ikisi de birbirine bağlıdır. Fikirleri tam manası ile ifade edebilecek kelimeler ise tecrübelerin tekrarı ile bulunur.¹ Bu da yorucu bir çalışma yapmadan, muhakemeyi kullanmadan ve iyi plân yapıp uzun süre çaba göstermeden kazanılamaz.²

Bir konu hakkında fikirleri ve malzemeyi meydana getiren, hatibin müşahade ve tecrübeleri, hissettikleri, başkalarının müşahade ve tecrübeleridir. Bu bilgiler ise gözlemlemek, okumak, dinlemek ve düşünmek yoluyla sağlanabilir.

İnsanları, varlıkları, olayları, kısaca hayatı tanımak, kavramak isteyen herkes gözlemlemek zorundadır. Gözlem, insanın duyu organları vasıtasıyla dış dünyadan sağladığı duyumların tümüdür. Gözlem yoluyla tanıdığımız her varlık, hayatımızın bir parçası olur. Bu nedenle, gözlemin, hayatımızdaki yeri büyüktür. Bir konuda söyleyeceklerimizin olabilmesi, o konu üzerinde gözlem ve yaşantılarımızın bulunmasına bağlıdır. Yaşantımıza katabadığımız hiçbir şeyi ne anlatabiliriz ne de yazabiliriz. Her insan gördüğünü anlatır.³ Bunun için hatip, mümkün olduğu kadar ve her yerde müşahade etmeli, gör-

1- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 1.

2- Carnegie, D., *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, ss. 66-67.

3- Yörük, Y., *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, ss. 14-16; Özdemir, E./Binyazar, A., *Yazmak Sanatı*, s. 46.

düklerini tetkik süzgecinden geçirerek birşeyler elde etmeye ve elde ettiklerini şahsî tecrübelerine eklemelidir. Zira iyi gören iyi anlatır.

Gözlem insanı çevresi ile kaynaştırır. Yaşamayı sevdirebilir. İnsanları ve nesnelere tanıtır, olayların benzeyen ve benzemeyen yanlarını gösterir. Olaylar arasında karşılaştırma ve kıyaslama yapma imkânı verir. İyi bir gözlemci olmak için, dikkatli bir insan olmak lazımdır. Dikkatli insan ise, duygularını ve düşüncelerini bir noktada toplayabilen, zihnini çeşitli durumlar karşısında sürekli uyanık tutabilen insan demektir.¹

Malzeme için bir başka yol da çok okumaktır. "Büyük hatiplerin çoğu, başarılarını kitaplara borçludur."² Kişi üslup ve düşüncelerindeki özelliklerini daha çocuk yaşlarında okuduğu kitaplara borçludur. Herhahgi bir konu hakkında başkalarının yazılarını okumakla insanın fikirleri zenginleşir, belirsiz fikirler açıklık kazanır, eksik fikirler tamamlanır.³

Yeryüzünde hadiseler, meselelere ilk bakan biz değiliz. Bizden önce de nice kişiler, birçok konulara bakmışlar, birçok meselelere eğilmişlerdir. Meseleler ve hadiselerle ilgili düşündüklerini, duyduklarını, tasarladıklarını ve tecrübelerini kaydetmişlerdir. Bütün bunlar insanlığın abidevî kültür kaynaklarıdır.⁴ Okunan

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 19-20.

2- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 49.

3- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 6.

4- Özdemir, E./Binyazar, A., *Yazmak Sanatı*, s. 50.

her iyi kitap insanın ufkunu genişletir, yeni yeni düşünce sahalarını önümüze serer, bilgi hazinelerimizi zenginleştirir. Okumanın en önemli faydası da ana dilini güzel konuşup yazmada daha başarılı olmayı sağlamasıdır.

"Beşeriyetin bütün yaptıkları, düşündükleri, kazandıkları ve ne olduğu, kitapların sihirli bir tarzda muhafaza olunan sayfalarında" ¹ Bir hayat boyu çalışma ve tecrübe sonunda edinilebilecek bilgileri kitabına geçiren bir yazar, bildiklerini birkaç saat içinde bize aktarır. Kitap sunacağı bilgi ve düşünce dışında insana ilham verir. Böylece edindiğimiz bilgi konuşmalarımıza malzeme olur.

Dinlemek, konuşan kişinin söylediklerine kulak vermek demektir. Öğrenme, bilgi edinme yollarından biri de dinlemedir. Hatip, üzerinde çalıştığı konuyu daha iyi bilenlerle konuşur, onlara sorular sorar. Zira insan, başkaları ile konuşmaya ve onlardan birşeyler öğrenmeye muhtaçtır. Pek çok bilgi kaynağından dinleme yoluyla yararlanılabilir. Dinlemenin bir yandan duyarak öğrenme, bir yandan da eleştirme ve değerlendirme yeteneği kazandırma bakımından önemi büyüktür. Bu sebeple konuşma ve yazmada başarılı olmak için, dinleme alışkanlığı kazanmak gerekir.²

Bir hitabeyi ortaya koymada kişiyi başarıya götüren yollardan biri de, ele alınan konu üzerinde geniş ve et-

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 49.

2- Yörük, Y., *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, ss. 26-27.

raflı düşünmek ve bol hayal kurmaktır. Gözlem yaparak, çeşitli kitapları ve dergileri okuyarak edindiğimiz bilgiler, izlenimler üzerinde zihnimizde kıyaslamalar ve değerlendirmeler yaparak bir sonuca varmaya düşünme diyoruz.¹ Düşünmek, insana has bir özelliktir. İnsan, iradesine hakim olduğu ve bir şeyi düşünerek yaptığı nisbette insandır. İyi konuşup iyi yazmak, iyi düşünmekle mümkündür. Çeşitli konularda düşüncesi olmayan kişiler, ne denli parlak sözcükler ve duygulu cümlelerle konuşurlarsa konuşsunlar, yine de konuşmaları güzel ve başarılı değildir. Çünkü konuşmayı doğal, inandırıcı ve gerçekçi kılan; giderek güzel ve etkileyici yapan düşüncedir.² Bunun içindir ki yalnızca insan, Allah'ın, "Düşünmüyor musunuz, akıl etmiyor musunuz?" v.b. hitabına muhatap olmuştur.

İnsan zihni, okuma, gözlem ve eğitim yolu ile elde edilen bilgileri depo eder. Bu malzemenin zenginliği, kişinin aile muhiti, yaşadığı çevre, okuduğu kitaplar ve yaptığı gözlemlere bağlıdır. İnsan geniş düşünebilmek için yaşadığı her anı çok iyi değerlendirmelidir. İnsan gördüğü olayları ve varlıkları dikkatle izledikten sonra üzerinde düşünmelidir.³

İnsanın bir de hayal dünyası vardır. İnsan âlemde hayal ettiği müddetçe yaşar. İnsanlık tarihindeki

1- Par, A.H., *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, s. 46.

2- Yörük, Y., *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, ss. 23-24.

3- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 18.

buluşların tümü, önce mucidlerin hayal dünyalarında doğmuşlardır. Muhayyile dediğimiz hayal dünyası, bu buluşlara son biçimini, rengini ve özelliklerini vermiş, ondan sonra uygulama alanına sokmuştur.

İnsan muhayyilesini besleyen ve zenginleştiren kaynaklar da, düşünmede olduğu gibi, yaşanılan çevre, okunulan kitaplar, yaşanılan veya görülen olaylar, eğitim yoluyla elde edilen bilgilerdir. İnsan muhayyilesi, bu kaynaklardan elde ettiği malzemelerden hareket ederek yaşanılmayı, olmayı, görülmeyi ve hissedilmeyi ortaya koymaya çalışır.

Düşünme ve hayal kurma yolu ile, zihnimizde iyiyi, doğruyu, güzeli yakalamaya çalışırız. Farkında olmadan yeni yeni gerçekleri, güzellikleri ve doğruları buluruz. Düşünme ve hayal kurma, kişiyi kısırlıktan, birşey ifade edememekten kurtarır. Düşünme ve hayal kurma kişiye, orijinal bir kişilik kazandırır.¹

3.2.1.5. Destek Malzemenin Belirlenmesi

Hatip, konuşmasının dinlenmesini ve anlaşılmasını arzu eder. Dinleyiciler ise, kendilerini ilgilendireceğini umdukları konuşmayı anlamaya çalışır. Şayet kendisi konuyu berrak olarak görebiliyorsa, dinleyicilerinin de berrak görebilmeleri hiç de uzak bir ihtimal değildir. ... Bir hatibin berrak olabilmesi, evveleminde,

---

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, ss. 18-19.

hatibin kendi kafasının berrak olabilmesine bağlıdır. Bir konuşmanın berrak olabilmesinin ikinci şartı, iyi bir destek malzemesi ve bilhassa, öğretici, bilgi verici bir teferruattır.¹

İyi bir konuşma, özel buluşlar, fikirler silsilesi, izah ve beyanların yardımıyla, başkalarına ait alıntı, iktibas ve sözlerin formüle edilmesinden oluşur. Bu ise tabiidir. Çünkü hiç kimse tek başına her şeyi söyleyemez. Bu sebeple hatip, hitabesine kalite kazandırabilmek için onu başkalarına ait söz, nakil ve iktibaslarla desteklemek zorundadır.² Hatibin anlatmak istediği bir şeyi isbat eden veya fikrini veyahut konuşmasının temel konusunu izah eden, berraklaştıran ve canlandıran herşey bir destek malzemesidir. Buna göre, bilgiler, (gerçekler ve rakamlar), misaller, mukayeseler ve otoritelerin sözlerinden yapılan iktibaslar (diğer kaynaklar) birer destek malzemesidir.³

Dinleyicilere bilgi vermek için icra edilen bir hitabede gerçeklere dayanan bilginin yerini hiçbir şey tutamaz. Muhatabın düşünce ve hareketlerini etkilemek için yapılan konuşmalar, yeterli bilgi ile takviye edildiği zaman çok daha etkili olurlar. Misaller ise çok önemli destek malzemesidir. Misal, hatibin dinleyicilerine anlatmak istediği genel fikri berraklaştıran veya ona des-

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 53.

2- Bohren, R., *Predigtlehre*, s. 186; Otto, G., *Wie Entsteht eine Predigt*, s. 56.

3--Muallimoğlu, N., *age.*, ss. 58-59.

tek olan bir vakıa veya durumu muhtelif şekillerde sunmasıdır. Soyut fikirleri somut misallerle genişletme, delilleri (istidlalleri) anlatmaya ve ispatlamaya yarar. Bu yüzden boş süsler değil, fakat muhakeme araçlarıdır. Misallerin en büyük faydaları, hatip için bu misalleri hikaye etmenin soyut fikirleri işlemekten çok daha kolay olmasıdır.

En etkili misaller, halin gerçek hayatından alınmış misallerdir. Bunlar, kişisel hayatınızdan, kendi deneylerinizden ve anılarınızdan alınan misaller ile anlatmalarla, ilgili kitaplar vs. tanıdığınız hayattan alınan misallerdir. Bu çeşit misaller, kişisel intiba konularında zorunlu olarak kullanılır. Çünkü hiçbir şey kendi gözlemlerinizden, deneylerinizden daha ikna edici ve daha kolay olamaz. İlke olarak bu çeşit misaller birer vakıa olarak var oldukları için gerçekten birer kanıttır. Hiçbir şey aksini isbat edemez.

İkinci derecede etkili misaller, hayalî hayattan alınmış misallerdir. Bu tür misaller, yaşamadığınız, gözlemlemediğiniz ve başkalarının gözlemlerinden de almadığınız misallerdir. Bu çeşit misaller bazı yerde olmuş veya olacaktır. Fakat pratikte çoğu zaman bu farka bakılmayabilir. Fakat, her zaman zihinde bu doğruya benzerlik fikrinin bulunması gerekir. Ne zaman gerçek misaller verirseniz, onların doğru olduğundan eminsiniz demektir. Ne zaman misaller yaratırsanız, kanıtınıza

daha çok kuvvet vermek bahanesiyle onları aşırı dereceye götürmemeyi göz önünde tutunuz. Dinleyiciyi ne "Böyle şey olmaz!", ne de "Bu pek müstesnadır." dedirtmeye götürmemek için her zaman doğru ölçüyü gözetleyiniz.

Bir diğer misal kaynağı da hayalî bir hayattan, ancak yazarlar, romancılar, dram yazarları vs. tarafından yaratılmış olan herhangi belirli bir hayali hayattan alınmış misallerdir. Bu misaller dahîler ve yüksek nüfuz sahibi kimseler tarafından yaratılmış olduğu için sizin kendi yarattığınız misallerden üstün sayılırlar. Hele bazı konular, özellikle edebî misallerle genişletilmek durumundadırlar.

Geçmişin gerçek olaylarından yani tarihten alınmış misaller de önemli bir destek malzemedir. ¹

3.2.1.6. Konuşma Plânının Hazırlanması

"Herşeyden önce hedef kavramına öncelik kazandı..."² ran plân, kabul edilmiş bir düzene göre dizilmiş fikirler listesi, "gelecekteki problemlerin idrak ve çözümünün sistematik ve metodik sürecidir. "³ Her iş, hareket, süreç, dava halli; umumiyetle her teşebbüs ve faaliyet rasyonel bir usule dayanır. Bu sebeple öncelikle, düşüncenin amacın ve hangi sonuca varmak istendiğinin açıklık kazanması gerekir.⁴

1- Karatay, N.R., *Yazma Dersleri*, ss. 116-120.

2- Bilen, M., *Başarılı Öğretim İçin Teknikler*, s. 4.

3- Neuman, R., *Zielwirksam reden*, s. 50.

4- Ammelburg, G., *Konferenztechnik*, s. 52.

İnsan "kurallara uygun, düzgün bir bütün kurabilmek için, herşeyi düzene sokmak, bir parçayı öteki parça ile uyumlu kılmak zorundadır."¹ Bir bina yapılırken mühendis ya da mimar tarafından o binanın bir plânı hazırlanır. Bir hitabede de sunulacak duygu ve düşüncelerin bir sıraya konması gerekir. Zira hatip yapacağı konuşmayı düşünüp plânlamadıkça ve ne söyleyeceğini bilmedikçe dinleyicilerin karşısında kendini rahat hissedemez.²

Plân yapmak hatibe önemli yararlar sağlar. İyi bir plân, başarının yarısıdır.³ Muhatap söylenmek istenileni kolaylıkla anlar; konuyu derli toplu ortaya koyma alışkanlığı kazandırır; duygu ve düşüncelerin dengeli ve etkili bir biçimde anlatılmasına yardım eder; fikirlerin nerede ve nasıl kullanılacağı hususunda yol gösterir.

Bir konuya başlamak, onun üzerinde konuşmak kolaydır. Fakat konu ilerledikçe ustalıkla işlenmiş bir mantığa ihtiyaç gösterir. Hitabede en önemli mesele, konunun bütünlük arzetmesidir. Bunun için hatip hitabesini plânlarken seçilen konunun dinleyiciler için faydalı olup olmadığını, seçilen konunun dinleyiciler tarafından bilinip bilinmeyeceğini ve dinleyicilerin seçilen konuyu anlayıp anlayamayacaklarını araştırmalıdır.⁴

Konu ile ilgili malzeme toplandıktan sonra, bu malzeme analiz ve sentez yoluyla derli toplu bir konuşma

1- Eflatun, *Gorgias*, ss. 111-112.

2- Carnegie, D., *Söz Söylemek ve İş Başarmak Sanatı*, s. 20.

3- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 49.

4- Ammelburg, G., *Konferenztechnik*, s. 52.

haline getirilir. Analiz, üzerinde durulan konuyu parçalarına ayırmak ve bu parçaların konuya ve konunun diğer parçalarına olan ilişkisini göstermek, sentez, tasarlanan gaye uğrunda konuyu tamamlamaktır.¹ Plân, sentezin gözle görülen ifadesidir. Bir konuşma hazırlarken sentezi, gayeyi belirlemek, tasarlanan ve gaye ile ilgili materyal ve fikirleri tesbit etmek ve birbirileri ile ilgili bu fikirleri dinleyicilerin kolaylıkla anlamaları ve hatırlamaları için organize etmek yönleriyle ele alınır.

Eflatun, "Her hitabe, canlı bir varlık gibi hazırlanmalı; her hitabenin bir başı, bir gövdesi ve ayağı bulunmalı ve bütün bu parçalar birbirine ahenkli bir şekilde bağlanmalıdır" der. Hitabeye başlık seçmek önemli bir husustur. Başlık hitabede işlenecek fikrin izlerini taşır. Hatibi mevzudan uzaklaştırmamaya, muhatabın konuyu daha iyi kavramasına yol açar. Başlık konuya uygun olursa, hitabenin bütününü daha tesirli ve manalı hale getirir Başlık hitabede düzeni sağlayan unsurlardan biridir ve mutlaka hitabenin konusu ile ilgili olması lazımdır. Nasıl adı bulunmayan bir insan düşünülemezse, başlığı bulunmayan bir hitabe de düşünülemez. İyi bir başlık, konuyu değil, hitabedeki esas fikri ihtiva eder; muhatabın esas fikre dikkatini

---

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 125.

çekmeye yarar.¹ Bir başlığın iyi olabilmesi için, yazının esas fikrini tesirli surette ifade etmesi, uzun değil kısa, birkaç kelimedenden ibaret bulunması, cazip ve manalı olması lazımdır.

Konuya, işlenen düşüncelere, anlatılan duygulara, ifade tür ve biçimlerine göre değişik plânlar uygulanabilirse de, bir hitabede mutlaka giriş, gelişme ve sonuç bölümleri bulunur.

Giriş bölümü, başlangıç bölümüdür. İyi bir başlangıç, muhatabın dikkatini çekerek takip isteğini uyandırır. Kısa, ilgi çekici olmalı, konu ile ilgili temel düşünceye giriş görevi görmelidir. Hitabenin tümünde neler anlatılacağıının bir göstergesi olmalıdır.

Başlangıcın tesirli olması için bazı usuller vardır. Bir hitabede maksada doğrudan doğruya girilebilir; bu tesirli olmakla beraber kolay değildir. Tasvir, hikaye veya bir fıkra ile başlamak alâkayı celbeder. Veciz bir cümle ile başlamak, dikkat ve alâka uyandırır. Bir soru cümlesi ile başlamak, muhataba hitabedildiği için, samimî bir alâka ve hava verir.²

Giriş, genellikle dikkat malzemesi ve alıştıırma malzemesinden oluşur. Dikkat malzemesi, konuşmanın metnine uygun olmalı ve dinleyicilerin ilgisini çekmelidir.

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 57; Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 7.

2- Geniş Bilgi için bkz. Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, ss. 128-129.

Ancak, ne kadar ilgi çekici olursa olsun, konu ile ilgili olmayan fikirler kullanılmamalıdır.

Alıştırma malzemesi, dinleyicilerin fikirlerinin gelişmesini sağlayacak tarzda temel ve tarihi malzeme, hatibin gaye ve metodunun geliştirilmesini izah, hatipçe önemli olan meseleler, münakaşa edilecek meseleler ve hangilerinin münakaşa edilmeyeceğine dair izahat gibi fikir tiplerinden birini veya birkaçını ihtiva edebilir.

Gelişme bölümü, hitabenin temel bölümüdür. Konu ve temel düşünce ile ilgili bilgi, belge ve örnekler bu bölümde verilir. Hitabede anlatılacakların tamamının bu bölümde ortaya konulması gerekir. Duygu ve düşünce üretme safhasında belirlenen yardımcı fikirler, bu bölümde işlenir.¹

Gelişme bölümünün uzunluğu, konunun genişliğine veya yardımcı fikirlerin çokluğuna göre değişir. Yardımcı fikirlerle ilgili olarak zihinde uyanan düşünce ve duyular arasında bir seçim yapılır. Fikirler önem derecesine göre bir sıraya konur. Genellikle her yardımcı fikir için bir paragraf yapılır. Giriş bölümü ile sonuç bölümü arasında mantık dokusunu iyi kurmak gerekir.²

Sonuç, giriş ve gelişme bölümlerinde anlatılanlardan çıkan temel hükmün ortaya konduğu bölümdür. Bir hitabenin tesirli olması bakımından başlangıç

1- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 131.

2- Bkz. Neumann, *age.*, s. 131.

kadar bitirişin de ehemmiyeti vardır. Temel düşüncenin belirtildiği, düşümün çözüldüğü bölümdür.¹

İyi hazırlanmış bir konuşmanın dinleyiciler üzerinde bıraktığı intiba, çok defa hatibin bitiriş sözlerinin dinleyiciler üzerindeki tesirinin derecesi ile ölçülür. İyi bir konuşma, zayıf bir bitirişle çok defa harab olur. Konuşmanın sonu, hiçbir zaman hızla geçiştirilecek bir yer değildir. Konuşmanın sonu, dinleyicilere tesir etmek için eldeki son koz, son fırsattır. Bitiriş, konuşmanın stratejik noktası, oyunun son perdesidir. Konuşmanın öteki kısımları hakkında söylenenler ne olursa olsun, en tesirli olacağı yer burasıdır.

Giriş bölümünde tanıtılan ve gelişme bölümünde bütün ayrıntılarıyla ortaya konan konu hakkında son söz, sonuç bölümünde söylenir. Onun için bu bölüm, hiçbir yoruma yer bırakmayacak kadar kısa, açık ve kesin olmalıdır.²

Hitabemizin anlatım gücünü daha etkili bir hale getirmek için onu paragraf, cümle ve kelime açısından değerlendirmeliyiz. Çünkü paragraf bir düşünce, cümle bir yargı, kelime (sözcük) de bir kavram birimidir.³

Bu bakımdan her paragrafı, her cümleyi, hatta her kelimeyi tartmalı, bunları belirli kuralların süzgecin-

1- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 132 vd.

2- Neumann, R., *age.*, s. 132.

3- Özdemir. E./Binyazar,A., *Yazmak Sanatı Kompozisyon*, s. 167.

den geçirmeliyiz. Büyük hatipler ustalığın doruğuna bu yolla ulaşmışlardır.¹

3 . 2 . 2 . D İ L V E Ü S L Ü P

Hitap vasıtalarından biri dil ve ifade gücü, bir diğeri ise kalem ve yazma gücüdür. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de: "Biz ona vermedik mi (görecek) iki göz, (kalbine tercüman olacak) bir dil, (boş boğazına mani olacak) iki dudak?"² buyurulmaktadır.

Hem başkalarına etki yapmak ve onlardan öğrenmek imkânı veren, hem de zihin prosesleri ile, yani hatırlamak, kavramlar teşkil etmek ve düşünmek prosesleri ile sıkı sıkıya ilgili³ olan dil ile insanın psikolojik hayatı arasında çok sıkı bir münasebet vardır. İkisi de birbirlerine karşılıklı olarak tesir ederler. Psikolojik hayat ne kadar gelişir ve genişlerse dil de o kadar gelişmek ve zenginleşmek imkanına kavuşur. Diğer taraftan, lisanın gelişme ve zenginleşmesi de zihni ve ruhi hayatın gelişme ve zenginleşmesinde rol oynar. Çünkü lisan, yaşanılan hayatın bir ifade vasıtasıdır. Bu hayatla beraber dilin de gelişmesi tabiidir. Bir lastik balon, üflendikçe nasıl genişliyor ve büyüyorsa, yaşanılan hayatın muhtevası da artıp çoğaldıkça, bu artma ve çoğalmanın kuvvet ve tesiriyle dil de

1- Özdemir. E./ Binyazar,A., *Yazmak Sanatı Kompozisyon*, s. 138.

2- *Beled Suresi*, 90/8-9.

3- Munn, N. L., *Psikoloji*, c.I, s. 103.

genişliyecektir. Fakat, insanlardaki duygular ve düşünceler ifade edilmeden müphem ve gayri şuûrîdir. Bunlar ifade şeklini bularak müphemlikten kurtulur, şuurlu bir hale gelir. Bunun için insanın kendisi de herhangi bir mevzu üzerinde ne düşündüğünü, bütün teferuatıyla ve tam surette ancak düşüncelerini ifadelendirdikten sonra anlayabilir. Yalnız, muhteva kendisine uygun, tam şeklini bulamazsa, aslından daha başka bir şey olur. Bu itibarla lisan genişleme, büyüme elastikiyet ve kabiliyetine erişmediği takdirde, muhteva da kendi mahiyetine uygun bir istikamette rahatlık ve kolaylıkla genişliyemez.¹

Eğer bir dil ifadesi açık olur, ama buna karşılık bayağı olursa, o iyi bir dil ifadesidir. Şüphesiz en açık bir dil, herkesin ortak olarak kullandığı kelimeleri kullanan bir dildir. Böyle herkes için ortak olan kelimeleri kullanan bir dil, açıklık yanında aynı zamanda bayağılığı da beraberinde getirir. Alışılmamış kelimelerin kullanılmasıyla bir dil, gündelik ve kaba bir dil olmaktan kurtulur, yücelir.

Hitabette üslûbun önemi büyüktür. "İnsanın aynıdır ve bir kimsenin bütün hususiyetlerinin damgasıdır diye tarif edilen"² üslûp, herkese değil de, sadece bir grup

1- Okurer, Cahit, *Kompozisyon Öğretimi Bakımından İngiltere Maarifi Hakkında Bir İnceleme*, MEB., İstanbul, 1967, s. 60 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Kompozisyon öğretimi*" şeklinde verilecektir).

2- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 151.

insana yarayışlı olduğu müddetçe insanları istenen prensibe bağlama yolları tıkanmış demektir. Hatipler, amaçlarına ulaşamıyorsa bu durum metot ve üslup yönünden bütün dinleyicilerin anlayışlarına göre söz söyleme ve anlatma yönünde hakimiyet kuramadıklarından doğmaktadır.

3.2.2.1. Dil

"... Adem'in (AS) eser-i hilâfeti değil, sebab-i hilâfeti ..." ¹ olan dil, insanların duygu, düşünce ve dileklerini anlatmak için kullandıkları her türlü işaret ve özellikle ses işaretlerinden meydana gelen konuşma düzeyidir. İnsan topluluğu içinde ortak anlaşma aracı sözlerdir. Ses, bir meram anlatma vasıtası haline gelince dil olur. ² Yurt gibi, bayrak gibi, bir milletin en değerli en kutsal varlıklarından biri olan dil, ³ bir sözlükteki kelimelerin, dilbilgisi kurallarının bütünü ve bunların düzgün, doğru kullanılmasıdır.

Herkes kendi diliyle söylenen, kendi huyuna, suyuna uygun sözleri beğerir. ⁴ İnsanlar arasında duyguları, istekleri, fikirleri konuşarak veya yazarak anlatmaya yarayan dil, özel kanunları olan, ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlıktır. Dil hayatla beraber değerir ve gelişir. İnsanlardaki bilgi, teknik, kültür,

1- Yazır, M. H., *Hak Dini Kur'an Dili*, c.1, s. 311.

2- Edman, Irwin, *Sanat ve İnsan, Estetiğe Giriş*, trc., Turhan Oğuzkan, 1.Baskı, MEB., 1966, s. 58.

3- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 7.

4- Eflatun, *Gorgias*, s. 121.

uygarlık geliştikçe, dil de gelişir ve kendini yeniler.

Dil uygarlığın da temelidir. Yer yüzünde insanlarla beraber var olmuş ve insanlığın geçirdiği bütün gelişme devirlerini geçirmiştir. İnsan ve toplum düşüncesinin, duygusunun gelişimi, dilin gelişmesi ile olmuştur. Dil olmadan hiçbir bilgiyi kullanmak, onu başkaları için faydalı kılmak mümkün değildir.

"Dilin dört ögesi vardır. Dinleme, okuma, konuşma ve yazma. Bu dört öge bir bütünlük içinde dili meydana getirirler. Kendimizi anlatmak için konuşmaya ve yazmaya, başkalarını anlamak için de dinlemeye ve okumaya ihtiyaç duyarız. Bu dört alanda edinilen yetenekler, birbiri ile hem bağlantılıdır, hem de birbirine etki yapar."¹ Bir dilin etkili bir biçimde konuşulup yazılması için o dilin yapısı, sesleri, sözcükleri, cümle kuruluşları, anlatım gücü hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Duygu ve düşüncelerin daha doğru, daha anlamlı anlatılması için gerekli bilgileri bize dilbilgisi öğretir."² Dilbilgisi, dilin öz kurallarını göstererek, doğru konuşmanın, düzgün yazmanın yollarını öğretir. Sesleri, kelimeleri, cümleleri inceler. Dilbilgisi, daha doğru, daha kusursuz düşünmemize yarar.

Hitabe, belirli aşamalardan sonra meydana gelir. Konunun bulunması, seçmeler ve sınırlamalar, belirli bir görüş açısından bakınca duygu ve düşüncelerin düzenlen-

1- Başaran, İ.E., *Eğitim Psikolojisi*, s. 306.

2- Par, A.H., *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, s. 15.

mesi bilgi ister. Başladığımız bir hitabeyi bitirinceye değin birçok aşamalardan geçmek zorundayız. Bu bakımdan, dilbilgisinin özellikle ses, kelime, cümle, paragraf bölümleri üzerinde gerektiği gibi çalışmadıkça, hitabeye girilemez.

Herhangi bir duygunun iyi ifade edilebilmesi bir sanat sayılamaz; başarı gösterildiği vakit sanat sahasına girer. Kelimeler ve kullanılışları hakkındaki bilgi, tatbik edilmediği takdirde kıymet ifade etmez. Kelimeler, cümleler, paragraflar, bir binanın yapılması için lüzumlu malzemeye benzer; iyi kullanıldığı takdirde, neticeye varmak için birer vasıtaadır. Bu sebeptendir ki kelime, cümle, paragraf ve benzeri esaslar hakkında bilgi sahibi olmadan, iyi bir hitabe meydana getirilemez.

Dilbilgisinin, dilin seslerini inceleyen bölümüne ses bilgisi (fonetik), kelimelerin yapısını ve kelimelerin uğradığı değişiklikleri inceleyen bölümüne kelime bilgisi (morfoloji), kelimenin cümle içindeki durumlarını inceleyen bölümüne de cümle bilgisi (sentaks) adı verilir.¹ Ses, sözcük, cümle, paragraf gibi dilbilgisi konularında yeterince bilgi sahibi olmadıkça hitabette başarılı olmak mümkün değildir. Çünkü sözlü veya yazılı bir hitabeyi bir "... yapıya benzetirsek bu yapının harcı, kireci ses, tuğlası sözcükler, plânı cümle, bölümleri

---

1- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 10.

paragraf, kontrolü noktalamaya, yapılışı imlâ yerini tutar."1

Ses, dilin parçalanamayan en küçük parçasıdır. Sesten daha küçük bir dil birliği yoktur. Sesler bazen tek başlarına, çok defa da yan yana gelerek, canlı, cansız varlıkları, kavramları ve durumları karşılayan dil öğelerini, dil şekillerini meydana getirirler.

Bir veya birkaç heceden teşekkül eden, tekbaşına (müstakil) varlığı bulunan, manası ve gramer vazifesi olan ve bir fikri içine alan dil ve ses birliğine kelime denir. Kelime, dilin en küçük anlamlı parçasıdır.²

Yazmada ve konuşmada insanın malzemesi kelimedir. İnsan meramını kelime hazinesinden faydalanarak ifade eder. Kelime hazinesi zengin olan kişi, konuşurken veya yazarken sıkıntı çekmez ve meramını en kısa yoldan, en etkili biçimde anlatır. Yerinde, iyi seçilmiş kelimeler kullanmakla fikirlerimizi başkalarına açık, canlı surette anlattığımız gibi, kendi düşüncemiz de kıymet kazanır. Bu da kişiyi toplumda başarılı kılar.

Hatibin kelime hazinesinin zengin olması, kültürlü olmasına bağlıdır. Kültür ise, okuma, araştırma ve gözlem yoluyla kazanılır. Fikirlerimizi açıkça, kolay anlatmak için, manayı tam karşılayan kelimeler bulmak kolay değildir. Bu hususta başarı gösterenler, kelime hazinelerini daima zenginleştirmeye çalışırlar.

1- Par, A.H., *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, s. 15.

2- Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, s. 19.

Kelimelerin sözlük ve gramer manalarını çok iyi bilmek ve kavramak lazımdır. İyi konuşmak ve yazmak için onları, maksadımızı tesirli, canlı olarak ifade edecek tarzda seçmek lazımdır. Bu bize hangi kelimeyi nerede kullanmamız gerektiğini öğretir. İfadesi tesirli kimse-lerin konuşma ve yazılarında kullandıkları kelimelere dikkat etmek, çok okumak böyle bir meleke kazanmak hususunda bize yol gösterebilir.

Anlatımın temel birimi cümledir. Cümle, bir fikri, bir duyguyu, bir düşünceyi, bir olayı tam bir hüküm bildirecek biçimde ifade eden kelime dizisidir.

Cümlenin anlatımda önemli bir yeri vardır. Başarılı bir hitabe için iyi bir cümle bilgisine sahip olmak gerekir. İyi cümleler, yerinde kullanılan iyi seçilmiş kelimelerden, iyi paragraflar, iyi cümlelerden, iyi işlenmiş bir yazının bütünü ise iyi paragraflardan teşekkül ettiği düşünülünce, fikirlerin tesirli cümlelerle anlatılmasının önemi kendiliğinden ortaya çıkar.

Cümlenin malzemesi kelimedir. Duygu, düşünce, hayal ve istekler, uygun kelimelerle, bir cümle düzeni içinde ifade edilmelidir. Fikirlerin tesirli ifadesi için, cümlelerin herşeyden önce gramer ve fikirce doğru olması gerekir.

Bir duyguyu, bir bilgiyi, bir hükmü, bir dileği, bir isteği, bir öneriyi, olayın bir kesitini tam olarak, yalnız bir yönüyle açıklayan, tasvir eden; basit veya

tam bir düşünceyi, bir ana fikir etrafında toplayan cümle ve cümleler grubuna paragraf denir.

Paragraflar düşünce birimidir. Parağrafın birimi ise cümledir. Her paragrafta bir tek ana fikir çevresinde kümelenmiş birçok cümle bulunabilir. Paragraf, bir birlik oluşturan cümleler bütünüdür.

Paragraflar birer fikir birimi olduklarına göre, her paragrafın bir ana fikri vardır. Paragraf, bu ana fikir çevresinde gelişir. Paragrafta birlik, her cümlenin ana fikir cümlesine bağlanmasından doğar.

Paragraflar, taşıdıkları fikirlerin gerekliliğine uygun olarak uzayıp kısalabilirler. Bir düşünce tek cümle ile anlatılacağı gibi bir kaç cümle ile de ifade edilebilir. Paragraflar, muhatabın durumuna, hatibin tutumuna bağlıdır. Muhatabın ilgisini canlı tutacak kadar kısa, taşıdığı fikri açıklayacak kadar uzun olmalıdır.

Paragraflar, muhatabın dağa tırmanmadan önce geçmesi gereken yamaçlarıdır. Buna göre, hatibin bu doğal dinlenme yerlerini iyi hazırlaması akıllıca bir iş olur. Bir hitabenin bütünüde olduğu gibi, her paragrafta giriş, gelişme ve sonuç cümlesi bulunur.

Paragrafın başlangıç cümlesine giriş cümlesi denir. Paragrafın anlatmak istediği, konusunu belirten cümledir. Bu giriş cümleleri, paragrafın başında bulunur. Paragrafın ana fikrini özetleyen, gelişme bölümünün te-

melini hazırlayan giriş cümlesi, ilgi çekici ve merak uyandırıcı olmalıdır. Giriş cümlesi konuyu belli eder.

Giriş cümlesinden sonuç cümlesine kadar ara yerdeki kısma gelişme bölümü denir. Giriş cümlesinden sonra gelen ve onu açıklayan, örneklendiren cümlelerdir. Paragrafın açılıp ilerlemesi için, örneklerden, zıtlardan, benzerliklerden faydalanma bölümüdür. Bu bölümde fikirler, görüşler, düzenli bir sıraya konulur; nedenler ve sonuçlar gösterilir. Paragrafların bu gövde bölümünde ayrıntılardan, giriş cümlesini destekleyen görüşlerden faydalanılır. Muhatapta, "bu konu artık anlaşılmıştır; söylenmesi gereken sözler söylenmiştir" düşüncesi uyandırıldığı yerde, bu bölüm biter.¹

Gelişme cümleleri gereğinden çok tutulursa, uzun bir paragraf ortaya çıkar. Uzun paragraflar, muhatabı yorması, anlatılanın anlaşılmaz duruma getirilmesi, dikkat ve ilginin dağılmasına neden olması ve zevk alma duygusunu ortadan kaldırması gibi nedenlerle tercih edilmemelidir. Uzun paragraflardan olabildiğince kaçınılmalıdır. Hem cümlenin hem de paragrafın kısa olmasına özen gösterilmelidir.²

Sonuç cümlesi, açıklamaların sonuca bağlandığı, paragrafın son cümle ya da cümleleridir. En kuvvetli fikir,

---

1- Karaalioglu, S.K., *Kompozisyon Sanati*, ss. 28-29; Sarıca, Salih/Gündüz, Mustafa, *Güzel Konuşma Yazma Kompozisyon*, Genişletilmiş Yeni Baskı, Milsan Basım SAŞ, İstanbul, 1992, s. 208; Ertan, Ali, *Sözlü ve Yazılı Kompozisyon*, Eskin Matbaası, İstanbul, 1976, s. 53.

2- Sarıca, S./Gündüz, M., *age.*, s. 209.

en önemli görüş, sonuç cümlesinde yer alır. Temel yargının oluşmasına yardımcı olur. Biçim yönünden de çok kısa olması gereken ve paragrafın en güzel cümlesi olan sonuç cümlesi, paragraf sonuna bırakılır.¹

Bir paragrafın sonuç cümlesi kısa, tesirli olmalı, hatta paragrafı özetlemeli, daha kuvvetli bir vasıfla ortaya çıkmalıdır. Meraklı, tereddütlü, heyecanlı bitmesi de önemlidir. Paragrafın sonunda birden bire durmalı, güzel bir cümle ile bağliyerek umulmadık bir fikri, paragrafın ana fikrini hatırlatmak suretiyle bitirmelidir.²

Hatibin, karşısında bulunan cemaatin seviyesine göre söz söylemesi ve onların anlayacağı kelimeleri ve cümleleri kullanması lazımdır.³ Kitaplardan aynen aldığı kalıplaşmış cümleleri, günümüz Türkçesinde kullanılmayan dinî terimleri bırakıp, sade, güzel, akıcı ve dinleyicilerin kolayca anlayabileceği bir Türkçe kullanılmalıdır. "Her sınıf insan tarafından rahatlıkla anlaşılabilir, bununla birlikte anlaşılma herhangi bir takıntıya, kavramlar arasında herhangi bir çelişkiye ve kargaşaya meydan vermeyecek bir anlatım modeli ortaya koymak"⁴ gerekir. Çevre ile kolay iletişim kurabilmek için standart

---

1- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 30; Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma Kompozisyon*, s. 209.

2- Ertan, A., *Sözlü ve Yazılı Kompozisyon*, ss. 55-56.

3- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 127 vd.

4- El-Butî, Said Ramazan, *Kur'an Eğitiminin Eşsiz Metodu.*, s. 26.

Türkçe ile konuşmalı, mahalli şive ve argodan kaçınılmalıdır.

3.2.2.2. U s l ü p - Anlatım

İlgili eserlerde, genellikle aralarında az da olsa bir anlam farkı bulunmakla beraber, "anlatım" ve "üslûp" kavramları, aynı anlamda ele alınarak birlikte değerlendirilmiş, "eda" da aynı anlamda kullanılmıştır.

Söz sanatı bakımından, zihinde doğan buluşun düzenlenişinden sonra, fikirlerin ortaya konulma yoluna eda,¹ zihinde tasarlanan konunun bir plân içerisinde, dilin zevk ve kurallarına en uygun biçimde yazı veya sözle ifade edilmesine anlatım denir.² Üslûp ise, dilin hatip tarafından kendi edebî kişiliğine bağlı olarak, özel bir biçimde kullanılması; hatibin, duygu, düşünce farklılığı, ifade tarzı demektir.³

Anlatım, dinî hitabetin üçüncü basamağıdır. Bir hitabeyi hazırlarken, önce ele alınan konu üzerinde, duygu, düşünce, hayal, bilgi, kültür ve gözlem yoluyla elde edilen bilgi birikimi zihinde canlandırılır, buluşlar yapılır. Sonra bunlar içerisinde, konuşmada kullanılacaklar seçilir, önem derecesine göre bir sıraya konur. Daha sonra, sıraya konan buluşlar, tasarlanan plâna göre, en uygun kelimelerle ifade edilir.

1- Karaalioğlu, S. K., *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, s. 96.

2- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 61.

3- Öner, S., *age.*, s. 61.

Anlatım, anlatmak tarzı, zihinde tasarlanan bir konuyu söz veya yazı ile bildirmedir. İfade, anlatış aynı anlama gelir. Eda ise; tavır, davranış, anlatış yolu, üslûp, tarz, söyleyiş anlamına gelir.

Anlatım, buluş ve plândan sonra hitabetin en önemli merhalesidir. Bunun için; fikirler, duygular, duygu ve görüşler kelimelerle, herkesçe bilinen kurallarla anlatılır. Buluşsuz, plânsız anlatım, temelsiz bir bina gibi çökmeye mahkumdur. Sağlam bir temel üzerine yapılan binanın gösterişi ise üslûptur.

Her hatibi diğerlerinden ayıran üslûbudur. Her insanın kendine has bir üslûbu vardır ve insanların gözleminin rengi ile seslerinin tonu kadar şahsîdir. Aynı konuyu işleyen iki ayrı hatibin ifade tarzı kendi dünya görüşlerine, estetik anlayışlarına, kelime hazinelerine, duygu ve düşünce yapılarına göre değişir.

Üslûp, muhteva ile dil arasındaki münasebet, ruhî faktörlerin özel bir ahengidir. Bunun için genellikle, ruhî muhtevaların ifade şekillerinden, her insanın kendine has duygu ve anlayışlarından doğar. Hatip, üslûbu derecesinde kişilik kazanır. İfade tarzındaki orijinallik de üslûbu meydana getirir.

Hatibin kişiliği, yaratılışı, mensup olduğu millet, kullandığı dilin yapısı, anlatılmak istenen konu, hatibin olgunluk derecesi, ifade zamanı, dinleyicilerin anlayış kabiliyeti üslûp üzerinde derece derece etkili

olur. Duygu ve düşüncelere biçim veren üslûp bir çalışma ve irade işidir.

Allah'ın, peygamberler silsilesinin son halkasını teşkil eden Muhammed'e (SAS) vahiy yoluyla ve Cebrail (AS) vasıtasıyla indirdiği İlâhi Kelâmı Kur'an-ı Kerim, hitaplarında ve hüccetlerindeki essiz üslûbu sayesinde, insanlığı bulunduğu bataklıktan kurtararak, onlara iki cihanın saadet yollarını göstermiştir. Kısa bir süre içerisinde hurafe ve putperestliği yıkmış, ona inananlar, insanlık için ulaşılmaz bir örnek olmuştur. Kur'an-ı Kerim, bu üslûbu sayesinde, Arap Dili'ni ibtidai mantık alanından, medeniyet ve kültürün düşünce yükünü taşıyacak teknik tekamüle yükseltmiş ve ona, Arap Edebiyatı'nın ilk ve ölmez şaheseri olma şerefini kazandırmıştır.

Hitabetin alabildiğine revaçta olduğu bir dönemde gönderilmeye başlayan İslâmî emir ve yasakları en güzel bir usul ve üslûp ile anlatan Rasulüllah'ın (SAS), ilk hitabesi de üslûp yönünden, hatipler için şaheser bir örnektir.¹ O'nun eşsiz bir eğitici üslûba sahip yüce bir

1- Rasulullah'ın (SAS) ilk dini hitabeleri, "(Önce) en yakın akrabaları uyar." (Şuara Suresi, 26/214) ayetinin nüzülü üzerine yapmış olduğu konuşmadır. Safâ Tepesi'ne çıkarak yüksekçe bir taş üzerinden akrabalarına şöyle seslenmiştir:

"Ey Kureys Cemaati! Bana cevap verir misiniz? Ben size şu dağın eteğinde veya şu vadide düşman süvarisi var, üzerinize baskın edecektir, desem bana inanır mısınız? diye sordu. Onlar:

-Evet inanırız! Çünkü bizim bütün tecrübelerimizde seni hep sadakatli, hep doğru bulduk. Yalan hususunda hiç tecrübemiz geçmedi, dediler. Öyleyse ben size ileride şiddetli bir azap günü bulunduğunu, mücrimlerin o zaman azab edileceklerini haber vermeye ve o azabtan sizi men' etmeye me'murum, buyurdu. Sonra:

eğitimci kişiliği vardır. O, çocukluk ihtiyaçlarını, karakterlerini dikkate alır; insanlara akılları ölçüsünde hitap etmeyi, fertler arasındaki farkları dikkate almayı emreder, onların kabiliyet ve istidatlarını göz önünde bulundurur, kadının kadınlığını, erkeğin erkekliğini, olgun kimsenin olgunluğunu, çocuğun çocukluğunu dikkate alarak, psikolojik etkenlerini arar. Malı sevene gönlü ısınıncaya kadar mal verir, kavmi içinde makam sahibi olupta makamı seveni kendine yaklaştırır. O, bütün bunların arasında onların gönüllerini ve arzularını birleştirip aklî, ruhî ve fiziksel güçlerini yüce bir hedefle kaynaştırıp, birlikte çalışması için, yücelik ve iyilik için kullanılmak üzere yöneltip nefislerini tedricen eğitip, yaratılışlarını olgunlaştırmak için Allah'a ve O'nun emirlerine uymaya çağırır. Bununla bir yandan ferdi yüceltir, diğer taraftan da toplumu kalkındırır.¹

İyi bir üslûbun bazı özellikleri vardır. Anlama bir yönüyle dinleyicinin çabasına, dikkatine, ilgisine, bil-

---

-Ey Kureyş cemaati! Benimle sizin benzeriniz, şu bir kimsenin benzeri gibidir ki, o kimse düşman görür de ailesini bundan haberdar ederek onları düşman baskınından esirgemek üzere ailesine koşar ve düşmanın kendisinden önce ailesine yetişip zarar vermesinden korkarak: Yâ sabâhâh! diye haykırmaya başlar.

-Ey Kureyş!

Siz uykuya dalar gibi öleceksiniz, uykudan uyanır gibi de dirileceksiniz. Kabirden kalkıp Allah'ın divanına varmanız, dünyadaki her hareketinizin hesabını vermeniz muhakkaktır. Neticede hayırlarınızın, ibadetlerinizin mükafaatını ve kötü işlerinizin cezasını ve şiddetli azabını göreceksiniz! İşte, o mükafaat ebedi Cennet'tir, mücazat da daimi cehennemdir." (Miras, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasari Tecridi Sarih Tercemesi*, c.IX, s. 244 vd.).

1- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 24.

gisine, yeteneğine; diğer yönüyle de hatibin üslûbuna, hitabet esnasında kullandığı metod ve tekniklere, üslûp özelliklerinden yararlanarak hitap etmesine bağlıdır. İyi bir üslûpta bulunması gereken başlıca özellikler, inandırıcılık, etkileyicilik, açıklık, duruluk, içtenlik, özgünlük, akıcılık, doğallık, tutarlılık, ilginçlik, ve birlik şeklinde sıralanabilir. Bunlar üslûbun en önemli özellikleri, anlatımın temeli ve özüdür. Bu özelliklerden yoksun bir üslûp, istenen tesiri sağlayamaz.

3.2.2.2.1. İnanırıcılık

Dinleyicileri anlatılanların doğruluğuna, gerçek olduğuna, inandırabilen anlatıma inandırıcı anlatım denir. Dinleyicileri etkilemek, anlatılanlara inandırabilmek, üslûbun inandırıcılığına bağlıdır. İnanırıcı olmayan üslûp dinleyiciler üzerinde kötü etki yapar. Uslubun en önemli özelliği, inandırıcı olmasıdır.

Üslûpta inandırıcılık, hatibin anlattıklarına kendisinin gerçekten inanması ve inandıklarına gönülden bağlı olması ile ilgilidir. İnanan insan, inandırıcı olabilmesi için bilgisini ve sevgisini ortaya koymak ve bilerek anlatmak zorundadır. İnanırıcı üslûbun özünde sıcaklık ve içtenlik vardır. Bu da içten duyarak, içinden gelerek, benimseyerek, anlattıklarını içinde

yaşayarak anlatmakla mümkündür. Bu sebeple inandırıcı üslûp bir hüner sayılabilir.

3.2.2.2.2. Etkileyicilik

Anlatılanların dinleyiciler üzerinde olumlu bir etki yapmasını, beğenilmesini, benimsenmesini sağlayan ifade tarzına etkileyici üslûp denir. Anlatımın temeli ve özü inandırmak ve etkilemektir. İfade de sadece düşüncelerin görüşlerin ve duyguların açıklanması yeterli değildir. İyi bir üslûp aynı zamanda anlatılanlara inandırabilmek ve dinleyicileri anlatılanlarla etkileyebilmeye bağlıdır. İfade, muhatabı etkilemiyor ve inandıramıyorsa anlatılanlar biryerde boşa gitmiş sayılır. Etkileyicilik bütün üslûp özelliklerini içine alan geniş bir kavramdır. Anlatımda etkileyiciliğin gerçekleşebilmesi için olayda gerilimin, duygularda sıcaklığın, düşüncelerde yalınlığın, ifadede güzelliğin; buluşların, anlatımda özgürlüğün, akıcılığın, açıklığın, içtenliğin bulunması; dinleyenlerin sevip beğenmesi, ifadelerin dinleyicileri sarması gerekir.

Duygular, coşkular etkileyici anlatıma çok uygundur. Düşünceler somut, yalın olarak sunulabilirse; kısa, basit yapıllı cümlelerle aktarılabilirse; hoş gidecek, akılda kolay kalabilecek deyişlerle verilebilirse; olaylar ya söyleyiş güzelliğiyle ya da gerilim içinde sunulabilirse etkileyicilik gerçekleşebilir. Ama her halde

"tatlı, sıcak, güzel, özlü" söyleyiş etkileyiciliği artırır. Ballandırarak anlatmak, etkileyiciliğin özüdür, temelidir.

3.2.2.2.3. Açıklık

Açıklık; sözün, ne demek istediği hemen anlaşılacak derecede yerinde kelimelerden meydana gelmiş, birden çok anlayışa yol açmayan, herkesin aynı anlamı çıkardığı ifade tarzıdır.

Açık söz anlaşılabilir sözdür. Açıklıkta, ifadenin hemen kavranacak biçimde olması, kelimelerin yerli yerinde kullanılması, cümlelerin, fikirlerin dolambaçsız sırarlanması esastır. Mecazlı, cınaslı, dolambaçlı ve mazmunlarla yüklü sözler, söylenmek istenen şeyin anlaşılmasını güçleştirir. Hatibin anlatmak istediğini dinleyiciler aynen anlayabiliyorsa açıklık gerçekleşmiş olur.

Uslüpta açıklığın temel ilkesi, anlatılmak istenen konunun, önce hatibin zihninde açıkça belirlenmesi, sonra da anlatma kurallarına uygun olarak söylenilmesidir. "Anlatımda açıklık; yazılanların veya konuşulanların kolay ve zahmet çekmeden anlaşılmasıdır. Anlatımda açıklık bulunmazsa, ne demek istendiği anlaşılabilir. Anlatıma bu özelliği, kelimelerin kullanımı ve cümlelerin kuruluşu kazandırır. İnsan, duygu ve düşüncelerini kelimelerle anlatır. Kelimelerin anlamı

tam olarak bilinmezse, duygu ve düşünceleri anlatmakta güçlük çekilir. Dilimizde bazı kelimelerin hem gerçek, hem mecazi anlamı vardır. Mesela "Yel" kelimesinin gerçek anlamı "rüzgar", mecazi anlamı "olay, durum"dur. Aynı kelime "yele vermek" biçiminde deyim, "karayel" biçiminde coğrafya terimi halinde de kullanılır. Bazı kelimeler, aynı biçimde yazıldığı halde, kullanıldığı yere göre ayrı anlam kazanır, yani cinaslıdır. Mesela, "el" kelimesi, bazen "vücut organlarından biri", bazen de "memleket, ülke" anlamlarında kullanılır. "Temiz-pis; ak-kara; iyimser-kötümser" gibi kelimeler zıt anlamlı kelimelerdir. "Ad-isim; caphe-ön; his-duygu" gibi kelimeler eş anlamlı kelimelerdir. Hatip, kelimeleri, bu anlam özelliklerini bilerek, yerinde kullanmalıdır.¹

3.2.2.2.4. Akıcılık

Akıcılık; hiçbir engele çarpmadan akıp gitme niteliğinde olan sözlerle yazılara; ibarenin hiçbir ses pürüzü olmadan akar gibi söylenebilir olma haline denir. Akıcı, selis, selaset aynı anlamdadır.

Akıcılık için; kelime, cümle ve fikirler birbirine iyice kaynaşmalı; akışı bozan, söylenmesi güç sesleri, kelimeleri ayıklamalı; iki anlama gelen kelimeleri kullanmaktan; kelime tekrarından sakınılmalıdır.²

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 63-64.

2- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 142.

Kelime, cümle ve paragrafların birbirine iyice kaynaşması, anlatımda akıcılığı sağlar. Anlatımımızın akıcı olabilmesi için, akışı bozan, söylenmesi zor olan kelimeleri kullanmamalıdır. Okurken, akışı bozan cümleleri de atmalıdır. Anlatımın akıcılığı, yazının düzeni ile de yakından ilgilidir. Duygu, düşünce, hayal ve olaylar bir düzen içinde anlatılmazsa, yazının akışı bozulur. Cümleler ve paragraflar da, hayal, duygu düşünce ve olayların sıralanışına uygun biçimde birbirine bağlanmalıdır. Mesela, bir hikayede, ölmek üzere bulunan bir kişinin ruh halini anlatan bir paragrafa "gözlüğün faydaları" ile ilgili cümleler sokuşturulması, anlatımın akıcılığını bozar. Aynı şekilde, birden fazla duygu ve düşünceyi işleyen bir yazıda, duygu ve düşüncelerden birine, diğerinden daha geniş yer vermek, dengesizliğe yol açar ve anlatımın akıcılığını önler. Ayrıca hareketli bir konunun ve canlı bir söyleyişin seçilmesi de yazıya akıcılık kazandırır.¹

Akıcılık, kolay söylenebilen, kulağı tırmalamayan sözcüklerden, cümlelerden oluşan anlatım özelliğidir. Buna göre sözcüklerin ve cümle kuruluşlarının akıcılığa yardım edecek biçimde söylenmesi, anlatılanın bir engele çarpmadan anlaşılması gerekir. Anlamı anlaşılmaz duruma sokan uzun, karışıklık, ne dediği belirsiz cümle ku-

---

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 65.

ruluşları akıcılığı bozar. Anlaşılabilen, kolay söylene-
bilen sözler akıcıdır.

3.2.2.2.5. Duruluk

Duruluk, düşünce, duygu ve görüşleri, eksiksiz, en kısa yoldan, en açık biçimde ve gerektiği kadar sözcükle ifade etme tarzıdır.

Uslupta duruluk, sözün kolay anlaşılmasını sağlar. Bir olay, düşünce veya duygu anlatılırken, en uygun yol duru bir üslûptur. Duru üslûp ise, içinde gereksiz ve yersiz kelimeler bulunmayan, öğeleri yerinde kullanılmış cümle demektir.¹ Bunun için kurulan cümleler çapraşık olmamalı, içinde gereksiz ve yersiz kelimeler bulunmamalıdır. Kullanılan kelimeler, mutlaka Türkçe olmalı, dilimizde karşılığı varsa, yabancı kelime ve tamlama hiç kullanmamalıdır. Halkın benimsemediği ve dil kurallarına aykırı olarak ortaya atılan uydurma kelimelere de yer verilmemelidir.

Duruluğu sağlayan unsurlardan biri de, cümlelerin kısa olmasıdır. Kısa cümle, hem muhatabın anlamasını kolaylaştırır, hem de hatibin hatalarını görmesini sağlar. Bu üslûbun en güzel örnekleri, şiirler, atasözleri ve özdeyişlerdir.

Duruluk, güzel anlatışın niteliklerindedir. Gereksiz sözcükler, anlatımı boşuna uzatmakla kalmaz;

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 63.

çok kez, anlamı da boğar. Güzel yazılarda, şiirde gereksiz sözcükler sevimsiz birer pürüz gibi göze batar. Bu pürüzlerin iyice ayıklanmasıyla duruluk sağlanır. Pek derin ve düşündürücü düşüncelerin birkaç sözcük içine sığdırıldığı da olur. Böyle kısa, fakat düşündürücü, derin anlamlı sözlere özsöz, denir.

3.2.2.2.6. Yalınlık

Yalınlık, bir düşünceyi, herkesin anlayabileceği açıklıkta, sade, süssüz, kısa, anlamı kuvvetli ve kesin kelimelerle ifade etme yoludur.

Karmaşık düşüncelerin süsü sadeliktir. Düşünce ve duygular ne kadar karmaşık olursa olsun, anlatımın, sade ve tabii olması gerekir. Anlatımın sade ve tabii olması, anlatılan olay, duygu ve düşüncelerin, süsten, gösteriştenden ve yapmacıktan uzak, yalın olarak ifade edilmesiyle gerçekleşir.

Duygu ve düşüncelerin, zihinde doğduğu gibi yalın olarak anlatılması, edebi sanatlara fazla yer vermemesi, benzetmelerde mübalağa (=abartma) yapılmaması, süslü ve mecazlı kelimeler kullanılmaması, anlatımda sadeliğin şartlarındandır.¹

1- Yalınlık, cümleyi, gereksiz süs öğelerine baş vurmadan kurma niteliğidir. Gereksiz sözcüklerden kaçınılması yönünden yalınlık'ın durulukla birleşen yanları vardır. "Bu güzelim hayatın doyumsuz binbir çeşit tatlı güzelliklerine veda ederek ebedi ve ezeli bir diyara, ölümün sonsuz ülkesine göç etti." Bu cümlede anlatılmak isteneni tek sözcükle anlatılabilir: "Öldü." Öbür sözcüklerin tümü gereksizdir. Yalınlığı sağlamak için özellikle sıfatların kullanılmasında özen gösterilmelidir.

3.2.2.2.7. Kişisellik

Hitabet sanatında ilhamın yeri yoktur; her şey düşüncenin, gayretin, bilginin, ölçünün, deneyin, gözlem ve hayal gücünün eseridir.

Nitelikleri yönünden diğerlerinden ayrılan, başkalarının anlatımına benzemeyen, kendi kişiliğinin, karakterinin özelliklerini taşıyan, "üstün, örnek" diye gösterebilecek değerde bulunan anlatıma "Anlatımda özgünlük" denir.

Üslûpta ayrıca, belginlik, canlılık, özlülük ve denge gibi özelliklere de dikkat edilmelidir. Bir düşüncüyü eksiksiz, belirli bir kesinlikle anlatma belginlik; her şeyi göz önünde imiş gibi göstermeyi sağlamayı çalışırken hareketli bir konu, canlı bir üslûp seçme canlılık; konuşurken, yazarken az kelime ile çok şeyler anlatma özlülük; konuşmada yardımcı fikirlerin ana fikrin çevresinde orantılı bir biçimde bulunması denge'dir.¹

Başarılı bir üslûp için, anlatımda orjinal olmaya, yani başkalarına benzememeye çalışmak gerekir. Anlatımın şahsiliği; herkesten başka bir görüş, duyuş ve düşünüş tarzına sahip olunması ve bunların herkesten başka türlü ifade edilmesi demektir. Üslup, anlatımın şahsî (kişisel) olması çabasının bir sonucudur.²

1- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 143.

2- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, s. 65.

3.2.2.2.8. İçtenlik (Samimilik)

Hatibin inancına ve düşüncelerine uygun şeyleri, içine doğduğu, içinden duyduğu gibi, yalın, samimî, duygulu, duyarlı, tatlı ve doyumsuz bir ifade ile anlatmasıdır.

Hatır gönül gözeterek, inancımıza ve düşüncelerimize ters düşen şeyleri yazmak, kişiliğimizi ortadan kaldırdığı gibi, anlatımımızı da samimiyetsiz yapar. "Sanatta gerekli olan en önemli şeylerden biri de içtenliktir." sözü, içtenliğin insan kişiliği ile ilişkisini açıkça belirtmektedir. Doğruluğuna inanmadığı bir düşünce veya ruhunda doğmayan bir duygu üzerinde söz söyleyen kişi, kendini zorlar. Bu yüzden anlatımı da içten ve tabii olmaz. Bu da üslûbün başarılı olmasını önerir.¹

Sıcaklık da denilen içtenliğin içinde "inandırıcılık, etkileyicilik, duruluk, akıcılık, doğallık, canlılık" gibi anlatım özellikleri de çoğu kez bulunur. Böyle yazılar, konuşmalar okuyanı, dinleyeni sarar, kavrar, kendi iç dünyasına çeker alır; bittiği zaman da "Keşke hiç bitmeseydi!" gibi bir özlem uyandırır. Sözün kısası, içtenlik kuralına uygun yazılır, "tadına, balına doyulmayan yazılar" dır; konuşmalar da öyledir, çoğu kez daha da etkileyicidir

1- Öner, S., *Örneklerle Kompozisyon*, ss. 64-65.

3.2.2.2.9. Doğallık

Yapmacıktan, zorlamadan uzak, kendi kendine doğal olarak oluyormuş gibi sıcak, içten söyleyişe dayalı anlatım özelliğidir. Bizim Halk Edebiyatımız bunun en güzel örneğidir.

3.2.2.2.10. Tutarlılık

Düşüncelerin, görüşlerin birbirini tutması, birbirine uyması; çelişkili, tutarsız olmaması özelliklerine dayanan bir anlatım kuralıdır. Uyumluluk da aynı anlamdadır; görüşler, düşünceler, başı-sonu arasında bir uyum, bir tutarlılık olmalıdır.

3.2.2.2.11. İlginçlik

İlgi çekici niteliği ağır basan anlatım özelliğidir. "Çok ilginç doğrusu! Böylesi hiç ama hiç aklıma gelmezdi." dedirtebilen; geniş yığınların ilgisini çekebilen, beğenisini kazanabilen; buluşlarıyla kendisini kabul ettirebilen anlatım özelliğidir. Böylesi benzerlerinden farklıdır, değişiktir, daha etkileyicidir.

3.2.2.2.12. Birlik

Yazıda ya da konuşmada seçilen belli bir konunun, ana düşüncesinin sınırları içinde kalınması, onun dışına çıkılmamasına üslûpta birlik denir.

Birlik kuralına göre, konu bir ana düşünce ile sınırlanır; anadüşünce de bir "konunun maddesi-düşüncenin özü" ile, onu sınırlayan ve açıklayan en az bir, en çok da iki-üç "yardımcı düşünce" ya da başka deyişle "görüş" ten oluşur. Bunlarla sınırlı kalınması, onların dışına çıkılmaması, üslûpta birlik kuralının temelidir. Başka görüşlere, başka yardımcı görüşlere girilirse, konudan uzaklaşılır, konuda bütünlük dağılır. Bu da birlik kuralına ters düşer, konuşmanın güzel bir konuşma olmasını engeller.

3.2.3. SÖZLÜ VE YAZILI HİTAP

İnsanlar, duygu ve düşüncelerini sözle ve yazıyla olmak üzere iki yolla anlatırlar.¹ Konuşma ve yazı türlerinden yararlanmak, anlatım çeşitlerini oluşturur. Bir düşünceyi, duyguyu anlatmaya, açıklamaya karar vermeden önce, hangi anlatım çeşidinden yararlanılacağı belirlenir ve yazmak ya da konuşmak bu türlerden birisine göre yapılır. Anlatımın sözle yapılanına sözlü anlatım ya da konuşma, yazı türlerinden biriyle yapılan anlatıma da yazılı anlatım denir.

3.2.3.1. Yazılı Hitap

Yazılı anlatım, herhangi bir eşya, fikir, duygu ya da olay üzerindeki görüş, düşünce ve kanaatleri mutlak

---

1- Par, A.H., *Sözlü ve Yazılı Anlatım*, s. 13.

bir özgürlükle, bir plâna bağlı olarak yazıya geçirmek, yazılı bir eser meydana getirmektir.¹ Topluma hitap eden bir hatip, zaman zaman meramını yazılı olarak anlatmak durumundadır. Herhangi bir konuda bir makale yazmak, radyo veya televizyonda yayınlanacak bir konuşma hazırlamak, sorulan bir soruya yazılı cevap vermek, bir hutbe hazırlamak mecburiyetinde kalabilir. Bunun için yazı yazma tekniği hakkında bilgi sahibi olması gerekir.

Yazılı anlatımda başarılı olabilmek için anlatım tekniğine uyulmalıdır. İyi bir yazı yazmak için ilk yapılacak iş, amacın tesbit edilmesidir. Böylece, yazının kaleme alınacağı biçim de (makale, mektup, inceleme gibi) belirlenmiş olur. Yazılı anlatımda ikinci merhale, konu hakkında yeterli bilgi toplamaktır. Çünkü sade ve açık bir yazı, berrak bir düşüncenin ürünüdür.

Yazılı anlatımın en etkili biçimi, düşünce yazı çeşitlerinin ifade özelliklerinden ve düşünce plânından yararlanılarak yapılan yazılı anlatımdır. Makale, deneme, fıkra, günlük, sohbet ve eleştiri düşünce yazıları arasında zikredilebilir.

Muhatabı herhangi bir konuda aydınlatmak amacıyla, kalıcı konular üzerine yazılan, ağırbaşlı, doğruluğuna inandırıcı ve bilimsel yazılara makale denir. Muhatabı düşündürmek, onları doğruları bulmaya yönleltmek amacıyla, bir konu üzerinde görüş ve düşünceleri kesin

---

1- Gariboğlu, Kemal, *Örneklî Konpozisyon Bilgileri*, 12.Baskı, İstanbul, 1988, s. 37

kural ve yargılara bağlamadan, çekici bir dille anlatan yazılara deneme; kısa, sanatlı, etkileyici yazılara fıkra denir. Fıkra, günlük yaşanan hayatın bir günü içinde meydana gelen bir olayı kalıcı kılmak amacıyla, konuşma diline yakın bir ifade ile kaleme alınan yazılardır. Bir düşünceyi karşısındakilerle konuşuyormuş gibi bir anlatımla, dili günlük konuşma diline çok benzeyen, içtenlik ve sıcaklık dolu anlatımı olan düşünce yazılarına ise sohbet (söyleşi) denir. İyi olanın değerini ortaya koymak, iyi olmayana ve kötüya fırsat vermemek amacıyla, bir düşünceyi, bir kimseyi, bir eseri inceleyip, olumlu ve olumsuz yanlarını belirtmek için yapılan yazılı anlatıma da eleştiri denir.¹

Kişi veya kişilerin başından, belli ve sınırlı bir zaman içinde, belli bir yerde geçen, geniş ölçüde başkalarının ilgisini çekebilecek özellikte, ilginç yönleri bulunan, görünen, yaşanan, duyulan ya da tasarlanan olaylara olay; kısa ya da uzun bir olayla, belli bir düşünceyi etkili bir biçimde anlatan yazılara da olay yazıları denir. Başlıca olay yazıları, anı, masal, destan, hikaye ve romandır.²

Kişilerin hayatından ilginç bölümleri ele alıp canlandırarak izleyicilere bir düşünceyi sunmak amacıyla, bir olayı, belirli kişilerle, esere uygun bir dekor içinde ışık, ses, müzik, efekt kullanarak, belli bir

1- Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 294 vd.

2- Sarıca, S./Gündüz, M., *age.*, s. 294 vd.

sahne düzeniyle canlandıran tiyatro sanatı için yazılan esere oyun yazıları denir. Tiyatro, konusunun özelliğinden dolayı harekete ve konuşmaya yer verdiği; müzik, edebiyat, oyunculuk gibi çeşitli sanat dallarını birleştirdiği için güzel sanatların en renkli, en ilginç olanı ve en etkili hitap aracıdır.¹

Yazılı anlatım türleri içinde en yaygın olanı mektuptur. Mektup, duygu ve düşüncelerin, dileklerin, önerilerin ve isteklerin başka yerde bulunan muhataba yazı ile iletilmesidir.²

Bir diğer yazılı anlatım şekli de şiidir. Şiirin tanımını yapmak zordur. Şiir, diğer edebiyat ve anlatım türlerinin anlatamadığını, olağanüstü olanı anlatan, diğer edebiyat türlerinin sustuğu yerde başlayan edebî bir anlatım tarzıdır. Şiirin etki gücü daha çok olduğu için bazı duygu ve düşüncelerin anlatımında şiiire başvurulur. Manzum tiyatrolar, manzum hikayeler bunun açık delilidir. Mehmet Akif Ersoy'un "Seyfi Baba" adlı şiiiri manzum hikayeye örnek gösterilebilir.

3.2.3.2. Sözlü Hitap

Düşüncelerin, görüşlerin, bilgilerin, olayların, izlenimlerin, dileklerin, önerilerin, isteklerin, duyulanların, ... sözle karşı tarafa anlatılmasına konuşma denir. Genellikle evde, sokakta, radyoda, televizyonda,

1- Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 294. vd.

2- Sarıca, S./Gündüz, M., *age.*, s. 294 vd.

bir topluluk karşısında konuşmaya ihtiyaç duyulur. Sözlü anlatımın gerçekleşebilmesi için konuşmacı, konu ve dinleyici üçlüsünün bulunması gerekir.¹

3.2.3.2.1. Sözlü Hitap Şekilleri

Bir topluluk karşısında ne maksatla konuşulacağı tesbit edilip, malzeme toplandıktan sonra meram dört şekilde ifade edilir

3.2.3.2.1.1. İrticalen Konuşma

Hiçbir yazılı belgeye (metine) bağlı kalmadan "irticalen söz söylemek, evvelce ele alınan, gerekli bütün hazırlıkları yapılmış bir konunun doğrudan takdim edilmesidir.

"İrticalen söylenen sözlerin dinleyici üzerinde yaptığı tesir, yazılıp okunan veya kağıtın yardımına dayanılarak söylenen sözlerinkine nisbetle pek yüksektir. İrticalen söylenen sözlerin -tıpkı damardan fışkırmakta olan kan gibi- kendine has bir sıcaklığı ve hayatıyeti vardır ki, bu cümlelerin kelimeleri ve tertibi önceden vücuda getirilmiş bir nutukda ekseriye mevcut değildir."²

İrticalen konuşma, herhangi bir fikrin konuşma anında ortaya çıkması, bir duygu, bir düşünce veya bir heyecanın, ruhî bir hamlenin birden bire parlaması de-

1- Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 217.

2- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 55.

mektir. Konuşma anında beliren fikir ve hisler, zihinde evvelce mevcut olan bilgilerdir. Çünkü malûmat sahibi olmadığımız bir konu hakkında konuşmak esasen imkansızdır.

İrticalen konuşabilmek için konuya dair pek çok bilgi ve şahsî tecrübe sahibi olmak gerekir. Bu sebeple irticalen konuşmada gizli bir hazırlık var demektir. Ancak bu, konuşmak için yapılmış bir hazırlık olmayıp, yılların kazandırdığı bilgi ve tecrübelerin verimidir. Bu sebeple, irticalen konuşma, herkes için tavsiye olunabilecek bir konuşma metodu değildir.

3.2.3.2.1.2. Ezber Konuşma

Söylenilecek şeyler dikkatle yazılır; ezberlenmek suretiyle, konuşma esnasında tekrarlanır. Hatip, yazdıklarına arada bakmak mecburiyetinde kalacağı ve hatibin hafızasını başka şeyler meşgul edeceği için pek canlı bir tesir bırakmaz.

3.2.3.2.1.3. Yazılı Bir Metni Okuma

(Yazılı bir metin haline getirilmiş olan hitabeyi okuyarak) Bugün için en çok kullanılan metot, okumak suretiyle konuşmadır. Zamanın darlığı dolayısıyla, radyo konuşmalarında, özellikle önemli resmi konuşmalarda bu usul tercih edilir. Resmi müesseselerin, kendi namına konuşacak kimsenin ihtiyatsız bir şey söylemesinden, bu-

nun muhalif ve düşmanları tarafından tesbit ve neşrinden çekinilir. Bu düşüncelerle, konuşmaların önceden tesbiti ve aynen okunması istenir. Hatipler radyo konuşmaları ve resmi konuşmalar dışında bu metodu seçmezler. Çünkü dinleyici üzerinde beklenen etkiyi göstermez.¹

3.2.3.2.1.4. Bi'l-bedahe (Şematik) Konuşma

(Konunun ana hatlarıyla yazılı olduğu bir kağıtla) Hatip, söyleyeceği şeyleri dikkatle yazar; fakat takrir sırasında bu müsvetteyi kullanmaz. Bu hazırlık safhasından sonra, söyleyeceği şeyleri anahatlarıyla bir kağıta tesbit eder. İskeleti kurulmuş olan bu mevzu üzerinde zihnen cümleler ve ibareler teşkil edilir, bunlar içten tekrarlanır, münasip görülmeyenlerin yerine daha uygunu konulur, aynı fikir türlü şekillerde ifade edilir, her fırsatta aynı mevzu üzerinde düşünülür.

Şematik konuşma esnasında şuur altı bir çalışmanın da farkında olunmaksızın işe karışmasından dolayı, topluluk karşısında söze başlanıldığı zaman, fikirlerin ardı sıra akıp gittiği, kolaylıkla konuşulduğu müşahade edilir. Hatip, konuşmasının ana hatlarını tesbit ettiği kağıtları göz önünde bulundurur. Dinleyiciler üzerinde tesiri mühim olan başlangıç ve sonuç kısmı aynen yazılıyor ve okunuyor intibai bırakılmayarak aynen tek-

1- Tansel, Fevziye Abdullah, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri, III. Edebiyat-Kompozisyon İlmî Araştırma ve Meodları*, 2.Baskı, Baha Matbaası, İstanbul, 1978, s. 336.

rarlanırsa, bu metodun uyandırdığı alâkayı tamamlama bakımından faydalı olur.

Şematik konuşmada, konuşmacı, hitab ettiği dinleyicilerin buldukları mekânın atmosferine göre, konuyu genişletmek, ayrıntıya inmek şansına sahiptir. Bu durum dinleyici üzerinde daha etkili ve faydalı bir sonuç çıkarır. Bu sebeple bugün için en çok kullanılan ve tavsiye olunan, her üç metodun karışımından meydana gelen bu konuşma usulüdür.¹

3.2.3.3. Yazılı ve Sözlü Hitap Farkları

Sözlü ve yazılı ifadelerin, birçok benzer tarafları bulunmakla beraber, yazı ile hitabenin birbirlerinden ayrıldıkları yönler ve aralarında belli başlı farklılıklar vardır.

Yazı devamlılık arz eder. Yazılı bir metni geri dönüp okumak mümkündür. Sözlü şeyler bir defa işitilir; dinleyenler ilgi duymazsa, ehemmiyetini kaybeder. Çünkü dinleyenlerin o şeyi anlamak için geri dönmeleri, cümleler üzerinde uzun uzun düşünmeleri, fikirleri anlayacak şekle koymaları imkânsızdır. Bu gibi şeylere vakit harcadıkları takdirde, konuşmanın geri kalan kısmını takibe vakit bulamazlar. Yazı, devamından kazanmış fakat şiddetinden kaybetmiştir. Hitabe ise, an'ı nazar-ı dik-

---

1-Tansel, F.A., *İyi ve Doğru Yazma Usulleri I-II*, ss. 265-267.

kate alır; bütün kudretini te'sir ve şiddetinde gösterir.

Muharrir; mücevherini rahat rahat ve uzun uzadıya yonttuktan, perdahladıktan sonra vitrinde teşhir eden bir kuyumcuya, hatip ise, yol üstündeki açık dükkanının içinde, müşterilerinin ve seyircilerinin gözü önünde, kızgın demirine, örsünün üstünde kıvılcımlandıra kıvılcımlandıra şekil veren bir demirciye benzer. Yazarın hünerine, hatibin enerjisine hayran oluruz.

Yazanla okuyan ayrı, konuşanla dinleyen aynı çevrede bulunur. Okuyucu ekseriya yalnız, rahat ve dalgınlıktan uzaktır. Dinleyen ise, yalnız değildir. Bir başkası tarafından meğul edilebilir. Dikkatinin bir başka noktaya çekilmesi ve dikkatinin dağılması mümkündür.

Sözlü anlatışın yazılı bir metinden daha te'sirli olduğu kanaati mevcuttur. Yazarın eserini, ancak ehli olanlar anlar ve takdir eder; halbuki hatibin soluyuşu, duruşu, bakışı ve jestleri en az bilgili insanda bile garip bir takdir ve sempati hissi uyandırır"¹

İtina ile yazılmış beş yüz sahifelik bir eserle söylenebileceğinden daha fazlasını, hakiki bir hitabe ile bir saatte söylemek mümkündür. ...Öğretimin bütün ruhu, filhakika sığacağı sığağına söylenmiş sözle, yazılmış laf arasındaki keyfiyet farkında toplanmıştır.

1- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 68.

"Musikiyi canlandıran icrası olup yoksa notası değildir."¹

3.2.3.4. Sözlü Hitap Çeşitleri

3.2.3.4.1. Muhavere

İki ve daha fazla kişinin aralarında karşılıklı olarak konuşmalarına muhavere denir. Herkesin, her zaman, her yerde yaptığı en sık görülen konuşma biçimidir. Açılan konu üzerinde orada bulunanlar kendi görüşlerini, düşüncelerini, bildiklerini, gördüklerini, olup bitenleri birbirilerine aktarırlar; bir yerde "söz sözü açar, konudan konuya geçilir. Karşılıklı konuşmaların özünü düşünce, duygu, bilgi iletişimi oluşturur.²

Rasulullah'ın (SAS) muhavere şeklinde cereyan eden pek çok konuşmaları rivayet edilmiştir.³

-
- 1- De Kayserling, Hermann Comte, *Hayat Sanatı Hakkında*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956, ss. 20-28
- 2-Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 217; Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, ss. 13-14.
- 3- "Abdullah b. Ömer anlatıyor. Rasulallah (SAS) ile bir seferde idik. Bir topluluğa rastadı. "-Bu kavim kimlerdir?" buyurdular. "-Biz müslümanız", dediler. Ateşini (tandır) yakmaya çalışan bir kadının yanında bir çocuk vardı. Ateş alevlenince çocuğu bir kenara bıraktı ve Rasulallah'a (SAS) geldi.
 -Sen Allah'ın Rasulü müsün?
 -Evet
 -Babam anam sana feda olsun. Allah merhametlilerin en merhametlisi değil midir?
 -Evet. O erhamü'r-Rahimin'dir.
 -Ananın çocuğuna olan merhametinden, Allah'ın, kullarına olan merhameti daha üstün ve daha fazla değil midir?
 -Evet öyledir.
 -Fakat bir anne çocuğunu ateşe atmaz.
 Rasulallah (SAS) başını eğdi. Ağlamaya başladı. Sonra başını kaldırdı ve :
 "-Allah kullarından iman etmemekte ısrar eden, ayak direyen, Allah'a karşı inatlaşıp "-Allah'tan başka ilah yoktur" demekten çekinen kullarından başkasına azap etmez" dedi. (İbn Mace, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, Mısır, 1372/1952, Zühed, 35/4297).

3.2.3.4.2. Hitabe (Nutuk - Söylev)

"Esasını heyecanın teşkil ettiği"¹, "veciz bir ifade ile bir mesele üzerine, yahut herhangi bir şahıs hakkında bir dinleyici kitlesine karşı söylenmiş kısa ve heyecanlı konuşmalara"² hitabe denir.

Hitabe bir insan topluluğuna, bir kişinin belli bir fikri, bir duyguyu heyecandırarak aşılama için söylediği sözlerdir. Hitabenin insanlar üzerindeki etkisi büyüktür. Hitabe heyecanları diriltir, yenilmiş orduları zafere ulaştırır, halk topluluklarına ülküler aşılar, görüşleri aydınlatır.³

Hitabelerin konuları, çoğunlukla; toplumsal fikirler, toplumsal ve ulusal davalardır.

Hitabenin amacı, törenlerde, ulusal günlerde, yıldönümlerinde, mitinglerde toplanan geniş halk kitlelerine heyecan vermek, genel fikirleri anlatmak, kürsüden siyasal ve ulusal davaları savunmaktır.

Bu çeşit hitabelerin en güzel örneği, Rasulüallah'ın (SAS) cuma hutbeleridir. O, ilk cuma hutbelerini hicret esnasında okumuş ve o günden beri, müslümanların yaşadığı bütün beldelerde, bu gelenek bir ibadet şuuru içinde, kesintisiz devam etmektedir.

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 6.

2- Kazancı, A. L., *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, s. 24.

3- Karaalioğlu, S. K., *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, s. 343.

3.2.3.4.3. *Sohbet*

Hasbihal, musahabe veya sohbet de hitabet nev'inin başka bir bölümüdür. Bir konunun fazla derinleştirilmeden, muhatapla karşılıklı konuşuyormuş gibi anlatılmasına sohbet denir.

Sohbetin belirli bir konusu yoktur; yerine ve zamanına göre sıkıcı olmayan her konuşma sohbet konusu olabilir. Gündelik hayatın bütün hadiseleri, mühim siyasi ve ictimai olaylar, fazla derinleştirilmeden zarif bir şekilde konu edilebilir. Ancak herkesin ilgileneceği konuları seçmek, bu konuları canlı bir şekilde sunmak gerekir. İyi bir sohbet aklın ve zekânın aynasıdır.

Rasulüallah'ın (SAS) bilhassa sabah namazlarından sonra cemaatle yaptığı konuşmalar bu çeşitten hitabetin misalleri sayılabilir.

Sanat ve edebiyat üstadları, sanat, edebiyat meraklılarına, kahvelerde, lokallerde, sanat ve edebiyat kulüp ve mahfellerinde samimi ve sade bir şekilde, adeta bir ocakbaşı sohbeti yapar gibi, yazı ve fikir akımlarından, sanat ve edebiyat terakkilerinden bahseder. Bu mevzular edebi bir üslûpla musahabe şeklinde anlatılır.

Hasbihal geniş bir kültür, ince zekâ, sosyal bir hafıza ve tatlı bir konuşma isteyen zor bir iştir.¹

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, ss. 11-12

3.2.3.4.4. Múnakaşa -Tartışma

Önceden belirlenmiş bir konu üzerinde değişik görüşlere sahip kişilerin bir araya gelerek karşılıklı olarak lehte ve aleyhte fikir yürütmek, kendi görüşlerini açıklamak, karşı tarafın zayıf taraflarını aramak için yaptıkları konuşmaya múnakaşa (tartışma) denir.

Tartışmaların konuları sınırsızdır. İnsan ve hayatla ilgili hemen her konuda tartışma yapılabilir. Ancak konu, önemli ve tartışmaya değer olmalıdır. Konu düşünmeye yol açmalı; tartışmalara uygun olmalı; ideal olarak ikiden fazla hal tarzına elverişli bulunmalı; istenilen zamana sığabilmelidir.

Tartışmalar birer fikir ve söz yarışmasıdır. Karşılıklı düşüncelerin ortaya konulduğu tartışmada amaç üstün gelmek değil, belli bir konu üzerinde düşünceye düşünce ile karşı koyarak gerçeğe ulaşmak, birbirine ters düşen düşünce, görüş ve kanaatleri savunmak, böylece hak ve doğru olanın ortaya çıkarılmasına aracı olmaktır. Düşünceleri düzenli, belgeli ve uyumlu bir üslup ile sunmaktır.¹

1- Bir ikinci vakti Necran Hristiyanlarından altmış kişilik bir topluluk Medine'ye gelmişti. Mescidde ibadet etmelerine müsaade edilmiş ve daha sonra içlerinden üç kişilik bir ilmi heyet çıkararak Rasulullah (SAS) ile aralarında İsa (AS) hakkında bir tartışma yapılmıştır. Rasulullah (SAS) onlara: "İsa (AS) neden Allah'tır, neden Allah'ın oğludur ve neden için biridir?" diye sordu. Heyet üyeleri Rasulullah'ın (SAS) sorularını kendilerine göre cevapladıktan sonra söz hakkı Rasulullah'a (SAS) gelmişti.

"Siz her çocuğun babasına benzediğini bilmiyor musunuz?"

3.2.3.4.5. Monolog

"Daha ziyade hayatın komik taraflarını, hurda kısımlarını aksettiren konularda, kalabalık bir dinleyici kitlesine bir kişi tarafından söylenen sözlerdir. Cemiyet hayatının fena taraflarını iğneleyen, insanlar arasında mevcut muhtelif tipleri karakterize eden bir hususiyeti vardır. Genellikle dinleyicileri eğlendirmek maksadıyla söylenir.¹

-Evet biliyoruz.

-Siz Rabbimizin hayat sahibi olduğunu, asla ölmeyeceğini; İsa'ya (AS) yokluk arız olacağını, olduğunu bilmiyor musunuz?

-Evet biliyoruz,

-Rabbimizin her varlığa hayat verdiğini, hayatta devam ettiren (El-Hayyu'l-Kayyum) olduğunu, onları hıfzettiğini ve rızık verdiğini bilmiyor musunuz?

-Evet biliyoruz.

-Peki İsa (AS) bunlardan birine malik midir?

-.....

-Allah'a yerde ve gökte hiçbir şeyin gizli kalmadığını bilmiyor musunuz?

-Evet biliyoruz.

Peki İsa (AS) Allah'ın bildiklerinden başkasını bilir mi?

-Hayır bilmez.

-Rabbimiz, İsa'ya (AS) ana rahminde dilediği gibi suret ve şekil vermiştir. Bunu biliyor musunuz?

-Evet biliyoruz.

-Rabbimizin yemek yemediğini, içmediğini, def-i hacet etmediğini biliyor musunuz?

-Evet biliyoruz.

-Bir kadının çocuğunu karnında taşıdığı gibi İsa'yı (AS) da anasının, karnında taşıdığını, sonra bir kadının çocuğunu doğurduğu gibi O'nu doğurduğunu, sonra çocuk nasıl emzirilirse öylece emzirip belediğini, İsa'nın (AS) yemek yediğini, içtiğini, def-i hacet ettiğini siz biliyor musunuz?

-Evet biliyoruz.

-O halde İsa (AS) nasıl sizin iddia ettiğiniz gibi olabilir!...." (et-Taberi, Mwhammed b. Cerir, Camiu'l-Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an, c.I-XXX, Mısır, 1968, ss. 162-163).

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 13.

3.2.3.4.6. Diyalog

"Monolog hususiyetlerini haiz olarak iki kişinin sahnede karşılıklı olarak konuşmalarına ise diyalog denir.¹

Diyalog; anlatıma canlılık, konuşmalarda gerçeğe uygunluk, devrik cümle kurmaya imkân sağladığı için, hitabette çokca kullanılır. Diyalog anlamı belirtmek, olayı açıklamak ve konunun gelişmesini sağlamak için kullanılır.²

Diyalog türü hitabet çeşitinin en güzel örneği Türk Kültürü'ndeki orta oyunu karakterlere, Karagöz ile Hacivat tarafından canlandırılan konuşmalardır.

3.2.3.4.7. Konferans

Bilim, sanat ve meslek adamlarının, yazar ve düşünürlerin herhangi bir ilmî ve fikri yahut akademik konuyu izah, orjinal bir fikri ifade, bir tezi müdafaa maksadıyla konferans salonlarında konuya ilgi duyan aydın bir dinleyici kitlesine karşı yaptıkları plânlı konuşmalara konferans denir.³

Her konuda konferans verilebilir. Konferanslarda, bilimsel bir düşünce, akademik bir görüş, ilginç bir iddia, dinî bir mesele, sanat, teknik, fikir, duygu

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 13.

2- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 229.

3- Ünsel, M. Z., *age.*, s. 7.

öğeleri ile ilgili konular açıklanır. Konferansta özellikle konunun ilgi çekici olmasına dikkat edilir.

Konferansın amacı dinleyicileri mutlaka ikna etmek, onları heyecanlandırmak, aksiyona sürüklemek değildir. Konferansın en belirgin gayesi, herhangi bir ilmî ve fikri düşünceyi, akademik bir konuyu, orijinal bir fikri anlatmak, bir iddiayı (tezi) savunmaktır. Dinleyicilere yeni bazı bilgiler vermek, bazı hakikatleri öğretmek, ele aldığı konuya kendi düşüncelerinin mahsulü yeni ve orijinal bazı ışıklar tutmaktır.

Konferansların en belirgin özelliği, dinleyicilerin konu üzerinde çalışan veya meslek sahibi, fikir adamı münevver kimseler olması ve belli düzeyde bir dinleyiciye hitap etmesidir. Bu itibarla konferansların mutlaka yazılarak hazırlanması lazımdır. Dinleyicilerin duygularından, gönüllerinden çok düşüncelerine hitap ettiği için de konferans üslûbunda fazla şiddetin, fazla ateşliliğin yeri yoktur. Sözlerin, açık, anlam ve kavramları en iyi şekilde yansıtacak nitelikte olmalarına önem verilmelidir.¹

Konferanslar tartışmalı ve tartışmasız konferanslar olmak üzere iki kısma ayrılır. Konferansçı sözlerinin bittiğini, sualleri beklediğini bildirir, soruları cevaplandırır. Bazen dinleyici ile konferansçı arasında

---

1- Akverdi, H., *Hitabet Sanatı*, s. 63.; Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 7.

bir tartışma bile olabilir. Buna "münakaşalı konferans." denir.

Münakaşasız konferanslarda, yalnız konferansçı söyler, fikirlerini, bilgilerini izah eder, tezini ortaya koyar, isbat ve müdafaa eder, karşı görüşleri, itirazi fikirleri kaydeder ve onlara yine kendisi cevap verir. Günümüzde en yaygın olan çeşidi de budur.

"...İlim akademilerinde ve kültür müesseselerinde, ilmî, edebi ve fikri konularda münakaşalı konferanslar verilir. Münakaşalı konferans, konferansçının fikirlerine itirazi olanların bu itirazlarını kalkıp söylemeleri ve konferansçının bunlara cevap vermesi şeklindeki konferanslardır..."¹

3.2.3.4.8. Açık Oturum

ülke sorunlarından, güncel olaylardan birinin ya da birkaçının, dinî bir meselenin, dinleyiciler önünde, konu üzerinde bilgisi bulunan bir başkanın yönetiminde, konu hakkında derin bilgi ve tecrübesi bulunan seçkin kişiler tarafından, bir masa başında tartışılmasına ve sonucu bir foruma götürmelerine Açık Oturum denir.²

"Teknik açıdan bakıldığı zaman açık oturum, panel, sempozyum ve münazara karışımı bir tartışma çeşidi olarak gözükmektedir. Çok defa sonucu bir forumla

1- Ünsel, M. Z., *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, s. 8.

2- Sarıca, S., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 258; Gariboğlu, K., *Örneklili Kompozisyon Bilgileri*, s. 33.

bağlanmakta olan açık oturumlarda, konu olarak, geniş halk kitlelerini ilgilendiren mes'eleler seçilmekte, bunun için de tanınmış kimselerin çağırılmasına dikkat edilmektedir."¹

Açık oturumlar geniş bir salonda, kalabalık bir izleyici önünde yapılır. Konu önceden belirlenir. Konuşmacılar tartışmaların dinleyiciler için verimli bir tarzda yürümesi için gayret gösterirler. Konuşmacı sayısının altı kişiden fazla olmaması uygun olur. Konuşmacılar dinleyicilerin ilgisini çekmeyecek uzun açıklamalara girmekten kaçınırlar. Tartışmalar dinleyicilerin sabırlarını taşıracak kadar uzun süre devam etmemelidir.

Açık oturumların toplumun, halkın, geniş kitlelerin bilgilendirilmesinde büyük yararları vardır. Kendi başımıza karar veremediğimiz konular gözümüzün önünde tartışıldığı zaman bilmediğimiz birçok şeyi öğrenme fırsatını verir. Açık oturumun sonundaki uzun konuşmalar, bu fırsatı ortadan kaldırır. Bu bakımdan, ana fikirden uzaklaşmamak, konuyu aydınlatacak temel fikirler üzerinde durmak şarttır. Açık oturumlarda ileri sürülen fikirlerin, verilen bilgilerin, yapılan benzetmelerin doğru, gerçek ve bilimsel geçerliliği olmalı,

---

1- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 95.

açık oturum münazara havasından uzak tutulmalı ve dinleyicilerin dikkati daima canlı ve uyanık tutulmalıdır.¹

3.2.3.4.9. Panel

Bir konunun birkaç kişi tarafından, dinleyiciler önünde, karara varmadan, sohbet havası içinde, anlatılmasına, tartışılmasına, çeşitli yönleriyle ortaya konmasına ve çeşitli görüşlerin, eğilimlerin ortaya çıkarılmasına panel denir.²

Panelin gayesi; karara varmaktan çok bir mes'eleyi çeşitli yönleriyle aydınlatmak, çeşitli görüşleri, eğilimleri ortaya çıkarmak, cemaate bilgi vermektir.

Panelde bir başkan bulunur. Panel tartışmalarının faydalı olabilmesi için konuşmacıların sayısı en az üç, en fazla altı kişi arasında olmalıdır. Panel üyeleri, ortada başkan olmak üzere bir masanın çevresinde, hem birbirlerini hem de dinleyicileri görebilecek biçimde oturmalıdır. Panelin sonunda dinleyiciler, panel üyelerine soru sorabilirler. İleri sürülen görüşler üzerinde kısaca fikirler açıklanır.³

3.2.3.4.10. Sempozyum

Ortaya konan bir konunun uzmanlarınca, çeşitli yönleri üzerinde, aynı oturumda, değişik kimseler ta-

1- Karaalioğu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 95; Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 258.

2- Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 266.

3- Karaalioğu, S. K., *age.*, s. 95.

rafından yapılan açıklamalı seri konuşmalara sempozyum denir.

Bir sempozyumda en az üç, en çok da altı konuşma yapılır. Sempozyumda her konuşma ayrı bir hazırlıktır. Her konuşma 5-20 dakika sürer. Sempozyumda ele alınan konu değişik iş kollarındaki kimseler tarafından incelenir. Sempozyumda her görüş hem ayrı bir konuşma, hem de diğer konuşmaları tamamlayan bir nitelik taşır.¹

3 . 3 . M U H A T A P

Fikir akımının bir kutbunu hatip, diğer kutbunu da dinleyiciler oluşturur. Hatibe muhavere fırsatını veren onlardır. Dinleyiciler yoksa muhavere de yoktur. Dinleyiciler, en basit haliyle iki kişiden oluşur.²

Hayatlarını devam ettirmek ve çıkarlarını gerçekleştirmek için iş birliği yapan, aynı toprak parçası üzerinde müşterek olarak yaşayan ve ortak bir kültürleri bulunan insan topluluğuna, toplum; belli bir ırka veya dine mensup bulunan kimselerin meydana getirdiği topluluğa cemaat denir. Din adamlarının camide kendilerine hitap ettikleri topluluğa da cemaat denir.

Hatibin, muhatabını iyi tanınması, kimin hangi problemi olursa onu iyi bilmesi ve onların manevi hastalıklarının çaresini de çok iyi takdir etmesi gerekir.

1- Karaalioğlu, S. K., *Kompozisyon Sanatı*, s. 96. Sarıca, S./Gündüz, M., *Güzel Konuşma Yazma*, s. 271.

2- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 10.

Hatibin cemaatini ve muhatabını tanıması, doktorun hastasını tanıması derecesinde lüzumlu ve önemlidir. Cemaatine faydalı olabilme gayesini taşıyan hatibin atacağı ilk adım muhatabı tanımaktır. Bu şart yerine getirilmeden yapılan hitabetle, hastayı dinlemeden yapılan tavsiyeler ve yazılan reçete arasında fark yok gibidir. Baş ağrıyan bir hastaya, kuduz hastalığının önemi ve alınacak tedbirler konusundaki tavsiyeler boşunadır.

İyi bir konuşma, hatibin iletmek istediği fikir ve hislerle ahenkli bir muhaveresidir. Bu sebeple hitabet, hitab edilenlerin huy, tarz ve hareketlerine uygun olmalıdır.¹ Hatip cemaatini bir psikolog gözüyle inceleyebilmeli, kime, hangi yolda söz söylemek gerektiğini bile bile tespit etmelidir.² Cemaatin ortak derdinden haberi olmayan bir hatibin yapacağı en güzel konuşma bile hiçbir zaman "gelişi güzel" olma damgasını üzerinden silip atamaz.

Dinî hitabet yönünden hatibe göre halk, öncelikle iki kısma ayrılır.

1- Müslüman Olmayan Halk. "-Ben müslüman değilim" diyen ve kendini müslüman olarak kabul etmeyen insanların meydana getirdikleri topluluktur. Buna "Ümmet-i Davet" de denilir.

1- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 8.

2- Şemin, Refi'a, *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, 2. Baskı. İÜEF. Yayınları, İstanbul, 1973, s. 179.

2- Müslüman Halk. Amel, hal ve hareketi itibariyle durumu ne olursa olsun, "-Ben müslümanım." diyen ve kendini müslüman sayan insanların meydana getirdiği topluluktur. Bir insanın müslüman halktan sayılmasının ölçüsü, kişinin kendi mücerret beyanıdır.

Müslüman halkın, kadın, erkek, çocuk, genç, halk ve okumuşlar gibi cinsiyet, grup ve seviyelerine göre tak-simi gözönüne alınmalıdır.

Çocuk, hem fiilen ve hem de hükmen zayıftır. Bunun için de sorumlu tutulmamıştır. Bununla beraber, çocuğun zihni boş bir levha gibidir. Oraya ne yazılırsa o kalır.¹ Ayrıca yarının genci ve istikbalin cemaati olacağı için hatibin üzerine eğilmesi gereken ciddi bir muhatabıdır.

Fizik bakımından güçlü ve kuvvetli olan gençler, bilgi, tecrübe, tedbir ve irade bakımından zayıftırlar. Akıldan çok duygunun tesirinde kalırlar. Makul davranışlar yerine hareketleri hissidir. Gençlik, şahsiyet kazanma ve istikrar bulma çağıdır. Bu çağdaki insan, özel ilgi ve alâka ister. Bu sebeple hatip için önemli bir muhataptır.²

Dini bilgi yönünden halkın seviyesi oldukça farklıdır. Ana hatlarıyla iki farklı seviye gösterir.

1- "Küçüklükteki öğrenme taş üzerine yazılan yazıya benzer. Yaşlıların öğrenmeleri ise su üstüne yazılan yazı gibidir. (el-Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafa ve müzili'l-ilbas*, 3.Baskı, Beyrut, 1351, c.II, s. 66).

2- Bu konuda Bkz. Uludağ, S., *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, s. 85.

A- Aydınlar ve entellektüeller (Okumuşlar). Dini, işitme ve görme yoluyla öğrenmekle beraber okuyarak öğrenen bu sınıf da ikiye ayrılır.

1- Branşı dinî ilimler olanlar.

2- Diğer okumuşlar. Sahaları dinî ilimler olmayan, kültürlü ve aydın denilen bu sınıf da iki grupta mütalââ edilir.

a- Kendilerine yetecek kadar din bilgisine sahip olanlar.

b- Ya hiç veya pek az dinî malûmata sahip bulunan aydınlar. Bugünkü aydınlarımızın büyük bir çoğunluğu böyledir ve dinî bilgi yönünden hiç veya pek az din bilgisine sahip olan halktan farkları yoktur. Çünkü bunların "dinî bilgisi, ya halk seviyesindedir veya kulaktan dolma, telkinle edinilmiş, peşin hükümlerle ma'lûl"¹dür. Bu konuda Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın şu tesbitlerini, isabetli bulduğumuz için aynen aktarıyoruz. "... Kur'an-ı Kerim'in mealini, belli başlı hadisleri muhtevi bir mecmuayı, Hz. Peygamberin hayat ve şahsiyetini, İslâm'ın esaslarını güvenilir kaynaklardan okumuş, gereken noktaları mütehassıslarıyla münakaşa etmiş, böylece şuurlu ve sağlam bir din bilgisi elde etmiş aydınımız - ne yazıktır ki - hayli azdır. Bununla beraber, bazan akıl, bazan da ilim bahane edilerek, dinî esasları ya

1- Karaman, H., *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, c.II, s. 471.

inkar veya te'vil, yahut da alaya alma şeklinde tezahur eden davranışlar da en çok bu sınıfta görülmektedir."¹

B- Geniş Halk Kitleleri. Bunlar da iki gruptur.

1- Kendine yetecek kadar din bilgisine sahip olan halk.

2- Ya hiç veya pek az din bilgisine sahip olan halk.

Geniş halk kitleleri, okumamış veya çok az okumuş kimseler oldukları için dinî bilgisini, okumaktan çok dinleme ve görme yoluyla elde ederler. Edindikleri dinî bilgilerin doğruluğunu kontrol etmek imkânına da sahip değildirler. Bu sebeple kendilerine öğretilen ve telkin edilen bilgileri genelde olduğu gibi kabul ederler. Kabul ettikleri bilgilere de bağlanırlar.

Hatip için önemli bir muhatap da kadınlardır. Erkeklerden farklı bir fizyonomi ve ruhî yapıya sahip olan kadın, erkekten daha zayıf ve daha hassastır. Cemiyetin sayı olarak yaklaşık yarısını oluşturan kadınlar, günümüzde, özel ve sosyal durumları sebebiyle dinî bilgi açısından oldukça mahrumdurlar. "Yuvayı dışı kuş yapar" ata sözünde de işaret edildiği gibi, cemiyette üstlendiği sosyal görev ise oldukça önemlidir. Bu sebeple hatip açısından önemli bir muhatap da kadınlar cemaatidir. Kadınlar Allah'ın Rasulü'nden (SAS) kendilerine özel vakit ayırmasını istemişler ve bu arzuları ye-

1- Karaman, H., *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, c.II, s. 471.

rine getirilmiştir. Bir kerresinde arka kısımda bulunan kadınların işitmediklerini zannederek, onların yanına kadar gitmiş ve özel olarak va'z etmiştir.¹

Hatip için önemli bir muhatap da tutuklu ve mahkumlardır. Din ve din adamının şefkat ve ilgisine en çok muhtaç olan kimseler, haklı veya haksız olarak ceza ve tutuk evlerine düşen insanlardır. Herkesten daha fazla nasihat ve teselliye muhtaç, telkine müsait olan bu kimseler hatip tarafından ihmal edilmemelidir.

3 . 4 . H İ T A B E T T E K A N A L

Hitabette kanal, hatibin mesajını sunma ve mesajı alıcıya iletme yoludur. Hatip bir mezaj meydana getirdiğinde, bunu hangi yolla, hangi hitap vasıtasıyla sunacağını belirlemeli ve karar vermelidir. Mesajın verilme kanalı, alıcının alma ve kaydetme kanallarına uymalıdır. Aksi takdirde iletişim başlamaz.²

İnsana yönelik mesajlarda mesajı almada kullanılacak yollardan biri, duyu organlarıdır. Genellikle duyuların direkt ve anında uyarılması, iletişim etkinliği ile doğru orantılıdır.³ Hatip dinleyicilerin duyularına hitap ettiği oranda etkili olur. Bir araştırmaya göre beşduyudan, görme duyusunun %75, işitme duyusunun %13, dokunma duyusunun %6, koklama du-

1- El-Buharı, *el-Camiu's-Sahih*, İlim, 31,36.

2- Önder, N. K., *Öğretimde Program*, s. 29 vd.

3- Alkan, C., *Eğitim Teknolojisi*, s. 116.

yusunun %3 ve tad alma duyusunun %3 oranında iletişime etkisi olduğu belirlenmiştir.¹

Ayrıca, hitabette kullanılacak her türlü araç-ge-reç, usul ve teknikler de bir kanal görevi yapar. Bu se-beple hatibin hitabet sürecinde etkili bir iletişim sağlayabilmek için, hitabet usul ve tekniklerini iyi bilmesi ve konusunun özelliğine en uygun usulü seçmesini zorunlu kılar.

3.4.1.METOT

Metot, yol, usul, tarz, biçim, yöntem, takip etme, peşinden gitme anlamlarına gelen Yunanca (methode) bir kelimedir. Aynı anlamda dilimizde kullanılan bir diğer kelime de Arapça asıllı "usul" kelimesidir. "Metot, be-lirli bir amaca varmak için zaruri olarak başvuru-lan dü-zenli yollar ve araştırmalardır... Bilinmeyen bir şeyi bulmak yada bilinen bir şeyi başkasına isbatlamak için takip edilmesi lazım gelen en makul ve kısa yoldur... Her ilmin kendine mahsus bir metodu vardır. Fakat ilim-lerin inceledikleri olayların özelliklerine göre metot-lar da değişir. Hatiplik de esasta genel mantık metot-larına tabi olmakla beraber kendi özelliklerine göre özel metotlar kullanacaktır..."²

Beşer idraki, bencilliği sebebiyle, bulduğunu zan-nettiği doğruları başkalarına kabul ettirmek için her

1- Küçükahmet, L., *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, s. 21.

2- Pazarlı, O., *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, s. 5.

yolu denemekte, teknik imkanları da amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. En haklı ve meşru fikirler, mensuplarının güçsüzlüğünden veya bilgi eksikliğinden dolayı anlatılamamaktadır. Batıl, haksız ve yanlış fikirler ise savunucularının gücü ve imkanlarının çokluğu sebebiyle kendi ülkelerinin sınırlarını da aşarak başka devletler ve milletleri de tesir sahasına almaktadır.

Bir yolu tesbit ve tayin edebilmek için hareket ve varış noktaları ile üzerinden geçeceği sahanın hussiyetlerini bilmek lazımdır. hitabette metot, mevzuun mahiyetini belirten esas görüş ve hareket noktalarına, varılacak gayeye, tatbik edileceği sahanın yani cemaatin hususiyetlerine bağlı olacak, bunlara dayanacaktır. Sağlam bir metot her şeyden evvel bu üç hususta tam bir bilgi ve vukufufla bulunabilir. Hitabette metotların dayandığı esaslar bir takım temelleri ihtiva ediyor demektir. Metotları belirten de asıl bu temellerdir. İşte bu temellerin hepsi hiçbir surette değişmez, sabit prensipler halinde olursa, bunlara dayanarak değişik zaman ve mekan şartlarına uygun metot ve tatbikata geçilemez.¹

Geniş anlamda düşünüldüğünde, bir irşat ve tebliğ görevi olan Hitabet, dinin kurallarının öğretilmesi işi, bir eğitim ve öğretim faaliyetidir. Bu faaliyet de esasta genel eğitim metotlarına tabi olmakla beraber,

---

1- Okurer, C., *Kompozisyon Öğretimi*, s. 63.

kendi özelliklerine göre özel metotlar kullanacaktır. Çünkü kendi hadiselerinin tabiat ve mahiyetine göre bir metot kullanmayan ilim, ilim olamaz.

Hitabet ve irşat, yaygın din eğitiminin bir parçasıdır. Hatip, gayesine ulaşabilmek için sıhhatli ve doğru olan usul ve metotlara başvurmak zorundadır. Hatibin kullanacağı metotlar genel eğitim metotları içinde mütalaâ edilebileceği gibi, Hitabet ve İrşad'ın kendine has usul ve yollarının gerekliliği de dikkate alınmalıdır. Çeşitli konuların öğretilmesinde uygulanan daha özel mahiyette bir takım usuller ve yollar vardır ki, bunlara "Özel Eğitim Metotları" veya didaktika denilir. Buna göre Hitabet ve İrşadda uygulanacak metotların bir çoğu metotoloji olmaktan daha ziyade didaktika adı altında toplanabilir.

Ünlü düşünür Bacon, doğru yolda yürüyen bir topal, yolunu şaşırması bir koşucudan daha önce hedefine varır, demektedir. Bir ata sözünde de, "Usulsüz vusul olmaz" denilmektedir. Hitabet ve İrşad metodunu, "kim, neyi, nasıl yapmalıdır?" sorularının cevabında bulmak mümkündür. Genel Eğitim Metotlarından istifade etmekle birlikte, Hitabet ve İrşad'da metot ve usul tesbiti yapılabilmesi için Kur'an ve Sünnet'e bakmak gerekir.

Allah, "İçlerinden zulmedenleri hariç, Kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin.. "1 buyurmak-

---

1- *Ankebut Suresi*, 29/46.

tadır. İnsanlar aklî yetenekleri ölçüsünde sorumludur. Rasulü Allah (SAS) de "Ben insanlara akılları derecesinde hitabetmekle emrolundum."¹ sözleri ile, hitabet ve irşadın bir usul dahilinde yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine Allah, "(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle Rabb'inin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. ..." ² hitabıyla bu usulün genel esaslarını bildirmektedir.

Allah yoluna hikmet ve güzel öğütle çağırılmayı ve en güzel biçimde mücadeleyi emreden bu ayet, İslâm davet prensibini ortaya koymaktadır. İslâm'a davetin ana metodu hikmet ve güzel öğüttür. Hikmet, tatlı dil gönülleri etkiler, insanları yumuşatır. İslâm hikmetle ve güzel öğütle yayılmıştır. Daveti etkili ve sürekli kılacak olan da ancak odur.³

Hikmetin, ilim, adalet, Kur'an, İncil, din, fıkıh, amel, özlü söz, gizli sebep, Kur'an'ı bilmek ve anlamak, işte ve sözde isabet etmek, düşünmek, eşyanın hakikatini bilmek, akıl, vakar ve sükûnet gibi bir çok anlamı vardır.

Mev'ize, Va'z, nasihat, öğüt, özellikle dinî öğüt, ibret vermek, birinin kalbini yumuşatacak şekilde sevap ve azaba dair söz söylemek demektir.

1- İbnu'l-Esir, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, Kahire, 1322, c.I, s. 3.

2- *Nahl Suresi*, 16/125.

3- Ateş, S., *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, c.V, s. 159 vd.

Hikmet, mantıkî istidlâl ile neticeye varmak, yani burhaniyattır. Kesin önermelerle, delillerle davayı isbat yoludur. Mev'ize-i Hasene ise, hitabiyattır. Bundan maksat da hoş giden, gönül açan sözler söylemek suretiyle maksadı isbat etmektir. En güzel şekilde mücadelede, herkesin kabul ettiği sözler ve fıkalarca müsellemler önermeler vasıtasıyla istidlâl edilip davayı isbat etmektir.¹

Metot, konuya ve hitap edilen insanın vasfına göre değişiklik arzeder. Onun için kendi tabii şartları altında değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte iyi bir metodun genel özelliklerini şöylece sıralamak mümkündür:

- 1- Konunun ve öğretimin amaçlarına uygun olmalıdır.
- 2- Konunun özellikleri dikkate alınmalıdır.
- 3- Psikolojinin temellerinden yararlanmalıdır.

a- Muhatap faaliyet içindedir.

b- Motivasyona yer verir.

c- Muhatabın ilgi ve ihtiyaçları hesaba katılır.

d- Muhatabın olgunluğu gözden uzak tutulmamalıdır.

e- Ferdi farklılıkları göz önünde bulundurur.

f- Genel eğitim prensiplerine uygundur.

1- Nedvi, Seyyid Süleyman, *Asr-ı Saadet, Peygamberimizin Tebligat ve Talimatı*, c.I-V, nşr. Eşref Edip, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1967, c.II, s. 412.

- 4- Uygulamaya fırsat hazırlar.
- 5- Estetiğe önem verir.
- 6- Ekonomiktir.
- 7- Muhatapta istek uyandırır,
- 8- Şahsiyeti geliştirir.
- 9- Mantığa uygundur.
- 10- Hatibin kişiliğine uygundur.
- 11- Statik değildir.

3.4.1.1. *Takrir Metodu*

Takrir, yerleştirme, yerleştirilme, sağlama, anlatma, anlatış" anlamlarında "karar" kelimesinden türemiş, daha çok hatibin anlatma ve açıklamasına önem veren, bu arada dinleyicilerin tartışma, ve soru sorma gibi teşebbüslerini sınırlayan klasik bir eğitim yolu,¹ bir anlatma ve hikaye etme metodu olarak ifade edilebilir.²

Özellikle sosyal ve dinî konularda takrire başvurmadan bir konunun izahı adeta imkânsızdır. Olayların, problemlerin, müphem bazı fikirlerin veya kavramların, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde

1- Alaylıoğlu, Ruşen/ÖĞÜZKAN, A. Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968,

2- Takrir ile anlatma aynı şey değildir. Anlatma, takririn bir kısmını teşkil eder. Takrir, bir tasrih (exposition=açıklama) metodudur. Halbuki anlatma, esas itibarıyla bir hikaye veya nakil (narration) metodudur. Eğitimde kullanıldığı manada takrir metodu, bir soru veya problem şeklinde sokulmuş olan mühim bir fikrin muhataba açık bir şekilde anlatılması veya izahını gerekli kılan bir öğretim tekniğini ifade eder. (Nelson L., *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, trc., Necmi Sarı, MEB., Ankara, 1953-1955, c.I, s. 139).

aydınlatılması, gerektiğinde bilinmeyenleri ortaya koyup, ne olup, ne olmadıklarının izahı ve hatta birtakım delillerle ispata çalışılması için hikaye etme tekniğinden ve tasvirlerden geniş ölçüde yararlanılır.¹ Hangi alan olursa olsun, takrirden az veya çok yararlanmadan bir konunun açıklığa kavuşturulması mümkün değildir.²

Takrirden her şey hatibe bağlıdır. Onun için hatip, konuya hazırlık yaparken bazı hususları dikkate almak mecburiyetindedir. Çünkü konuyu takdimdeki başarı, takrirle anlatmaya hazırlık maksadıyla harcanacak zaman ve dikkat oranında artacaktır.

Hatip, kürsüde irticalen ve aklına geldiği gibi konuşup, nutuk çekmeyeceğini iyi bilmelidir. Anlatacağı konuya göre önceden bir plân yapmalıdır. Çünkü, hatibin "...konusuna hakim olması, o konuyu en uygun bir tarzda işlemesi için kafi değildir."³ Konusunun girişini, gelişmesini, bu arada hangi bölümlere ağırlık vereceğini, yeri geldikçe vereceği misalleri, yapacağı açıklamaları ve nasıl bir sonuca gideceğini gayet iyi bir şekilde plânlamış olmalıdır. Hatip bu plânı , ya hafızasında iyi tutmalı veya unutma, karıştırma ihtimali

1- Takrir her ne kadar basit bir anlatma ve hikaye etme değilse de, aslında hikaye etme tekniğinden ve tasvirlerden de geniş ölçüde yararlanır. Yeter ki, hikaye etmeden ve tasvirde amaç, öğrenciye bilgi kazandırma olsun...

2- Aytuna, Hasip A., *Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri*, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975, s. 348.

3- Aytuna, H. A., *age.* s. 354.

varsa, kısaca ve ana hatları ile bir kağıda not etmeli ve ona göre mantıki bir silsile içerisinde anlatmalıdır.

Hatibin bilmesi gereken mesleğinin genel gayeleri ve bu arada kendi konusunun özel gayeleri vardır. O bu gayelerin, kullanacağı takrir metodu ile ne kadarının nasıl gerçekleştirebileceğini bilmeli ve ona göre hesabını yapmalıdır. Daha açık bir ifade ile hatip, bir konuyu takrirle anlatınca muhataba neleri ve nasıl kazandırabileceğini önceden iyi hesap etmelidir,

Va'zda kullanılacak yardımcı malzeme olacaksa, bunlar va'zdan önce yeterli bir şekilde ve kürsüde kullanılabilir vaziyette hazırlanmalıdır. Ancak muhatabın dikkati, yardımcı malzemenin üzerinde değil, açıklanmakta olan fikir, düşünce ve bilgiler üzerinde toplanmalıdır. Aksi takdirde, dinleyicilerin dikkatleri yardımcı malzemelere kayar, takrirle anlatılanlar boşa gider.

Takrir metodu ile topluma hitap etmek, bir bakıma diğer metotlarla anlatmaktan daha güçtür. Çünkü takrirden çoğunlukla hatip aktif, dinleyiciler pasif durumdadırlar. Takrir boyunca pasif durumda kalacak dinleyicilerin ilgi ve dikkatlerini devamlı canlı tutabilmek için hatiplerin sanatkârane jestlere, mimiklere, tavırlara ve hatibane konuşmaya ihtiyaçları vardır.

Takrirden önceden çok iyi hazırlanmak da bazan yeterli olmayabilir. Çünkü cemaatin o günkü havası, hati-

bin ruhsal hali, hazırlanan plânı tam anlamıyla uygulamaya imkân vermeyebilir. Bütün bunlara rağmen bir hatibin konusunu, plân ve proğramına mümkün olduğu kadar sadık kalarak anlatabilmesi, başarılı bir hatip olduğuna delil sayılabilir. Fakat hiçbir zaman hazırlıksız, plânsız olarak irticalen anlatmamalıdır. Çünkü irticalen konuşmalar her zaman dağınık ve etkisiz olmaya mahkumdur.

Konuşma esnasında cemaatin mevcuduna ve mekânın genişliğine göre ses tonu iyi ayarlanmalıdır. Ayrıca, süratle değil, tane tane ve ağır ağır fakat canlı konuşmalıdır. Böylelikle dinleyiciler konuya daha rahatlıkla intikal edebilirler.

Konuşmalar samimî bir üslup ve eda ile yapılmalı ve bu esnada dinleyicilerle göz diyalogu kurulmalıdır. Çünkü hatiplerin ruh hallerini ve dinleyicilerine vermek istediklerini nakletmede gözlerin kendilerine mahsus bir etkileme gücü ve kabiliyeti vardır. Muhatapla bu şekilde kurulacak bir diyalogla, hem onların hatibi dinleyip dinlemedikleri takip olunur, hem de bir nevi şifreli olarak sözsüz iletişimde bulunulur. Çünkü cemaatle karşılıklı iletişim yalnızca sözle olmaz. Konuşanın bakışları, jestleri, mimikleri, tavırları bilgilerin aktarılmasında ve alıcılar tarafından benimsenip, işlenip değerlendirilmesinde ve bir sonuca gidilmesinde çok önemli rol oynar. Esasen muhatapı etkilemenin yaklaşık

yarısı, belki de daha fazlası bu şekilde, yani sössüz olur. Çünkü sözle anlatılması mümkün olmayan birtakım duygular, verilmek istenen kanaatlar da mimiklerle ve ses tonu ile muhataba aktarılabilir. Bu bakımdan takrirde konuşma üslûbuna, ses tonuna, jestlere, mimiklere ve vücudun genel hareketlerine varıncaya kadar her şeyin dinleyici üzerinde etki yaptığı bilinmeli ve bunun şuurunda olarak konu anlatılmalıdır.

Anlatımda kavramların da önemli yeri vardır. Çünkü Hatip tarafından kullanılan kavramlar, alıcı tarafından doğru olarak algılanırsa maksat hasıl olur. Şayet alıcı, kavramları anlamıyor veya yanlış anlıyorsa, arada iletişim bozukluğu var demektir. İletişim bozukluğunu gidermek ve yanlış anlamayı önlemek için hatip kavramları doğru ve yerli yerinde kullanmalıdır. Çünkü kavramlar, konuların anlaşılmasını kolaylaştıran birer anahtardır. Hatipler kendileri konuya konsantre oldukları için kullandıkları her ifadenin ve kavramın dinleyiciler tarafından da doğru olarak anlaşılıp, kavrandığını zannedebilirler. Halbuki dinleyicilerden kavramları yanlış anlayanlar olabileceği gibi hiç anlamayanlar da olabilir. Bu bakımdan hatip sık sık dinleyicilerin kavramları kavrayıp kavramadıklarını yoklama durumundadırlar. Bilhassa dinî kavramları yeni duyan dinleyicilerde yanlış anlaşılma ihtimali vardır. Onun için yeni kullanılacak dinî kavramlar mümkün olduğu kadar sarih

açıklanmalıdır. Böylece dinleyiciler, hem terimlerin aslını hemde anlamını yanlışsız olarak öğrenmiş olacaklardır.

Takrirde en önemli hususlardan biri de, zamanı iyi kullanabilmektir. Hatip konuşurken hep kendisi aktif olacağından, zamanın nasıl geçtiğini bile farkedemeyebilir. Halbuki pasif kalarak kendisini dinlemek mecburiyetinde olan dinleyicilere aynı zaman çok uzun ve sıkıcı gelebilir. Onun için takriri mümkün olduğu kadar kısa tutmalıdır. Zaman zaman da hatipler mizah kabiliyetleri ve espiri güçleri ile dinleyicilerin sıkılmalarını önleyebilmelidirler. Ancak kürsüde yapılacak mizahlar ve espiriler, hiçbir zaman kürsünün ciddiyetini ihlal etmemelidir.

Takrirle anlatımda, dinleyiciler üzerinde en büyük etkiyi yapacak olan şüphesiz ki, hatibin kişiliği ve karakteridir. Bundan önce sayılan bütün maddelerin hatibin kişiliği ile doğrudan alâkası vardır. Yukarıda kişilik ve karakter konusu üzerinde genişçe durduğumuz için burada yeniden izahlara girmeyeceğiz. Ancak takrirle doğrudan alâkası olması bakımından şu hususlara bir daha dikkat çekebiliriz:

Hatibin kişiliği ile takrirle ders anlatımının dinleyicilere etkili ve verimli olması arasında büyük bir münasebet vardır. Samimi bir tavırla, nerede, ne zaman, nasıl konuşacağını ve güleceğini bilen, jestleri,

mimikleri ile sempatik ve istekli bir hatip, karşısında kendisini ciddiyetle dinleyecek bir dinleyici kitlesi bulur. Çünkü dinleyiciler, candan tavırlarla kendisini konunun havasına kaptıran, birşeyler verme çapası içerisinde gördükleri hatipleri canı gönülden dinlerler ve anlatılanları da benimserler. Buna mukabil, isteksizce konuşan, anlattıkları ile çelişen tavır ve davranışlara sahip, samimiyetine ve kişiliğine güvenemedikleri hatipleri ise, gereği gibi dinlemezler. Zahirin dinleseler bile, anlattıklarını candan benimsemezler. Va'zların asıl maksadının gerçekleşmesine mani olur.

3.4.1.2. Soru - Cevap Metodu

Soru-cevap eski kullanım şekli ile "İsticvab" yahutta "muhavere", hitabette kullanılan belli başlı metotlardan birisidir. İnsan fıtraten soru sorarak öğrenme özelliğine sahiptir. Bazen kendi kendine, bazen de başkalarına sorar, soruşturur, araştırır, sora sora öğrenir ve öğretir. Bir metot olarak ilk defa Yunan filozofu Sokrat tarafından kullanıldığı rivayet edilir. Anacak soru-cevap metodunun Sokrat'tan önce Çin'de Konfüçyüs tarafından da kullanıldığı bilinmektedir.¹

Soru-cevap metodu, gerek İslâm âleminde, gerekse diğer milletlerde çok eski dönemlerden beri kullanılagelen bir metottur. Rasulüllah (SAS), soru-cevap

1- Pazarlı, O., *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, s. 32.

metoduna uygun sorularıyla Sahabeye birtakım bilgiler öğretmiştir. Ayrıca Rasulü Allah (SAS) döneminde başlayan Mescid (cami) eğitimi ve öğretimi ile daha sonra kurulup gelişen medreselerde de asırlarca bu metottan büyük ölçüde istifade edilegelmiştir.¹

Genellikle soru sormak ve cevap almak şeklinde uygulanan bu metot, hatiple dinleyiciler arasında karşılıklı konuşmaya (muhavereye) dayanır. Konu canlı bir şekilde ortaya atıldığı için de insana usanç ve yorgunluk vermez, konuşanı ve dinleyeni konuya önem vermeye ve araştırmaya sevkeder. Neticeye varmak için konunun takip edilmesini sağlar. Konu insan hayatından örneklerle ve hayata uygun bir tarzda ortaya konur. Böylece daha iyi anlaşılır. Ruhta derin etkiler bıraktığı için, bilhassa soyut konuların işlenmesinde yararlanabilecek bir metottur.

Muhavere usulünde esas olan, karşılıklı soru sorulup, cevaplar alınması, yani karşılıklı konuşmadır. Bu usulü Rasulü Allah (SAS) da uygulamıştır. O sahabeye bir soru sorar, cevabı muhataptan bekler, sonra asıl cevabı kendisi verir. Böylece muhatabın dikkatini konu üzerine çeker ve muhatabın bilgisini ölçerek, öğreteceğini muhatabın bilgisini dikkate alarak öğretirdi.

Bir Hadis-i Şerif'te Rasulü Allah (SAS), kendisinden zina yapma konusunda izin isteyen delikanlıya, sorular

1- Bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 2.Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1970, s. 245 vd.

sormak ve düşündürerek cevaplar almak yani kendi düşüncesini söyletmek suretiyle, kendi kendisini ikna ettirmiştir. Aynı zamanda İslâm'ın koyduğu bir yasağı gayet nazik bir şekilde O'na öğretmiştir.¹

Rasulü Allah'tan (SAS) nakledilen daha birçok hadiste, muhavere usulüne uygun örnekler bulmak mümkündür. Rasulü Allah (SAS), sahabeyi isticvab metodu ile de eğitip öğretmeye itina göstermiştir. O, ilk sualin sahabeden gelmesini ister, sahabenin soru sormasını beklerdi. "Cibril Hadisi" olarak bilinen hadiste de, Cebrail (AS)

-
- 1- "Genç bir delikanlı gelerek, Rasulullah'dan (SAS) "zina yapma" konusunda izin izledi. Orada bulunan cemaat, delikanlıyı: "Sus, sus!" diyerek; "terbiyesizlik etme!" manasında ikaz ettiler. Rasulullah (SAS) ise, ona; "yaklaşmasını" söyledi. Delikanlı yaklaşıncaya;
- Bu arzu ettiğin şeyin, anana yapılmasını arzu eder misin? dedi.
  - Delikanlı:
  - Hayır Ey Allah'ın Rasulu, vallahi istemem. Allah beni sana kurban etsin...dedi.
  - Rasulullah (SAS):
  - İnsanlar da böyledir. Analarıyla zina yapılmasını arzu etmezler... Peki, kızınla zina edilmesini arzu eder misin? diye sordu. Delikanlı:
  - Hayır, ey Allah'ın Resulü, Allah beni sana kurban etsin, istemem dedi.
  - Rasulullah (SAS):
  - İnsanlar da böyledir. Kızları ile zina edilmesini arzu etmezler. Senin kızkardeşin zina ederse, hoşuna gider mi? diye sordu.
  - Delikanlı:
  - Hayır vallahi istemem, canım sana feda olsun, dedi. Rasulullah (SAS):
  - İşte, başkaları da bunu istemezler... Senin halan zina ederse, hoşuna gider mi? diye sordu, delikanlı:
  - Hayır Ey Allah'ın Rasulu, vallahi istemem, canım sana feda olsun, dedi.
  - Rasulullah:
  - Başkaları da bunu istemezler... Senin teyzen zina ederse, hoşuna gider mi? diye sordu. Delikanlı:
  - Hayır, vallahi istemem Ey Allah'ın Rasulu! Canım sana feda olsun, dedi.
  - Rasulullah (SAS):
  - İşte başkaları da bunu istemezler, dedi ve elini gencin üzerine koyarak:
  - "Allah'ım, bu kulunun günahını bağışla, kalbini kötülükten arındır ve O'nu fuhuştan koru!" diye dua ette. Genç, Rasulullah'ın (SAS) yanından tevbe ederek ayrıldı.
- Hadisi nakleden Ebu Ümame diyor ki: "Bundan sonra gencin, dönüp bir kadına baktığı görülmedi." (Ahmed b. Hanel, *el-Müsned*, c.I-VI, İstanbul, 1982, c.V, ss. 256-257).

ile Rasulüllah (SAS) arasında muhavere usulü ile bilgi alış-verişi yapılmıştır.¹

Rasulüllah (SAS) tarafından bizzat kullanılan ve teşvik gören bu metot sahabeden bir çoğunun da hoşuna gitmiştir. Nitekim Müslim'de Enes b. Malik'ten gelen bir rivayette Enes(RA), "Biz Rasulüllah'a herhangi bir şeyden sormaktan nehyolunmuştuk. Bundan dolayı sahradan akıllı bir adamın gelmesi, bizler dinlerken Rasulüllah'a sual sorması hoşumuza giderdi." demiştir.²

- 1- Rasulullah (SAS) bir gün sahabenin yanına geldi ve şöyle dedi:
 -"Bana sorunuz." Böylece onları sual sormaya teşvik etti. Bu sırada bir adam geldi, ikiz dizi üstüne oturdu ve şöyle dedi:
 -"İslam nedir ya Rasulallah?" Rasulullah (SAS)
 -"Allah'a ortak koşmaman, namazı dosdoğru kılman, zekatı vermen, Ramazan orucunu tutmandır." diye karşılık verdi. Adam:
 -"Doğru söyledin." dedi Sonra Rasulullah'a (SAS) imanı, ihsanı ve kıyametin ne zaman kopacağını sordu. Ebu Hureyre (RA) der ki:
 -"Sonra adam kalkıp gitti. Rasulullah (SAS):
 -"Onu bana getiriniz." dedi. Aradılar, fakat bulamadılar. Bunun üzerine Rasulullah (SAS):
 -"İşte bu Cibril'dir, öğrenmenizi istedi. Çünkü siz sormamıştınız." buyurdular."(Müslim, *es-Salüh*, İman, 1).
- 2- "Rasulullah'a (SAS) bir şey sormaktan nehiy olunmuştuk. Bundan dolayı çöl halkından akli başında bir adam gelerek biz de dinlemek şartıyla Peygamber (S.A.V.)'e sual sorması çok hoşumuza giderdi. Derken çöl halkından bir adam geldi ve:
 "Ya Muhammed! Bize senin elçin geldi de şöyle bir lakırdı etti. Güya sen, Allah'ın seni Peygamber gönderdiği iddiasında bulunuyormuşun öyle mi?" dedi. Rasulullah (S.A.V.):
 "(Evet) doğru söylemiş. " buyurdu. O zat:
 "Şu halde gökyüzünü yaratan kimdir? " diye soru sordu. Rasulullah (S.A.V.):
 "Allah'dır." buyurdu. Adam:
 "Ya yeri kim yaratmıştır?" dedi. Peygamberimiz (S.A.V.):
 "Allah" cevabını verdi. Adam:
 "(Peki) şu dağları kim dikti; ve onlarda her ne yarattı ise kim yarattı?" diye sordu. Peygamberin (S.A.V.) (yine):
 "Allah" buyurdu. Adam:
 "Öyle ise Gök yüzünü ve yeri yaratan, şu dağları diken Allah aşkına seni Allah mı gönderdi?" dedi. Resulullah (S.A.V.):
 "Evet" buyurdu. Adam:
 "Hemen senin elçin bize günümüzle gecemizde beş namaz farz olduğunu söyledi? " dedi. Peygamberimiz (S.A.V.):
 "Doğru söylemiş" buyurdu. (Yine) o zat :

Rasulüllah'ın (SAS) sahabenin dikkatini toplamak, ilgisini artırmak için zaman zaman sorduğu soruları, değil, muhatabı uyaran, zihni mevzuya hazırlayan, yönlendiren bir üslûpla sorardı. Önemli konuları öğretmek istediğinde soruyu üç defa tekrar eder, her sual arasında bir süre bekler, onlarda öğrenme merakını artırır, dikkatleri bir noktaya toplardı.

3.4.2. HİTABET İLKELERİ

Hitabet, insanlık tarihi kadar eskiye dayanmaktadır. Bu faaliyetin içinde olan insanoğlu başkalarını etkilemenin kolay ve etkili bir yönünü bulmaya çalışmıştır. Bu yöndeki çabalardan, kazanılan tecrübelerden yararlanarak hatipler ve düşünürler, etkili bir

---

"Öyle ise seni gönderen Allah aşkına: Bunu sana Allah mı emretti?" dedi. Resulullah (S.A.V.):

"Evet" cevabını verdi. Adam:

"Elçin bize, mallarımızdan zekat vermenin farz olduğunu söyledi." dedi. Peygamber (S.A.V.):

"Doğru söylemiş" buyurdu. Adam:

"Seni gönderen Allah aşkına! Bunu sana Allah mı emretti?" dedi. Resulullah (S.A.V.) (Yine):

"Evet" buyurdu. Adam:

"Elçin bize, yılda bir Ramazan ayı orucunun farz olduğunu söyledi." dedi. Peygamber (S.A.V.):

"Doğru söylemiş" buyurdu. Adam:

"Seni gönderen Allah aşkına : bunu sana Allah mı emretti?" dedi. Resulullah (S.A.V.):

"Evet" buyurdu. Adam:

"Elçin bize, yoluna gücü yetenlerin Beyti hac etmenin farz olduğunu söyledi." dedi. Peygamber (S.A.V.):

"Doğru söylemiş" buyurdular.

Enes demiş ki: Sonra o adam:

- Seni hak (din) ile gönderen Allah'a yemin olsun ki, bu farzlardan ne fazla yaparım nede eksiz, diyerek döntüp gitti. Bunun üzere Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem):

"Yemin olsun, eğer bu adam doğru söyledi ise mutlaka cennete girer." buyurdular. (Müslim, *es-Sahih*, İman, 10).

hitabet için görüşler ortaya koymuşlardır. Özellikle günümüzde yapılan araştırmalarda, insanın nasıl öğrendiği, muhatabın nelerden nasıl etkilendiği, bu etkilenmelerden hangisine daha çok uyum sağlayabildiği, etkili bir iletişim için bunların nasıl uygulanacağı ve çevre şartlarının uygun olup olmadığı gibi hususlarda önemli sonuçlar elde edilmiştir. Bunlar hitabet uygulamalarında doğruluğu kabul edilen, hitabet faaliyetinin etkili biçimde yürütülmesine ve hatibe konuşma metodunu seçerken ve uygularken kılavuzluk ederek yol gösteren temel ilkelere dir. İşte bu araştırmalar ve elde edilen tecrübeler sonucunda tesbit edilen ilkelere "etkili hitabet" ilkelere denilebilir.

Hitabet ilkeleri hatibe, hitabet etkinliklerinde başarıya ulaşmasında kılavuzluk ederek hitabet etkinliklerinin düzenlenmesinde, yönetilmesinde ve değerlendirmesinde hatibe rehber niteliğindedir. Hatibin başarısının büyük ölçüde, hitabet ilkelerini tam olarak anlamasına, inanıp benimsemesine ve bu ilkeleri zamanında uygulamasına bağlı olduğu unutulmamalıdır.

Eğitim ve öğretim ilkelerinin herbiri, ağırlık olarak temel bir fikri ele alır. Örneğin, "Muhatabı merkez alma ilkesi " hitabet faaliyetinin muhataba göre düzenlenmesini ve etkinliklerin yürütülmesinde muhatabın ilgi, ihtiyaç ve özelliklerini esas alır. Bunun gibi "hayatilik ilkesi", "ekonomi", "aktüalite", "açıklık",

"somuttan soyuta", "bilinenden bilinmeye", "yakından uzağa", şeklinde ayrı ayrı adlar altında ele alınan hitabet ilkelerinin her birinin ağırlıklı olarak benimsediği temel fikirler bulunmaktadır. Bununla birlikte bu ilkeleri birbirinden tamamen ayrı ve ilişkisizmiş gibi düşünmek de doğru değildir. Çünkü hitabet çok yönlü bir etkinlik olup tüm hitabet ilkeleri birbirleriyle içiçedir. Bu durumda ayrı adlar altında ele alınan ilkeler bir bütün olarak düşünülmeli ve uygulanmalıdır. Bu ilkelerin ayrı adlar altında ele alınmasının nedeni ise konuya açıklama kolaylığı sağlamak amacına yöneliktir.¹

3.4.2.1. Tedricilik İlkesi

Alemde en yaygın ilahi kanun tedriciliktir. Allah her işi safha safha yapmakta, hedefe derece derece ulaşmaktadır. Hiçbir şey bir anda oluvermemiştir. Alemi altı günde, devre devre, varetmiş, ilk insanı yedi merhalede yaratmış, hala da insanı yedi merhalede yaratmaktadır. Bu usulü dinlerde de görürüz. Dinler, insan zihninin gelişmesine paralel olarak boyutlar kazanmıştır. İslâm dini yirmi üç senede tamamlanmıştır. Tekamül ve tedricilik kanununa uyulması her zaman ve her yerde zardır. Eşyada asl olan tedric ve tekamüldür.

Her şeyin bir vakti vardır. Güzel bir sözde "Bir şeyi vaktinden evvel istical eden mahrumiyetle muhatab

1- Kanat, H. Fikret, *Kısaltılmış Pedagoji*, 2.Baskı, MEB., İstanbul, 1976, ss.200-234.

olur" denilmektedir. Her şeyi kısa bir müddet içinde yapmak isteyenler, hiçbir şey yapamazlar."...Ne denli büyük olursa olsun bir işi başarmak için, genellikle ve eskiden beri geçerli olan en uygun yol, büyüğü başarmayı göze almaktansa, ilkin küçüğü ve kolayı ...¹ denemektir.

Bir şeyi kabullenip uygulamak, insanın biyolojik gelişimi gibi uzun zaman almaktadır. Bir çok bilginin bir anda verilmesi psikolojik ve pedokolojik prensiplere aykırıdır. Bilgi, kalıcı olması ve iyice anlaşılması için zaman içinde, az az verilmelidir. Bilginin bir anda ve çok verilmesi muhatap durumunda olanı, düşünmeden kabule zorlar, muhatap bıkar ve geriye ket vurmalar olur. Az olan bilgiyi muhatap hem kolaylıkla tekrar eder, hem de üzerinde uzun uzun düşünerek daha iyi anlar. Bunun için tedric, insan psikolojisine en uygun iletişim prensibidir.

İslâm dininin ruhu ve kuruluş fesevesi, kolaydan zora, basitten mürekkebe, küçükten büyüğe, azdan çoğa gitme esasına dayanır. Kur'an'ın birden değil de uzun bir zamanda, parça parça inzali, bunun delilidir. İslâm'da ilk tebliğ edilen hükümler mali ve bedenî külfet getirmeyen, itikadi hükümlerdir. Rasulüllah'ın (SAS) risaletle görevlendirildiği ilk günlerde, Mekke'de başlayan ve dinin direği olarak addedilen namaz, bugün eda ettiğimiz şekle yaklaşık onbeş yıllık bir tekamül

1- Eflatun, *Sofist*, trc., Ömer Naci Soykan, ("Diyaloglar 2, Evrim Matbaası, İstanbul, 1986" adlı eserin 275-355. sayfaları arasında), s. 278.

devresinden sonra ulaşmıştır. Oruç, zekât ve hac ibadetleri belli bir hazırlık devresinden sonra yerleştirilmiştir. Bu ve benzeri misaller, Kur'an'ın bazı emir ve yasaklarında bu ilkenin uygulandığını ve uygulanışında da bazı ince noktalara ayrıca riayet edildiğini gösterir.

İnsan, zayıf bir yaratıktır. Ruhunda yer eden alışkanlıkları kolay terkedemez. Özellikle insanda, kendi yaptığını beğenme temayülü vardır. Bu durum da alışkanlıkları birden bırakmaya engel olmaktadır. İnsanları eski adet ve alışkanlıklarından, bağlı oldukları inançlarından, bir anda çevirmek kolay bir iş değildir. Bu sebeple hatip, bozuk inançları söküp atmada, fıtratın kanunlarına uyarak, inanç, ibadet ve hükümlerde sıkı bir tedrice gitmelidir.¹ Hayır tohumunun ekilmesi ve meyve verecek bir hale gelmesi belli bir zamana muhtaçtır.

Tedricin esası tavizdir. "Yüksek bir menfaatin elde edilmesini sağlayan haram vasıtalar gayr-ı meşru sayılmaz." İslâm'ın yüksek menfaatleri için belirli bir zaman birtakım küçük tavizlerin verilmesi uygun olabilir. İçki ile ilgili hükmün geçirdiği tekamül devresi düşünülürse bunun doğruluğu anlaşılır. İnsanların bu psikolojisini bilen ve dikkate alan Allah, içkiyi başlangıçta birden yasaklayıp, ona müptela olanların

1- Bkz. Özbek, A., *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.S.)*, s. 16 vd.

elinden birdenbire alarak, onları müşkil bir durumda bırakmamış,¹ içkiyi, tedricen yasaklamıştır.

Rasulüallah (SAS) da bu ilkeyi çok iyi kullanmış ve aynı zamanda bir öğrenim kolaylığı da sağlamıştır. O, muhataplarının psikolojik durumlarını çok iyi bilen bir psikologdu. Alıcı durumunda olan, neyi almaya hazırsa o kadarını vermiş, ne sormuşsa onu cevaplandırmıştır. Muhatapını, "-Yeter artık!" dercesine bıktırmamış, "-Bu kadarı da fazla!" diyerek kimse ona itirazda bulunmamıştır.² Dolayısıyla İslâm'ın 23 yılda zafer kazanmasının sebeplerinden biri de budur.

Bir kimseye ahlâkî yönden hitap edilmek istendiği zaman, bu işi kademe kademe, merhale merhale yapmak, muhatabın telkin edilen fikirleri hazmetmesini sağlamak ve iyi netice almak için şarttır. Bir insana bir anda iyilik adına ne varsa hepsini vermek ve kötülüklerden uzaklaştırmak imkânsızdır. Hatibe düşen görev de istenen verim ve beklenen netice elde edilsin diye bilgiyi, yeri geldiğinde muhataba tedricen sunmaktır. Çünkü insan fıtratına en uygun hitap yolu budur.

3.4.2.2. Muhatabı Merkez Alma İlkesi

Çağımızda insana yönelik her türlü faaliyette muhatap merkez alınmıştır. "İyi ayarlanmış bir propaganda,

1- Bkz.Kandemir, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1979, s. 365 vd; Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980, s. 213 vd.

2- Kandemir, Y., *age.*, s. 389.

kazanmak istediği kimsenin esas ihtiyaçlarına da cevap vermeye çalışır."¹ İletişimde dinleyicinin psikolojik özelliklerinin esas alınması, bütün dikkatleri onun üzerinde toplamış ve her türlü faaliyetin odak noktasında yer almasını sağlamıştır. Böylece çağdaş iletişimde, muhatabı merkez alma ilkesi en önemli etkileşim ilkesi olarak kabul edilmiştir.

Muhatabı merkez alma ilkesi, diğer hitabet ilkelere de temelini teşkil etmektedir. Bu ilkeye göre muhatabın ne istediğini onun ihtiyaçları belirler. Yani muhatap, ilgi, ihtiyaç, ve yeteneklerine uygun bir hitabet faaliyeti içinde bulunur. Bu nedenle muhatabın tanınması önemli bir konu olmaktadır.

Hatibin muhataplarını tanıyabilmesi, muhataplarının ruhî durumunu, hangi şartlarda yaşadıklarını ilgi ve ihtiyaçlarını, eğitim seviyelerini araştırmasına bağlıdır. Bir bakımdan da hatibin eğitim psikolojisi, öğretim metotları, rehberlik...vb. alanlarda ve branşında iyi yetişmiş olması gerekir. Bunlardan eğitim psikolojisi, aynı yaşlardaki çocukların ve gençlerin sahip oldukları ortak gelişim ve öğrenme özelliklerini, rehberlik ise her muhatabın fert olarak tanınmasını ve onlara yol göstermeyi, öğretim metotları ise, öğretim ortamının ve faaliyetlerinin muhataba göre nasıl düzenleneceği ve yürütüleceği konularında muhataba yardım ederler. Bunun için

1- Maucorps, P., *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi*, trc., Selmin Evrim, 2. Baskı, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1965, s. 69.

hatiplerin mesleki bilgi konularında iyi yetişmiş olmalarıyla beraber iyi bir kültüre de sahip olmaları önem taşımaktadır.

Muhatabın sahip olduğu özellikler, bir yandan onların eğitim ihtiyacının, bir yandan da neleri öğrenip neleri öğrenmeyeceklerinin işaretçileridir. Hitabette başarının temelinde, muhatabın tanınmasını, öğretim faaliyetlerinin onların özellik ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmesini ve yürütülmesini esas alan bu ilke yer almaktadır. Kısaca hitabette herşey muhatap içindir, demek olan bu ilkelerin diğer hitabet ilkelerini de kapsadığı belirtebilir.

3.4.2.3 Hayatîlik İlkesi

Hatibin en önemli görevi dinleyiciyi hayata hazırlamaktır. Yani hatip dinleyiciyi hayata kolaylıkla ve başarıyla uyabileceği şekilde bilgilendirmelidir. Bunun için hatip dinleyicilere, hayatta karşılaşılabilecekleri ve karşılaştıkları zaman hatipten aldıkları mesajı uygulayabilecekleri konuları işlemelidir. Hitap konuları, konularla ilgili problemler, araçlar, örnekler hayattan alınmalı ve hayati değeri alınmalıdır. Konulara mümkün olduğu kadar hayatta oluş biçimleri ve oranlarına göre yer verilmelidir. Konular gerçek hayata benzerlikleri ölçüsünde ilgi uyandırmakta ve bunun sonucunda öğrenme daha etkili olmaktadır.

Küçük yaştaki kişilere hitapta hayatilik ilkesine yer verilirken çocuğun dünyasındaki örneklerden hareketle anlayabileceği dilde konuşulmalı; genç yaştaki kişilere hitapta onların hayatta karşılaşılabilecekleri olaylardan ilgilerini çekecek örneklere, yaşlıların günlük hayatta karşılaşılabilecekleri sorunları giderebilecek şekilde konulara yer verilmelidir.

Kısaca, hayatilik ilkesiyle her yaştaki insanı hayata hazırlayıp ilerde karşılaşılabilecek problemlere hazır ve onları giderebilecek bilgiye sahip insanlar olarak yetiştirmek lazımdır.¹

3.4.2.4. Ekonomiklik İlkesi

Ekonomiklik ilkesi hatibin amaçlarına en kısa sürede, en az araç gereç, emek ve enerji ile ulaşılmasını esas almaktadır. Bu ilkeye göre hitabetin amaçları en ileri düzeyde gerçekleştirilirken zaman, emek, enerji ve araç-gereç israfından kaçınılmalıdır. Bu durum plânlı ve metotlu çalışmayı gerektirir. Böylece dinleyiciyi sıkmadan iletişim gerçekleştirilmiş ve ekonomiklik ilkesine uyulmuş olur.

Öğretimde ekonomiklik ilkesine uyulması, hatip ve dinleyicilerin zaman, emek, enerjiyi tutumlu kullanmalarını gerektirir. Bunun için konuşmalarda yapılacak çalışmalar dinleyicilere çeşitli anketlerle sorulacak

---

1- Kanat, H. F., *Kısaltılmış Pedagoji*, ss. 200-234.

sorularla tespit edilebilir. Dinleyiciler gerek kişisel araç ve gereçlerini, gerekse caminin eşya ve araçlarını temiz, düzenli, dikkatli ve ekonomik kullanmaya özendirilmelidir.

Dinleyicilerin boş zamanlarını sosyal faaliyetlerle geçirmelerinin bireysel ve toplumsal açıdan olumlu sonuçları örneklerle açıklanmalıdır.

3.4.2.5. Aktüalite (Güncellik) İlkesi

Bu ilke dinleyicilerin yaşadıkları hayatın gerçekleriyle karşı karşıya gelmelerini ve yakın çevre, yurt ve dünya olaylarına karşı ilgi duymalarını sağlamak için hitabet konularıyla aktüel (güncel) olay ve meseleler arasında ilişki kurularak konunun işlenmesini öngörmektedir. Dinleyicilerin toplum hayatında karşılaşacakları zorlukları yenmeleri ve topluma daha yararlı olmaları beklenmektedir. Dinleyiciler yaşadıkları, gözledikleri, radyo ve televizyondan dinledikleri, gazete, dergilerde okudukları olaylara karşı daha çok ilgi ve merak duymaktadır. İşte aktüalite ilkesi muhatapların bu ilgi ve meraklarından hitabette yararlanılmasını sağlamaktadır. Ancak her konuda bu ilkeye yer vermek mümkün değildir.

Aktüalite ilkesini uygulamak için cami ve muhitte geçen olaylar üzerinde de durulabilir. Ancak bu olayların değerlerinin olmasına dikkat edilmelidir.¹

1- Kanat, H.F., *Kısaltılmış Pedagoji*, ss. 200-234.

3.4.2.6. Açıklık (Ayanîlik) İlkesi

"Ayanîlik" terimi kelime anlamı itibariyle bir eşyanın bir nesnenin doğrudan doğruya kendisini ifade etmektir. Bu ilke hitabet etkinliklerinde öğretilecek konunun açık ve anlaşılır olması ve dinleyicinin eşya ve varlıklarla doğrudan doğruya karşı karşıya getirilmesidir. Bu anlamda açıklık ilkesi ikiye ayrılır.

5.a- Konuşulan konuların, bütün terim ve kelimelerin dinleyiciler tarafından kolayca anlaşılacak şekilde açık olmasıdır. Bunun için hitabede basit ve günlük kelimeler kullanılmalıdır. Hatip, dinleyicilerin daha önce hiç karşılaşmadığı kelime ve terimleri kullanmak zorunda kalırsa, öncelikle bunların anlamları üzerinde durmalı ve muhataplar tarafından anlaşılır hale gelmesini sağlamalıdır.

5.b- Açıklık ilkesinin ikinci anlamı ise dinleyicinin mümkün olduğu kadar fazla duyu organına hitap edilerek etkileşimin kolaylaştırılmasıdır. Yani hitabette muhatabın ne kadar fazla duyu organı uyarılırsa söylenenler o ölçüde açık ve kolay anlaşılmakta ve etkisi de o ölçüde kalıcı olmaktadır.

Yaşı ve psikolojik özelliği ne olursa olsun bütün insanlar, öğrenim sırasında duyu organıyla öğrendiklerini daha iyi ve tam öğrenirler. Bu nedenle hatipler dinleyicileri hangi yaşta olursa olsunlar on-

ların daha önce öğrenmedikleri, yani hiçbir şey bilmedikleri bir konuda öğretim yapacakları zaman başlangıçta daima somut, basit, çok sayıda duyu organını etkileyen ve kendi kendine edinilen yaşantılardan işe başlamalıdır. Çünkü bu tür yaşantılar daha açık ve anlaşılır olduğundan öğrenmeyi de kolaylaştırırlar. Yani bunlar "açıklık ilkesi"nde ön görülen yaşantılardır.¹

3.4.2.7. Somuttan Soyuta İlkesi

Varlığı ve oluşumu gözlenebilen, ölçülebilen, incelenebilen, kısaca duyularla anlaşılabilen şeylere somut, gerçekte ayrı ve başlı başına bir varlığı olmayan ve varlığı ancak eşyada gerçekleşen şeylerde soyut denilmektedir.

Küçük yaştaki dinleyicilere kavramların kazandırılması için konular somut olarak ele alınmalıdır. Dinleyicilerin somut şeyleri kavradıktan ve bu yönde bir süre alıştıırma ve denemeler yaptıktan sonra soyut kavramlara ve genellemelere geçebilir. Öğretimde önce somut olan eşya olay ve varlıklardan yararlanarak geçilmelidir. Soyut düşünme ve öğrenme her insan için nefes almak kadar tabii bir ihtiyaçtır. Bu nedenle hatibin önemli bir görevi dinleyicinin zihinsel gelişimini yeterli düzeye getirerek ona soyut düşünme ve öğrenme yeteneğini ka-

---

1- Kanat, H.F., *Kısaltılmış Pedagoji*, ss. 200-234.

zandırmaktır. Hatibin bu görevi başarması, hitabette somuttan soyuta ilkesine uymasına bağlıdır.

3.4.2.8. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi

Bu ilkede dinleyiciye birşey öğretilmek istendiği zaman önce onun mevcut bilgi ve yaşantılarından hareket etmek esastır. Çünkü dinleyici öğreneceği yeni bir şeyi eski bilgileriyle karşılaştırarak onlarla bağlantı kurarak bilinenlerden bilinmeyenlere doğru düzenli bir sıra izleyerek öğrenme durumundadır.

Bu nedenle hitabette önce dinleyicilerin bildiklerinden başlanmalı daha sonra bilinmeyenlere geçilmelidir. Hatip yeni bir konuya başlarken daha önce dinleyicilerin bu konuda öğrendiklerini hatırlatmalı ve yeni konuya ondan sonra geçmelidir. "Bir hatip derse kendinin ne bildiğiyle değil muhatabın ne bildiğiyle başlamalıdır" sözü bu ilkeye öğretimde uyulması gerektiğine dikkat çekmektedir.

3.4.2.9. Yakından Uzağa İlkesi

Bu ilkeye "Çevre" ya da "Topluma Görelik" ilkesi de denilebilir. Hatibin başarılı olabilmesi için, bu ilkenin de dikkate alınması gerekir. Yakından uzağa ilkesine uygun bir iletişim, dinleyicinin evinden, ailesinden başlayarak, durgun suya atılan taşın meydana getirdiği halkalar gibi giderek genişleyen bir biçimde ma-

hallesine, köyüne, ilçesine, iline, yurduna, komşu ülkelere ve dünyaya yönelmelidir.

Bu ilke sadece mekân bakımından değil, zaman bakımından da düşünülmalıdır. Yani dinleyiciye verilecek bilgiler başlangıçta yakın zamandan uzağa gidilmek suretiyle verilir. Ancak zaman yönünden hep bu uygulama sürdürülecek demek değildir. Bir süre sonrada geçmiş zamandan başlanılarak bugüne doğru kronoloji bir sıra da izlenebilir. Ancak başlangıçta yakından başlayarak uzağa gidilmelidir.

3.4.3 HİTAP VASİTALARI

İnandığımız hedefleri gerçekleştirmek için biricik dayanağımız olan vasıtalar, başlı başına ne bir program ve esas sayılabilir ve ne de bize üzerinde yürüyebileceğimiz bir yol gösterir. Bazı vasıtalar, asırdan asıra değişir, bir vasıta bir kaç hedefe hizmet edebileceği gibi, hiçbir hedefe de hizmet etmeyebilir. Bunun için bir vasıtaya bağlanmak, insana gerçek hedefini şaşırtır.¹

3.4.3.1. Telkin

Güçlü bir eğitim ve etkileme yolu olan telkin, insanın bir duygu veya inancı başkalarına, bazan da kendisine kabul ettirmesi²dir.

1- Kutup, M., *İslam'da Eğitim Metodu*, s. 13 vd.

2-Pazarlı, O., *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, s. 25.

Telkin, müstakil bir hitap metodu olmaktan çok, tebliğde bütün metotların kendisinden yararlandığı ortak bir usul, bir vasıtaadır. Telkinsiz tebliğ olmaz. Bunun için hatip, camideki cemaate ve sosyal çevredeki insanlara hitap edeceği zaman, telkinden büyük ölçüde yararlanacaktır. Çünkü telkin, bütün dinî faaliyetlerde başvurulacak vazgeçilmez bir yoldur.

Telkin spesifik, nevi bir olay değildir, ancak gerginliği azaltan, bütün diğer prosessüsler gibi bilgilerin yeniden taazzuvuna ait umumî kanunlara tabidir. Ferdi telkin esasen, hiçbir zaman, tecrübi bir isbata kavuşturulmamıştır. Muhtelif zihin hastalarını çeşitli tipleri dikkatle müşahade edilecek olursa bunlar, buna benzer telkin tecrübelerine tabi tutulunca, aralarında manidar reaksiyon farkları göstermektedirler. Buna mukabil, birbirinden açıkça farklı bulunan tecrübelere aynı fertler veya aynı hastalar tabi tutulduğunda yine sabit telkiniyet neticeleri elde edilmektedir. Telkiniyet demekki, bir şahsiyet vasfı değil, ancak psikolojik sahanın o an için mevcut bir değişkenidir.¹

Telkin, plân ve programa bağlı, iradeli ve şuurlu bir hareket, etkili bir tesir vasıtasıdır. Telkin yapan da, telkine tabi tutulan da tekinin farkındadır. Telkinde akıl ve muhakemeden çok, duygular hakimdir. Bilhassa telkine muhatap olan kişinin kendisine yapılan

---

1- Maucorps, P., *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi*, s. 64 vd.

telkinin aslını ve esasını, kaynağını araştırması veya bilmesi gerekmez. Telkini alabilmesi ve benimseyebilmesi için duygularının galeyana gelmesi veya getirilmesi yeterlidir.

Telkin, akıl ve istidlalden çok duygulara hitap eden bir fonksiyon olduğu için, hitabette önemli yer tutan bir metottur. İnsan bir şeyi sever, fakat neden sevdiğini mantık ve istidlal ile ispat edemez. Dini his ve heyecan da böyledir. İnsanda bulunan din duygusu, kökleri ve kaynakları itibariyle insan fıtratına bağlı derunî bir heyecan ve duygudur. Güzel Kur'an okuyan birini dinleyen bir insan, O'nun anlamını bilmediği halde, Kur'an'dan etkilenir. Derin bir huzur ve huşu' duyar. Ulu bir Camide ibadet ederken, o mabedin manevi havasından etkilenilerek heyecan duyulur. Dinî bir merasimde insan, içinde ulvî bir heyecanın kabardığını hissederek. Bu bakımdan telkin metodu, fertlerde dinî heyecan ve hisleri uyandırmak ve yerleştirmek vasıtalarından biridir.

Herkese telkin yapabilir. Ancak telkinin etkili olabilmesi için telkin yapacak kişinin maddî ve manevî otoriteye sahip olması ve belirli bazı vasıflara sahip bulunması gerekir. Maddî otorite, kişinin toplum içindeki ictimai üstünlüğüdür. Manevî otorite ise, ilim ve fazileti ile tanınmış alimler, yazarlar ve sanatkârlardır. Hatip ve vaiz telkin yapabilecek vaziyet ve ka-

biliyettedir.¹ Telkinde bulunacak hatip için vazgeçilmez vasıflardan biri ise, ihlas ve samimiyettir. Çünkü telkin etmeye çalıştığı şeye kendisi inanmayan veya kabul etmeyen yahutta onu kendisi yaşamayan bir kimsenin başkaları etkilemesi mümkün değildir.

Belli kıyafetler, telkininin tesirini artırdığı için, telkinde bulunacak hatip ve vaizlerin temsil ettikleri makama ve taşıdıkları sığfata uygun olarak giyinmeleri gereken bir kıyafetleri varsa onları üzerlerinde bulundurmalıdırlar. Hatibin, cemaatin karşısına sarık ve cübbe ile çıkması, cemaatin itimat ve güvenini kuvvetlendirir.

Herkes telkin almaya elverişli olmakla beraber, telkin alabilmek kabiliyeti, yakınlık, tekrar ve zaman ile ilgilidir. Telkinde kişiler, bazan ferdî olarak, çoğu zaman de kitle halinde daha kolay etkilenir. Cemaat camide, halk miting meydanında kolaylıkla etkilendiğı için, mitingler, toplu gösteriler, son derece hassas ve heyecanlı olurlar. Bu sebeple topluluk karşısında söz söyleyenlerin dikkatli ve temkinli olmaları gerekir.

Kızlar ve kadınların duygu yönleri daha kuvvetlidir. Bu sebeple erkeklere oranla telkin altında kalmaya ve etkilenmeye daha müsaittirler. Fakat kadın ve erkek bir arada bulunduğu zaman telkin alabilme kabiliyeti artar.

1- Pazarlı, O., *Din Eğitimi ve Öğretiminde Genel Matodlar*, s. 26.

Telkin yapacak kimselerin dinî hitabet kurallarını iyi bilmeleri bir zarurettir. Hatip iyi konuşmalı, jest ve mimiklerine, hareketlerine dikkat etmelidir. Kelimeleri açık, tane tane ve tesirli bir sesle telafuz etmeli, sesinin yüksekliği ve alçaklığını kontrol etmelidir. "Halka yüksek ahlâkın telkini için hangi yol tutulursa tutulsun, bu telkinlerin devamlı yapılması halkı yorar. Onun için Resul-i Ekrem, bir mevzu üzerinde ısrar etmez, mevzularını değiştirirdi. Sahih-i Buharide İbni Mesudun şu rivayeti kaydedilir. "Resul-i ekrem bizim bu va'zlardan usanmamamızı temin için va'zlarını fasılalı bir şekilde yapardı."¹

3.4.3.2. Taklid

Dünyayı idare eden tekerrür kanununun sosyal yönü² olan taklit, hareketlerin, konuşma üslûbunun, tavırların, gayelerin bilinçli veya bilinçsiz olarak başka bir örneğe göre şekil almasıdır.³ Diğer bir ifade ile taklit, inançlar, hareketler, duygular ve hatta istekler ve ihtiyaçların, bir kişiden diğer kişiye sirayet yoluyla geçmesidir.⁴ Taklit sırasında her türlü izah etme hassalarıyla mücehhez farz edilmiştir.

1- Şiblî, M., *Asr-ı Saadet*, c.II, s. 26.

2- Leif, J./Rustin, G., *Genel Pedagoji*, trc., Nejat Yüzbaşıoğulları, 1.Baskı, MEB., Ankara, 1974, s. 143.

3- Alaylıoğlu, R./Oğuzkan, F., *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. Taklid md.

4- Pazarlı, O., *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, s. 21.

Bir numune aramak, takip edilecek bir örnek araştırmak insanoğlunun fıtratında vardır. Beşer ruhuna yerleştirilen taklit, üstün bir insanı örnek edinmeye sevkeden bir duygudur. Cemiyetin ilerlemesi ile fertlerin örneğe olan ihtiyacı arttığı için taklidinde kendini gösterir. Dinde örnek insan, insanlara gerçek yolu gösteren ve aydınlatan bir kandil, Allah'ın hitabını açıklayan, canlı bir misal olmalıdır.¹ Peygamberlerin gönderilişi ve hele ilk insanın aynı zamanda bir peygamber oluşu bu gerçeği vurgulamaktadır. İnsan sürekli bilmediği hususlarda bir rehber, bir yardımcı ve bir örnek arar.² İnsan için duyduklarından ziyade gördükleri önemlidir. Çünkü o, daha çok gördüğünün etkisinde kalır.

Taklidin ferd ve toplum eğitiminde önemli etkileri vardır. Hangi yaşta olursa olsun, herhangi bir kişiyi, grubu veya geleneği taklit etmeden yaşamak mümkün değildir. Bir arada yaşayan bütün ferdler birbirini taklid ettiği gibi gruplar veya milletler de birbirlerinin yaşama biçimlerini taklit ederler. Daha çok kültürce güçlü olanlar, zayıf olanlar tarafından taklit edilirler. İnsan, bu taklitten bir güç ümit etmekte, bu itibarla hoşuna giden bir şahsa tabi olmaktadır. Bu durumda taklit olayının vuku bulması için, bir taklit edilecek (örnek) kişi veya olay, bir de onu taklit edecek kişinin

1- El-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslâmiyye*, s. 229.

2- *Nahl Suresi*, 16/43-44.

veya kişilerin bulunması lazımdır. Ancak taklit edilenler çoğu zaman, taklit edildiklerinin farkında bile olmazlar veya taklit edildiklerini akıllarına getiremezler.

Küçük yaşlardaki çocukların gördükleri veya duydukları hakkında mantık yürütmeleri sözkonusu değildir. Bundan dolayı taklit, çocukların psiko-sosyal ve dinî gelişmelerinde son derece de önemli bir faktördür.

Taklid, sadece küçük yaşlarda ve çocuklar tarafından yapılmaz. Büyükler de taklit ederler, Ancak yaş ilerledikçe taklitçilik azalır. Ayrıca, önceden taklit yoluyla ve şuarsuzca benimsenerek tekrar edilen bir çok söz ve davranış, giderek şuurlu hale dönüşür.

Gençlerin en çok etkilendikleri ve derhal taklit ettikleri şey ise, modadır. Aslında modanın, mantıkla fazla ilgisi yoktur veya bir başka ifade ile, kendi içerisinde ve kendisine özgü bir mantığa sahiptir. Ona rağmen gençler üzerinde kuvvetli bir yaptırım gücü vardır. Bundan dolayı modanın kim tarafından ve ne maksatla çıkarıldığı düşünülmez ve derhal taklit edilir.

Çocuk olsun, genç veya yaşlı olsun, toplumun bütün fertlerinin isteyerek veya istemeyerek devamlı taklit ettikleri şeyler ise; örfler, adetler ve geleneklerdir. Asırlar boyu çok ağır bir tempo ile değişikliğe uğrayarak günümüze gelen ve toplumumuzda yaşayan örfler-

rimizi, adetlerimizi ve törelerimizi de taklit sayesinde yaşatırız.

Toplumda taklit edilen veya edilmesi gerekenlerin başında din görevlileri vardır. Çünkü camide ve sosyal çevrede din görevlileri, din adına taklit edilebilecek konumdaki kişilerdir. Kendisinin taklit edilebilecek bir konumda bulunduğunun farkında ve şuurunda olan din görevlileri her zaman dikkatli ve tedbirli olmak durumundadırlar. Bu sebeple onlar, herşeyden önce kişilik ve karakterleri ile iyi örnekler teşkil etmelidirler. Taklide dayalı olarak ailede başlatılan dinî eğitim-öğretim, okulda ve camide devam ettirilecek ve her bir insan için mezara kadar uzanan bir faaliyet olacaktır.

3.4.3.3. Gelenek ve Moda

Gelenek ve örfler sosyal hayata her zaman hakimdir. Bu hakimiyet, her türlü değişim ve yeniliklerde kendini gösterir. Eski yapıları yıkmak ve yerine yenilerini yapmak için, her zaman eski toprağı temel olarak kullanmak gerekir. Bunun için "her yeni şey güzeldir" ata sözü ile "her eski iyidir" anlayışı iç içe bir vakıdır.¹

İnanlar hayatlarının gençlik döneminde modaya, ileri yaşlarında örf ve adete düşkün olurlar. Her memlekette, zaman geçtikçe düşünce ve duygularda bir değişme

1- Tarde, G., "Les Lois de L'imitation" (Örf ve Moda), trc. Kâzım Nami Duru ("Sosyolojinin Unsurları, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 58-59. sayfaları arasında), s. 58.

olur. Önceki inanışların yerini, çağdaş yenilikçilerin söylediklerini tekrar etme alışkanlığı alır. Bu durum toplumlarda da geçerlidir. Bazı toplumlar gelişmelerinin bir devresinde sür'atli değişmelere uğrar, bir dönemde ise değişikliklere sırt çevirir ve eski adetlerini muhafazada ısrar ederler.

İleri ve modern toplumlarda moda yaygındır. Moda genişliğine bir yayılmadır. Toplumda herhangi bir kimse- nin ortaya attığı yeni bir şey cemiyetin eğilimlerine uyuyorsa hızla yayılır. Ancak bu akımlar üstün kişilerin isteklerinden doğmaz.¹

Hitabet açısından bizim için önemli olan husus, halk üzerinde moda, örf ve adet akımlarının birbirinin yerine geçmesine dikkat etmek ve dinî hayat açısından bu sosyal akımlardan istifade etmektir.

Ülkemizde özellikle şehirlerde moda, köylerde ise gelenek ve görenekler hakimdir. Gençler moda, yaşlılar geleneğe bağlıdır. Hatip gençlerde moda akımını yönlendirmeye çalışmakla beraber, aile, cami ve yayınlar aracılığı ile dinî hayatı takviye etmelidir. Yaşlılar arasında geçerli olan geleneğe bağlılık ve muhafazakarlığın da taassup şeklini almamasını sağlamaya çalışmalıdır. Değişiklikten hoşlanmayan yaşlıların da, bugünün gençleri gibi çözüm bekleyen meseleleri vardır.

1- Tarde, G., "Les Lois de L'imitation" s. 57 vd.

Gençlerin moda ifratı ile yaşlıların taassuba varan muhafazakarlık tefritinin arasını bulmak ölçü olmalıdır.¹

3.4.3.4. Sanat

Çok önemli bir cazibe merkezi ve hitap aracı olarak sanat, doğanın en değerli çiçeği olan insan ruhunun gelişmesidir.² Şiirinden, musikisinden, temsiline ve edebi mahsüllerine kadar çok geniş bir boyutta düşünüldüğünde sanat, oldukça etkili bir telkin, tebliğ ve eğitim aracıdır. Sanatla bilim insanlığın en iyi öğretmenleridir. Bilim, kafayla ilgili hayatımızı, sanat, duygusal yaşamımızı etkiler. Bunun için o, bir oyun değil, halkın eğitime yarayan bir vasıtaadır.³

Hatip, edebi eserlerden ve özellikle dinî manzumelerden faydalanmalıdır. Kafiye ve ahenkli sözler yani şiirler ve manzumeler insanlar üzerinde nesirden çok daha tesirlidir. Bilhassa din gibi son derecede mücerret ve metafizik inançlara dayanan konularda insanların sevgi ve bağlılıklarını arttırmak kolay değildir. İnsan bir şeyi sevmek için onu tasavvur etmelidir. Yani gözle görmeli, kulakla duymalı, elle yoklayabilmelidir. İnsanlar somut ve müşahhas olanı tanır ve sever. Soyut

1- Pazarlı, O., *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, ss. 23-24.

2- Jeures, J., Pages choisies (Sanat - Doğa -Toplum), trc., Kâzım Nami Duru, ("Sosyolojinin Unsurları, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 370-372. sayfaları arasında), s. 370.

3- Gresse, E., Les Debuts de L'ard (Sanatın Sosyal ve Bireysel Görevi), trc., Kâzım Nami Duru, ("Sosyolojinin Unsurları, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 368-370. sayfaları arasında), s. 368 vd.

ve mücerret olanı kolay idrak edemez. Bu gerçeğin hatiplerince iyi anlaşılması lazımdır.

Camilerde ve toplu ibadet yerlerinde okunmak üzere edebi değeri olan "dinî manzumeler ve şiirler" hazırlanması cemaati etkileme açısından yararlı olacaktır. Mü'min, dinî inançlarını ve duygularını ahenk ve şekil bakımından seçkin mısralarla ifade edebilmeli, gençler İslâm dininin büyüklüğünü güzel yazılmış sözler ve kelimelerle bellemelidir. Sözle ifade edilen mücerret fikirler, daha iyi kavranır, hafızada yerleşir, sevgi duyulur. Mevlidin İslâm âleminde tuttuğu geniş yer, manzum ve müzikli olmasındandır.

Mevlid, Süleyman Celebi'nin bir manzum kitabıdır. Aslında tasavvufî olmaktan başka dinî değeri yok gibidir. Buna rağmen Mevlid, İslâm dünyasında farzlardan daha fazla rağbet görmektedir. Bunun sebebi her halde Mevlid'in kafiyeli ve ahenkli manzumelerden ibaret olması ve musiki ile okunmasıdır.

Telkin faaliyetlerinden biri de "musikîden istifade" yoludur. Musikî hoşâ gider, güzeldir. İnsanların kulaklarına hitabeder. İnsanda ulvî hisler ve heyecanlar uyandırır. Güzel okunan bir Mevlidi dinleyen müslüman, dünyanın kötülüklerini unuttur, masivayı bırakır. Gönlü iyi duygular, iyilik ve merhamet, mü'minlere sevgi ile dolar. Bu an mü'minin Allah'ına en çok yaklaştığı ve bağlandığı andır.

Hitabette bu an iyi değerlendirilmelidir. Bunun için de Mevlidin okunması ilmî esaslara bağlayanarak yeniden düzenlemelidir. Akortsuz, usülsüz ve ferdî istidatlara dayanan mevlid musikisi yerine konservatuar veya musiki üstatlarından kurulu bir heyetçe Mevlid, esaslı bir şekilde bestelenerek, armonize edilmelidir. Kazanç vasıtası olmaktan çıkarılıp, halkın din eğitimi vasıtası haline getirilmelidir. Bunu ortaya koyacak olanlar da sanatçılardır.

3.4.3.5. Medya

Çağımızda insanlara hitap etmede karşılaşılan en önemli problemlerlerden biri, bir yandan büyük kitlelere eşit şartlar altında, etkili ve kaliteli hizmet götürmek, diğer yandan da bu hizmeti ferdî farklılıklar, ilgi ve ihtiyaçlara uygun biçimde sağlamaktır. Problemin en önemli yönü ise, kitlelere hitap ile ferdî hitabın birbirinden soyutlanamayacağı sebebiyle aynı faaliyet içerisinde karşılanması zorunluluğudur.

Matbaanın icadı, insanlara hitap etme yönünden fevkalade bir olaydı. Daha sonra film, teyp ve radyo bu gelişmeye yeni boyutlar getirdi. Bugün ise televizyon iletişim dünyasında yeni bir gelişmenin öncülüğünü yapmaktadır.

Radyonun tek yönlü bir haberleşme aracı oluşu, iletişimde tesirini ve yararını kısıtlamaktadır. Zira

muhabata soru sorma ve bilgi düzeltme fırsatını vermez. Bununla beraber dünyayı insanın kulağı yanına getirir.

Radyo aracılığı ile bir olayın kendisi dinlenebilir. Kitaptan eskiden olmuş olaylar anlatılır. Radyo ise olayları oluştukları anda verebilir. Konuşmalar canlı olarak sunulabilir. Efektleri yardımıyla dinleyicinin hayal genişliğini harekete getirir, muhabatı olayların içine atar.

Bugüne kadar geliştirilmiş en etkili iletişim aracı, uzak anlamına gelen «tele» ile görme anlamına gelen «vision» kelimelerinden oluşan ve uzaktan görme anlamına gelen televizyondur. Televizyon, etkileşim açısından çok boyutlu ve genel bir iletişim aracıdır. Kodlanmış anlamlı bilgileri değiştirme, iletme, projekte etme ve takdim etme kapasitesine sahip olan televizyon, bilgi işlem'e ve genel iletişime özel bazı nitelikler kazandırmakta, sistemler yoluyla iletilen mesajın yapısını özel bir tarzda biçimlendirmektedir.

Yapılan araştırmalar televizyonun, uygun koşullar altında etkili bir mesaj aracı olduğunu, hemen her türlü iletişim alanında kullanılabileceğini, alıcı uçta uygun öğrenme etkinlikleri düzenlendiği takdirde etkisinin artırılabilceğini göstermektedir.

Mesaj, elektro-manyetik dalgalar yardımıyla veya bir özel kablo aracılığıyla iletilir; bir anten tarafından alınır ve kineskop adı verilen resim tüpü yüze-

yinde orijinal görüntü şekline dönüştürülür. İnsan gözünün görme sürecine benzetilen televizyonun bazı özellikleri vardır. Örneğin, bir mesaj kaynağı, televizyon alıcı sayısı arttıkça sonsuz derecede çoğaltılabilir, geniş bir coğrafi alana dağıtılabilir, takdim edilebilir. Verici merkezlerini birbirine bağlayan bir şebeke ile bir çok uzak kaynaktan mesaj toplanabilir. Toplayıcı ve dağıtıcı nitelikleri, mesaj kaynaklarını mobilize etme ve yaygınlaştırmada kullanılabilir. Kadın-erkek arasında ayırım yapmaksızın köyden kente kadar ulaşır. İyi ve kaliteli programlama teknikleriyle, canlı televizyon takdimleri insanları büyük gruplar halinde ve ayrı ayrı mekanlarda bir araya getirebilir. Böylece üstün yetenekli ve tecrübeli hatiplerin büyük cemaat kitlelerine etki etmesi sağlanabilir. Dış çevre ile ilişki kurar, mikro projeksiyon yoluyla, mikroskopik maddelerin gözlenmesini, görüntülerin büyütülerek kolaylıkla izlenmesini sağlar,¹ yakından izlenmesi tehlikeli ve güç olan olayların² ve etkinliklerin incelenmesini ve gözlemlenmesini temin eder.

Genel olarak televizyon, sınırsız imkânları ile diğer tüm görme ve işitme araçlarının özelliklerini

1- Televizyon aracılığı ile görüntüleri esas boyutlarının 50 katı ve sadece televizyon mercekleri aracılığı ile ise 100 katı büyütme mümkündür. Bu büyütme mikroskop aracılığıyla ise çok daha fazla olabilmektedir.

2- Bir görüntünün güç ya da girilmesi ya da böyle bir merkezden nakli yapılabilir. Ameliyathaneden yapılan bir nakli pekçok kimse televizyondan izleyebilir. Son zamanlarda sualtı araştırmalarının televizyondan nakli oldukça ilgi ile izlenerek müsbet etkileri görülmüştür.

taşıdığı, onları kendi içinde kullandığı ve onlarla birlikte kullanıldığı için kitle iletişiminde etkili ve ekonomik bir vasıtaadır. Programları kolaylıkla kaydedebilme, tekrar tekrar gösterebilme, diğer sistemlerle uyum, çeşitli iletişim alanlarına uygulanabilirlik gibi teknik özellikleri vardır. Her ekonomik ve kültürel düzeydeki toplumlarda kullanılabilir. Kullanılışını belirli hitap gaye ve problemleri ile sınırlamak mümkün değildir. Hitap vasıtalarının temel bir parçası olarak diğer öğelerle birlikte dengeli ve tamamlayıcı bir sistemde en iyi sonuçları verir.¹

1- Ayrıca bkz. Stollberg, D., *Predigt Praktisch*, s. 28 vd; Lehman, Karl/Kruse, Martin, *Gott ist ein Freund des Lebens, Herausforderungen und Aufgaben beim Schutz des Lebens*, 4.Baskı, Gütersloher Verlaghaus, Gütersloh, 1989, s. 55 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HUTBE VE VA'Z

4.1. HUTBE

Kelime olarak "konuşma ve giriş" anlamına gelen hutbe, ıstılahî manası ile, belli bir konuda cemaate hitap etmek demektir. Dinî bir tabir olarak ise, Cuma namazının farzından önce, bayram namazından sonra, hatibin minberde, cemaate öğüt vermek için yaptığı konuşma, dinî mahiyetteki nutuk anlamında kullanılmaktadır.

Rasulüillah (SAS), Mekke'de Mescid-i Haram'da müslümanları bir araya toplayıp Cuma Namazı kılma imkânı bulamamıştır. Mus'ab b. Umeyr Medîne'ye gittiği zaman, Cuma Namazı kılmak için Rasulüillah'tan (SAS) izin istemiş, O da, O'na gönderdiği mektupta, Cuma günü zeval vakti çıktıktan sonra, cemaatle iki rek'at namaz kılmalarını ve bu vesile ile müslümanlara hitapta bulunmasını emretmişti.¹

Hitabetin zirvede olduğu bir dönemde, bütün insanlığa hitap eden, ebedî bir mucize olan Kur'an'ı

1- İbn Sa'd, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebir (Tabakatu İbn Sa'd)*, c.3. s. 118. "Bugün elimizde Rasulullah'ın Hicretten önce, Medinelilere hitaben yazdığı bir mektup bulunmaktadır. Buna göre, Cuma günleri, ikinci vakit namazı olan öğle namazı kaldırılacak ve bu namazın yerini bir hutbe ve bunun arkasından iki rek'atlık büyük cemaat halinde kılınacak bir namaz (Cuma Namazı) alacaktı. ..." (Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, c.II, trc., Salih Tuğ 5.Baskı, Çevik Matbaası, İstanbul, 1991, c.I, ss. 175-176).

Kerim'i tebliğle vazifelendirilen Rasulülla (SAS), ic-timaî yönü bulunan bütün hadiselerden önce, genellikle döneminin edebî mahsullerini gölgede bırakan vecîz bir hutbe okurdu. Ancak, belirli günlerde hatiplerin minbere çıkararak cemaate karşı okudukları hutbeye esas teşkil edecek hutbelerini hicret esnasında okumuşlardır.

Rasulülla (SAS), Hicret esnasında, bir cuma günü, kendisini karşılamaya gelenlerle beraber, Medîne'ye gitmek üzere Kuba'dan ayrılmıştı. Kuba ile Medîne arasında, Medîne'ye daha yakın olan "Salim b. Avf" oğullarına ait "Ranûna" vadisine geldiklerinde öğle vakti girmişti. Burada bulunan "Beni Salim Mescidi"nde arka arkaya iki hutbe okuyarak Cuma namazını kıldırdı. Rasulülla'nın (SAS) bizzat kendilerinin kıldırarak ilk Cuma namazında okumuş oldukları ilk Cuma hutbesi¹ olarak tesbit

1- Rasululla (SAS), Cuma Namazından önce Allah'a hamd ve sena etti. Sonra da şu hutbeyi okudu:

"Ey Nâs,

Ölmeden önce Alah'a tevbe ediniz, fırsat elde iken iyi işlere koşunuz. Allah'ı çok anmak, gizli ve aşikâr çok sadaka vermek suretiyle O'nunla aranızdaki bağı kuvvetlendiriniz. Böyle yaparsanız, rızıklandırılır, yardım görürsünüz, kaçırıklarınızı tekrar elde edersiniz.

Biliniz ki, Allah, içinde bulunduğum yılın bu ayında bugün şu bulunduğum yerde Cuma namazını, kıyamete kadar, üzerinize farz kıldı. Hayatımda veya benden sonra, bir imamı olduğu halde, önemsiz gördüğü veya inkar ettiği için kim bu namazı terk ederse, Allah onun iki yakasını bir araya getirmesin ve hiç bir işine hayır vermesin. Biliniz ki, böylesinin, tevbe etmedikçe, ne namazı, ne zekâtı, ne haccı, ne orucu, ne de herhangi bir iyiliği Allah katında bir değer taşır. Ancak, kim tevbe ederse Allah tevbesini kabul eder.

Ey Nâs,

Kendinize ahiret için azık hazırlayıp önceden gönderin. Hepiniz ölecek ve sürünüzü çobansız bırakacaksınız. Sonra Rabb'iniz, arada tercüman veya perde-dar olmaksızın bizzat:

-Sana benim peygamberim gelip haber vermedi mi? Ben sana mal vermiş, ihsanda bulunmuştum. Sen bunlardan ahiretin için ne gönderdin? diye sora-

edilen bu hutbe, hutbe geleneğinin esasını teşkil etmektedir. Bu cumadan başlamak üzere Rasulü Allah (SAS), hayatının sonuna kadar kıldırıldığı her cuma namazından önce cuma hutbesi okumuştur. Zikir diye de adlandırılan¹ bu cuma hutbelerinin her biri, şekil itibariyle de tamamen birbirinin aynıdır.

Rasulü Allah'ın (SAS) irtihallerinden sonra namazı kıldırarak ve hutbeyi okumak başlangıçta, halifelerin ve onları temsil eden idarecilerin hakkı sayılmıştır. Abbasîler zamanından itibaren durum değişmiş ve Beytü'l-Malden maaş alan imamlar tayin edilmeye başlanmıştır.² Böylece imamların siyasî mevki kalmayınca, uygulama yaygınlaşmış ve her camiye birer imam tayin edilmiştir. Ancak hatip, daima halifenin temsilcisi olarak görev yaptığından siyasî özelliğini korumuştur. Küçük camilerde imam, hatip ve vaiz aynı kişi olmuştur.³

Rasulü Allah'ın (SAS) Medîne'ye hicretlerinden günümüze kadar devam eden Cuma Hutbesi'nin İslâm toplumu içindeki bir diğer önemli yeri de hükümlerlik alâmeti

---

caktır. O kimse sağa bakacak, sola bakacak, hiç birşey göremeyecek. Sonra önüne bakacak, orada cehennemî görecek. Öyleyse yarım hurma ile de olsa, kendini ateşten korumaya gücü yeten, bunu yapsın. Buna gücü yetmeyen, bari güzel sözle kendini kurtarsın. Çünkü bir iyiliğe ondan yediyüz katına kadar sevap verilir. Allah'ın selâm ve rahmeti üzerinize olsun." [İbn Mace, *es-Sünen*, 1082; Şibli, M., *Asr-ı Saadet*, c.II, s. 829.]

1- Kur'an-ı Kerim'de, Cuma suresinde: "Ey iman edenler, cum'a günü namaz için çağrıldığı(nız) zaman hemen Allah'ı zikretmeye gidin. Alış veriş bırakın. Bu, bilerseniz, sizin için çok hayırlıdır." (Cum'a Suresi. 62/9) buyurulmaktadır. Müfessirlerin beyanına göre, bu ayet-i kerime'de geçen zikirden murad, Cuma namazı ve hutbedir.

2- Pedersen, Johs, "Mescid", *İslam Ansiklopetisi*, c.VIII. s. 3 vd.

3- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜ. Basımevi, Ankara, 1988, s. 105.

sayılmasıdır. Raşid Halifeler devrinden sonra hükümdarlar, adlarına hutbe okutmuşlar ve böylece adına hutbe okunmak, İslâm Devletleri'nde, devletin ve devlet başkanının hükümdarlığını gösteren saltanat alâmeti olarak kabul edilmiştir. Hutbe, para bastırmak gibi, bir nevi hükümdar için iktidar, devlet için de bağımsızlık sembolü sayılmıştır.

Cuma günü okunan hutbelerde halifelerin, sonra da hükümdarların adı anılırdı. 1516 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğunda, Osmanlı Sultanlığı ile Halifelik aynı kişide toplandığı için, hutbeler Osmanlı Halifeleri namına okunmuş, hutbede tek isim zikredilmiştir. Ancak büyük hutbelerde, dört halifenin adlarının anılmasına devam edilmiştir. Cumhuriyet döneminde halifelik kaldırılınca bu uygulamadan vaz geçilmiştir.¹

Hutbenin Cuma namazında olduğu gibi, bayram namazları ile yağmur ve kusef dualarında da sabit bir yeri ve değeri vardır. Cuma namazında hutbe, namazdan evvel irad edilmekle beraber, diğer hallerde namazdan sonraya bırakılır.

Said-i Hudri'den naklen rivayet edilen bir haberde:
" ... Rasulüllah (SAS) Kurban ve Ramazan bayramı günleri namazgaha çıkar, ve evvela namazla işe başlardı. Namazı kıldı da, selâm verdimi ayağa kalkarak cemaate dönerdi.

1- Günümüzde bazı hutbe dibacelerinde, "Hulefa-i Raşidin"e dua adı atında bir kısım bulunmaktadır. Din görevlileri bilinçli veya bilinçsiz, -kimi birinci, kimi de ikinci hutbede- sadece dört halife adına bu geleneği devam ettirmektedir.

Cemaat ise namazgâhlarında otururlardı. Eğer (bir tarafa) bir müfreze göndermeye ihtiyacı varsa, onu cemaata hatırlatır, bundan başka bir ihtiyacı olursa, onu kendilerine anlatır, bundan başka bir ihtiyacı olursa, onu kendilerine emrederdi. (Hutbe esnasında):

- "Sadaka verin, sadaka verin, sadaka verin!" buyurdu....."¹ denilmektedir. Diğer bir rivayette de İbn-Abbas şöyle demiştir:

"Ramazan Bayramı Namazı'nda Rasulü Allah (SAS), Ebu Bekir, Ömer ve Osman ile beraber bulundum. Hepsi onu hutbeden önce kılar ve hutbe okurdu. ...."² Bu rivayetler, Ramazan ve Kurban Bayramı günleri Rasulü Allah'ın (SAS) Medîne dışındaki musallâda bayram namazlarını kıldırıldığını ve namazdan sonra da hutbe okuduğunu göstermektedir.

Cuma Namazının edasının şartlarından biri de, namazdan önce hutbe okumaktır. Cuma hutbesi namazdan önce, bayram hutbesi namazdan sonra okunur. Cuma için hutbe okumak farz, bayramda okumak ise sünnettir. Hutbe okumaktan maksat, Allah'a hamdetmek, Peygambere salât ve selâm etmek, müslümanlara dinî ve ahlâkî bilgiler vermektir. Bir hafta içinde çevrede ve cemiyette görülen fesad, yolsuzluk ve haksızlıkların önüne geçecek yol ve vesileleri anlatmaktır.³

1-Müslim, *Es-Sahih*, İdeyn, 9.

2- Müslim, *age.*, İdeyn, 1.

3- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 127.

Her hafta cuma namazından önce okunması farz kılınan ve cemaatin ortak dertlerinin konu edildiği hutbe, yaygın halk eğitimi yönüyle de oldukça önemli bir hadisedir. Rasulü Allah'ın (SAS) hiç terketmediği, daha sonraki asırlarda da terkedilmeyen ve İslâm Dini'nde çok önemli, toplumsal bir ibadet olan Cuma namazının eda edilebilmesinin şartı ve ibadet olarak kabul edilen hutbe, aynı zamanda güzel sözden hoşlananlar için de edebî bir ziyafettir.

Rasulü Allah'ın (SAS), Medîne'ye hicretinden irtihallerine kadar geçen süre içinde yaklaşık beşyüz civarında hutbe okumuş olmaları gerekmektedir. Bu cuma hutbelerinin büyük bir kısmı bize kadar intikal etmemiştir. Hatta elimizdeki hutbeler de tam metin değildir. Daha çok, ravilerden her birinin, aklında kalan kısmını naklettikleri, hutbelerde geçen parçalar, paragraflar ve cümlelerdir.

Rasulü Allah'ın (SAS) Veda Haccı esnasında irad ettikleri ve "Veda Hutbesi" diye bilinen hutbeleri, hutbenin şekli, getirdiği mesajın muhtevası ve mahiyeti hakkında bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Bu hutbe, günümüz hutbelerine örnek teşil etmesi açısından zikredilebilir. Rasulü Allah (SAS) bu hutbelerinde, Allah'a hamdettikten sonra şöyle buyururlar:

"Ey insanlar! Sözümlü iyi dinleyiniz! Bilmiyorum, belki bu seneden sonra sizinle burada ebedî olarak bir daha bulunamayacağım.

İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün ise, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise, bu şehriniz nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.

Ashabım! Yarın Rabbinize kavuşacaksınız ve bu günkü her hal ve hareketinizden muhakkak sorulacaksınız. Sakın benden sonra eski sapıklıklara dönüp de birbirinizin boynunu vurmuyunuz! Bu vasiyetimi burada bulunanlar, bulunmayanlara bildirsin! Olabilir ki bildirilen kimse, burada bulunup da işitenden daha iyi anlayarak muhafaza etmiş olur.

Ashabım! Kimin yanında bir emanet varsa onu sahibine versin! Faizin her çeşiti kaldırılmıştır, ayağımın altındadır. Lakin borcunuzun aslını vermek gerekir. Ne zulmediniz, ne de zulme uğrayınız. Allah'ın emri ile faizcilik artık yasaktır. Cahiliyyeden kalma bu çirkin adetin her türlü ayağımın altındadır. İlk kaldırdığım faiz de Abdulmuttalib'in oğlu (amcam) Abbas'ın faizidir.

Ashabım! Cahiliyye döneminde güdülen kan davaları da kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdulmuttalib'in torunu (amcazadem) Rebia'nın kan davasıdır.

İnsanlar! Bugün şeytan sizin şu topraklarınızda yeniden tesir ve hakimiyetini kurmak gücünü ebedi surette kaybetmiştir. Fakat siz, bu kaldırdığım şeyler dışında, küçük gördüğünüz işlerde ona uyarsanız, bu da onu memnun edecektir. Dininizi korumak için bunlardan da sakınıınız!

İnsanlar! Kadınların haklarını gözetmenizi ve bu hususta Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah'ın emneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz. Sizin kadınlar üzerinde, onların da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız, onların aile yuvasını, hoşlanmadığınız hiçbir kimeye çiğnetmemeleridir. Eğer razı olmadığınız herhangi bir kimseyi aile yuvanıza alırlarsa, onları hafifçe dövüp sakındırabilirsiniz. Kadınların da sizin üzerinizde hakları, memleket göreneğine göre, meşru her türlü yiyecek ve giyimlerini temin etmenizdir.

Mü'minler! Size bir emanet bırakıyorum ki, ona sınımsız sarıldıkça yolunuzu hiç şaşırırmazsınız. O emanet Allah'ın Kitabı Kur'an'dır.

Mü'minler! Sözümlü iyi dinleyiniz ve iyi belleğiniz! Müslüman müslümanın kardeşidir, böylece bütün müslümanlar kardeştir. Din kardeşinize ait olan herhangi bir hakka tecavüz başkalarına helâl değildir. Meğer ki gönül hoşluğu ile kendisine verilmiş olsun. ...

İnsanlar! Allah, her hak sahibine hakkını Kur'an'da vermiştir. Varise vasiyet etmeye lüzum yoktur. Çocuk ki-min döşeğinde doğmuşsa ona aittir. Zina eden için mahrumiyet vardır. Babasından başkasına ait soy iddia eden soysuz, yahut efendisinden başkasına intisaba kalkan nankör, Allah'ın gazabına, meleklerin lanetine, müslümanların nefretine uğrasın! Allah bu gibi insanların ne tevbelerini, ne de adalet ve şahadetlerini kabul eder.

İnsanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Adem'in çocuklarıdır. Adem ise topraktır. Arabın Arap olmayana takva ölçüsünden başka bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan korkmaktadır. Allah yanında en kıymetli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.

Suçlu kendi suçundan başkası ile suçlanamaz. Baba, oğlunun suçu üzerine, oğlu da babasının suçu üzerine suçlanamaz.

Dikkat ediniz! Şu dört şeyi yapmayacaksınız. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacaksınız. Allah'ın haram ve dokunulmaz kıldığı canı, haksız yere öldürmeyeceksiniz. Zina etmeyeceksiniz. Hırsızlık yapmayacaksınız.

İnsanlar! Yarın beni sizden soracaklar, ne diyacaksınız?

... ..

Şahid ol ya Rabbi! Şahid ol ya Rabbi! Şahid ol ya Rabbi! "

Rüknü Allah'ı zikirten ibaret olan Cuma hutbesinin sahih olabilmesi için, hutbe niyeti ile, vakit içinde, namazdan önce, cemaatin huzurunda okunması ve hutbe ile namazın arasının başka bir amel ile ayrılmaması şarttır. Hutbe iki kısma ayrılır. Birinci hutbede Allah'a hamdü sena edilir, Rasulü Allah'a (SAS) salâvat getirilir. Müslümanlara güncel dinî konular hakkında bilgi ve öğüt verilir. İkinci hutbede yine Allaha'a hamededilir, Rasulü Allah'a (SAS) salât ve selâm getirilir ve bütün müslümanlara hayır dua edilir. Hatibin abdestli bulunması, avret sayılan yerlerinin örtülü olması ve her iki hutbeyi de ayakta okuması gerekir. Hatibin, hutbede yönünü cemaate çevirmesi, cemaatin kendisini duyacağı bir sesle hutbesini okuması da mesnundur.

Hutbeye Euzu besmele, hamdele, tehlil ve tesbih ile başlayan hatip, Allah'a, şanına layık bir şekilde övgüde bulunur. Rasulü Allah'a (SAS) salât ve selâm getirir. Cemaate öğüt ve nasihatte bulunan hatip, bir miktar Kur'an okur ve iki hutbe arasında oturur. Her iki hutbeyi de kısa okuyan hatip, İkinci hutbede Allah'a hamdü senayı ve Rasulü Allah'a (SAS) salât ve selâmı tekrarlar ve müslümanlara bolca dua eder.

Cuma namazı kıldırılmaya ehil olması gereken hatibin, Rasulü Allah'a (SAS) iktidaen minberde bulunması ve bi-

rinci hutbeyi, ikinci hutbeden daha açık ve yüksek sesle okuması müstehabdır. Ayrıca birinci hutbeye : الحمد لله diyerek başlamak ta münasip ve güzel görülmüştür.

Asr-1 saadetten günümüze kadar Cuma kılınan her yerde mutlaka hutbe okunagelmiş olması sebebiyle hutbe, müslümanların dinî ve dünyevî hayatlarının düzenlenmesinde önemini daima korumuştur. Bu sebeple hutbenin güzel seçilmesi, hazırlanması ve cemaate güzel sunulması gerekir.

Dini hitabetin esasını teşkil eden hutbenin özel bir biçimi ve usulü vardır. Bu sebeple maksada uygun bir hutbe iradedebilmek için bazı hususlara riayet edilmesi gerekir. Usulsüzlük vusulsüzlüğe sebeptir. Hatipler için, "ahlâki ve ictimâî mevzuları ihtiva eden ve hiçbir zaman ferdî ve nafîlelerle ilgili olmayan, plânlı hutbelerin hazırlanması..."¹ esas olmakla birlikte, kuşkusuz her hatibin kendi hutbesini kendisinin hazırlaması daha uygundur. Kendi hutbesini hazırlayacak hatibin, konu seçimi, hazırlık ve sunuş safhalarını izlemesi gerekir.

Cuma ve bayram hutbelerinde, özellikle günün ve çevrenin ihtiyaç ve şartları dikkate alınarak bir konu seçilmelidir.² Hutbenin verimli olabilmesi için öncelikle konu, cemaate, o hafta içinde en fazla lazım olan meseleler arasından seçilmeli ve her haftanın konusu, o

1- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 130.

2- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 59.

hafta içinde tesbit edilmelidir. Hatip, konu seçimi açısından çevresinde cereyan eden olayları, özellikle dini bakımdan önem arzeden hadiseleri dikkatle izlemeli ve etrafına karşı duyarlı olmalıdır. Hatip, konu seçiminde dinleyicilerinin kim olduğuna dikkat etmeli, sözü kime ve niçin söyleyeceğini iyi bilmelidir.

"Hatibin, karşısında bulunan cemaatin seviyesine göre söz söylemesi ve onların anlayacağı kelimeleri ve cümleleri kullanması lazımdır..."¹ "Hutbeler hazırlanırken çevre özelliği ve çevrenin ihtiyaçları ile, hitap edeceği cemaatin bilgi ve kültür seviyesi dikkate alınmalıdır. Bunun sonucu olarak da, il ve ilçeler için hazırlanan hutbelerle, köyler için hazırlanan hutbeler, gerek dil, gerekse muhteva bakımından uygun bir tarzda olmalıdır."² "Çiçek dikecek toprağı bulunmayan insana, ağaç ve orman yetiştirmenin faziletini ..." ³ anlatan bir hutbenin, tasarlanan faydayı sağlamayacağı aşikârdır. Nitekim yapılan bir araştırmada, bu konu ile ilgili bir soruya, "bazı konular özellikle köy cemaati tarafından yadırganmaktadır. Merkezdeki hutbe bazen köyde abes oluyor, dağ köyünde trafikten bahsetmek gibi" cevabı verilmiştir.⁴

Kendi hutbesini kendi hazırlayacak olan hatip, cemaatin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak seçtiği

1- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 127 vd.

2- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 66.

3- Köylü M., *age.*, s. 61.

4- Köylü, M., *age.*, s. 60.

hutbe konusu ile ilgili ayet ve hadisleri tesbit eder. Konunun fikhî yönü varsa, Fıkıh kitaplarından ilgili bölümü yeniden okur. Aynı konuda yazılmış hutbe, va'z ve makaleleri gözden geçirir. Konunun ana fikrini tayin eder. Önce zihninde tasarladığı ve tasnif ettiği konuyu kağıta döker.

Hutbe iyi bir girişle başlar. Ustaca bir giriş, dinleyicileri telkine hazırlar, hatibin etkisini artırır. Hutbede sade, kısa, net, anlaşılır kelimeler kullanmak, amiyane sözlerden kaçınmak, mahalli şive'den uzak kalıp, yazı dilini kullanmak gerekir. Hatip, konuşur gibi, dostça, sevimli ve iddiasız bir ifade kullanmaya, uzun, karmaşık ve yabancı kelimelerden kaçınmaya, manaya uygun yapı ve seste kelimeler seçimine dikkat eder.

Hutbeler, samimî, duygulu, dinî heyecan verici, ölçülü, uyarıcı, yapıcı, eğitici, sevdirci, müjdeleyici, dinî yasaklardan sakındırıcı, yanlış inançları düzeltici ve düşündürücü olmalı; "... monotonluktan, kalıplaşmış kuru ve yapmacık sözlerden arındırılarak, daha çok aktüel konuları işleyen, cemaatin günlük İslâmî ve ictimâî problemlerine ışık tutucu, ilmî ve fikhî konulara ağırlık verilerek hazırlanmalıdır."¹

Hutbelerini kendileri hazırlayan hatipler, aşırı, kırıcı, hissi sözler ile şahsiyet ve siyaset yapmaktan,

1- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 66.

milli ve dinî birliği zedeleyici sözlerden sakınmalıdır. "... Cami dışındaki inanmayan mütecavizlere, minberden yumruk sıkmak lüzumsuz bir harekettir, ... minberden cevap vermeye kalkışmak, hatipten bir şey öğrenmek için camiye gelen cemaati ihmal edip, aslî vazifesi dışına çıkmak olur."1

"Hatibin minberde işgal ettiği mevki, Makam-ı Ahmedî'dir. Orada ancak mevzu ile ilgili ayetler ve Hadis-i Şerif'ler okunur ve açıklanır. Bunun dışında hikmetimiz dahi olsa şiirler ve beyitler okumak veya yerli ve yabancı hükema ve feylesofların vecizelerinden bahsetmek, makama hürmetsizliktir, yersizdir ve bid'attir."2

Mevsim ve çevre şartları da dikkate alınarak hutbenin tümü itibariyle işgal edeceği zamanın cemaati bıktırmayacak bir ölçüde kısa tutulmasına dikkat edilmelidir. (Hutbenin tamamı hiçbir surette 15 dakikayı geçmemelidir.) "Cuma... tatil günü değildir. İş günüdür, devlet daireleri ve çarşı pazar açıktır. Herkesi vaktinde ve zamanında işinin başında bulundurmak da bir vazifedir. Cemaat yalnız emekliler, yaşlılar ve işi olmayanlardan ibaret değildir. Bu bakımdan hutbe, zemin ve zamana göre ne çok kısa, ne de çok uzun olmalı, maksadı temin edecek kadar devam etmelidir."3 Hutbenin kısa ola-

1- İz, M., *Din ve Cemiyet*, s. 129.

2- İz, M., *age.*, s. 128.

3- İz, M., *age.*, s. 129.

rak verilmesini tavsiye eden Rasulü Allah (SAS), "Şüphesiz ki kişinin namazı uzun, hutbeyi kısa tutması, anlayışlı olduğuna alâmettir. Binaenaleyh siz, namazı uzun tutun fakat hutbeyi kısa kesin. Muhakkak beyanın sihir olanı vardır."¹ buyurmuşlardır.

Seçilen hutbe, önceden birkaç defa okunur. Sarık ve cübbe giyilerek minbere çıkılır, hutbe, usulüne uygun olarak makamsız ve tegannisiz okunur. Ayet ve hadislerin, ya da Arapça ibarelerin bir makama göre okunması, bilhassa bu tesir altında Türkçe kısımları da makamla okumak, dinleyicileri uyutmak ve anlaşılman manayı anlaşılmaz hale getirmekten başka bir şeye yaramaz. Ayrıca hutbede el-kol hareketlerinden kaçınılmalı, ses tonu cemaatin durumuna göre ayarlanmalıdır.

Hatip, hutbesini iradetmek için minbere çıkmak zorundadır. Minbere çıkış ise bir usul ile olur ve hatip, bu esnada bazı dualar okur. Besmele, hamdele ve salvele ile minbere yönelen hatip, minberin basamaklarının önünde durur, ellerini açar ve dua eder. Dua bitince ellerini yüzüne sürer ve sağ ayağı ile ilk basamağa adımını atar, sol ayağını onun yanına alır, yine sağ ayağını bir yukarı basamağa atmak suretiyle çıkışını tamamlar. Üçüncü basamakta durarak bir dua okur. Dua bitince minbere çıkışına devam eder. Son (yedinci) basa-

---

1- Müslim, *es-Sahih*, Cuma, 47.

makta yine ellerini kaldırarak dua eder. Dua bitince de cemaate döner ve oturur.

İç ezanın bitimiyle hatip, ayağa kalkar ve hamdele, salvele, şehadet, takva ile tavsiye, konu ile ilgili bir ayet ve bir hadis metninden oluşan hutbenin mukaddimesini (birinci hutbeyi) okur. Daha sonra konunun takdimi, hitab ve öğütten ibaret hutbenin Türkçe açıklama kısmını okur,¹ bir bitiriş cümlesi ile yerine göre bir kısa ayet okuyarak oturur. İki hutbenin arasını ayıran bu oturuşta da kısa bir dua yapar.

Ayağa kalkan hatip, hamdele, salvele ve şehadeti ihtiva eden ikinci hutbeyi okur. Bütün müslümanlar için yapılan bir duadan sonra da Kur'an-ı Kerim'den Nahl Suresi'nin 90. Ayetini okuyarak hutbesine son verir.

Araştırmanın sonunda Ek-1 de, zikredilen esaslar dahilinde, belirtilen hususların bir uygulaması niteliğinde olabilecek, tatbikî bir hutbe örneği verilmeye çalışılmıştır.

4.2. VA'Z

Dini Hitabetin hutbe gibi zorunlu olmayan ve fakat en yaygın çeşiti va'zdır. Va'z, öğüt vermek, yapılan işlerin muhtemel sonuçlarını anlatarak uyarmak, inanan-

1- "Hutbeler eskiden din lisanı olan Arapça ile okunurdu. Mev'ize kısmının Türkçe okunmasına memleketimizde 1928 Şubatının 3. Cuma gününden itibaren başlanmıştır." (Olgun, Tahiru'l-Mevlevi, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, s. 48).

ların kalplerini yumuşatarak onları iyiliğe özendirmek anlamında Türkçe'ye Arapçadan geçmiş bir kelimedir.

İslâm'ı benimsemeye ve onu bütünüyle fert ve toplum hayatında uygulamaya ileten psikolojik ve sosyal bir düzenleme¹ olan va'z, yetkili din görevlileri tarafından, camilerde veya toplu ibadet edilen mekanlarda, ibadetten önce veya sonra, mü'minlere bilgi ve öğüt vermek, dinî konuları açıklamak, kalbi inceltip amele yöneltecek şekilde hakkı ve hayrı hatırlatmak ve öğütlemek² için yapılan konuşmalardır.³

Gerek müslüman olmamış kişi ve toplumlara gerekse müslüman kişi ve toplumlara İslâm'ı anlatmak, aksayan yönlerin onarılmasına çalışmak, inanç, amel, ahlâk ve yaşayış yönlerinden fertleri bütünlemek, kitleleri etkilemek ve doğruya yöneltmek va'zla mümkün olmaktadır. Rasulüallah'ın (SAS) "Din nasihattır" sözleri, va'zın dindeki yerini ve önemini özlü bir şekilde ortaya koymuştur. "Öğüt ver, doğrusu öğüt inananlara fayda verir" mealindeki ayet de va'zın dini açıdan vaz geçilmez bir hizmet vasıtası olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. İnsanları Allah'a çağırmanın ikinci yolu olan "mev'ize, i hasene" de büyük ölçüde va'zdır.

1- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslamiyye*, s. 20.

2- el-Hallavî, A., *age.*, s. 252.

3- "Va'z, camilerde veya topluca ibadet yapılan yerlerde toplumu din konusunda aydınlatmak amacıyla yapılan dini bir öğüttür. Bu görevi yapan kişilere vaiz denir." (Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi. Madde: 24).

Va'z, bütün insanların inanması için kutsal olan şeylerden haber veren¹, vazife ve hürmet hissini telkin eden bir eğitim süreci ² olduğu için yapısında iman vardır ve inançtan doğmuştur. Va'z, inancın kaynağıdır.³ En önemli etkilerinden biri nefislerin tezkiye ve temizlenmesidir. Bunun gerçekleştirilmesi ile toplum yücelir, kötülüklerden ve fenalıklardan uzaklaşır. Herkes Allah'ın emrine, iyiliğe, adalete, salâha, hayra ve ih-sana sarılır. Bu da dinin en büyük hedefidir.⁴

Kur'an-ı Kerim'de: "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."⁵ buyurulmaktadır. Öğüt, öğüt verilen kimseyi zarardan uzak tutup, mutluluk ve yararını sağlamak amacıyla, hakkı ve çıkarı açıklamaktır. Buna göre, din konusunda kültürünü artırmak isteyen özel ve seçkin dinleyiciler için, camilerde ve toplu ibadet yerlerinde icra edilen va'zların ana gayesi, her va'zın bir elemanı olarak ortaya çıkan dinî konuların açıklanmasıdır.⁶

Kur'an'ı Kerim'de "Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt, gönüllerde olan (derd)lere bir şifa, mü'minler

1- Neumann, R., *Zielwirksam Reden*, s. 109.

2- Albrecht, Horst, *Predigen, Anregungen zur geistlichen Praxis*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1985, s. 63 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "*Predigen*" şeklinde verilecektir).

3- Bohren, R., *Predigtlehre*, s. 49; Albrecht, H., *Predigen*, s. 90.

4- el-Hallavî, A., *et-Terbiyetü'l-İslamiyye*, s. 256.

5- *Nahl Suresi*, 16/90.

6- Kriegstein, M. v., *Predig Gespräch*, s. 12.

için bir hidayet ve rahmet gelmiştir."¹ buyrulmaktadır. En yüksek öğütleri içine aldığı için Kur'an,ı Kerim'e "mev'ize" denilmektedir. O, amelî ve nazari hikmetleri toplayan, amellerin güzellerini ve çirkinlerini bildiren, bütün inananlar için hidayet ve rahmet kaynağı olan bir kitaptır.²

Va'z önemli bir hitap vasıtasıdır. Değişik kültür ve meslek sahiplerine, topluca ve bir arada hitabetmek, onlara inançları ile ilgili bilgiler vermek, hatip için büyük bir imkân ve mutluluktur. Herhangi bir ibadete bağımlı olmayan va'z, süre olarak uzun, mahiyet ve muhteva bakımından da serbesttir. Dinlenmesi isteğe bağlı olduğu için de, yeterli dinî bilgiye sahip olmayan mü'minler açısından önemli bir değer taşır. Yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde camilerin %67.32 sinde va'z edilmektedir. Halkımızın dinî konularda aydınlatılması bakımından bu oran, özellikle yaygın din eğitimi açısından önemli ve sevindirici bir durumdur.³

Böylesine önemli bir fırsatı değerlendirmek, mü'minlerin değerli vakitlerini zayi etmemek ve hizmette başarılı olabilmek için hatibin, hitabedeceği kitle ile uyum sağlaması, dinleyicilerle kendisi arasında duygu ve düşünce birliği meydana getirmesi gerekir. Bunu sağlamanın yolu da, dinleyicilerin ihtiyaçlarını iyi

1- *Yunus Suresi*, 10/57.

2- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'den Dersler ve Öğütler*, Duran Ofset Basımevi, İstanbul, tarihsiz, ss. 7-8.

3- Köylü, M., *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, s. 54 vd.

tesbit edip göz önünde bulundurarak ilgi çekici bir konu seçmek; bu konuyu iyi bir hazırlık ve uygun bir sunuşla cemaate aktarmaktan geçer. Çünkü va'zda başarı, dinleyicilerin ihtiyaç duyduğu bir muhteva ile sağlanır.

Va'zın etkili olabilmesi için konunun, halkın ihtiyaçlarına göre seçilmesi, halk tarafından ilgi görecektir ve anlaşılacak nitelikte olması gerekir. Rasulüillah (SAS) da bu hususa önem vermiştir.¹ Va'zın yapılacağı zamana ve dinleyicilere uygun bir konu, konuşmayı canlı ve tesirli kılar. Fertlerin buluş çağından itibaren ömürlerinin sonuna kadar, her çağda, her meslekte ve her an sorumlu olduğu vazifeler ve mükellefiyetleri vardır. Hatibin, insanların hayat boyu karşılaşması ihtimali bulunan hadiseleri göz önüne alarak, halkın camide topluca bulunduğu zamanlarda herkesi ilgilendiren genel ve önemli konuları seçmesi gerekir.

Dinleyicilerin ilgisini çekecek bir konu yakalayan bir hatip, konuya her zaman "şahsiyetinin mührünü"² basabilir. Dinleyicilerin mesleği, sosyo-ekonomik durumu ve öğretim düzeyi ile ilgili ve üzerinde az durulmuş konular her zaman ilgi çekicidir. İnsanlar, genellikle her zamanki duyduklarından farklı bir şey duyduklarında söylenen şey dikkatlerini çeker ve onu dinlerler. Ayrıca insanlar, yaşadıkları çevreye daha fazla ilgi duydukları

1- "Allah'ın Rasulü her zaman muhatapların ihtiyaç ve yararlarının gereği uyarınca konu seçer, konuşurdu." (İbn-i Kayyım, *Zadu'l-Mead*, c.I, s. 48).

2- Muallimoğlu, N., *Bütün Yönleriyle Hitabet*, s. 33.

için, dinleyicilerin yaşadıkları muhitte ilgili konular, konuşmalara güncellik kazandırır. Bunun için hatip, dinleyicilerin ilgisini çekecek, güncel bir konu seçmelidir.

"Va'zların amacı, halkı eksik olduğu dinî bilgiler yönünden aydınlatmak olduğuna göre, İslâm'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Sahih Hadisler'e dayalı olarak, fıkıhî ve günlük konulara önem vermek en ideal yoldur."¹ Va'zda dinî izah fonksiyonunun açıklayıcı konuları, dinî hitapların mukaddimeleri, dinî mefhumların manaları, tarihî, dinî olaylar konu olarak² seçilmelidir. Konu seçiminde, dinî konular yanında ahlâkî konulara ve ülke sorunlarına da yer verilmeli, dinî bütünlüğü, milli birlik ve beraberliği güçlendirecek konular işlenmelidir.

Hiçbir konuşma, siyasî bir görüşü, belli bir zümreyi ya da kişiyi açıktan açığa veya kapalı olarak hedef tutmamalıdır. Siyaset, ideolojik telkin ve şahsiyet yapmaktan kaçınılmalı, iç ve dış politika konularına girilmemelidir. Ancak "bir va'zda bulunması, gerektiğinde verilmesi icabeden politik bilgiler vardır. Bunlar, idari, siyasî ve toplumun yararına olan işlerde toplumu bilgi sahibi yapmak için va'zda bulunan ifadelerdir. Bir fabrika, bir yol, bir su şebekesi gibi toplum menfaatine

1- Köylü, M., *Din GFörevlülerinin Mesleki Problemleri*, s. 57.
2- Kriegstein, M. v., *Predigt als Gespräch*, s. 36.

olan idari olayları benimsetmek için topluma verilen bu bilgiler..."¹ gerektiğinde konu edilmelidir.

Hatip, konuşmalarında hikayemsi konulara fazla girmemeli, "inkân dahilinde nebevi kiritik ve bilvasıta haberleri sezdirmeli",² örneklerini Rasulüallah'ın (SAS) hayatından seçmelidir. Konuyu daha ziyade ayet ve hadislerle izah etmeli, konular detaylı anlatılmalıdır. Herhangi bir hitabenin idraki, daha önceki hitabelerin serencamının tesiri altında kaldığı için³ konular, dinleyicilerin bir sonraki konuşmayı sabırsızlıkla beledikleri, bir dizi film gibi cazip hale getirilmelidir. İbadete dair konular seçilmeli, işlenen konular kıssalarla desteklenmelidir. İnanmayan kişiler va'zlarda konu edilmemeli, heyecan verici konular seçilmelidir.

Hatip, konu seçiminde, kendilerine söz söylediği kişilerin, problemleri ile ilgilenmedikleri zamanlarda bile kendilerini düşündüklerini unutmamalıdır. Dünyada en çok ilgi çeken üç şey vardır. Cinsiyet, mülkiyet ve din. İnsan, cinsiyet ile hayata gelir, mülkiyet ile hayatını sürdürür, din ile hayatın gelecek âlemde devam edeceğini umar. Ama insanı ilgilendiren kendi cinsiyeti, kendi mülkiyeti ve kendi dinidir. Hiçbir şey, bizim için kendimiz kadar ilgi çekici olamaz. Konuşma sanatı bir kaç düsturdan ibarettir. Bu düsturlar, iki psikolo-

1- Kriegstein, M. v., *Predigt als Gespräch*, s. 25.

2- Kriegstein, M. v., *age.*, s. 32.

3- Kriegstein, M. v., *age.*, s. 39.

jik prensibe dayanır. Bu prensiplerden biri, Her insan kendi değerine inanır ve başkalarının da bunu kabul etmesini ister. İkinci prensip de, insan her şeyden önce kendisiyle ilgilenir. Herkes kendini doğrudan doğruya ilgilendiren şeyle meşgul olur, diğer şeylere pek az önem verir. Bir insan kendinin kör bir tıraş bıçağına karşı, Güney Amerikada kopan bir fırtınadan daha çok tepki duyar. Bir kadının kendi diş ağrısı, onu, Asya'da yarım milyon kişinin ölümüne yol açan depremden daha çok rahatsız eder. Bir kadın, kendisi hakkında güzel bir söz duymayı, tarihteki on ünlü insanın hayatını dinlemeye tercih eder.¹

Buna göre hatip, yukarıdaki esaslar çerçevesinde, cemaatin durumu, kültür ve anlayış seviyesi, günün ve çevrenin şartları ile ihtiyaçlarını dikkate alarak² dinleyicilerinin ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda konular seçmeli, yaşadığı bölgeden örneklemeler yaparak konularını güncel hale getirmelidir.

Konu ile ilgili ayetler, hadisler ve diğer muteber kaynaklar tesbit edilerek toplanan bilgiler, konuşma süresi dikkate alınarak konunun plânı hazırlanır ve konu tesbit edilen bu plâna göre işlenir.

Seçilen konu ile ilgili ayet ve hadisler tesbit edilerek, yorum ve açıklamaları iyice okunur. Konu ile

1- Carnegie, D., *Söz Söyleme ve İş Başarma Sanatı*, ss. 222-224.

2- Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi. Madde: 31/1.

ilgili İslâm büyüklerinin sözleri, konuya açıklık ve canlılık getirici şiir ve fıkralar tesbit edilir. Tesbit edilen ayet, hadis ve diğer malzeme önce zihni bir plânda biçimlendirilir ve bu zihni plân yazılarak kesinleştirilir. Konu ilmi olmaktan ziyade irşadî bir üslûp ile hazırlanır. Va'z, uzunluğu sebebiyle kelime kelime yazılmaz, ancak, ana bölümlerin başlıkları ve bölümlerde işlenecek, açıklanacak ayet ve hadislerin metin ve mealleri kaydedilmelidir.

Va'z genellikle tek yanlı bir konuşma olduğu ve va'z esnasında soru sorma adeti olmadığı için, konunun imkan dahilinde dinleyicilerin kafalarında istifham doğurucu değil, doğacak sorulara yeterli cevap alabilecek bir kapsam ve açıklıkla hazırlanması gerekir.

Va'zın sunuluşu hutbeden çok daha önemlidir. Ayrıca o oranda da güçtür. Uzun süre konuşulacağı için, sesi, varsa mikrofonu idare etmek, jest ve mimiklerle dinleyicileri yormadan va'z süresince dinlenilir ve anlaşılır olmak gerçekten bir maharet ister. Hutbedeki kadar olmasa da belirli kaideler çerçevesinde sunulması gerekir.

Konuyu işlerken vaiz, dinî kisvesini (temiz ve düzgün bir sarık, cübbe) giyerek kürsüye çıkar, hamd ve selatü selam ile zamanında va'za başlar. Yine hutbedeki kadar kesin olmasa bile belli bir Arapça başlangıcı vardır. Bu başlangıç, hamdele, salvele, konu ile ilgili

bir ayet, konu ile ilgili bir hadis ve başarı için bir duadan oluşur.

Va'z, başlangıç kısmı ile ilgili ayet ve hadis metinleri okunduktan sonra, hazırlanan plâna göre, kolay, anlaşılır, düzgün bir Türkçe ve mutedil bir üslûp ile yapılır, hiçbir sürette hazırlıksız ve plânsız va'z edilmez, önceden yapılan hazırlıklardan va'z esnasında gerekli şekilde yararlanılır. Güvensizlik, aşırı heyecan, sıkılğanlık ve acelecilik vaizin başarısını büyük ölçüde etkiler. Bunun için vaiz, canlı, yumuşak ve öğretici olmalıdır.

Türkçe kelimelerle dinî metinlerde geçen terimlerin söyleniş tarzları ile Arapça ve diğer yabancı dillerden yapılan nakillerde, o dillerdeki metinlerin okunuş ve söyleniş tarzlarına, özellikle ayet ve hadis metinlerinin doğru okunmasına azamî dikkat ve titizlik gösterilir,

Konuşma sırasında gereksiz el ve kol hareketlerinden kaçınılır, ses tonu caminin ve cemaatin durumuna göre ayarlanır, konuşmadaki etkinin arttırılması amacıyla gerektiğinde yükseltilir veya düşürülür,

Konuşmanın samimî, duygulu, dinî heyecan verici, toplumun içinde bulunduğu manevi hastalıklara tedavi sunucu, ölçülü, yapıcı, uyarıcı, öğretici, teşvik edici, sevdirci, müjdeleyici, dinî yasaklardan sakındırıcı ve

düşündürücü, yanlış inanışları düzeltici olmasına itina gösterilir.

Kırıcı, garazkâr, hissî ve aşırı ifadelerden, bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden kaçınılır. Sıhhatli olmayan bilgilere, hurafelere, dinî açıdan muteber olmayan ve ilmî bakımdan kesinlik kazanmayan görüşlere iltifat edilmez; siyaset ve şahsiyet yapılmaz; bilhassa vaizin şahsını ilgilendiren konular kürsüye getirilmez,

Va'z esnasında milli birliği ve dinî bütünlüğü zedeleyici ifadelerden ve ihtilaf konusu olan meselelere yer vermekten sakınılır. Toplumun dinî ve ahlâkî konularda bilgi ve kültürünü arttırıcı, dinî duygularını güçlendirici bir muhteva ve üslûp seçilir,

Va'z konusunun bütünlüğü, va'z süresince korunur. Konuya ışık tutucu ayeti kerime ve hadis-i şerifler etrafında gerekli açıklamalar yapılır,

Namazdan önce yapılan va'zlarda ezan vakti yaklaşınca va'z özetlenir ve kısa bir dua ile va'za ezanla birlikte son verilir.

Araştırmanın sonunda Ek-2'de tatbikî bir va'z örneği verilmiştir.

S O N U Ç

Hıristiyanlık ve İslâm'da Hitabet konulu bu çalışmamızda, genel iletişim esaslarını temel alarak, Hıristiyanlık ve İslâm'da ilâhi mesaj ile bu mesajın müntesiplerine ulaştırılmasını genel hatlarıyla incelemeye ve böylece günümüzde dinin anlatılması işinin nasıl yapılması gerektiğine ışık tutmaya çalıştık. Bunun için de araştırmamıza, hitabet hakkında genel ve fakat kısa bir bilgi verdikten sonra, Hıristiyanlıkta hitabeti inceleyerek başladık.

İnsanın en belirgin özelliği, düşünmesi ve düşündüklerini ifade edebilmesidir. İnsandaki duygu ve düşünceler, zihnin, mantığın ve zekânın ifadesi olan söz ile hayat kazanır. Söz ise en kusursuz biçimini ve en kudretli anlatım yeteneğini hitabette bulur. Hitabet, bütün imkânlardan istifade ederek, zihindeki bilgileri, fikirleri, duygu, düşünce ve inançları ifade etmek için yapılan inandırıcı, etkili, düzenli ve güzel konuşma sanatıdır.

İnsan, sosyal bir varlık olduğu için diğer insanlarla bir arada yaşamak zorundadır. Birlikte yaşamak, insanlar arasındaki iş birliğine bağlıdır. Bu iş birliğinin temeli ise konuşmadır. İnsanlar arasındaki iş birliği de ihtiyaçlardan doğduğu için hitabet sanatının konusu, insan ve toplumla ilgili gerçeklerdir. Buna göre

hitabetin amacı, insanlara duygu, düşünce ve bildiklerini açık, doğru ve etkili bir biçimde anlatma yeteneği kazandırmak ve insanların düşüncelerine tesir etmektir.

Dilin en güzel şekilde kullanılması olan hitabetin insanları etkilemedeki rolü büyüktür. İnsan, cemiyetteki yerini ve başarısını anlatım gücüne borçludur. İnançlar, fikirler ve idealler en güzel şekilde anlatılma, aktarılma ve savunulmaya muhtaçtır. Bu sebeple insan hayatında hitabetin önemli bir yeri vardır.

Hatibin bir konu üzerinde konuşması, o konunun hedef davranışlarını muhataba kazandırmaya çalışması demektir. Davranış değişikliği meydana getirmek üzere fikir, bilgi, haber, tutum, duygu ve düşüncelerin paylaşılma süreci ise günümüzde iletişim olarak adlandırılmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar da bilgi alış verişini iletişim kaidelerine bağlamıştır. Buna göre bir iletişim süreci olan hitabetin unsurları, hatip, hitap, muhatap ile hitabet vasıta ve yollarından oluşur.

Hitabette işlenen konular sınırsız olduğu için onu çeşitlerine ayırmak oldukça zordur. Uygulama alanları, üslûp özellikleri ve konuları göz önünde bulundurularak hitabet, askerî, siyasî, hukukî ve dinî hitabet olarak tasnife tabi tutulabilir. İnsanların haklarını aramak amacıyla hukukçuların yaptığı konuşmalara hukukî hitabet denir. Askeri hitabet, komutanların, askerlerini gayrete

getirmek ve heyecanlandırmak için yaptıkları konuşmalardır. Siyasetle uğraşan kişilerin, siyasî gaye ve fikirlerini açıklamak amacıyla yaptıkları konuşmalar da siyasî hitabet olarak tanımlanmaktadır. Din adamlarının, mensup oldukları dinin mü'minlerini dinî ve ahlâkî konularda aydınlatmak için yaptıkları konuşmalara da dinî hitabet denir.

İnsanın, yaratılış itibariyle dinî bir varlık olduğu, bütün dinlerin kabul ettiği bir gerçektir. Yaratılışı icabı inanmaya ihtiyacı olan insan, her çağda kutsal bir şey bulmuş ve ona inanmıştır. Hıristiyanlar ve müslümanlar, Tanrı'nın peygamberler aracılığı ile insanlara hitap ettiğini kabul etmektedirler. Kur'an'ın beyanına göre, her ümmetin bir peygamberi vardır. Allah onları insanlara bir elçi olarak göndermiş ve emirlerini insanlara tebliğ etmek için seçmiştir. Bu zincirin ilk halkası da zürriyetine doğru yolu göstermek için Allah'tan telakki ettiği kelime ve suhuf ile insanlığa hitap eden Hz. Adem'dir. Allah, zaman zaman bütün milletlere, o millet içinden peygamberler göndermiştir. Buna bağlı olarak da dini hitabet, insanlık tarihinin her kesitinde büyük ölçüde yer almış ve ilk olarak gelişen hitabet türü olmuştur.

Tanrı İsrailoğullarına, kendileriyle yaptığı ahdi bozmaları üzerine, Yeremya vasıtasıyla vaadettiği yeni ahdi, İsa (AS) vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. İsa (AS)

da Yahya'nın (AS) öldürüldüğü günden itibaren, göğün ve yerin Rabbi'nin verdiği yetkiye dayanarak, "Tevbe edin, Göklerin Egemenliği yaklaştı" (Matta, IV/17) diye çağrıda bulunmaya başlamıştı. İsa (AS), havarilerine, "bütün dünyaya gidin, İncil'i bütün yaratılışa duyurun!" emrini verdikten sonra Rabbi'nin katına alınmış, havariler ve Pavlos, bu emri yerine getirmiştir. Kendisini bu hususta borçlu addeden ve bütün yeteneklerini düzenli ve metotlu bir propaganda hizmetine vakfeden Pavlos, Mesih kilisesini dar Filistin muhitinden çıkararak O'na evrensel bir şekil kazandırmış ve İncil'i Doğu Roma İmparatorluğu'na yaymıştır.

Günümüzde Hıristiyanlık öğretisinin kaynağı Kilise'dir. İncillere göre Havari Petrus, Mesih'e inananlar topluluğu üzerinde ruhani yetkinin kaynağı olarak benimsenmiştir. Havariler ve vekilleri, Hıristiyan topluluğunun ilk piskoposları ve Kilise Örgütü'nün ilk temelidir. Kilise, tarihi seyri içinde bu görevini, üç aşamalı bir ruhbanlık sınıfını oluşturan piskopos, papaz ve diakonlar vasıtasıyla yürütmektedir.

Kendisinin yeni bir şeriat getirmediğini, eski Yahudi Şeriatı'nı tamamlamak için geldiğini ve Yahudiliğin kutsal kitaplarına tabi olduğunu ifade eden İsa'nın (AS), "... Kutsal Yasa'yı (şeriatı) ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim"

(Matta, V/17-19) sözleri üzerine bina edilebilecek Hıristiyan öğretilerinde mesajın içeriği ve esası Tanrı Kelâmı'dır. İsa'nın (AS) getirdiği mesajın muhtevası ve aynı zamanda onun birinci derecedeki gayesi, geleceği vaadedilen İlahi Mesih Devleti'nin yaklaştığını haber vermesi ve şeriat meselesidir. O'nun üzerinde durduğu husus, Tanrı'nın Sina'da Musa (AS) aracılığıyla verdiği emirlerdir.

Tevrat Kanunlarını esas gayesine götürme ve Allah'ın hakiki isteklerine dikkat çekmeyi amaçlayan İsa'nın (AS) ilk hedefi Yahudiler idi. İncillerdeki rivayetlere göre İsa (AS), Rabb'ına kavuşacağı sırada havarilerinin diğer milletlere mensup halklar arasında da vazife yapmalarını istemiş, özellikle putperestlere yönelik misyon çalışmaları, Pavlos'un hıristiyan oluşu ile başlamıştır.

İslam inancına göre din, Allah'ın peygamberler aracılığıyla gönderdiği emir ve yasaklar, peygamberlere gelen vahiylerle konulmuş kurallar manzumesidir. Bütün peygamberler, insanları rahmetle müjdeleyip, azapla korkutarak Allah yoluna çağırmış, hep aynı din birliğini sağlamak ve aynı inancı yerleştirmek için çalışmışlardır. Peygamberlerin hepsi, Adem (AS) ile başlayan zincirin halkaları, insanlığın yolunu aydınlatmak için dizilmiş nur kandilleri gibi birbirini tamamlamaktadır. İslâm'ı insanlara ilk anlatan ve tebliğ

eden Muhammed (SAS) de bu zincirin son halkasıdır. O, bu görevi filen ve bizzat yerine getirmiştir. Rasulullah'ın (SAS) vefatından sonra bu görev halifeler ile onları temsil eden idarecilerin hakkı ve görevi sayılmıştır. Raşid Halifelerin büyük bir ihtimam gösterdiği bu görev, tarihi seyri içinde gelişerek günümüze kadar gelmiştir.

Allah'ın Rasulü Muhammed'e (SAS) indirilmiş Kelâmı olan Kur'an ve ona dayanan Rasulüllah'ın (SAS) sünnetinde işlenen merkezi konu, saf ve katıksız bir vahtaniyet ile insan hayatının bütün yönlerini içine alan iman, islâm ve ihsandır. Bu hususlar da ferdi yetiştirip ahlâk bakımından olgunlaştırmak, insanlar arasında adaleti yerine getirmek, kulların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak amacına yöneliktir.

İnsanların dünya ve ahiret mutluluğunu gerçekleştirmeyi amaçlayan Kur'an, ırkı, rengi, cinsi, mesleği, memleketi ve beşeri birbirinden ayıran hangi farklılık olursa olsun, Allah'ın hitabını anlayıp, anladığını yerine getirecek kadar akıl ve idrake sahip her insana hitap eder.

Kur'an-ı Kerim'de, "İçinizden hayra çağıran, iyiliği buyurup kötülükten men eden bir topluluk olsun; işte onlar kurtuluşa erenlerdir." (Al-i İmran Suresi, 3/104) buyurulmaktadır. Hayra çağırmak, hayrı, iyiliği ve kötülüğü bilmeye bağlıdır. Müslümanlar arasında

önemli bir görev sayılan dinî muhtevayı en güzel şekilde anlatmak ve açıklamak görevi alimlere yöneltilmiştir. Bunun neticesinde de bu görevin icrasını düzenleyen ve hatibin niteliklerini belirten bir takım esaslar belirlenmiştir.

Günümüz Türk toplumunda dinin anlatılması görevi, 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'la Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. Adı geçen kanun ve bu kanuna dayalı yönetmenliklere göre toplumu din konusunda aydınlatılma, konuşma ve yazma; diğer bir ifade ile, dini konularda topluma hitap etme ehliyet ve yetkisine sahip olanların inandırıcı olmaları gerekir. Yaşanan tecrübeler ve yapılan araştırmalar, inanılır bir kaynaktan gelen, dinleyiciye yöneltilmeyen mesajın dinleyici üzerinde daha fazla etkili olduğunu göstermektedir. İnandırıcı olmak ise sevgi, uzmanlık ve güvenilirliğe bağlıdır.

Bilgi ve kültür her meslek erbabı için önemli olmakla birlikte, hatip için son derece lüzümlü bir husustur. Bunun için de hatibin, dinleyicilerin saygısını ve güvenini kazanabilmesi ve arzu edilen yararı sağlayabilmesi için güçlü bir hafızaya, derin bir anlayışa, geniş ve sağlam bir bilgiye, umumî ve kuvvetli bir kültüre sahip olması gerekir. Bunun için de mesleği ile ilgili fikirlerini geliştiren mesleki kitap ve dergileri okumaya devam etmeli, meslekî konulardaki okuduk-

larını yaşadığı hayattaki olaylarla birleştirmelidir. Meslekî ehliyet, kişiliğin iyi bir şekilde gelişmesinde de önemli bir etkidir. Buna karşılık kişilik de yeterliliğin temel taşlarından biridir. Bu seseple hatibin, iyi bir şahsiyeti meydana getirecek niteliklere sahip olması gerekir. İnsanlar birbirlerinden etkilenirler. Ancak etkilenmede bilgi ve kültürden ziyade, kişilik ve karakter, tavır ve davranışlar, fiziki ve ruhi yapılar daha çok rol oynar. Bu sebeple hatip, bizzat kişilik ve karakter örneği olmalıdır. Hatiplik, sanatkârı da hammaddesi de insan olan, insanları etkileme sanatıdır. Dinin anlatılması, büyük ölçüde sözlü eğitime dayanır. Dini konularda güzel ve etkili bir biçimde konuşmak ise sadece dini bir görev değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik bir ihtiyaçtır. Hatip, belli konuları, belli bir cemaate ya da kişiye öğreten ve davranışları ile örnek olan kişidir. Cemiyetin davranışlarını düzenlemek ve bulunduğu çevrede örnek olacak biçimde yer almak zorunda olan hatip için hatiplik formasyonu önemlidir ve din görevlileri için de son derece gereklidir.

Her hatip dinleyicilerinin dikkatini çekmek, dinlenmek, anlaşılacak ve etkili olmak ister. Hatibin bu arzusu, onun dış görünüşü ve hitabet tekniği ile ilgilidir. İnsan kıyafeti ile karşılanır, konuşması ve davranışları ile uğurlanır. Bu sebeple hatibin, temiz, vakar, sekinete, ciddiyete ve örfeye uygun bir kıyafeti ol-

malıdır. Özel kıyafet, hatip hakkında ilk hükmünü, onun kıyafetine göre veren muhatabın psikolojisi üzerinde müsbet tesir bıraktığı için hatibin mabet içinde özel bir kıyafeti olmalıdır. Hangi konuda olursa olsun, konuşma aracı sestir. Hitabet de kendine göre bir ahengi ve ölçüsü olan bir ses sanatıdır. Bu sebeple hatip, sesi kulaklara, sesindeki eda ve ahenk ise kalplere ve ruh-lara ulaşacak tabî bir ses tonu kullanmalıdır. Bir sözü açıkça anlatabilmek, söz ve anlatım güzelliğine ulaşabilmekle mümkündür. Bunun için de başkalarına duygularını, düşüncelerini iyi, doğru ve ilgi çekecek bir şekilde anlatmak için diksiyona dikkat etmek gerekir.

Hareket ve davranışlardan oluşan jestler ile yüz hareketleri olan mimikler, dilin yardımcılarıdır. Hatip, konuşurken sözlerinin tesirini artıracak jestleri keşfederek seçmeli, hatibin ses, telaffuz, davranış ve jestleri ile mimikleri aynı amaca yönelik ve birbiri ile uyum sağlamalıdır. Hatip, zaman zaman dinleyiciler üzerinde göz gezdirerek bakışları ve mimikleriyle dinleyicilerle kontak kurmalıdır.

Hatibin öncelikle sahip olması gereken manevi değerleri vardır. Kendi kendini ikna edememiş, iç dünyasındaki şüphelerini giderememiş kimselerin konuşmaları inandırıcı olamaz. Bunun için hatiplerin söylediklerinin doğruluğuna önce kendilerinin inanmaları gerekir. Çevresindekileri hak ve hakikate, doğru ve güzel olana

çığırılmakla görevli hatip, karşılaşacağı meselelerin bilgisine sahip olmaya çalışmak ve bilgili olmak, ilim ve ilmi araştırmalarla sürekli kendini yenilemek zorundadır. Hatip, yaptığı tebliğata uygun hareket etmeli, söylediklerine uygun davranışta bulunmalı, bilgisi ile hareketleri arasında bir ahenk kurmalı, sözden çok davranışlarıyla örnek olmalıdır. Dinleyici samimiyetine inanmadığı hatibi dinlemez. Samimiyetle söylenen bir tek cümlenin tesiri, samimiyetsiz hatibin saatlerce söyleyeceği sözlerden daha etkilidir. Bu sebeple hatip, konuşmalarında samimi olmalıdır. Söylediğini düşünerek söylemeli, çok düşünüp az konuşmalı, konuştuğunda da doğru olanı, anlaşılabilir derecede açık söylemeli, konuşmalarında zaman ve mekan unsuru ile dinleyicilerin seviye ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır. Hatip için önemli bir husus da mesleğini sevmesidir. Mesleğini sevmeyen ve ona karşı ilgisiz kalanlar mesleğinin adamı olamaz ve daima riyakâr olma riski ile karşı karşıya kalırlar. Toplum ise samimiyetsiz kişilere tahammül edemez. Ayrıca bugün hatiplerin çalışmalarını bir nevi propaganda niteliği taşıdığı için de hatibin davet usulünün ana ilkelerini bilmesi gerekir.

Bir iletişim süreci olan hitabette, iletişime esas olan haber veya bilgi mahiyetindeki mesajın durumunu kod, içerik ve mesajın işlenme biçimi belirler. Mesajın etkili olması, mesajın konusu ile alıcının bu konu

hakkındaki bilgisinin derecesine, plânlı ve mantıksal bir sıraya konulup konulmaması gibi hususlara bağlı olduğu için, kod içerik ve masajı işleme şeklinin elemanları ile, bunların bir araya getirilme düzeninin göz önünde bulundurulması gerekir. Ciddi araştırmaların kendi sahalarındaki usullere göre yapılması ve o mesleğin ölçülerine uyması, doğru neticelere varmak bakımından bir zarurettir. Bunun için de hatibin bir ön hazırlığa ihtiyacı vardır. Hatip, yapacağı konuşmaları önceden hazırlamalı, hazırlığına erken başlamalıdır, Başarılı olması istenen bir konuşmanın, önceden hazırlanmış bir plâna dayanması gerektiği için hatip, konuşacağı zamandan bir müddet önce, konu ile ilgili bütün notlarını tetkik edip, ayırarak sınıflandırmalıdır.

Vaktinden önce seçilip üzerinde çalışılmaya başlanan bir konu, geç seçilen bir konudan daha iyidir. Bunun için gerçek hayattan, halk tarafından ilgi görecektir ve anlaşılacaktır, halkın ihtiyaçlarına göre bir konu seçilmelidir. Konu bulunduktan sonra ilk iş, konunun incelenmesi ve hitabetin belli başlı esasları çerçevesinde konunun sınırlandırılmasıdır. Konuyu seçip sınırladıktan sonra hatip, amacını belirlemek zorundadır. Bu da muhataba vermek ya da iletmek istenen temel düşüncenin belirlenmesidir. Seçilen konu üzerinde konuşabilmek için hatibin, konu ile ilgili bilgisi olması gerekir. Bir konu hakkında fikirleri ve malzemeyi

meydana getiren hatibin müşahade ve tecrübeleri, hissettikleri, başkalarının tecrübeleridir. Bu bilgiler ise gözlemlemek, okumak, dinlemek ve düşünmek yoluyla sağlanır. İyi bir konuşma, özel buluşlar, fikirler silsilesi, izah ve beyanların yardımıyla, başkalarına ait alıntı, iktibas ve sözlerin formüle edilmesinden oluşur. Bu sebeple hatip, hitabesine kalite kazandırabilmek için onu başkalarına ait söz, nakil ve iktibaslarla desteklemek zorundadır.

Genellikle her teşebbüs ve faaliyet rasyonel bir usule dayanır. Bu sebeple insan, kurallara uygun, düzgün bir bütün kurabilmek için, herşeyi düzene sokmak, bir parçayı öteki parça ile uyumlu kılmak zorundadır. Bir hitabede de sunulacak duygu ve düşüncelerin bir sıraya konması gerekir. Çünkü hatip, yapacağı konuşmayı düşünüp plânlamadıkça ve ne söyleyeceğini bilmedikçe dinleyicilerin karşısında kendini rahat hissedemez. Bunun için de bir hitabe, giriş, gelişme ve bir de sonuç bölümleri bulunan, düzgün kelime, cümle ve paragraflardan oluşmalıdır.

Hitap vasıtalarından biri dil ve ifade gücü, bir diğeri de kalem ve yazma gücüdür. Dil ile insan psikolojisi arasında çok sıkı bir münasebet vardır. İki de birbirlerine karşılıklı tesir ederler. İnsan topluluğu içinde ortak anlaşma aracı sözlerdir. Ses bir meram anlatma vasıtası haline gelince dil olur. Herkes kendi di-

liyle söylenen, kendi huyuna, suyuna uygun sözleri beğenir. Bu sebeple hatibin, cemaatin seviyesine göre söz söylemesi ve onların anlayacağı kelimeleri ve cümleleri kullanması gerekir. Çevresi ile kolay iletişim kurabilmek için herkesin kullandığı bir Türkçe ile konuşmalı, mahalli şive ve argodan kaçmalıdır.

Dilin, hatip tarafından kendi edebi kişiliğine bağlı olarak özel bir biçimde kullanılması; hatibin duygu, düşünce farklılığı, ifade tarzı demek olan üslûbun da hitabette önemli bir yeri vardır. O, muhteva ile dil arasındaki münasebet ve ruhî faktörlerin özel bir ahengidir. İyi bir üslûbun bazı özellikleri vardır. Dinleyicileri etkilemek, anlatılanlara inandırabilmek, üslûbun inandırıcılığına bağlıdır. Bunun için de hatip, etkileyici, açık, akıcı, yalın, orijinal, samimi, doğal, tutarlı, ilgi çekici ve ana düşüncenin sınırları içinde ifade birliğini sağlayan bir üslûp kullanmalıdır.

İnsanlar duygu ve düşüncelerini söz ve yazı ile anlatırlar. Anlatımın sözle yapılanına sözlü anlatım, yazı ile yapılanına da yazılı anlatım denir. Sözlü ve yazılı ifadelerin, bir çok benzer tarafları bulunmakla birlikte, yazılı hitabet ile sözlü hitabetin arasınada belli başlı farklılıklar vardır. Yazılı anlatımdan daha tesirli olan sözlü hitabet, muhavere, hitabe, sohbet, münakaşa, monolog, diyalog, konferans, açık oturum, pa-

nel ve sempozyum gibi kısımlara ayrılır. Hatip, duygu ve düşüncelerini bu türlerden biri ile ifade eder.

Hitabetin önemli bir unsuru da muhataptır. Fikir akımının bir kutbunu muhatap, diğer kutbunu da dinleyiciler oluşturur. Bunun için de muhatabını iyi tanınması gereken hatip, cemaatini bir psikolog gözüyle incelemeli, kime, hangi yolda söz söyleyeceğini tesbit etmelidir.

Hitabetin bir diğer unsuru da hitap vasıta ve yollarıdır. Hatip bir mesaj meydana getirdiğinde, bunu hangi yolla ve hangi hitap vasıtasıyla sunacağını belirlemeli ve karar vermelidir. Çünkü hatibin hitabet sürecinde etkili bir iletişim sağlayabilmesi için, hitabet usul ve tekniklerini iyi bilmesi ve konunun özelliğine en uygun yolu seçmesi gerekir.

Allah, "(Ey Muhammed), sen hikmetle, güzel öğütle Rabb'inin yoluna çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. ..." (Nahl Suresi, 16/125) hitabıyla İslâm'a çağırmanın yolunun, hikmet ve güzel öğüt olduğunu belirtmiştir. Metot, konuya ve hitap edilen insanın vasfına göre değişiklik arzettiği için kendi tabîi şartları içinde değerlendirilmelidir. Genellikle takrir ve soru cevap metodundan yararlanacak hatibin, tedricilik, muhatabı merkez alma, hayatilik, ekonomiklik, aktüalite, açıklık, somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa gibi hitabet ilkelerine riayet etmesi ge-

rekir. Ayrıca hatip, telkin, taklid, gelenek ve moda, sanat ve medya gibi vasıtalarından da yeterince yararlanmalıdır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, bilgi, kültür ve kabiliyet seviyeleri ile yaş ve cinsiyet durumları farklı olan halkı dini yönden aydınlatırken, kitle ve cemaatin toptan aydınlatılması, va'z, hutbe ve konferanslar yoluyla; belli bir grubun aydınlatılması, bilgi ve kültür seviyeleri birbirine yakın olan 5-10 kişilik gruplarla özel sohbet toplantıları yapılarak veya fertlerle tek tek ikili görüşmelerle yapılır.

Hatibin minberde, cemaate öğüt vermek için yaptığı konuşma, dini mahiyetteki nutuk anlamına gelen hutbenin İslâm Dini'nde önemli bir yeri vardır. Her hafta cuma namazından önce okunması farz kılınan ve cemaatin ortak dertlerinin konu edilmesi gereken hutbe, yaygın din eğitimi yönüyle de oldukça önemli bir fırsattır. Bunun için hutbe okuyacak hatiplerin, hutbelerinde günün ve çevrenin ihtiyaç ve şartlarını dikkate alarak bir konu seçmeleri ve seçtikleri hutbeyi, önceden birkaç defa okumaları gerekir.

Sarık ve cübbesini giyerek minbere çıkan hatip, hutbesini hutbe usulüne uygun olarak, makamsız ve teğannisiz okumalı, hutbede el-kol hareketlerinden kaçınmalı ve ses tonunu cemaatin durumuna göre ayarlamalıdır. Hutbeler, samimi duygulu, dini heyecan verici, ölçülü,

uyarıcı, yapıcı, eğitici, sevdirci, müjdeleyici, dinî yasaklardan sakındırıcı, yanlış inanışları düzeltici ve düşündürücü olmalıdır.

Hutbelerini kendileri hazırlayan hatipler, aşırı, kırıcı, hissi sözler ile şahsiyet, siyaset yapmaktan, milli birliği ve dini bütünlüğü zedeleyici sözlerden sakınmalıdır. Mevsim ve çevre şartları da dikkate alınarak, hutbenin cemaati bıktırmayacak bir ölçüde kısa tutulmasına dikkat edilmeli, hutbenin tamamı hiçbir surette 15 dakikayı geçmemelidir.

Dinî hitabetin hutbe gibi zorunlu olmamakla birlikte en yaygın çeşiti olan va'z, camilerde ve toplu ibadet yapılan yerlerde, toplumu dinî konularda aydınlatmak amacıyla yapılan bir öğüt ve önemli bir hitap vasıtasıdır. Va'zın etkili olabilmesi için cemaatin durumu, kültür ve anlayış seviyesi, günün ve çevrenin şartları ile halkın ihtiyaçları dikkate alınarak, halkın camide topluca bulunduğu zamanlarda herkesi ilgilendiren genel ve önemli konuların seçilmesi gerekir.

Hatip, tesbit ettiği konu ile ilgili ayetler, hadisler ve diğer bilgileri topladıktan sonra konuşma süresini de dikkate alarak konunun bir plânını hazırlamalı; konuyu, tesbit edilen ayet, hadis ve diğer bilgilerden yararlanarak bu plâna göre işlemelidir.

Dinî kıyafetini giyerek kürsüye çıkan hatip, Allah'a hamd ve salâtü selâm ile va'za başlamalı, konu

ile ilgili ayet ve hadis metinlerini okuduktan sonra, hazırlanan plâna göre, kolay, anlaşılır ve mutedil bir üslûp ile konuşmalıdır. Ayet ve hadis metinlerinin doğru okunmasına azami derecede dikkat ve titizlik göstermesi gereken hatip, konuşma sırasında gereksiz el ve kol hareketlerinden kaçınarak, sesinin tonunu camiin ve cemaatin durumuna göre ayarlamalıdır.

Konuşmanın samimi, duygulu, dini heyecan verici, toplumun içinde bulunduğu manevi hastalıkları tedavi edici, ölçülü, yapıcı, uyarıcı, öğretici, teşvik edici, sevdirci, müjdeleyici, yanlış inanışları düzeltici olmasına itina gösterilmeli, kırıcı, garazkâr, hissi ve aşırı ifadelerden, bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden kaçınılmalıdır.

Sıhhatli olmayan bilgilere, hurafelere, dini açıdan muteber olmayan ve ilmi bakımdan kesinlik kazanmayan görüşlere iltifat etmemesi gereken hatip, siyaset ve şahsiyet yapmamalı, özellikle kendisini ilgilendiren konuları kürsüye getirmemelidir. Va'z esnasında milli birliği ve dinî bütünlüğü zedeleyici ifadelerden ve ihtilaf konusu olan meselelere yer vermekten kaçınması gereken hatip, toplumun dini ve ahlâkî konularda bilgi ve kültürünü artırıcı, dini duygularını güçlendirici bir muhteva ve üslûp seçmeli, va'z süresince va'z konusunun bütünlüğünü korumalıdır.

Hatip, konuya ışık tutucu ayet-i kerime ve hadis-i şerifler etrafında gerekli açıklamaları yaptıktan sonra, özellikle namazdan önce yapılan va'zlarda ezan vakti yaklaşınca konuşmasını özetleyerek kısa bir dua ile va'za ezanla birlikte son vermelidir.

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A

- ABDULBAKİ M. Fuat, *Mu'cemu'l-Müfehres lielfazi'l-Kur'an-ı Kerim*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1983.
- ABDÜLKADİROĞLU, Abdulkerim/Abdülkadiroğlu, Nuran, *Mehmet Akif'in Kur'an-ı Kerim'i Tefsiri Mev'iza ve Hutbeler*, Fon Matbaası, Ankara, 1991.
- el-ACLUNİ, İsmail b. Muhammed, *Kesfu'l-Hafa ve müzillü'l-ilbas*, 3.Baskı, Beyrut, 1351.
- AHMED b. Hanel, *el-Müsned*, c.I-VI, İstanbul, 1982.
- AKVERDİ, Hamdi, *Hitabet Sanatı Teknik ve Psikolojisi*, Ulus Basımevi, Ankara, 1937 .
- ALAYLIOĞLU, Ruşen/OĞUZKAN, A. Ferhan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, 1968.
- ALBRECHT, Horst, *Predigen, Anregungen zur geistlichen Praxis*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1985.
- ALKAN, Cevat, *Eğitim Teknolojisi, Kuramlar Yöntemler*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1977.
- AMMELBURG, Gerd, *Konferenztechnik, Gruppengespräche-Teamarbeit - Workshops - Kreativsitzungen*, 2.Baskı, VDI-Verlag, Düsseldorf, 1988.
- ARCAN, İ. Galip, *Tiyatroda Diksiyon*, Ankara, 1947.
- ASIM EFENDİ, *Kamus*, c.I-IV, İstanbul, 1305.
- ATEŞ, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1993.
- ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kuran'ın Çağdaş Tefsiri*, c.I-XI, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1988-1991.
- AYTUNA, Hasip A., *Orta Dereceli Okullarda Öğretmenlik ve Problemleri*, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975.
- BANARLI, Nihat Sami, *Türkçenin Sırları*, 2.Baskı, İstanbul, 1975.

- BAŞARAN, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi, Modern Eğitimin Psikolojik Temelleri*, 3.Baskı, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972.
- BAYMUR, Feriha, *Genel Psikoloji*, 4.Baskı, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1978.
- BAYRAKLI, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1980.
- el-BELÂZURİ, *Futuhu'l-Büldan (Ükelerin Fetihleri)*, trc., Mustafa Fayda, 1.Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara, 1987.
- el-BELÂZÜRİ, Ahmed b. Yahya b. Cabir b. Davud, *Ensâbu'l-Eşraf*, Daru'l-mearif, Mısır, 1959.
- BIHLMAYER, K./Tuchle, H., *I - IVncü Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, terc., Antun Göral, Güler Matbaası, İstanbul, 1972.
- BİLEN, Mürüvvet, *Başarılı Öğretim İçin Teknikler*, Ankara Basım Sanayi, Ankara, tarihsiz.
- BİLGİN, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, AÜ. Basımevi, Ankara, 1988.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'den Dersler ve Öğütler*, Duran Ofset Basımevi, İstanbul, tarihsiz.
- BOHREN, Rudolf, *Predigtlehre*, 5.Baskı, Kaiser Verlag, München, 1986.
- BUCAİLLE, Maurice, *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim*, trc., Suat Yıldırım, 3.Baskı, Silm Matbaası, İzmir, 1981.
- el-BUHARİ, Muhammed bin İsmail, *el-Camiu's-Sahih (Sahihu'l-Buhari)*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1315.
- el-BUSTANİ, Bitris bin Bolus, *Dairetu'l-Mearif*, Beyrut, tarihsiz.
- CARPENTER, H., *Jesus*, Oxford Univ. Press, Oxford, 1990.
- CASSON, Herbert No, *Söz Söylemek Sanatı (Retorik)*, trc., Muhsin Ertuğrul, İstanbul, 1937.
- CEVDET PAŞA, Ahmed, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, c.I-II, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1976.

- CORCOS, Fernand, *Güzel Konuşma Sanatı, Başarıya Götüren Yol*, trc., Erdoğan Meto/Naim Yamaner, İstanbul, 1975.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *İslâm'da Dünya-Âhiret Dengesi, Vaaz Örnekleri - Vaizi'in El Kitabı*, DİB. Yayınları, Elif Matbaacılık Sanayii, Ankara, tarihsiz.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Örnekleriyle Uygulamalı Dini Hitabet* (Türleri, Hazırlanış ve Sunuluş Üstülleri), Ankara, 1975.
- ÇELİK, Mehmet, *Süryani Kilisesi Tarihi*, Yaylacık Matbaası, c.I, İstanbul, 1987.
- ÇİLENTİ, Kamuran, *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1984.
- DAVIES, W. D., "Law in the New Testament", *The Interpreters Dictionary of the Bible*, Abingdon Press, c.I-IV, New York, 1962.
- DENNEY, J., "Law in the New Testament", *Dictionary of the Bible*, Ed. James Hastings, T.T.Clarck, Edinburg, 1904.
- DE KAYSERLING, Hermann Comte, *Hayat Sanatı Hakkında*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1956.
- EBU ZEHRA, Muhammed, *İslam Hukuku Metodolojisi, Fıkıh Usulü*, trc., Abdulkadir Şener, 2.Baskı, Fon Matbaası, Ankara, 1979.
- EDMAN, Irwin, *Sanat ve İnsan, Estetiğe Giriş*, trc., Turhan Oğuzkan, 1.Baskı, MEB., 1966.
- EFLATUN, *Gorgias* (Söylev Sanatı Üstüne), trc., Melih Cevdet Anday, ("Dialoglar I, 2.Baskı, Evrim Matbaası, İstanbul, 1989" adlı eserin 47-139. sayfaları arasında).
- EFLATUN, *Sofist*, trc., Ömer Naci Soykan, ("Diyaloglar 2, Evrim Matbaası, İstanbul, 1986" adlı eserin 275-355. sayfaları arasında).
- ENÇ, Mitat, *Ruh Sağlığı Bilgisi*, 5.Baskı, İnkılap ve Aka Basımevi, İstanbul, 1974.
- ERTAN, Ali, *Sözlü ve Yazılı Kompozisyon*, Eskin Matbaası, İstanbul, 1976.

- FURAT, Ahmet Subhi, "Arap Edebiyatında İlk Hatipler", *İslami Edebiyat Dergisi*, 3.Sayı, Ocak-Şubat-Mart, 1990, ss.7-10.
- GARİBOĞLU, Kemal, *Örneklî Konpozisyon Bilgileri*, 12.Baskı, İstanbul, 1988.
- GRESSE, E., Les Debuts de L'ard (Sanatın Sosyal ve Bireysel Görevi), trc., Kâzım Nami Duru, ("*Sosyolojinin Unsurları*, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 368-370. sayfaları arasında).
- el-HALLAVİ, Abdurrahman, *Usulü't-Terbiyeti'l-İslâmiyyeti ve Esalibiha*, 1.Baskı, Daru'l-Fikir, Şam, 1979.
- HAMİDULLAH, Muhammad, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, trc., Salih Tuğ, Yıldızlar Matbaası, İstanbul, 1993.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Müesseselerine Giriş*, trc., İhsan Süreyya Sırma, Hilal Matbaacılık, İstanbul, 1981.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, c.II, trc., Salih Tuğ 5.Baskı, Çevik Matbaası, İstanbul, 1991.
- HARMAN, Ömer Faruk, "Ahd-i Atik" *TDVK. İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1988.
- İBN'UL-ESİR, Ali bin Muhammed el-Cezeri, *Üsdü'lGâbe fî Marifeti's-Sahabe (Üsdülgabe)*, c.I-V, Mısır, 1280.
- İBNU'L-ESİR, *en-Nihaye fî Garibi'l-Hadis*, Kahire, 1322.
- İBNU KAYYIM el-Cevziyye Muhammed bin Bekir, *Zadu'l-mead fî hedyi hayri'l-ibad*, 3.Baskı, Mısır, 1973.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fî't-Tarih*, Ezneriye Matbaası, Mısır, 1301, c.2, s.95-96; İbnu Kayyim el-Cevziyye Muhammed bin Bekir, *Zadu'l-mead fî hedyi hayri'l-ibad*, 3.Baskı, Mısır, 1973.
- İBN HİŞAM, Abdulmelik bin Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, tarihsiz.
- İBN İSHAK, Muhammed, *Siyer (Peygamber Tarihi)*, trc., İhsan Süreyya Sırma, 2.Baskı, Eremat, Ltd, İstanbul, 1991.

- İBN MACE, Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *es-Sünen*, Mısır, 1372/1952.
- İBN MANZUR, Muhammed bin Mükerrerem, *Lisanu'l-Arap*, c.I-III, Beyrut, tarihsiz.
- İBN SA'D, *Kitabu't-Tabakati'l-Kebîr (Tabakatü İbn Sa'd)*, c.I-VIII, Beyrut, 1376-1957.
- İZ, Mahir, *Din ve Cemiyet*, nşr., M. Ertuğrul Düzdağ, 4.Baskı, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1990.
- JEURES, J., Pages choisies (Sanat - Doğa -Toplum), trc., Kâzım Namî Duru, ("*Sosyolojinin Unsurları*, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 370-372. sayfaları arasında).
- JOSUTTIS, Manfred, *Rhetorik Und Theologie in der Predigtarbeit, Homiletische Studien*, Kaiser Verlag, München, 1985.
- KADRİ, Hüseyin Kâzım, *Büyük Türk Lüğati*, İstanbul, 1927-28.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, *İnsan ve İnsanlar, Sosyal Psikolojiye Giriş*, 7.Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1988.
- KANAT, H. Fikret, *Kısaltılmış Pedagoji*, 2.Baskı, MEB., İstanbul, 1976.
- KANDEMİR, Yaşar, *Örneklerle İslam Ahlakı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1979.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Edebiyat Terimleri Kılavuzu*, İstanbul, 1975.
- KARAALIOĞU, Seyit Kemal, *Sözlü-Yazılı Kompozisyon Konuşmak ve Yazmak Sanatı*, İnkılap ve Aka Kitabevi, tarihsiz.
- KARAMAN, Hayrettin, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, Zafer Matbaası, c.I-III, İstanbul, 1988-1992.
- KARATAY, Namdar Rahmi, *Yazma Dersleri*, Maarif Matbaası, İstanbul, 1945.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitabeti*, Er-Tu Matbaası, İstanbul, 1980.

- KERSCHENSTEINER, G., *Karakter Kavramı ve Terbiyesi*, trc., Fikret Kanat, 1.Baskı, MEB., Ankara, 1977.
- KİTAB-I MUKADDES, *Eski ve Yeni Ahit*, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 1988.
- KÖYLÜ, Mustafa, *Din Görevlilerinin Mesleki Problemleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 1990.
- KRIEGSTEIN, Matthias von, *Predigt als Gespräch, Pastoralpsychologische didaktische Reflexion von Predigten und Gesprächsgottesdiensten*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1979.
- KURTKAN, Amiran, *Genel Sosyoloji*, İstanbul, 1976.
- KUTUP, Muhammed, *İslam'da Eğitim Metodu*, trc., Durmuş Ali Karapınar, Emek Matbaacılık, İstanbul, tarihsiz.
- KUTUP, Seyyid, *Fî Zilali'l-Kur'an*, c.I-VIII, Beyrut, 1971.
- KÜÇÜKAHMET, Leyla, *Öğretim İlke ve Yöntemleri*, 2.Baskı, AÜ. Basımevi, Ankara, tarihsiz.
- LAY, Rupert, *Die Macht der Wörter, Sprachsystematik für Manager*, Ullstein, Berlin, 1992, s.11 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "Die Macht der Wörter" şeklinde verilecektir).
- LEHMAN, Karl/KRUSE, Martin, *Gott ist ein Freund des Lebens, Herausforderungen und Aufgaben beim Schutz des Lebens*, 4.Baskı, Gütersloher Verlaghaus, Gütersloh, 1989.
- LEİF, J./RUSTIN, G., *Genel Pedagoji*, trc., Nejat Yüzbaşıoğulları, 1.Baskı, MEB., Ankara, 1974.
- LOEBBERT, Michael F., *Rhetorik*, Reclam, Stuttgart, 1991.
- MART, Ömer, *Eğitim Psikolojisi*, 4.Baskı, Maarif Basımevi, İstanbul, 1960.
- MAUCORPS, P., *Sosyal Hareketlerin Psikolojisi*, trc., Selmin Evrim, 2. Baskı, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul, 1965.
- MAVERDİ, Ali bin Muhammed el-Basrî, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, 4.Baskı, Mısır, 1393-1973.

- MİRAS, Kamil, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1974.
- MUALLİMOĞLU, Nejat, *Bütün Yönleriyle Hitabet*, 3.Baskı, Zeki Ofset, İstanbul, 1991.
- MUNN, Nonman L., *Psikoloji, İnsan İntibakının Esasları*, c.I-II, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1965.
- MUSTAFA İbrahim/Ez-ZEYYAD, Ahmet Hasan/ABDULKADİR, Hamid/En-NECCAR, M. Ali, *el-Mu'cemu'l-Vasiyd*, c.I-II, Kahire, 1960.
- MÜJDE, *İncil'in Çağdaş Türkçe Çecirisi*, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 1989.
- MÜSLİM, Ebu Hüseyin Müslim bin Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Camiu's-Sahih* (Sahih-u Müslim), c.I-III, İstanbul, 1981.
- NEDVİ, Seyyid Süleyman, *Asr-ı Saadet, Peygamberimizin Tebligat ve Talimatı*, c.I-V, nşr. Eşref Edip, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1967.
- NELSON L., *Orta Dereceli Okullarda Öğretim*, trc., Necmi Sarı, MEB., Ankara, 1953-1955.
- NEUMANN, Rudolf, *Zielwirksam Reden, Informieren - argumentieren - präsentieren - diskutieren - lehren - verkaufen*, 5.Baskı, Expert Verlag, Stuttgart, 1983.
- OĞUZKAN, A. Ferhan, *Eğitim Üzerine*, Ülkü Yayınları, Ankara, 1966.
- OKAN, Kenan, *Eğitim Teknolojisi, Yöntemler Teknikler ve Uygulama*, 3.Baskı, Emel Matbaacılık, Ankara, 1983.
- OKURER, Cahit, *Kompozisyon Öğretimi Bakımından İngiltere Maarifi Hakkında Bir İnceleme*, MEB., İstanbul, 1967.
- OLGUN, Tahiru'l-Mevlevî, *Müslümanlıkta İbadet Tarihi*, nşr., Abdullah Işıklar, 2.Baskı, Bilmen Basımevi, İstanbul, 1963.
- OTTO, Gert, *Predigt als Rede, über die Wechselwirkungen von Homiletik und Rhetorik*, 1.Baskı, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1976.

- OTTO, Gert, *Wie Entsteht eine Predigt Ein Kapitel praktischer Rhetorik*, Kaiser Verlag, München, 1982.
- ÖCAL, Mustafa, *(Temel Eğitim ve Orta Öğretimde) Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, Kozan Ofset, Ankara, 1991.
- ÖNDER, Namık Kemal, *Öğretimde Program İlke ve Yöntemler*, Arı Basımevi, Konya, 1986.
- ÖNER, Sakin, *Örneklerle Kompozisyon Düzenli Yazma ve Konuşma Sanatı*, İstanbul, 1981.
- ÖNKAL, Ahmet/Bozkurt, Nebi, "Cami", *TDVK. İslam Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul, 1993.
- ÖZBEK, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (S.A.S.)*, Konya, tarihsiz.
- ÖZDEMİR, Emin/BİNYAZAR, Adnan, *Yazmak Sanatı, Kompozisyon*, Serbest Matbaası, İstanbul, 1977.
- PAR, Arif Hikmet, *Sözlü ve Yazılı Anlatım (Kompozisyona Giriş)*, Gül Matbaası, İstanbul, 1983.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, *Türkiye'de Din Eğitimi*, MEB., Ankara, 1966.
- PAZARLI, Osman, *Din Eğitim ve Öğretiminde Genel Metodlar*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1967.
- PAZARLI, Osman, *Din Psikolojisi*, 2.Baskı, Yükselen Matbaacılık, İstanbul, 1972.
- PETERSEN, Johns, "Mescid", *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, MEB., İstanbul, 1993.
- ROS, J. Brun, *Hatiplik Sanatı*, trc., Nazife Müren, Yükselen Matbaası, İstanbul, 1973.
- SAFA, Peyami, *Objektif2*, Yüksel Matbaası, İstanbul, 1976.
- SAKA, Şevki, *Kur'an'ı Kerim'in Davet Metodu*, Gündoğdu Matbaası, İstanbul, 1991.
- SAMİ, Şemsettin, *Kamus-i Türkî*, İktam Matbaası, Dersaadet, 1317.
- SARICA, Salih/GÜNDÜZ, Mustafa, *Güzel Konuşma Yazma Kompozisyon*, Genişletilmiş Yeni Baskı, Milsan Basım SAŞ, İstanbul, 1992.

- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, İstanbul, 1983.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, *Dinlerde Mehdi İnancı ve Tasavvurları*, (Basılmamış Doçentlik Tezi), Erzurum, 1976.
- SEMHUDİ, *Vefâu'l-Vefâ*, Adap Matbası, Mısır, 1328.
- SEZEN, Yümni, *Sosyolojide ve Din Sosyolojisinde Temel Bilgiler ve Tartışmalar*, İstanbul, 1990.
- SORENSEN, Herbert, *Eğitim Psikolojisi*, trc., Gültekin Yazgan, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975.
- STEVENS, G. B., *The Theology of the New Testament*, T.T.Clarck, Edinburg, 1899.
- STOLLBERG, Dietrich, *Predigt Praktisch, Homiletik - kurz gefasst*, Göttingen, 1979.
- es-SUYUTİ, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, c.I-II, Mısır, 1368.
- es-SUYUTİ, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Cami'u's-Sağir fi ehadisi'l-Beşiri'n-Nezir*, C.I-II, Kahire, 1373/1954.
- ŞEMİN, Refi'a, *Gençlerimizin Psiko-Pedagojik Problemleri*, 2. Baskı. İÜEF. Yayınları, İstanbul, 1973.
- ŞENBAY, Nüzhet, *Alıştırma Diksiyon Sanatı*, MEB., İstanbul, 1991.
- ŞİBLİ, Mevlâna, *Asr-ı Saadet*, trc., Ömer Rıza Doğrul c.V, İstanbul, 1973.
- et-TABERİ, Muhammed bin Cerîr, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Tarih-i Taberî)*, Hüseyini Matbaası, Mısır, 1326,.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri, III. Edebiyat-Kompozisyon İlmi Araştırma ve Meodları*, 2.Baskı, Baha Matbaası, İstanbul, 1978.
- TANSEL, Fevziye Abdullah, *İyi ve Doğru yazma Usulleri, I-II, Kompozisyon Tashih ve Müracaat el Kitabı*, Çetin Ofset, İstanbul, 1985.
- TANYU, Hikmet, "Ahd-i Cedid", *TDVK. İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul, 1988.

- TARDE, G., "Les Lois de L'imitation" (Örf ve Moda), trc. Kâzım Nami Duru ("*Sosyolojinin Unsurları*, 3.Baskı, MEB., İstanbul, 1975" adlı eserin 58-59. sayfaları arasında).
- ULUDAĞ, Süleyman, *İslam'da Mürşid ve İrşad Faaliyetleri*, İstanbul, 1975.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, 2.Baskı, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1970.
- ÜNAL, Tahsin, "Madde ile Mananın Çarpışması" *Diyanet Dergisi*, Temmuz - Ağustos 1971, Alp Arslan Sayısı, 110 - 111. Sayı, s.253.
- ÜNSEL, M. Ziya, *Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler*, Fuat Gücüyener Yay., İstanbul, 1950.
- WATT, Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, trc., Turan Koç, İstanbul, 1991.
- WILDER, A. N., "Interpreters of Matta", *The Interpreter's Bible*, Ed. Nolan B. Harmon, Abingdon Press, c.IX, New York, 1954.
- YALÇIN, Cevdet, *Kompozisyon, Planlı Yazma ve Konuşma Sanatı*, 4.Baskı, Ankara, 1989.
- YAZIR, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınevi, İstanbul, 1971.
- YÖRÜK, Yaşar, *Güzel Konuşma-Yazma Kılavuzu*, 22.Baskı, Elif Matbaası, Ankara, 1990.
- YÜZENDAĞ, Ahmet, *Dini Hitabet ve Mesleki Uygulama (Örneklerle Hitabet Dersleri)*, 9.Baskı, İstanbul, tarihsiz.
- ZEYDAN, Abdulkerim, *Fıkıh Usulü*, trc., Ruhi Özcan, Yıldızlar Matbaası, İstanbul, 1993.
- ZEYDAN, Abdulkerim, *İslam Davetinin Esasları*, trc., Veli Ulutürk/Mehmet Karabulut, c.II, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1988.

EK - 1

بسم الله والحمد لله والصلاة والسلام على سيدنا محمد و على
آله وصحبه أجمعين* 1

اللهم افتح علينا أبواب رحمتك ويسر علينا خزائن فضلك وكرمك
يا أكرم الأكرمين ويا أرحم الراحمين*2

رب اشرح لى صدرى ويسر لى أمرى واحلل عقدة من لساني
يفقهوا قولى رب قد آتيتنى من الملك و علمتنى من تأويل الأحاديث
رب زدنى علما و فهما و ألحقنى بالصالحين*3

اللهم هذا الشأن ليس بشاى وهذا المكان ليس بمكانى اللهم
يسره لى و تقبله منى وسلام على جميع الأنبياء والمرسلين والحمد لله
رب العالمين*4

الحمد لله الحمد لله ... الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره ... 5
ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا ... من يهد الله فهو
المهتد ... ومن يضل فلن تجد له وليا مرشدا ...

-
- 1- Minbere doğru giderken: "Allah'ın adıyla başlarım. Hamd yalnız Allah içindir. Hz Muhammed'e, O'nun aile efradına ve arkadaşlarına salat ve selam olsun." diye dua eder.
  - 2- Minbere çıkarken: "Ey Allahım, bizim üzerimize rahmet kapılarını aç. Ey rahmet edicilerin en yücesi, cömertlerin en cömerdi olan Allah, kerem ve rahmet hazinelerinden bize ihsanlarını esirgeme. O hazinelerine erişebilmemiz için ise kolaylık ver." diye dua eder.
  - 3- Minberin üçüncü basamağında: "Ey Allahım, Göğsümü ferahlat, işimi kolaylaştır. Dilimin düğümünü çöz ki, sözlerimi anlansınlar. Ey Allah'ım, bana mülk verdin, sözleri iyi izah etmek için bana ilim verdin. Allah'ım, bilmek ve anlamak hususunda benim ilmimi artır. Beni iyi amel işleyenlerin sınıfına al." diye dua eder.
  - 4- Hatip, hutbeyi okumak için seçtiği basamağa (üç, beş yede vs.) ellerini kaldırarak : "Allah'ım! Bu şeref benim değil, bu makam da benim değil. Allahım onu benim için kolay eyle ve onu benden kabul eyle. selam bütün peygamberlerin üzerine olsun! Hamd alemlerin Rabbi olan allah'a mahsustur." diye dua eder. Yüzünü cemaate dönerek oturur ve cuma için okunan iç ezanı dinler.
  - 5- Ezanın bitimi ile ayağa kalkan hatip, gizlice istiazede bulunur, besmele çeker ve birinci hutbenin hamdele ve salveleden oluşan dibace kısmını okur.
- قال الله تعالى فى كتابه الكريم ... أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ...
بسم الله الرحمن الرحيم deyip, hutbede işleyeceği konu ile ilgili bir ayet-i
kerime okuyan hatip, وقال النبى صلى الله عليه وسلم . diyerek bir de hadis-i
şerif metni okur.

نشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له ... ونشهد ان سيدنا
 محمدا عبده ورسوله وحببيه ...
 اللهم فصل وسلم ... على سيدنا وحبينا وشفيعنا محمد ... وعلى
 سائر إخوانه من الأنبياء والمرسلين ... وعلى آله وأصحابه ... وأولياء
 الله تعالى أجمعين ... ومن تبعهم باحسان الى يوم الدين ...
 أوصيكم عباد الله ... فيأبى أولاً بتقوى الله وطاعته ... ولزوم
 أوامره وكثرة مخافته ... فإن تقوى الله شعار المؤمنين و دثار المتقين
 ... و وصية الله تعالى في و فيكم أجمعين ...
 قال الله تعالى في كتابه الكريم ... أعوذ بالله من الشيطان
 الرجيم ... بسم الله الرحمن الرحيم ... إن هو الا ذكر للعالمين . لمن
 شاء منكم أن يستقيم* صدق الله العظيم ...
 وقال النبي صلى الله عليه وسلم ... قل لا اله الا الله ... ثم استقم
 ... صدق رسول الله ...

Aziz Mü'minler!¹

Doğruluk, Allah'ın emrine, Kur'an'ın gösterdiği yola gitmek ve insanların haklarını korumak demektir. Yüce Rabbımız, Sevgili Peygamberimiz'e (SAS) beraberinde tevbe edenlerle birlikte emrolunduğu gibi dosdoğru olmasını bildirmektedir.²

İnsanın dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak yolu aydınlatan Kur'an-ı Kerim, "... insanların arasında doğru hareket etmek dileyenler ve bütün âlemlere bir öğüttür."³ Sevgili Peygamberimiz (SAS) de "Allah'tan başka Tanrı yoktur de! Sonra da dosdoğru ol!." sözleri ile müslümanlığı Allah'a iman ve doğruluk prensibi üze-

1- Güzel bir hitap cümlesi ile başlayan ve cemaate dini muhtevalı, öz ve temel bilgiler sunulan hutbenin Türkçe açıklama kısmı okunur ve veciz bir cümle ile bitirilir.

2- *Hud Suresi*, 11/112.

3- *Tekvir Suresi*, 81/27-28.

rine kurmuştur. Zira Alah'a inanan ve doğruluğu kendine şiar edinen insan, dinin esasını kavramış demektir.

Dinimiz, inananların bütün işlerini doğruluk esası üzerine bina etmelerini tavsiye etmektedir. "Güzel (doğru) bir söz ve bağışlama, peşinden eza gelen bir sadakadan daha iyidir...";¹ "Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam yapınız, doğru terazi ile tartınız, bu daha iyidir, sonu da daha güzeldir...";² "Şüphesiz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir, O'na kulluk edin, işte doğru yol budur."³ gibi Kur'an ayetleri, insana bu yolda ışık tutan ilâhi hitaplardır.

Sevgili Peygamberimiz (SAS), "Doğruluğa yapışın zira, doğruluk iyiliğe götürür; hayırlı işler de cennete iletir. Doğruluğu şiar edinen kişi ise siddık olur. ..." buyurmaktadırlar. Sıddıklık rütbesi de peygamberlik mertebesinden sonra gelen en yüksek makamdır ve çalışmakla elde edilebilir.

Muhterem mü'minler!

Doğruluktan ayrılmayan kişiler, cemiyet içinde en güzel kabul ile kabul görürler ve Allah'ın nimet verdiği kullar arasına girerler. Yüce Rabbimiz, "Rabbımız Allah'tır deyip, sonra doğru olanların üzerine melekler iner, korkmayın, üzülmeyin, size söz verilen cennette sevinin derler."⁴ hitabı ile muştuladığı doğru kul-

1- *Bakara Suresi*, 2/263.

2- *İsra Suresi*, 17/35.

3- *Meryem Suresi*, 19/36.

4- *Fussilet Suresi*, 41/30.

larının yolunu övmüş ve inananlara, "Ey inananlar! Allah'tan sakının ve doğrularla beraber olun."¹ emrini bildirmiştir.

Yüce Rabbimiz, "bu dosdoğru olan yoluma uyun. Sizi Alah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah size bunları sakınasınız diye buyurmaktadır."² ayetinin işaret ettiği hayat tarzını Fatiha Suresi'nde tasvir ederken doğruluğu, nimet verilen kulların yolu olarak nitelemiştir. Nimet verilen kullar ise, "Kim Allah'a ve Elçisine itaat ederse işte onlar allah'ın nimet verdiği Peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaştır. Bu nimet Allah'tandır. Bilen olarak Allah yeter."³ övgüsüne mazhar olmuşlardır.

Aziz Mü'minler!

İmanında, amelinde, ahdinde, sözünde ve özünde doğru olanlar ve hakikatten ayrılmayanlar, Allah'ın sevgili kullarıdır. Bunlar için Allah şu müjdeyi vermektedir: "Doğrusu, Rabbimiz Allah'tır deyip, sonra da dosdoğru gidenlere korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir. İşte onlar, işlediklerine bir karşılık olarak, içinde temelli kalacakları cennete girecek cennetliklerdir."⁴

1- *Tevbe Suresi*, 9/119.

2- *Enam Suresi*, 6/153.

3- *Nisa Suresi*, 4/69-70.

4- *Ahkaf Suresi*, 46/13-14.

وقال عليه الصلاة والسلام... التائب من الذنب كمن لا ذنب له...
أستغفر الله العظيم. وأتوب إليه وأستل الله لي ولكم التوفيق* 1

بارك الله لنا ولكم ويسائر المؤمنين والمؤمنات. والمسلمين والمسلمات.
الأحياء منهمم والأَمْوات يرْحَمْتِك يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ. يَقْضِلُهُ وَرَحْمَتِهِ أَنَّهُ
قَرِيبٌ مُجِيبُ الدَّعَوَات * 2

الحمد لله الحمد لله... الحمد لله حمداً كثيراً كما امر...
نشهد أن لا اله الا الله وده لا شريك له... إقراراً بربوبيته وإرغاماً لمن
جحد وكفر... ونشهد أن سيدنا محمدا عبده ورسوله سيد البشر...
أوصيكم عباد الله... اتقوا الله فيما امر. وانتهوا عما نهى عنه وزجر...
واعلموا أن الله تعالى صلي على نبيه قدما وأمركم بذلك إرشاداً و
تعليماً... وقال الله تعالى عز جل . ولم يزل قائلاً مخبراً وأمرًا... إن الله
وملائكته يصلون على النبي. يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا
تَسْلِيمًا...

اللهم صل على محمد وعلى آل محمد كما صليت على إبراهيم وعلى آل
إبراهيم إنك حميد مجيد * اللهم بارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت
على إبراهيم وعلى آل إبراهيم انك حميد مجيد * 3

اللهم وارض عن الأربعة الخلفاء سيدنا ابي بكر وعمر وعثمان 4
وعلى ذوى الصديق والوفى، وبقية العشرة المبشرة، وآل بيت المصطفى،
وعن الأنصار والمهاجرين والتابعين الى يوم الجزاء. اللهم اغفر
للمؤمنين والمؤمنات، والمسلمين والمسلمات، الأحياء منهمم والأَمْوات،
براحمتك يا أرحم الراحمين. وسلام على المرسلين، والحمد لله رب
العلمين*

إن الله يأمر بالعدل والإحسان وإيتاء ذى القربى وينهى عن

الفحشاء والمنكر والبغى يعظكم لعلكم تذكرون* 5

- 1- Veciz bir ifade ile bitirilen hutbenin açıklama kısmından sonra Rasulullah'ın (SAS) bu güzel duaları ile birinci hutbe bitirilir ve hatip, bundan sonra iki hutbenin arasında ayırmak için bulunduğu basamakta oturur.
- 2- Birinci hutbenin sonunda oturan hatip, bu esnada: "Allah, bizi sizi ve kadın erkek bütün müslümanları kutlu kılsın. Onlardan dirileri de ölmüşleri de öyle." diye bir duada bulunur.
- 3- Duanın bitiminde ayağa kalkan hatip, içinden istiazede bulunarak besmele çekerek, birinci hutbeden daha yumuşak ve daha alçak bir eda ile ikinci hutbeyi okur.
- 4- İkinci hutbenin bitiminde hatip, yine gizlice umumi bir dua okur.
- 5- **En-Nahl Suresi.** 16/90: "Şüphesiz ki Allah, adaleti, iyiliği, (hususiyile) akrabaya (muhtaç oldukları şeyleri) vermeyi emreder. Taşkın kötülük(ler)den, münkerden, zulüm ve tecebbürden nehyeder. Size (bu surette) öğüt verir ki, iyice

EK - 2

KONU: İSLÂM'DA DÜNYA-ÂHİRET DENGESİ *

PLÂN:

- 1- Niçin bu konu?
- 2- Musevîlik ve Hıristiyanlıkta dünya-âhîret?
- 3- İslâm'ın bu konuda getirdikleri?
- 4- Dünya mü'mine zindan mıdır?
- 5- Nimetlerden yararlanma hakkı kimindir?
- 6- Konunun özeti.

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ... بسم الله الرحمن الرحيم ...
الحمد لله رب العالمين ... عدد خلقه ووزنة عرشه ... ومداد كلماته
ورضى نفسه ... عالم الغيب والشهادة الرحمن الرحيم الملك القدوس
العزیز الحکیم ...
أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له ... له الملك وله الحمد
يحيي ويميت ... وهو حي لا يموت ... بيده الخير ... واليه المصير ... وهو
على كل شيء قدير ...
وأشهد أن محمدا عبده ورسوله أرسله بالهدى ودين الحق
ليظهره على الدين كله ... ولو كره المشركون ...
اللهم صل وبارك على محمد وعلى آل محمد ... كما صليت
وباركت على إبراهيم وعلى آل إبراهيم ...
اللهم خفف الامام والامة والراعى والراعية ... الف بين قلوبهم
فى الخيرات إدفع شر بعضهم عن بعض ... ربنا لا تؤأخذنا إن نسينا أو
أخطأنا ... ربنا ولا تحمل علينا إصرا كما حملته على الذين من قبلنا ...
ربنا ولا تحملنا ما لا طاقة لنا به ... واعف عنا ... واغفر لنا ... وارحمنا
... أنت مولنا فانصرنا على القوم الكافرين ...

---

dinleyip ve anlayıp tutasınız." Yapılan umumi duayı müteakip hatip, Nahl Suresi 90. ncı ayet-i kerimesini okuyarak, Cuma Namazını kıldırılmak üzere minberden iner. Böylece hutbe sona ermiş olur. Bu ayet-i kerime'nin hutbelerden sonra okunmasına, Halife Ömer b. Abdulaziz'in hilafeti döneminde, O'nun emri ile başlamıştır.

* Çakan, İsmail Lütfi, İslâm'da Dünya-Âhîret Dengesi, *Va'z Örnekleri - Vaizi'nin El Kitabı*, DİB. Yayınları, Elif Matbaacılık Sanayii, Ankara, tarihsiz, s. 31-41.

لا اله الا الله ما شاء الله كان ... لا حول ولا قوة الا بالله العلى
العظيم ...

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم ... بسم الله الرحمن الرحيم ...
وابتغ فيما آتاك الله الدار الآخرة ولا تنس نصيبك من الدنيا
وأحسن كما أحسن الله اليك ولا تبغ الفساد فى الأرض إن الله لا يحب
المفسدين*
وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ... يا خنظلة ساعة وساعة ...

"Muhterem Mü'minler!

Günümüz islâm dünyasında, özellikle yurdumuzda giderek varlığını hissettiren maddeyi ele geçirme hırsı, maddeyi her inanç ve prensipten üstün tutma meyli ve dünyayı âhirete tercih arzu ve uygulaması tehlikeli bir gelişme kaydetmektedir.

Öte yandan birtakım düşüncelerle, dünya ve dünya nimetlerini kendine haram bilip, dünyayı terk ile tamamen âhirete yönelme gayreti içinde bulunan bir kısım müslümanların varlığı da bir gerçektir.

Dünya ve âhiret biz insanlar için bir yurttur. Bunların birbirleri karşısında durumları nedir? Bu soruya dinimiz nasıl bir cevap vermektedir? Bizlere bu konuda hangi yolu göstermektedir? Bugünkü konuşmamızda bu hususları ayet ve hadislerin ışığı altında aydınlatmaya çalışacağız. Çünkü -takdir edersiniz ki- dinimizin bu konudaki emir ve tavsiyeleri bilinmezse; ya dünyayı ya da âhireti terketme, İslâm çerçevesi dışına çıkma tehlikesi vardır.

Muhterem Müslümanlar!

Dünya ve âhiretin değerlendirilmesi konusunda İslâmiyetten önceki dinler de bir takım esaslar getirmişlerdir. Bugün bu konuda üç görüş bulunmaktadır.

1- İfrat (aşırı) görüş; maddecilerin ve bozulmuş musevîliğin görüşü.

2- Tefrit görüş; Budizm'in ve Hıristiyanlığın görüşü.

3- İtidal (orta) görüş; tek başına İslâm'ın görüşü.

İfrat görüş dediğimiz birinci grup, "Benim memleketim yalnız bu dünyadır" der. Hz Musa'ya "Allah'ı açık olarak bize göster" teklifinde bulunan Yahudiler, daha sonra Samirî'nin yaptığı altın buzağı heykeline tapacaklardır. Böylece tarihi maddeciliğin kurucuları olacaklardır.

Bugün elde mevcut Tevrat nüshalarında da daha çok dünyevî hüküm ve cezalara rastlamaktayız.

Bu birinci grubun özellikleri iki maddede toplanabilir:

1- Mahsusata -yani duyu organlarıyla hissedilen şeylere- inanmak ve bunların dışında kalan şeylere önem vermemek, şüphe ile bakmak.

2- Dünya hayatına ve lezzetlerine gereğinden fazla ehemmiyet vermek.

Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim bu görüş sahiplerinin temsilcisi olan Yahudileri şöyle tanımlar;

"Andolsun ki, onların hayata, Allah'a eş koşanlardan da daha düşkün olduklarını görürsün. Her biri ömrünün bin yıl olmasını ister. Oysa uzun ömürlü olması onu azaptan uzaklaştırmaz. Allah onların yaptıklarını görür."

Hükmini de şöyle ifade eder;

"Kim haddi aşarak küfretmiş, dünya hayatını tercih eylemişse, gerçekten o alevli ateş onun varacağı yerin ta kendisidir."

Dünyacı görüş sahiplerini böylece Kur'ânî bir hükme bağladıktan sonra ikinci grubu tanımaya çalışalım.

Bunların görüşü de "Bu dünya benim memleketim değildir." cümlesiyle özetlenebilir.

Birinciler dünyaya taparcasına bağlanırken, bunlar dünya hayatını angarya telakkî ediyorlar. Bu görüş doğrultusunda uygulama, orta çağda hıristiyan dünyasına rahiplerin hakim olduğu yıllarda çok görülmüştür. Bu konuda şöyle ilgi çekici örneklere rastlamaktayız. ... "... Rahipler kadınların gölgesinden bile kaçıyor, onlara yaklaşmayı ve onlarla münasebette bulunmayı günah sayıyordu."

Dünyayı terk anlamına gelen bu düşünce ve uygulama artık ortadan kalkmış, bu gruptakiler de öncekilere yani dünyayı âhirete tercih edenlere katılmışlardır. Bu konuda Avrupa halkının durumunu muhtedî Prof. Muhammed Esed şöyle dile getirmektedir:

"Avrupa'daki insanların heyet-i umumisi, demokrat olsun, faşist olsun, kapitalist veya sosyalist olsun, fikir veya iş adamı olsun ancak ve ancak bir tek din bilmektedir ki o da maddî terakkiye ibadet edip, hayatın birinci gayesinin, insan yaşayışını kolaylaştırmak olduğuna, daha kısa deyimle "mutlak hürriyete" inanmaktadır. Bu dinin kiliseleri (mabetleri) fabrikalar, sinema avluları, dans salonları ve elektrik santralleridir. O'nun kahinleri (din adamları) da bankerler, mühendisler, sinema yıldızları, ticaret ve san'at erbabı, hacvacılar ve uçuş kahramanlarıdır."

Aziz Mü'minler!

Görüyorsunuz ki, başlangıçta ve esas itibariyle birbirinden çok ayrı hatta birbirinin zıddı olan bu iki görüş, bugün maddeye ve dünyaya bağlılık konusunda birleşmiş bulunmaktadır. Şu halde netice aynı olunca hüküm de aynı olacaktır. Bunlar da "dünya hayatını tercih eylemiş" olanların cezasına çarptırılacaklardır.

Ancak işin bizce önemli olan yönü; bu kötü gelişmenin müslümanlar arasında da yayılma istidadı göstermesidir. Bizleri ebedî hüsrana uğratacak böyle kötü bir duruma düşmemek için dinimizin bu konudaki esaslarını iyi bilmemiz gerekmektedir.

Yüce Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

"Onun için sen (Habibim) bizim zikrimize arka çeviren, dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir"

Biz de bunlardan yüz çevirerek dinimizin biz müslümanlara bu konuda getirdiklerine dönüyoruz.

Aziz Mü'minler!

Şunu kesinlikle bilmeliyiz ki, dinimizin ana gayesi; biz müslümanların dünya ve âhiret mutluluklarını temin etmektir. Gaye bu olunca, her iki hayat sahnesine de, birinin baki, ötekinin fani olduğu unutulmaksızın gereken önem ve değer verileceği tabiidir. Allah-u Tealâ şöyle buyurur:

"Allah'ın sana verdiği (maldan harcayıp) âhiret yurdunu ara. Dünyadan nasibini de unutma. Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de (müstehak olanlara) ihsanda bulun. Sakın yer(yüzün)de fesat arama. Çünkü Allah fesatçıları sevmez. ..."

Bu ayet, inkarcı ve ihtikârcı Karûn'a milletinin yaptığı tavsiyeler cümlesindedir. Dünya ve âhiret konusundaki en uygun tutumu dile getirmektedir. Burada şu hususları tesbit etmekteyiz;

1- Eldeki dünyaya ait imkanlarla âhiretin aranması, gözetilmesi..

2- Dünyayı ve ondan faydalanmayı da tamamen terketmemek,

3- İyilik yapmak, fitne ve fesat çıkarmamak, hak düzene karşı gelmemek, insanların zararına çalışmamak..

Muhterem Mü'minler!

Görüldüğü gibi bu ayette "âhireti aramak, dünyayı unutmamak" emredilmiş, dünya sükun ve huzurunun bozulması da tenbih edilmiştir. Bu şu demek olur; "sonlu ve sınırlı olan dünya huzurunu küçük görmeyin, önemsiz sanmayın. Zira sonsuz ve sınırsız olan âhîret mutluluğu ona bağlıdır." Zaten dünyanın imarı aslında bizatihî gaye değildir. Ancak âhîretin ma'mur olması için dünyanın imarı gereklidir de onun için dünyanın imarına huzur ve sükunun teminine çalışılır. Ne demişler; "dünyası ma'mur olanın âhîreti de ma'mur olur."

Allah cümlemizin iki dünyasını aydınlık ve mutlu kılsın. ...

Dünya ve âhîret'in birlikte değerlendirilmesi konusunda Peygamber Efendimizin de tavsiyeleri vardır. Meselâ; "Hayırlınız, âhîreti için dünyasını, dünyası için âhîretini terketmeyip her ikisini birlikte yürütünüzdir. Zira dünya, âhîrete ulaştırıcı bir vasıtaadır. Sakın insanlara yük olmayınız."

Uzunca bir hadisın son kısmında da şöyle buyurur;

"Ey Hanzala! bir saat ibadetle, bir saat dünya işiyle uğraş, kâfî!."

Belirtildiğine göre Peygamber Efendimiz tavsiyesini üç defa tekrar etmiştir. Bu da işin önemini göstermektedir.

Muhterem Mü'minler!

Dinimize göre "âhiret de dünya da Allah'ındır." Kur'an-ı Kerim'de dünya ve âhiret kelimeleri 115 er defa geçmektedir. Kur'an'da hem dünyevî hem de uhrevî cezalar yer almaktadır. Kitabımızda çok defa, dünyevî nimetlerden bahseden ayetleri, âhiret nimetlerini konu edinen ayetler takip eder. Tercih hakkı ebediliğinden ötürü âhiretindir.

İslâm'da dünya iman ve amel; âhiret hesap ve adalet yeridir. Âhiretteki hesapta, dünyanın mal, evlât ve makam gibi değerleri değil, bunların kullanışları etkili olacaktır.

Dinimizin dünya-âhiret dengesinde bizlerin iradesi tamamen bir yöne çevrilmemiştir. Kul her iki hayat sahnesinden birini tercih yetkisine sahiptir. Ancak her iki dünya mutluluğunu birden istemek Allah Teala'nın iradesine daha uygun düştüğü içindir ki, Kur'an'da şu dua örneği verilmiştir;

"Ey Rabbımız! Bize dünyada da iyi hal ver, âhirette de iyi hal ver. Ve bizi ateş azabından koru!"

Muhterem Mü'minler!

Söz bu noktaya gelmişken bütün bu söylediklerimizi aykırı gibi görülen ve öyle anlaşılan bir hadis-i

şeriften söz etmek istiyorum. Örnek Kul Yüce Rasul Hz. Muhammed (SAS) buyuruyor ki;

"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir" Bazı tembel müslümanlar bu hadisi tembelliklerine sebep göstermektedirler. "Dünya kâfirin, âhiret mü'minin!" demektedirler. Oysa bu hadisin gerçek anlamı onların anladıklarından çok başkadır. Şöyle ki;

"Müslümanın Cennet'te kavuşacağı ebedî ve mutlu hayat ve nimetler karşısında dünya hayatı adeta zindan hayatı gibi gelecektir. Çünkü dünyada sıkıntı eksik olmaz. Kâfir de ahirette sonsuz bir azap içine düşeceği için dünya hayatı ona cennet hayatı gibi gelecektir. Bu hadis mü'min ve kâfirin âhiretteki durumlarına göre dünya hayatının anlamını anlatmaktadır.

Bu Peygamber sözünü yanlış yorumlayarak dünyadan el-etek çekmek istek ve arzusu gösteren müslümanlar, bu hareketlerinin İslâm esaslarına uygun olmadığını bilmedirler. Çünkü dünya da müslümanlar içindir âhiret de. Allah'u Teala şöyle buyurmaktadır:

"De ki; Allah'ın kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim nazar etmiş? De ki; o(nlar) dünya hayatında iman edenler içindir. Kıyamet günü ise sadece onlara (mü'minlere) mahsustur. İşte biz ayetleri, (işin aslını) bilecek kişiler için böylece açıklarız."

Görüldüğü gibi, dünyadan yararlanma hakkı müslümanlarındır. Kâfirler, müslümanların gölgesinde dünyadan

yararlanabilmektedir. Nerede kaldı ki dünya kâfirin olsun!

Müslümanlar bir takım düşüncelerle bu haklarını kullanmayacak olurlarsa; elbette dünyada hakimiyet kâfirin eline geçecektir. "Bir lokma bir hırka" şeklinde anlaşılan kanaat, İslâm esasları içinde yer alan kanaat olmaktan çok uzaktır. Kanaat, ele geçenle geçinmektir, yetinmek değil... İstihsal döneminde kanaat olmaz. İstihlak döneminde kanaat vardır. Dini görevlere mani olmamak şartıyla üretim ne kadar fazla yapılabilirse o kadar iyidir. Çünkü muhtaçlara yardım imkanı doğar. İlk müslümanlar da bunu böyle anlamış ve uygulamışlardır. Ashap hakkında söylenen şu sözler ne kadar dikkat çekicidir;

"Hz. Muhammed'e inanan ilk müslümanlar topluluğu, insanlığı gölgesi ve idaresi altında mesut etmeye, ilerletmeye, dosdoğru yolu takip edip dünyayı imar ederek yeryüzünün bereketini artırmaya muktediri. Bu topluluk, insanlığın iyiliği için en hayırlı ve en çok çalışan kimselerdi. Onlar bu hayata, boyunlara geçen demir bir zincir gözüyle bakarak ona düşman olup onu kırmaya yeltenmiyorlardı. Aynı zamanda onlar, hayatta ele geçmeyecek bir zevk ve safa nazarıyla da bakıyorlardı. Hiçbir saatlerini boşa geçirmiyorlar ve hayatın nimetlerinden asla çekinmiyorlardı. Ayrıca dünyayı, insanın kurtulması gerekli bir işkence ve azap yeri saymadıkları gibi, yer

yüzündeki nimet, hazine ve faydalı şeylere metruk bir mal gözüyle bakıp bunun için birbirlerini öldürmüyorlar ve zayıf milletleri ganimet sayıp onları avlamak için birbirleriyle yarışa da girmiyorlardı. Aksine bu necip topluluk, bu dünya hayatını Allah'ın bir nimeti, her türlü hayrın temeli ve sebebi olarak kabul ediyorlardı. Onlar bu hayatta Allah'a yaklaşıyor, kendilerine takdir edilen insanlığın kemal derecesine amel ve cihatlarıyla ulaşıyorlardı."

Evet Muhterem Mü'minler!

Ashab-ı Kiram böyle anlıyor ve böyle yaşıyordu. Bizlerin anlayış ve yaşayışı da böyle olmalıdır. Burada bir kere daha tesbit ediyoruz ki; müslümanlar ne hıristiyanlar gibi hayata karşı kötümser davranıyor ne de maddeciler gibi hayata, obur bir kimsenin yemeğe olan aşırı hırs ve iştihasına eş taşkın bir önem veriyor.

Dinimiz helâl ve temiz rızıkların bir takım düşüncelerle haram muamelesi görmesini de hoş karşılamıyor. Allah'u Teala şöyle buyurur:

"Ey İman edenler! Allah'ın size helâl ettiği o en temiz ve güzel şeyleri (nefsinize) haram kılmayın. Haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez. Allah'ın size rızık olarak verdiği şeylerden helâl ve temiz olarak yeyin. Siz kendisine iman etmiş olduğunuz Allah'tan (gerektiği gibi) korkun (da ifrat ve tefritten uzak durun)."

Bu ayetin açıklamasında Elmalılı merhum Hamdi Yazır şu cümleye yer vermektedir: "Ne Allah'ın nimetlerini beğenmemek, onlardan kaçınmak gibi nankörlük, ne de bu dünya nimetlerini gaye-i âmel zannedip Allah'tan ve âhi-retten gaflet ederek esir-i hırs ve şehvet olunur."

Bu ayetin nüzul sebebi olarak şöyle bir olay anlatılır. Sahabelerden bir grup, Peygamber Efendimizin zevcelerine gelir ve Peygamberimizin (SAS) nasıl ibadet ettiğini sorarlar. Aldıkları cevap üzerine kendi amellerini azınsırlar;

"- Geçmiş ve gelecek günahları affolunmuş olan Peygamber (SAS) böyle ibadet ederken bizler ne haldeyiz?" derler. İçlerinden biri;

- Bundan sonra ben, geceleri uyumayıp devamlı namaz kılacağım. Öbürü;

- Ben de sürekli oruç tutacağım. Ötekisi;

- Ben de kadınlardan (hanımlarımdan) ayrılacağım ve asla evlenmeyeceğim (temasta bulunmayacağım)." der. Böylece sözleşirler.

Haber Peygamber'e (SAS) ulaşınca; bu kişileri bulur ve onlara;

"- Şöyle şöyle konuşanlar siz misiniz? Allah'a yemin ederim ki, ben Allah'tan; sizden daha çok korkarım, daha çok sakınırım. Fakat ben oruç ta tutarım, iftar da ederim, namaz da kılarım, uyku da uyurum. Kadınlarla da

evlenirim. Kim benim sünnetimin dışına çıkarsa, o benden değildir." diye ikazda bulunur.

Muhterem Mü'minler!

Bir kısım müslümanlar, güzel, meşru ve helâl olan nimetleri, şükrünü yerine getiremem diye yemekten, içmekten, kullanmaktan çekinir ve onlardan uzak kalmayı bir fazilet bilirler. Herkes bilir ki, her nimetin şükrünün yerine getirilmesi gereklidir. Bunu yapamam diye nimetten yararlanmamak makbul bir iş değildir. Asıl önemli olan nimetten yararlanıp şükrünü de ifa etmektir. Zaten şükür; nimetin cinsinden olur. "Elhamdü lillah" demek bir tesbihtir, dilin şükrüdür. Asıl nimetin şükrü, o nimetten başkalarını yararlandırmakla yerine getirilebilir. Bu yapıldığı takdirde de hem fert hem de toplum fayda görür.

Bir gün Hasan Basrî hazretlerine bir adam gelir.

- Falan kişi paluze (tatlı çeşiti) yemiyor. Şükrünü eda edemem diyor, der. Hasan Basri hazretleri sorar.

- Soğuk su içiyor mu? Adam,

- Evet, deyince, İmam,

- O halde o adamcağız cahildir. Allah'ın soğuk su-daki nimetinin, paluzeden daha çok olduğunu bilmiyor... der. Böylesi düşünce sahiplerinin noksan ve kısır anlayışlarının sakatlığını ortaya koyar.

Aslında nimetlerin şükrünü düşünmek, nefsin azması için tedbirler almak güzeldir. Ancak temel prensip-

leri de ters yorumlamamak gerekir. Ters anlamalara ve uygulamalara gidilirse, iltifat edilirse; imtihan dünyasında başarısızlığa uğrarız. Bu âhiret yolculuğunda yarı yolda kalırız.

Allah cümlemizi bu tehlikeden korusun...

Konumuzu özetleyecek olursak, Muhterem Mü'minler!

Dinimiz, insanın hem maddiyatıyla, cismani ihtiyaçlarıyla ilgilenir, hem de insana Allah, tabiat, hayat, dünya ve âhiret hakkında sahîh ve doğru bilgiler vererek insanın içini dışını temizler. Böylece onu yavaş yavaş süfli ve hayvani hayattan insanî ve kutsal hayata çıkarır. Sıhhat, ilim, servet, iktisat, aile, ev, fabrika, mağaza, yurt, ulus, harp, sulh ... kısaca ferdî ve sosyal hayatla ilgili hiçbir şey yoktur ki, dinimiz onunla ilgilenmesin. Binaenaleyh bir müslüman, hem tam manasıyla mü'min kalabilir, hem de meşru yollarla dünyevi zevk ve faaliyeti elden bırakmaz. Hayatın bütün zevklerinden meşru yollarla yararlanır. Tabii olan meyillerinden hiç birini öldürmek aklından geçirmez. Hayat mücadelesinden, yaşama azminden ve âhireti kazanma gayretinden geri kalmaz. Zira müslüman sonsuz bir ümit ve dipsiz bir korku içinde hayatını sürdürür.

İslâm Dini, insan yaratılışına uygun bir hareket ve hayat kaynağıdır. Bütün esasları hayat ile ilgilidir ve hayat vericidir.

Bu yüzden de dinimizde dünya işi âhiret işi ayrılığı yoktur. Birinde öbürünü bulmak mümkün, birini öbüründen ayırmak gayr-ı mümkündür.

Bize göre dünya fanidir. Başlanmaya değer. Âhirete hamiledir, ihmale gelmez.

Bu anlayışla yaşayıp, yüz aklıyla âhirete; iman üzere göçenler arasına katılmak için gayret edelim..

Allah'u Teala cümlemizi cennet ve cemaliyle müşerref kılsın... Amin!"

أقول قولى هذا... وأستغفر الله لى ولكم... وآخر دعوانا أن
الحمد لله رب العالمين* الفاتحة.....